

4 Β.Β.

**ΣΥΓΚΕΡΑΣΜΟΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ ΓΙΑ
ΤΗΝ Κ.Ε.Ο. ΚΑΙ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΟΜΑΔΑΣ ΠΑΙΔΙΩΝ
ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ ΣΤΟ Κ.Ε.Φ.Ο. - Ε.Ο.Π.
ΑΜΠΕΛΟΚΗΠΩΝ ΛΑΡΙΣΑΣ**

Μετέχουσες σπουδάστριες

Πράσατση Πολυξένη

Γκάτη Γεωργία

Υπεύθυνη Εκπαιδευτικός

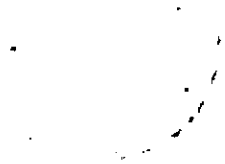
Πανταζάκα - Στρατίκη Αθανασία
Καθηγήτρια Εφαρμογών

Πτυχιακή για τη λήψη του πτυχίου στην Κοινωνική
Εργασία από το Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας της
Σχολής Επαγγελματιών Υγείας και Πρόνοιας του
Τεχνολογικού, Εκπαιδευτικού Ιδρύματος (Τ.Ε.Ι.)
Πάτρας.

Πάτρα, Φεβρουάριος 1996

ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ	1138
----------------------	------

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Σελίδα

ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ	1
ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΜΕΛΕΤΗΣ	2
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι	4
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	4
Το πρόβλημα	5
Σκοπός Μελέτης	7
Ορισμοί Όρων	8
Προβληματισμοί - Ερωτήματα	12
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ	13
ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΑΛΛΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ	13
Α - ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΚΑΙ ΣΚΟΠΟΙ ΤΗΣ Κ.Ε.Ο.	13
Β - ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΟΜΑΔΑΣ, ΑΡΧΕΣ ΚΑΙ ΑΞΙΕΣ ΤΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ	20
Γ - ΕΙΔΗ, ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΟΜΑΔΑΣ	25
1. Είδη ομάδων	25
2. Μορφές ομάδας	27
3. Κριτήρια διαχωρισμού/ διαφοροποίησης των ομάδων	29
Δ - ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΠΟΥ ΠΑΡΕΧΕΙ Η ΟΜΑΔΑ ΣΤΟΝ Κ.Λ. ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΟΜΑΔΑΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ	34
Ε - ΘΕΩΡΙΕΣ, ΠΡΟΤΥΠΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΤΗΝ Κ.Ε.Ο.	43
1. Το πρόγραμμα στην Κ.Ε.Ο.	43
2. Θεωρίες της δυναμικής της ομάδας	47
α. Θεωρία του Πεδίου (Κ. LEWIN)	47
β. Θεωρία της αλληλεπίδρασης (BALES)	48
γ. Θεωρία της συμπεριφοράς (Μπηχεβιορισμός)	49
δ. Ψυχαναλυτική θεωρία (FREYD)	51
ε. Η "γνωστική θεωρία"	53
3. Η "κοινωνιομετρική προσέγγιση" (MORENO)	54
4. Η εργασία του Bion με ομάδες - Το θεραπευτικό πρότυπο	54

5.	Το ψυχοκοινωνικό πρότυπο	56
6.	Το κεντροσκοπικό πρότυπο	57
7.	Πρότυπο κοινωνικής εργασίας με ομάδες μέσω της μεθόδου "επέμβασης σε καταστάσεις κρίσεως"	59
8.	Πρότυπο θεραπείας μέσω Ασχολιών	61
ΣΤ -	ΤΑ ΣΤΑΔΙΑ ΔΙΕΡΓΑΣΙΑΣ ΣΤΗΝ Κ.Ε.Ο.	63
1.	Συλλογή Στοιχείων	63
2.	Διάγνωση	64
3.	Θεραπεία	66
Z -	ΦΑΣΕΙΣ ΕΞΕΛΙΞΗΣ ΤΗΣ ΟΜΑΔΑΣ	68
H -	ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΡΟΛΟΙ ΠΟΥ ΑΝΑΠΤΥΣΣΟΝΤΑΙ ΜΕΤΑΞΥ ΜΕΛΩΝ ΚΑΙ ΜΕΛΩΝ - Κ.Λ.	74
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ		81
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ		
1.	ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΟΝ ΕΟΠ - ΚΕ.Φ.Ο ΑΜΠΕΛΟΚΗΠΩΝ-ΛΑΡΙΣΑΣ	81
2.	ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ	82
3.	ΤΙΤΛΟΣ ΟΜΑΔΑΣ	83
4.	ΑΡΧΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΣ ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΜΕΛΩΝ	83
5.	ΣΚΟΠΟΣ ΟΜΑΔΑΣ, ΣΤΟΧΟΙ, ΣΤΟΧΟΙ ΓΙΑ ΤΟ ΚΑΘΕ ΜΕΛΟΣ	86
6.	ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΟΜΑΔΑΣ	88
7.	ΠΡΟΤΥΠΟ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΤΗΣ ΟΜΑΔΑΣ	90
8.	ΦΑΣΕΙΣ ΕΞΕΛΙΞΗΣ ΤΗΣ ΟΜΑΔΑΣ	92
9.	ΔΙΑΓΝΩΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΜΑΔΑ-ΕΚΤΙΜΗΣΗ	96
10.	ΣΥΝΔΕΣΗ ΤΗΣ ΟΜΑΔΑΣ ΜΕ ΤΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΒΙΟΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΜΑΔΑ	100
11.	ΔΙΑΓΝΩΣΗ ΓΙΑ ΤΟ ΚΑΘΕ ΜΕΛΟΣ ΤΗΣ ΟΜΑΔΑΣ	103
12.	ΘΕΡΑΠΕΙΑ ΤΩΝ ΜΕΛΩΝ	110
13.	ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	118
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙV		
1.	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α	125
2.	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β	159
3.	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ	164
4.	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Δ	168
5.	ΣΥΝΤΜΗΣΕΙΣ	169
6.	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	170

ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ

Αφιερώνουμε αυτή την σελίδα στους ανθρώπους που βοήθησαν για την ολοκλήρωση αυτής της εργασίας, σε ένδειξη ευγνωμοσύνης.

- ◆ Ευχαριστούμε τους γονείς μας, Στέργιο και Μαρία Πράσατση, Λεωνίδα και Δήμητρα Γκάτη, στους οποίους αφιερώνουμε την εργασία και σε άλλα αγαπημένα πρόσωπα, για την ηθική συμπαράσταση και υπομονή τους.
- ◆ Ευχαριστούμε θερμά την κυρία Αθανασία Πανταζάκα για την στήριξη και την όλη βοήθειά της, με την ιδιότητα της επίπτιρας - καθηγήτριας στη διεκπαιρέωση της εργασίας μας.
- ◆ Στον Ε.Ο.Π. Λάρισας και συγκεκριμένα στο Κ.Ε.Φ.Ο. Αμπελοκήπων στη Διευθύντρια-τομεάρχη Ευγενία Βελησσαρίου του Κ.Ε.Φ.Ο. στην Κ.Λ. Ε. Μπαντά, στην Ψυχολόγο και σε όλο το προσωπικό του Κ.Ε.Φ.Ο. απευθύνουμε τις ευχαριστίες μας για την τόσο σημαντική προσφορά του.
- ◆ Ευχαριστούμε τις Κοινωνικές Λειτουργούς στο Γενικό Νοσοκομείο Λάρισας, για τα πολύτιμα στοιχεία που μας έδωσαν.
- ◆ Το προσωπικό στη Δημοτική Βιβλιοθήκη Λάρισας, της βιβλιοθήκης του Τ.Ε.Ι. Πάτρας, Αθήνας και Ηρακλείου, για τα βιβλιογραφικά στοιχεία και τη βοήθεια που μας πρόσφεραν.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΜΕΛΕΤΗΣ

Βασικός σκοπός αυτής της μελέτης είναι η ανασκόπηση επιστημονικών μελετών που αφορούν την Κοινωνική Εργασία με Ομάδα και η εφαρμογή τους σε ομάδα παιδιών σχολικής ηλικίας του ΚΕ.Φ.Ο. - ΕΟΠ Αμπελοκήπων Λάρισας.

Ειδικότερα, στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στο πρόβλημα, στο σκοπό της μελέτης και στους κυριότερους ορισμούς που παρουσιάζονται στη παρούσα εργασία.

Το επόμενο κεφάλαιο αναφέρεται σε άλλες μελέτες για την μέθοδο αυτή και χωρίζεται σε οκτώ (8) μέρη. Στο πρώτο μέρος αυτού του κεφαλαίου γίνεται εκτενής ιστορική αναδρομή της μεθόδου κι αναφορά στους σκοπούς της. Στο δεύτερο μέρος προσεγγίζεται η έννοια της ομάδας σε συνδυασμό με τις αρχές και αξίες της ΚΕ.Ο.Φ. Στο τρίτο μέρος παρουσιάζονται όλα τα είδη και μορφές των ομάδων, με τα κύρια χαρακτηριστικά τους και τα κριτήρια βάσει των οποίων διαχωρίζονται.

Στη συνέχεια παρατίθενται οι δυνατότητες που παρέχει η ομάδα στον κοινωνικό λειτουργό και η συμβολή της στην ανάπτυξη της ανθρώπινης προσωπικότητας.

Στο πέμπτο μέρος του δεύτερου κεφαλαίου περιλαμβάνονται σημαντικές θεωρητικές προσεγγίσεις, τα πρότυπα λειτουργίας και ο προγραμματισμός της ομάδας. Το έκτο μέρος περιλαμβάνει τα στάδια της διεργασίας στη μέθοδο και ειδικότερα, το στάδιο συλλογής πληροφοριών, της διάγνωσης και της θεραπείας. Στο έβδομο μέρος αναφέρονται οι φάσεις εξέλιξης της ομάδας. Το δεύτερο κεφάλαιο κλείνει με την αναφορά στους ρόλους και στις σχέσεις μεταξύ των μελών της ομάδας και των μελών με τον Κ.Λ.

Στο κεφάλαιο που ακολουθεί γίνεται μια αναλυτική παρουσίαση της λειτουργίας της ομάδας παιδιών σχολικής ηλικίας. Ξεκινάει με αναφορά στην Οργάνωση που λειτούργησε η ομάδα, τον αρχικό συλλογισμό (πως) και το σκοπό της ομάδας, τη μέθοδο συλλογής των μελών, το πρόγραμμα. Επίσης γίνεται μια ολοκληρωμένη εκτίμηση της λειτουργίας της ομάδας, με ιδιαίτερη προσοχή στο κοινωνιόγραμμα, στη διάγνωση και στη θεραπεία, για τα μέλη.

Το επόμενο κεφάλαιο που αποτελεί και το τελευταίο της μελέτης περιλαμβάνει συμπεράσματα, τα οποία προκύπτουν από τη μελέτη και προτάσεις για την βελτίωση της μεθόδου και την πορεία της ομάδας παιδιών σχολικής ηλικίας.

**ΠΙΝΑΚΕΣ ΒΟΗΘΗΤΙΚΟΙ ΚΑΙ ΜΕΣΑ ΔΙΑΓΝΩΣΤΙΚΑ, ΑΝΑΦΟΡΙΚΑ ΜΕ
ΤΗΝ ΟΜΑΔΑ ΠΑΙΔΙΩΝ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ ΚΕ.Φ.Ο. ΛΑΡΙΣΑΣ ΚΑΙ
ΤΗΝ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ**

Παράρτημα Γ΄ : ΠΙΝΑΚΑΣ 1.	Πρόβλημα και χαρακτηριστικά των μελών της ομάδας.
Παράρτημα Γ΄ : ΠΙΝΑΚΑΣ 2.	Πρόγραμμα λειτουργίας της ομάδας.
Παράρτημα Γ΄ : ΣΧΗΜΑ 1.	Θεωρία του πεδίου (CEWIN).
Παράρτημα Γ΄ : ΣΧΗΜΑ 2.	Πίνακας ανάλυσης των αλληλεπιδράσεων.
Παράρτημα Α΄ :	Εκθέσεις των συναντήσεων της ομάδας.
Παράρτημα Β΄ :	Πληροφορίες για τα μέλη της ομάδας από τη συνεργασία της Κ.Α. με τις οικογένειές τους.
Παράρτημα Δ΄ :	Ζωγραφιές των μελών της ομάδας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο άνθρωπος από τη φύση του είναι κοινωνικό ον που σημαίνει ότι η εξέλιξή του και η ολοκλήρωσή της προσωπικότητάς του καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από τις σχέσεις του με άλλους ανθρώπους - από τη συμμετοχή του στην κοινή ζωή.

Αυτό δε σημαίνει ότι δεν μπορεί να επιβιώσει μόνος του - δηλαδή απομονωμένος, "κλεισμένος" στη μοναξιά - όμως, αφενός υπάρχουν κάποιες ανθρώπινες ανάγκες που καλύπτονται μέσω του ομαδικού τρόπου ζωής κι αφετέρου, η απομόνωση από τον κόσμο επιφέρει διάφορες μορφές ψυχικών διαταραχών (άγχος, μαρασμός, κατάθλιψη, κ.α.).

Για να εκπληρωθούν οι ανάγκες του και ν' αποφευχθούν οι ψυχικές διαταραχές, έτσι ώστε να είναι ο άνθρωπος υγιής και ισορροπημένος συμμετέχει σε διάφορες ομάδες. Μέσα σε μια ομάδα δημιουργούνται σχέσεις αλληλεπίδρασης, με ενέργειες και συναισθήματά των μελών που επιδρούν στο ν' αποκτήσει ο άνθρωπος πλήρη συνείδηση του "εαυτού" του, όπως διατυπώνει ο BALES (1977).

Η πρώτη ομάδα στην οποία συμμετέχει ο άνθρωπος είναι η οικογένειά του. Όπως αναφέρει ο R. FLETCHER (1985), η οικογενειακή ομάδα αποτελεί την πιο καθοριστική ίσως εμπειρία του ως μέλος για την μετέπειτα πορεία της ζωής του. "Είναι καθοριστική, διότι επιδρά στην προσωπικότητά του με τις υλικές και πολιτισμικές συνθήκες της, το κλειστό κύκλωμα γλώσσας, τα έθιμα, τις συμβάσεις, τρόπους συμπεριφοράς, τις συνήθειες και αξίες της. Επιπλέον, βοηθάει το άτομο να αποκτήσει ατομικότητα και σχεδιάζει κατά κάποιο τρόπο τη μετέπειτα πορεία του" (Fletcher, 1985, σελ. 72).

Η M. MEAD (1977) επισημαίνει ότι: όταν το άτομο βρίσκεται μέσα σε μία κοινωνική διαδικασία, της οποίας αποτελεί μέρος κι όταν επιδρά στον εαυτό του, τότε αναδύεται η ατομικότητα.

Η ατομικότητα διαμορφώνεται μέσα στην οικογένεια και συμπληρώνεται από τη συμμετοχή του ατόμου σε άλλες ομάδες (σχολείο, γειτονιά, κ.α.), τις σχέσεις που δημιουργούνται μεταξύ μελών και κυρίως τους τρόπους συμπεριφοράς των άλλων μελών απέναντι στο άτομο.

Συνοπτικά, η ομάδα όποιας μορφής κι αν είναι -και ιδιαίτερα με τη συμμετοχή του ατόμου- αποσκοπεί στο να βοηθήσει το άτομο να εκπληρώσει στο μέγιστο ικανοποιητικό βαθμό τις ανάγκες του και να γίνει μία ολοκληρωμένη προσωπικότητα. Συνυφασμένο μ' αυτό είναι και το γεγονός ότι η ομάδα χρησιμοποιείται και για θεραπευτικούς σκοπούς, ειδικότερα στις ψυχικές διαταραχές των ανθρώπων.

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

Οι επιστήμονες που μελετούν τον άνθρωπο έχουν αποδείξει ότι ο άνθρωπος από την εμφάνισή του πάνω στη γη επιδόθηκε στη συγκρότηση κοινωνιών. Σ' αυτό τον ώθησε η επιθυμία, που εξελίχθηκε σε ανάγκη, επικοινωνίας με άλλους ανθρώπους. Λόγω των δυσκολιών σε τεχνικά μέσα οι άνθρωποι αναγκάζονταν να αποκτούν τα αναγκαία για την επιβίωσή τους, αγαθά σε συνεργασία με άλλους, αποτελώντας έτσι μια ομάδα. Στην Κοινωνιολογία αναφέρεται ως "κοινοβιακός τρόπος ζωής".

Καθώς η κοινωνία πέρασε και περνάει στάδια εξέλιξης, μέσα σ' αυτή αναπτύσσεται και εξελίσσεται κι ο άνθρωπος. Συνέπεια της εξέλιξης αποτελεί η δημιουργία αναγκών που απαιτούν την άμεση ικανοποίησή τους, ειδικά θα υπάρξουν δυσάρεστες επιπτώσεις στη διαβίωση του. Υπάρχουν ανάγκες βιολογικές, ασφάλειας, επικοινωνίας, αυτοεκτίμησης, κ.α. (σύμφωνα με την πυραμίδα του Maslow). Αυτές ικανοποιούνται μέσα από τις σχέσεις του με άλλους.

Το στοιχείο που κεντρίζει το ενδιαφέρον για μελέτη στους δημιουργούς αυτής της εργασίας, είναι η χρησιμότητα της ομάδας στην ύπαρξη κι εξέλιξη του ανθρώπου, καθώς και η χρήση της ως θεραπευτικό μέσο για την επίλυση ορισμένων προβληματικών καταστάσεων.

Η ομάδα αποτελεί ένα "κοινωνικό σχήμα", κάτι που σημαίνει ότι εφόσον ο άνθρωπος αποκτά την ταυτότητά του στην κοινωνία, το ίδιο μπορεί να συμβεί και στα πλαίσια μιας ομάδας. Ομάδα αποτελεί η οικογένεια, η τάξη, στο σχολείο, η παρέα φίλων στη γειτονιά, κ.ο.κ. Ο G. Mead (1928) εξέφρασε την άποψη ότι, αν ένα κοινωνικό σύνολο προσφέρει στο άτομο τη δυνατότητα να επιδράσει στον εαυτό του και στους άλλους, τότε συμβάλλει στην ατομικότητα των μελών του. Ένα τέτοιο "κοινωνικό σύνολο" σε μικρογραφία είναι και η ομάδα.

Η συμμετοχή του ανθρώπου σε ομάδα παρέχει τη δυνατότητα ν' αποκτήσει το "γνώθι σ'εαυτόν" - πάντα σε σχέση με τους άλλους. Αυτό στηρίζεται στο ότι η πλήρης συνείδηση του εαυτού, επέρχεται από τις αντιδράσεις των άλλων προς τη συμπεριφορά του· δηλαδή, το "ποιος είμαι" καθρεπτίζεται στον τρόπο με τον οποίο του φέρονται τ' άλλα μέλη της ομάδας.

Ένας βασικός παράγοντας που επιδρά στην ατομικότητα είναι η αλληλεπίδραση μεταξύ των ατόμων. Η αλληλεπίδραση πραγματοποιείται είτε με λεκτικές εκφράσεις, είτε απλώς με τη σωματική παρουσία σε ένα χώρο. Το κάθε άτομο ενεργεί ως "πομπός" και "δέκτης" (Κοινωνιολογία, Β. Φίλια, 1988), που σημαίνει ότι στέλνει μηνύματα σε άλλο άτομο με τη συνειδητή πρόθεση να προκαλέσει αντίδραση και παράλληλα δέχεται τα μηνύματα του άλλου.

Μέσα στην ομάδα τα μέλη ασκούν μεταξύ τους έλεγχο, που αφορά τη συμπεριφορά του, το χρόνο ομιλίας, κ.α. Επομένως το άτομο μαθαίνει ν' ασκεί και ν' αποδέχεται τον κοινωνικό έλεγχο αφού μαθαίνει και στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον θα μάθει να λειτουργεί ανάλογα.

Εκτός από τους παραπάνω παράγοντες τη συμμετοχή του ατόμου σε ομάδα καθορίζουν συγκεκριμένες ανάγκες των οποίων η ικανοποίηση συνίσταται στη λύση ορισμένων προβλημάτων, όπως :

Προβλήματα

- Συμπεριφοράς
- Διαπροσωπικών Σχέσεων
- Ρόλων
- Συναισθηματικά
- Απομόνωση
- Άγχος, νευρώσεις κ.α.

Ανάγκες

- Αγάπης
- Αποδοχής
- Εκτίμησης-Σεβασμού
- Φιλίας
- Αναγνώρισης

Αυτά τα προβλήματα για να βρουν λύση, όταν το άτομο εξαντληθεί και σταθεί αδύναμο να επιλύσει, απαιτούν τη συνεργασία με ειδικούς επιστήμονες, όπως ψυχιάτρους, ψυχολόγους, Κ.Λ. κ.τ.λ. Στις περιπτώσεις παθολογικής συμπεριφοράς αυτοί θα εκτιμήσουν τη προβληματική κατάσταση και θα προχωρήσουν στη θεραπευτική διαδικασία, η οποία για τους παραπάνω λόγους θα είναι η σύσταση ομάδας.

Η φύση του προβλήματος είναι που οδηγεί συχνά στη δημιουργία ομάδας, από τον θεραπευτή, μέσα στην οποία θ' αναπτυχθούν οι διάφορες θεραπευτικές μέθοδοι.

Με βάση τα παραπάνω επιχειρείται μια διεξοδική μελέτη και παρουσίαση, τόσο της σημασίας που έχει η ομάδα στην επιστήμη της Κ.Ε. και των θεραπευτικών μεθόδων που εφαρμόζει ένας Κ.Λ. στην εργασία με ομάδα, όσο επίσης και στην εφαρμογή όλων αυτών σε ομάδα παιδιών που λειτούργησε στη διάρκεια της εξάμηνης πρακτικής άσκησης των δημιουργών της μελέτης.

ΣΚΟΠΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

Σκοπός της μελέτης είναι η διεξοδική ανασκόπηση της μεθόδου της κοινωνικής εργασίας με ομάδα, η πρακτική εφαρμογή κι ανάλυση της μέσα από μια ομάδα που λειτούργησε με παιδιά σχολικής ηλικίας. Επιμέρους στόχοι είναι :

1. Ιστορική ανασκόπηση της Κ.Ε.Ο. με σκοπό να δειχθεί η εξελικτική της πορεία, ως μέθοδος της Κ.Ε. ο εντοπισμός της συμβολής της Κ.Ε.Ο. στην ανάπτυξη της ανθρώπινης προσωπικότητας, μέσα σε μια προσπάθεια να φανούν τα θετικά στοιχεία της μεθόδου, καθώς και οι σκοποί αυτής.
2. Η εννοιολογική προσέγγιση της ομάδας, σκοπεύοντας στο να δοθεί η έννοια και σημασία του όρου "ομάδα" και στη σαφέστερη κατανόηση της ομάδας. Επίσης παράλληλα, επιχειρείται η επισήμανση των αρχών κι αξιών που διέπουν την ομάδα, κυρίως της κοινωνικής εργασίας με ομάδα, για να φανούν οι βάσεις πάνω στις οποίες στηρίζεται η μέθοδος.
3. Διαχωρισμός των ειδών ομάδων που υπάρχουν κι εντοπισμός κριτηρίων, σύμφωνα με τα οποία υπάρχει αυτός ο διαχωρισμός και με σκοπό την απόκτηση γνώσης για κατάλληλη χρήση στις εκάστοτε ομάδες.
4. Να τονισθούν οι δυνατότητες, διαγνωστικές και θεραπευτικές, που προσφέρει η μέθοδος στον Κ.Α. και η συμβολή της στην ανάπτυξη της ανθρώπινης προσωπικότητας.
5. Ανασκόπηση των θεωριών και προτύπων λειτουργίας με σκοπό να τονισθεί το επιστημονικό υπόβαθρο και τα "μοντέλα" εφαρμογής αυτής της μεθόδου. Η ανασκόπηση γίνεται σε συνδυασμό και με αναφορά στο πρόγραμμα λειτουργίας μιας ομάδας - ένας ακόμη στόχος της παρούσας μελέτης - με σκοπό να φανεί ποιά είναι η οργάνωση ομάδας και πόσο σημαντική είναι μέσω του προγράμματος που αναφέρουν οι θεωρητικές προσεγγίσεις της.
6. Αναφορά στα στάδια της διεργασίας, σύμφωνα επίσης με τις θεωρητικές προσεγγίσεις, σκοπεύοντας να φανεί το "πως" της Κ.Ε.Ο και γενικά τα όρια αυτά της διεργασίας: συλλογής στοιχείων διάγνωσης θεραπείας.
7. Αναφορά στις φάσεις εξέλιξης της ομάδας με σκοπό να κατανοηθούν οι βασικοί "σταθμοί" που μπορεί να έχει μια ομάδα κατά τη διάρκεια ζωής της.
8. Αναφορά στις σχέσεις και τους ρόλους που αναπτύσσονται τόσο μεταξύ των μελών, όσο και μεταξύ μελών-κοινωνικού λειτουργού, σκοπεύοντας έτσι να φανούν καθαρά οι αλληλεπιδράσεις.
9. Τελικός στόχος η εκτίμηση των αποτελεσμάτων της ομάδας στο Κ.Ε.Φ.Ο με σκοπό βέβαια την πρακτική εφαρμογή του θεωρητικού μέρους της Κ.Ε.Ο.

ΟΡΙΣΜΟΙ ΟΡΩΝ

1. Αμυντικοί Μηχανισμοί

Ο Νίκος Μάνος στο βιβλίο του Βασικά στοιχεία Κλινικής Ψυχιατρικής (1988) ορίζει "τους ψυχικούς μηχανισμούς που χρησιμοποιούμε ασυνείδητα για ν' ανακουφίσουμε το άγχος και διευθετήσουμε τις συγκρούσεις μας, ονομάζονται αμυντικοί μηχανισμοί".

2. "Εγώ"

Ο Freud (1914) "πατέρας" της ψυχανάλυσης ανέπτυξε τις θεωρίες του Εγώ, Εκείνο και Υπερεγώ, ορίζοντας ότι το "εγώ" περιλαμβάνει λειτουργίες όπως τη λογική σκέψη, την επίλυση προβλημάτων, την εποικοδομητική και δημιουργική σκέψη.

Η Helen H. Perlaman στο βιβλίο της "Κοινωνική Εργασία με άτομα" (1957) ορίζει το Εγώ ως "η οργάνωση των λειτουργιών της προσωπικότητας".

Ο Νίκος Μάνος ονομάζει το Εγώ "το σύνολο των ψυχικών λειτουργιών που διαμορφώνουν τη σχέση μας με το περιβάλλον".

3. Κοινωνική Εργασία

Η Eilleen Z. Youghusband στο άρθρο της Καίρια Σημεία για την Εκπαίδευση στην Κοινωνική Εργασία (1959) προσδιόρισε την Κοινωνική Εργασία ως μια δραστηριότητα που βασική της επιδίωξη είναι να συντελέσει στην ανύψωση της στάθμης της ζωής των ανθρώπων, προσωπικά, κοινωνικά και οικονομικά.

4. Κοινωνική Εργασία με Ομάδα

Αποτελεί μέθοδος της Κοινωνικής Εργασίας για την οποία ο Δρ. Χ. Μουζακίτης στις σημειώσεις του Κοινωνική Εργασία με ομάδες (1989), ορίζει: "είναι μια από τις μεθόδους που βασίζεται στις αξίες και αρχές του επαγγέλματος της Κοινωνικής Εργασίας και που χρησιμοποιεί ομάδες ως πρωταρχικό μέσο για την προσφορά υπηρεσιών σε άτομα, για να τα βοηθήσει στην ενίσχυση των ατομικών τους λειτουργιών ή να τα βοηθήσει να χειρίζονται τα προσωπικά, συλλογικά ή κοινωνικά προβλήματα που έχουν.

5. Μάζα

Στο Λεξικό Κοινωνικών Επιστημών (1972) ο όρος μάζα συγχωνεύεται στον ορισμό της μαζικής κοινωνίας που σημαίνει "ένας αδιαφοροποίητος αριθμός· μια μηχανοποιημένη κοινωνία. Η μάζα ως όχλος με ομοιομορφία, αλλοτρίωση και μη επίτευξη ενσωμάτωσης".

Ο Α. Ζωγράφου (1993) ορίζει τη μάζα ως "μια συγκέντρωση ανθρώπων - κάτι το προσωρινό - που το μόνο που τους ενώνει είναι ο στόχος και που μπορεί να μεταβληθεί σε επιθετική μάζα προκαλώντας καταστροφές".

Ο Frederick Elkin (1952) ορίζει ότι οι "μάζες είναι αθροίσματα προσώπων χωρίς ειδικά προσόντα".

6. Ομάδα

Ο G.C. Homans (1950) δίνει στην ομάδα τον εξής ορισμό: "Ένας αριθμός προσώπων που επικοινωνούν με άλλους, όχι από δεύτερο χέρι, μέσω άλλων προσώπων αλλά πρόσωπο με πρόσωπο".

Το Λεξικό Κοινωνικών Επιστημών (1972) αναφέρει την ομάδα ως "Ένας ορισμένος αριθμός προσώπων αποτελεί ομάδα στο μέτρο που ανάμεσα τους επικρατεί ένας ορισμένος τύπος ολοκληρώσεως".

Στην Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρους-Λαρούς (1975) η ομάδα υποδηλώνεται "Μια οποιαδήποτε σειρά ανθρώπινων όντων τα οποία, είτε βρίσκονται, είτε βρέθηκαν πρόσφατα, είτε περιμένουν να βρεθούν σε κάποιο είδος αλληλεξάρτησης.

Οι συναθροίσεις δύο μελών κι εκείνες που περιλαμβάνουν το συνολικό πληθυσμό ενός μεγάλου έθνους-κράτους, αποτελούν ομάδες".

7. Όχλος

Η Χ. Παπαδοπούλου στις σημειώσεις της Κοινωνική Εργασία με Ομάδες (1989), αναφέρει ότι όχλος είναι η "μορφή του πλήθους που έχει τάσεις καταστροφικές. Ένα πλήθος που προβαίνει σε ανεξέλεγκτες πράξεις κατεχόμενο από ισχυρές παρορμήσεις, αποτελεί όχλο".

Στο Λεξικό Κοινωνικό Επιστημών (1972) ο όχλος ορίζεται ως μια ενεργητική συλλογικότητα συγγενική ή ανάλογη με το πλήθος".

8. Πλήθος

Ο ορισμός του πλήθους δίνεται στο Λεξικό Κοινωνικών Επιστημών (1972): "Ένα άθροισμα ανθρώπων σε φυσική εγγύτητα (συγχρωτισμό), που έρχονται σε άμεση και προσωρινή επαφή, με συναισθηματική ανταπόκριση και αλληλερεθισμό".

9. Ρόλος

Κατά τον R. Linton, στο άρθρο του Η μελέτη του ανθρώπου (1936), αναφέρει ότι "ο ρόλος επιτελείται με την ενάσκηση των δικαιωμάτων και καθηκόντων στην πράξη".

Ο Β. Φίλιας στο βιβλίο του Κοινωνιολογία Γ' Λυκείου (1983) δίνει τον ορισμό ότι "ρόλος (κοινωνικός) είναι το σύνολο των δραστηριοτήτων και συμπεριφορών που συνιστούν μια συγκεκριμένη θέση μέσα σ' ένα δεδομένο σύστημα καταμερισμού εργασίας".

Ο όρος "ρόλος" στο Λεξικό Κοινωνικών Επιστημών (1972) υποδηλώνεται ως "μία κοινωνική τοποθέτηση που χαρακτηρίζεται από μια σειρά ατομικών προσόντων και δραστηριοτήτων".

10. Κοινωνικοποίηση

Στην εγκυκλοπαίδεια Πάπυρους-Λαρούς (1975) κοινωνικοποίηση είναι "μία διαδικασία με την οποία ένα άτομο εντάσσεται και ενσωματώνεται σε ένα κοινωνικό σύνολο".

11. Κοινωνιολογία

Σύμφωνα με το "Λεξικό της Δημοτικής" (1964) είναι η επιστήμη που ερευνά τα κοινωνικά φαινόμενα.

Ο Δ. Γ. Τσαούσης στο βιβλίο του Η κοινωνία του Ανθρώπου (1991) αναφέρει ότι η "κοινωνιολογία εξετάζει τα κοινωνικά πράγματα με μάτι κριτικό και με τη γνώση αυτή να βοηθήσει τον άνθρωπο να διαμορφώσει την κοινωνία του με τρόπο που ν' ανταποκρίνεται στην ηθική του φύση". Τη χαρακτηρίζει γι' αυτό "Επιστήμη της κοινωνίας".

Στο Λεξικό Κοινωνικών Επιστημών (1972) ο όρος Κοινωνιολογία προσδιορίζεται ως "η επιστημονική μελέτη της κοινωνικής συμπεριφοράς ή κοινωνικής δράσης".

12. Προσωπικότητα

Η Helen H. Perlman στο βιβλίο της Κοινωνική Εργασία με Άτομα (1957) ονομάζει την προσωπικότητα ως: "Την προσωπική ιδιοτυπία ενός προσώπου, τον τρόπο με τον οποίο την εκφράζει και την κάνει να επιδράσει πάνω στους άλλους".

13. Ψυχανάλυση

Η Μ. Μαλικιώση-Λοϊζου στο βιβλίο της "Συμβουλευτική Ψυχολογία" (1994) αναφέρει ότι "είναι μια μορφή θεραπείας των ψυχολογικών διαταραχών του ανθρώπου".

Στο "Λεξικό της Δημοτικής" (1964) η ψυχανάλυση ορίζεται ως "η μέθοδος θεραπείας των ψυχοπνευματικών διαταραχών, που στηρίζεται σε βαθιά ψυχολογική διερεύνηση του υποσυνείδητου".

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ - ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ

Σ' αυτό το κεφάλαιο της μελέτης, θα παρατεθούν ορισμένες ερωτήσεις, προβληματισμοί που θα αποτελέσουν τη βάση, για την μελέτη αυτή από μια μελέτη θεωρίας και πρακτικής εφαρμογής, είναι ανάγκη να διατυπωθούν κάποια συμπεράσματα και προτάσεις.

1. Αναγκαιότητα της κοινωνικής εργασίας με ομάδες.
2. Πόσο συνδεδεμένη είναι η Κ.Ε.Ο με τις άλλες δύο μεθόδους Κ.Ε.Α και Κ.Ε.Κ., ή ΟΧΙ.
3. Πλεονεκτήματα της Κ.Ε.Ο.
4. Μειονεκτήματα της Κ.Ε.Ο.
5. Κατά πόσο η ειδίκευση στη συγκεκριμένη μέθοδο θα είχε ως συνέπεια, καλύτερη και αποτελεσματικότερη βοήθεια στα μέλη.
6. Κατά πόσο η πείρα του Κ.Α. μπορεί να επηρεάσει τις δυνατότητες αυτής της μεθόδου.
7. Πόσο η σωστή εφαρμογή, των σταδίων δημιουργίας μιας ομάδας Κ.Ε. επηρεάζει το αποτέλεσμα και γιατί;
8. Ποιό είναι το επιστημονικό υπόβαθρο της Κ.Ε.Ο, που στηρίζεται και πως είναι δυνατό να συμπληρωθεί με εγχειρίδια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ II

ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΑΛΛΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

A. Ιστορική αναδρομή της Κ.Ε.Ο. και οι σκοποί της

Το ξεκίνημα της μεθόδου αυτής, Κοινωνική Εργασία με ομάδες, εντοπίζεται στην περίοδο της Βιομηχανικής Επανάστασης στους Οίκους Αποκατάστασης (Settlement Houses) που ήταν μέρος της κίνησης για κοινωνική αναδιοργάνωση στα τέλη του 19ου αιώνα (Dr. Χρ. Μουζακίτη, 1989, σελ. 4).

Στα 1889 η Jane Adams ίδρυσε το Hull House στο Σικάγο, για την εξυπηρέτηση των μεταναστών και πτωχών - που είχαν κατακλύσει τις πόλεις από άλλες περιοχές, αγροτικές, και αποκομμένοι από την ευρύτερη κοινωνία, λόγω γλώσσας και πολιτισμικών στοιχείων - μεταξύ των οποίων αργότερα υπήρχαν πολλοί Έλληνες. Παρόμοιοι Οργανισμοί ιδρύθηκαν στη Νέα Υόρκη και σε άλλα αστικά κέντρα των Η.Π.Α.

Στην Αγγλία το Toynbee Hall ήταν ένας από τους πρώτους οίκους αποκατάστασης που ανέπτυξε σχετικές δραστηριότητες, δηλαδή προπαρκευαστικές τάξεις για την απόκτηση της αμερικάνικης υπηκοότητας και κέντρο για διάφορες εκδηλώσεις σε τοπικό επίπεδο (γειτονιά), για τους μετανάστες στην περιοχή του Λονδίνου.

Κατά τη διάρκεια των πρώτων δεκαετιών του 20ου αιώνα ένας αριθμός νέων ιδεών άρχισαν να εμφανίζονται. Τη δεκαετία του 1920 και 1930 εφαρμόζεται, ιδιαίτερα στην Αμερική, στον τομέα της "παιδαγωγικής του ελεύθερου χρόνου" (Recreation Movement), η οργάνωση της κοινωνικής μάθησης στο πλαίσιο των ομάδων.

Νωρίτερα βέβαια, προσπάθειες για τη δημιουργία θεραπευτικών ομάδων είχαν γίνει στο Λονδίνο (Hull House) 1909 και στις Η.Π.Α. (Chicago State Hospital) το 1918, με ναρκωμανείς και ψυχικά ασθενείς.

Η νέα θέση δε της ομαδικής πρέμβασης ήταν ότι οι θεραπευτικές ανάγκες μπορούν ν' αντιμετωπισθούν μέσω ομάδων και ότι οι Κ.Λ. που χρησιμοποιούσαν αυτή τη μέθοδο μπορούσαν να είναι ειδικοί στη θεραπεία.

Περί το τέλος της δεκαετίας του '30 ο Κ. LEVIN και οι συνεργάτες του R. LIPPIT και R. K. WHITE, διαπιστώνουν την επιρροή του τρόπου διαπαιδαγώγησης των ενηλίκων στη συμπεριφορά των παιδιών. Ο MULLER (1938) διαπιστώνει ότι "το κίνημα της νεολαίας, η παιδαγωγική της μεταρρύθμισης και η έρευνα των μικροομάδων αποτελούν τις ρίζες της κοινωνικής εργασίας με ομάδα". Επίσης, στα τέλη του 1930 οι Κ.Λ. που χρησιμοποιούσαν την ομαδική μέθοδο, άρχισαν να επεκτείνουν τις

προσπάθειές τους σε μια νέα περιοχή: τη "θεραπεία" των ατόμων μέσω της ομάδας.

Οι δεκαετίες του 1940 και 1950 έδωσαν νέα ώθηση και κατεύθυνση στην Κ.Ε.Ο. Σημαντικό στην περίοδο αυτή των δύο δεκαετιών, ήταν η επίδραση της Φροϋδικής Ψυχαναλυτικής Ψυχολογίας, η οποία είχε μεγάλες επιπτώσεις στη διαμόρφωση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων για τους κοινωνικούς Λειτουργούς. Ο Φροϋδικός προσανατολισμός έδωσε ιδιαίτερη έμφαση σε ψυχολογικές διαταραχές σαν αποτέλεσμα των εμπειριών του ατόμου, ως την κύρια αιτία της κοινωνικής του δυσλειτουργίας (Freud, 1914).

Βλέπουμε στη δεκαετία του 1940 συγκεκριμένα, κοινωνικούς λειτουργούς να εργάζονται σε παιδικές κλινικές (child Guidance Clinics), νοσοκομεία, αναμορφωτικά ιδρύματα κι άλλα Κ.Ψ.Υ. Περί τα τέλη του 1940, μετά από χρονοβόρες συζητήσεις επιστημόνων-ειδικών, η Κ.Ε.Ο. είχε αποκτήσει επαγγελματική ταυτότητα κι άρχισε να συνδέεται με το επάγγελμα της Κοινωνικής Εργασίας.

Η αμερικάνικη Εταιρεία των Εργατών με ομάδες που ιδρύθηκε στα 1946, συμμετείχε στο Εθνικό Συνέδριο στην Κ.Ε. και δημοσίευσε τη θέση της σχετικά με τα καθήκοντα του Κ.Λ. με ομάδες, σαν τον επαγγελματία εκείνο, ο οποίος χρησιμοποιώντας τη συνδιαλλαγή μέσα στην ομάδα και προγραμματισμένες ασχολίες, εισφέρει στην ανάπτυξη του ατόμου και στην επίτευξη επιθυμητών στόχων. Την ίδια χρονιά (1946) οι "παιδαγωγοί ομάδων" στη Βόρεια Αμερική αποφασίζουν να εντάξουν την Κ.Ε.Ο. στις μεθόδους της Κοινωνικής Εργασίας δίπλα στην τότε εφαρμοζόμενη Κ.Ε.Α., η οποία είχε ένα θεραπευτικό προσανατολισμό.

Κατά τις δεκαετίες του '50 και '60 διάφορα επιμορφωτικά ιδρύματα, όπως π.χ. το Αγγλικό Ινστιτούτο για Κ.Ε. με νέους/ HAUSAN RUBERHORN (Δυτικό Βερολίνο) και το Αμερικάνικο Ίδρυμα HAUS SCHWAUBACH (WIESBADEN), προσπάθησαν να εφαρμόσουν την Κ.Ε.Ο. όχι μόνο υπό τη μορφή της "ομαδικής εργασίας" σε μια παιδαγωγικά κατευθυνόμενη κι εποπτευόμενη διαδικασία μάθησης, όχι μόνο στην κοινωνική παιδαγωγική, αλλά και στους τομείς επιμόρφωσης ενηλίκων στην εργοστασιακή εκπαίδευση κι επιμόρφωση, στους παιδικούς σταθμούς και στα σχολεία" (Dr Χρ. Μοζακίτης, 1989, σελ. 10).

Στις δεκαετίες '50 κι '60 επίσης, στη Βόρεια Αμερική είχε αναπτυχθεί ένας άλλος τρόπος εργασίας σε ομάδες και με ομάδες, δηλαδή η "δυναμική των ομάδων" που ανακαλύφθηκε από τον γερμανό κοινωνιολόγο Κ. LEVIN (1935), ο οποίος θεωρείται ο "πατέρας" στον τομέα της έρευνας των μικροομάδων και πειραμάτων, στα πρότυπα διαπαιδαγώγησης και πρωτοπόρος στον τομέα έρευνας - δράσης (Α. Ζωγράφου, 1992).

Η δυναμική των ομάδων είχε προγραμματισθεί ιδιαίτερα στη Δυτική Αμερική, κατ' αρχάς σε μέσο στον τομέα επιμόρφωσης των ενηλίκων με σκοπό τη συλλογική θεώρηση ορθολογικών και συναισθηματικών εμπειριών και διαδικασιών σε μικρές

ομάδες. Πάντως στα 1950 η ομαδική μέθοδος ενσωματώθηκε στην Κ.Ε. κοινωνικοί λειτουργοί που χρησιμοποιούσαν τη μέθοδο αυτή, εξακολουθούσαν την περαιτέρω διασαφήνιση αυτής της μεθοδολογίας και εισήχθησαν σε παραδοσιακά πλαίσια, όπου μέχρι τότε χρησιμοποιούνταν η κατά περίπτωση μέθοδος (Κ.Ε.Α.), όπως η Κοινωνική Πρόνοια και τα Σχολεία.

Τελικά, το 1955 οι "Χρήστες" της ομαδικής προσέγγισης, μαζί με άλλες εξειδικεύσεις στην Κοινωνική Εργασία όπως Κ.Ε.Α., Κοινωνική Πολιτική και Κοινοτική Οργάνωση, ίδρυσαν τον Εθνικό Σύνδεσμο Κοινωνικών Λειτουργών (National Association of Social Workers) στις Η.Π.Α.

Στον Ελλαδικό χώρο στην περίοδο 1966-1967 ένας συνεχώς αυξανόμενος αριθμός επαγγελματιών ενδιαφέρθηκε για την εργασία με ομάδες. Πηγαίνοντας πιο πίσω, στις αρχές του 20ου αιώνα παρουσιάστηκε έντονη η δημιουργία των ειδικοτήτων στην Κ.Ε.. Όσοι εργάζονταν με ομάδες ταυτίζονταν με την υπηρεσία στην οποία υπάγονταν. Δηλαδή, επρόκειται για λειτουργούς αποκαταστάσεως, σαν Κοινωνικούς Λειτουργούς της Χ.Ε.Ν. και Χ.Α.Ν. σα γραμματείς συλλόγων για την νομοθετική αναμόρφωση κ.ό.κ. Με την ίδρυση του Εθνικού Ομίλου Ψυχαγωγίας το 1906 πολιτογραφήθηκαν οι τίτλοι "προϊστάμενος ψυχαγωγίας" και "διευθυντής γηπέδου". Αυτό κράτησε ως τα τέλη του 1920 ώσπου μια Σχολή Κοινωνικών λειτουργών ίδρυσε τμήμα επαγγελματικής εκπαίδευσης ατόμων που εργάζονταν με ομάδες (G. Ryland - G. Wilson, 1962).

Με αυτό το βήμα εξέλιξης, παρατηρείται στον Ελλαδικό χώρο σε Κοινωνικές Υπηρεσίες και Οργανώσεις ένα μεγάλο ποσοστό Κοινωνικών Λειτουργών να εργάζεται με ομάδες, όμως αυτό είχε κι ένα σημαντικό μειονέκτημα; από τις ομάδες ένας μικρός αριθμός είχαν πεπειραμένοι/ενήλικες Κ.Α., ενώ τις υπόλοιπες αναλάμβαναν σπουδαστές Κοινωνικοί Λειτουργοί. Συνέπεια αυτού ήταν οι ομάδες να οργανώνονται στα πλαίσια του εκπαιδευτικού χρόνου (Χρ. Παπαδοπούλου, 1989).

Στην περίοδο 1966-1967, ζωνρή κίνηση στο τομέα της εργασίας με ομάδες παρουσιάστηκε στα Αστικά Κέντρα του Ε.Ο.Π., στις διάφορες Χ.Ε.Ν., στη Χ.Α.Ν., στην Εστία φιλίας Πετραλώνων. Ομάδες λειτούργησαν για πρώτη φορά με ευθύνη κοινωνικών λειτουργών στο χώρο της Βιομηχανίας (π.χ. ΠΙΤΣΟΣ, ΤΙΤΑΝ) και υπηρεσίες, οργανισμοί ζητούσαν ειδικευμένα στελέχη για τις κατασκηνώσεις τους (π.χ. Υπουργεία, Τράπεζες, Οίκος του Ναύτη). Ομάδες άρχισαν να λειτουργούν, με επαγγελματική κατεύθυνση, μέσα σε περισσότερο ειδικά πλαίσια (Κέντρο Ψυχικής Υγιεινής, Θεοτόκος, Κέντρο Βρεφών "Η ΜΗΤΕΡΑ") και σε Οικοτροφεία.

Μετά το 1967 και για μια μεγάλη χρονική περίοδο παρατηρείται μια αυξανόμενη πτώση της κίνησης και του ενδιαφέροντος, όπως αναφέρθηκε πιο πάνω, για πολλούς λόγους.

Σήμερα πλέον η ζήτηση για Κοινωνικούς Λειτουργούς ειδικευμένους στην

εργασία με ομάδες είναι μεγάλη σε όλους τους τομείς παροχής κοινωνικών υπηρεσιών και μη. Εκτός από τα παραπάνω πλαίσια εφαρμογής της μεθόδου, εργασία με ομάδες πραγματοποιείται σε Νοσοκομεία, Δικαστήρια, Γηροκομεία, Δημόσια σχολεία, Παιδοπόλεις, κ.ά. Αξιοσημείωτο είναι ότι η Κ.Ε.Ο. έχει αναπτυχθεί ιδιαίτερα στον τομέα της υγείας και χρησιμοποιείται ως ομαδική θεραπεία.

Παρακάτω δίνεται πίνακας ορισμένων οργανώσεων - όπως τον παρουσιάζει η Χ. Παπαδοπούλου, 1989, σελ. 47) σε μελέτη της - και υπηρεσιών, των οποίων τα προγράμματα στοχεύουν στην εξέλιξη των ατόμων και του κοινωνικού συνόλου και οι οποίες αποτελούν κατάλληλα πλαίσια εφαρμογής της Κ.Ε.Ο.

A. Οργανώσεις - υπηρεσίες ανοικτής περιθάλψης

Αστικό Κέντρο - Σπίτι Παιδιού

Χ.Ε.Ν. - Χ.Α.Ν.

Οδηγοί - Πρόσκοποι

Κέντρα Νεότητας (Δήμων και Κοινοτήτων)

Παιδότοποι

Λέσχες Εργαζομένου Κοριτσιού

Αγροτολέσχες - Κ.Ε.Γ.Ε.

Κατασκηνώσεις

Οικοτροφείο - Μαθητικές Εστίες

Φοιτητικές Λέσχες

Κέντρα Συμπαράστασης Οικογένειας

Συμβουλευτικοί Σταθμοί

Κοινοτικά Έργα

Σχολεία - Ειδικά Σχολεία

Κέντρα Ανάπηρων Παιδιών

Κέντρα Ημερήσιας Περιθάλψης

Υπηρεσία Υποδοχής Αποφυλακισομένων

Εταιρείες Προστασίας Ανηλίκων

Υπηρεσία Υποδοχής Παλινοσθούντων

Σπίτια Γαλήνης

Βιομηχανίες - Εργοστάσια

B' Οργανώσεις κλειστής περιθάλψης

Νοσοκομεία - Γενικά και Ειδικά

Άσυλο

Γηροκομείο

Φυλακές

Σωφρονιστικά Καταστήματα και Ιδρύματα Αγωγής Ανηλίκων
 Ορφανοτροφεία - Παιδοπόλεις
 Ειδικά Ιδρύματα

Στην εποχή έναρξής της η Κοινωνική Εργασία είχε βασικό σκοπό την ικανοποίηση οικονομικών αναγκών, εφοδιασμού και περιθάλψης δεινοπαθούντων κοινωνικών ομάδων (ασθενών, ορφανών, υπερηλίκων κ.λ.π.). Με την ανάπτυξη της κοινωνίας σε κοινωνία ευημερίας, τα προβλήματα αυτά μετατοπίζονται από καθαρά οικονομικά, σε ψυχοκοινωνικά προβλήματα, χωρίς να σημαίνει ότι παύουν να υπάρχουν και τα οικονομικά. Παράλληλα παρατηρείται μια αλλαγή των παρεχόμενων βοηθειών από την απλή οικονομική βοήθεια, για την αντιμετώπιση των εντάσεων και προβλημάτων προσαρμογής, στην ταχέως αναπτυσσόμενη τεχνολογική κοινωνία (Α. Ζωγράφου, 1993).

Επιπλέον, η σημερινή κοινωνική εργασία έχει σα βασικό της καθήκον την παροχή ψυχοκοινωνικής βοήθειας υπό τη μορφή της βοήθειας "προσαρμογής, ανάπτυξης, ωρίμανσης κι επιμόρφωσης" (Α. Ζωγράφου, 1993). Ο συγγραφέας αναφέρει επίσης, ότι για την ανάπτυξη της Κ.Ε.Ο. ως μέθοδος, αφενός στοιχεύει να βοηθήσει το άτομο να ενταχθεί στην κοινωνία κι αφετέρου να μπορέσει να ξεπεράσει τις διάφορες δυσκολίες προσαρμογής.

Το άτομο στο πλαίσιο της ομάδας έχει τη δυνατότητα ν' αναπτύξει τις δυνάμεις και τις ικανότητές του (π.χ. ομαδικότητα, αυτοπεποίθηση, επίλυση προβληματικών καταστάσεων, αντοχή σε απογοητεύσεις).

Στις σημειώσεις του Α. Ζωγράφου αναφέρεται (1993, σελ. 13) η άποψη της ΚΟΝΟΡΚΑ ότι, τα άτομα με τη συμμετοχή τους στην ομάδα μπορούν ν' αναπτύξουν μια σειρά βασικών αναγκών, όπως: η ανάγκη για συντροφιά γι' αυτοαποδοχή, εξάρτηση ή ανεξαρτησία, συνεργασία, επικοδομητική αντιμετώπιση απογοητεύσεων, λήψη αποφάσεων και αποδοχή.

Η Κοινωνική Εργασία στην εφαρμογή της έχει διπλό πεδίο δράσης: το άτομο και το περιβάλλον με το οποίο βρίσκεται σε σχέση αλληλεπίδρασης. Η ταυτόχρονη δράση της Κοινωνικής Εργασίας με το άτομο και με το περιβάλλον, αποτελεί ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά του επαγγέλματος αυτού (Χρ. Παπαδοπούλου, 1989). Και κατά την ίδια "η Κ.Ε.Ο. αξιοποιεί την επαγγελματική σχέση σα θεραπευτικό μέσο εργασίας, αλλά το κύριο μέσο και πλαίσιο βοήθειας του ατόμου και της ομάδας παραμένει η ίδια η ομάδα" (Χρ. Παπαδοπούλου, 1989, σελ. 10).

Οι J. Henningen, G. Weber και H. Lening (1899), ισχυρίζονται ότι η Κ.Ε.Ο. καλλιεργεί ομαδικές διαδικασίες και μεταδίδει αξίες χωρίς να λαμβάνει υπόψη τις αξίες των μελών της ομάδας, με αποτέλεσμα η μέθοδος αυτή ν' αποτελεί "ένα παιδαγωγικό όργανο άμβλυνσης" της αιτιολογημένης αντίστασης που προβάλλουν οι

ενδιαφερόμενοι (παιδιά, νέοι, ενήλικοι) ενάντια στις κοινωνικές απαιτήσεις.

Ορισμένες επίσης κεντρικές ιδέες παρουσιάζονται για την εργασία με ομάδες, στις αρχές του 20ου αι.:

Η εργασία του Schwartz (1961) με το Μεσολαβητικό Πρότυπο (Mediating Model), έχει συνεισφέρει στην Κ.Ε.Ο. καθότι βασίζεται στη θεωρία των ανοικτών συστημάτων. Ουμανιστική Ψυχολογία και μια υπαρξιστική θεώρηση. Στο πρότυπο αυτό η ομάδα είναι βασικό στοιχείο, όπως είναι και το κοινωνικό πειρβάλλον μέσα στο οποίο βρίσκεται το πρόβλημα.

Το Αναπτυξιακό Πρότυπο (Developmental Model), δημιουργήθηκε από τους καθηγητές Κοινωνικής Εργασίας με ομάδες υπό την ηγεσία του Burnestein, στο Πανεπιστήμιο της Βοστώνης το 1965. Βασίζεται πάνω στα δυναμικά της στενής σχέσης μεταξύ των μελών, μέσα σ' ένα χρονικό διάστημα. Ο βαθμός της στενής αυτής σχέσης λαμβάνεται υπ' όψιν για σωστές παρεμβάσεις από τον Κ.Λ. Στη προσέγγιση αυτή οι ομάδες θεωρούνται ότι έχουν "ένα βαθμό ανεξαρτησίας κι αυτονομίας, αλλά η μεταξύ τους επικοινωνία -και των μελών και του κοινωνικού χώρου - είναι βασική προϋπόθεση για την ύπαρξή τους, τη ζωτικότητα κι επιτεύγματά τους" (Χ. Μουζακίτης, 1989, σελ. 72).

Σημαντικές κεντρικές ιδέες εργασίας με ομάδες παρουσιάζονται από τους Dewey, James, Cooley, Lindeman και Follett. Στις έννοιες, που είχαν βασιστεί στους οίκους αποκατάστασης όπως: στενότερη σχέση με τα άτομα, η σπουδαιότητα της γειτονιάς, συμμετοχή και διάφορη προσέγγιση στη λύση προβλημάτων - προστέθηκε η έννοια της δημοκρατικής διεργασίας η οποία περιελάμβανε τη μέθοδο της εξερεύνησης (Χ. Μουζακίτη, 1989).

Σύμφωνα με τον Briag (1971) τα κύρια θέματα κατά την αρχική φάση ανάπτυξης της δουλειάς με ομάδες περιελάμβαναν κοινωνική συμμετοχή, κοινωνική δράση, δημοκρατικές διεργασίες, μάθηση κι εξέλιξη στην περίμετρο του χώρου της μικρής κοινότητας (γειτονιάς).

Ο Hartford (1964), ο οποίος ανέλυσε την εργασία της G. Coyle, παρατηρεί ότι, μέχρι το 1930 τρεις περιοχές εργασίας με ομάδα μπορούν να προσδιορισθούν:

Πρώτον: Η ανάπτυξη και προσαρμογή του ατόμου, η ικανότητα του να διαπραγματεύεται με άλλους, να συνεργάζεται, να συνεισφέρει σε άλλους και να νιώθει άνετα σε διάφορα είδη ομάδων.

Δεύτερον: Ο εμπλουτισμός των ενδιαφερόντων των ατόμων στην ανάπτυξη γνώσεων και δεξιοτήτων και την ολοκλήρωση αυτών των ενδιαφερόντων σ' έναν τρόπο ζωής που βασίζεται στη δική του θέληση.

Τρίτον: Η ανάπτυξη κοινωνικής ευθύνης προς την κοινότητα, που περιλαμβάνει όχι μόνο την πρόληψη ή διορθωτικές παρεμβάσεις (θεραπείας) αντικοινωνικής συμπεριφοράς, αλλά και την ενθάρυνση για συμμετοχή με αντικειμενικό

στόχο την κοινωνική πρόοδο.

Οι Wilson και Ryland (1948) απεικονίζουν την έμφαση που εδίνετο στην εξυπηρέτηση ατόμων με παρεκκλίνουσες κοινωνικές συμπεριφορές ή άτομα που θεωρούνταν στιγματισμένα, μέσω της ομαδικής προσέγγισης.

Η Sommers (1976) επιχείρησε μια γενική ανασκόπηση και κατέληξε σε ορισμένα συμπεράσματα σχετικά με την φύση και τα δυναμικά της Κ.Ε.Ο. Διατυπώνει πέντε (5) σημεία που χαρακτηρίζουν τη φύση και τα δυναμικά της ομαδικής παρέμβασης. Αυτά είναι:

- (1) προσωπικοί και κοινωνικοί στόχοι σε συνδυασμό γίνονται η βάση για την ομαδική παρέμβαση.
- (2) Η ομάδα στην εφαρμογή συνεχώς αξιολογεί τις διεργασίες μάθησης και πράξης μέσα στην ομάδα.
- (3) Η αλλαγή σκέψης και συναισθημάτων φαίνεται να έχουν σχέση με την παραγωγική λύση προβλημάτων.
- (4) Η ομαδική παρέμβαση έχει τις δυνατότητες, σα μια αποτελεσματική μέθοδος λύσης προβλημάτων σε διάφορα πλαίσια με διάφορους πελάτες.
- (5) Η ομαδική παρέμβαση μπορεί ν' αλλάξει τις απόψεις και πράξεις των ατόμων ή των ομάδων.

Τέλος, ο Tropp (1972) πολύ χαρακτηριστικά απεικονίζει την κατάσταση που επικρατούσε και που δείχνει την υποτιμητική στάση απέναντι στο άτομο από την κοινωνία, την έλλειψη διαπραγματευτικής δύναμης του ατόμου/ μέλους της ομάδας και το ρόλο του ομαδάρχη Κ.Α., το δάσκαλο που προσπαθεί να διδάξει τα άτομα, για τον λανθασμένο τρόπο που ακολουθούν και τις μεθόδους που πρέπει να χρησιμοποιηθούν για ν' αλλάξουν.

B. - Εννοιολογική προσέγγιση της ομάδας, αρχές κι αξίες της Κ.Ε.Ο.

"Ομάδα, είναι μια συλλογική ενότητα που σκοπό έχει την πραγματοποίηση ενός κοινού έργου· εκδηλώνεται με κοινές συμπεριφορές (στάσεις-γνώμες), έχει κοινό σύστημα αξιών, πεποιθήσεων, κανόνων, στερεοτύπων, προκαταλήψεων και δημιουργεί δεσμούς εξάρτησης, μεγάλης ή προσωρινής διάρκειας στα άτομα/ μέλη της" (Επιστημονική Ομάδα Κοινωνιολόγων, 1983, σελ. 217).

Για τους περισσότερους συγγραφείς και μελετητές η ομάδα αναφέρεται ως ένας αριθμός ατόμων που έχουν κοινό στόχο, δημιουργούν σχέσεις αλληλεπίδρασης, αλληλεγγύης κι έχει τη δική της "προσωπικότητα" (Α. Ζωγράφου, 1993, σελ. 18).

Ο ίδιος χαρακτηρίζει την ομάδα ως μια ξεχωριστή οντότητα κι ενότητα, διότι λειτουργεί με δικούς της κανόνες, έχει συγκεκριμένη αντίληψη την οποία αφομοιώνουν τα μέλη της και δημιουργεί παραδόσεις, όταν είναι μεγάλης διάρκειας.

Η ομάδα υπάρχει μέσα στο κοινωνικό σύστημα εν μέρει, η ίδια βέβαια αποτελεί ένα "κοινωνικό σχήμα σχετικής διάρκειας κι ενότητας, με σχετική συνοχή των μελών που συνδέονται με αυτό" (VON WIESE, 1971).

Στις σημειώσεις του Χ. Μουζακίτη (1993), χαρακτηρίζει η ΚΟΝΟΡΚΑ την ομάδα ως σύνολο πολλών ανθρώπων που βρίσκονται μαζί σε μια αλληλεπίδραση και σχηματίζουν μια ολότητα, ξεκομμένη από άλλα σύνολα.

Ο Earl Eubank (1932) έδωσε ένα ορισμό στην ομάδα ότι είναι: "δύο ή περισσότερα πρόσωπα σε σχέση ψυχικής αλληλεπίδρασης, που μπορεί ν' αφαιρεθεί και να ξεχωρίσει από τις σχέσεις με όλους τους άλλους, ώστε τα πρόσωπα αυτά να θεωρηθούν ως μια μονάδα".

Μια άλλη εικόνα που δίνεται στην ομάδα είναι ότι, χαρακτηρίζεται ως ένα αυτόνομο, αλληλεξαρτώμενο, ως προς τα μέλη, σύνολο ατόμων που έχει κοινό σκοπό κι αξίες κι αποτελεί σύμβολο ανάπτυξης, εφόσον μέσα σ' αυτή το άτομο κοινωνικοποιείται (Α. Ζωγράφου, 1993).

Ο κάθε συγγραφέας δίνει μια διαφορετική εννοιολογική διάσταση στην ομάδα, μολοταύτα σε όλους φαίνονται κάποια κοινά κεντρικά σημεία. Όλοι οι συγγραφείς αναφέρονται στην ψυχική αλληλεπίδραση μεταξύ των μελών και το δεσμό που δημιουργεί το άτομο με την οντότητα - ομάδα. Ένα άλλο σημείο είναι το μέγεθος της ομάδας, δηλαδή τον αριθμό των ατόμων που την αποτελούν. Η ΚΟΝΟΡΚΑ αναφέρει "πολλούς ανθρώπους", ο EUBANK ορίζει "δύο ή περισσότερα άτομα", τίθεται όμως το ερώτημα: Υπάρχει ένας περιορισμένος αριθμός μελών; Ο SLOVSAN (1974) δίνει την απάντηση ότι, μια ομάδα χρειάζεται να έχει ένα συγκεκριμένο αριθμό μελών, ώστε να υπάρχει δυνατότητα επικοινωνίας αποκατάσταση στενών σχέσεων και ομαλή λειτουργία. Ο πιο ικανοποιητικός αριθμός μελών για ομάδα είναι ν' αποτελείται όχι περισσότερα

από οκτώ (8) κι όχι λιγότερα από πέντε (5) μέλη (Α. Ζωγράφου, 1993).

Αξίζει επίσης ν' αναφερθεί και η προσέγγιση των HAUSER/HAUSER (1971), οι οποίοι θεωρούν την ομάδα ως μια "οργανική ενότητα" με αυτόνομο χαρακτήρα και ζωή.

Η συμμετοχή του ατόμου σε ομάδα είναι σημαντικό γεγονός στη διαδικασία κοινωνικοποίησης του - όπως αναφέρουν οι Ryland και Wilson (1962) - για το λόγο ότι, τόσο το ίδιο το άτομο, όσο και τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας φέρνουν μαζί τους ένα σύστημα πεποιθήσεων, αξιών, αρχών και ιδεολογιών, το οποίο σύστημα επηρεάζει τις σχέσεις μέσα στην ομάδα. Η ιδεολογία του ατόμου και, γενικά, η στάση ζωής που έχει αναπτύξει, είναι επηρεασμένη από τις ιδεολογίες που έχει συναντήσει σε όλους τους χώρους κι όχι μόνο από το σχολείο. "Πολλοί δεν πιστεύουν ότι ο άνθρωπος γεννιέται έχοντας ένα κώδικα αρχών και τη συναίσθηση αξιών. Όμως ο άνθρωπος γεννιέται ευαίσθητος στα συναισθήματα των συνανθρώπων του και στις συμπεριφορές τους και γίνεται δέκτης της ιδεολογίας, των αρχών και αξιών τους". (G. Ryland - G. Wilson, 1962, σελ. 49).

Το άτομο - "δέκτης" των παραπάνω επιρροών πρέπει να διατηρήσει τις αρχές και τις αξίες που διαθέτει, τόσο σε κάθε στιγμή της ζωής του, όσο και εντός της ομάδας και κυρίως όταν πάψει να είναι μέλος της. Οι Α. Ζωγράφου (1993) και Παπαδοπούλου Χρ. (1992) θεωρούν ότι αποτελεί αναγκαιότητα και καθήκον των Κοινωνικών Λειτουργών να φροντίζουν να υπάρχουν αρχές κι αξίες μέσα στην ομάδα, όταν εργάζονται μ' αυτή, για την καλύτερη επίτευξη των στόχων της ομάδας.

Πράγματι, από την εποχή που άρχισε να εφαρμόζεται η Κοινωνική Εργασία με Ομάδες, στις Η.Π.Α. σε χώρες της Ευρώπης όπου και η Ελλάδα, δημιουργήθηκαν κάποιες βασικές αρχές κι αξίες που βοηθούν τον Κ.Λ. κατά τη διαδικασία παροχής υπηρεσιών προς τους εξυπηρετούμενους και βοηθούν τους εξυπηρετούμενους - μέλη της ομάδας, να ικανοποιήσουν σε μέγιστο ικανοποιητικό βαθμό τους στόχους τους - σκοπούς της ομάδας.

Γενικά στην Κοινωνική Εργασία υπάρχουν αρχές κι αξιώματα, τα οποία βέβαια ισχύουν και ειδικότερα στην Κ.Ε.Ο. και προϋποθέτουν την προσήλωση του Κ.Λ. στα ιδεώδη της ελευθερίας και της δικαιοσύνης, καθώς και πίστη στην αξία της ανθρώπινης ύπαρξης. Σύμφωνα με τον Διεθνή Κώδικα Δεοντολογίας των Κοινωνικών Λειτουργών (1976) ο επαγγελματίας Κ.Λ. αναγνωρίζει έμπρακτα το δικαίωμα κάθε ανθρώπου, σέβεται την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και τον εσωτερικό κόσμο του ανθρώπου, τηρεί επαγγελματικό απόρρητο και προσφέρει τον εαυτό του, τις γνώσεις και τις δεξιότητές του για να βοηθήσει τους εξυπηρετούμενους (άτομα, ομάδες, κοινότητες) ν' αναλάβουν τις ευθύνες τους σε επίπεδο προσωπικό, κοινωνικό, επαγγελματικό.

Η ύπαρξη κι εφαρμογή αρχών κι αξιών αποσκοπεί στην ευημερία των ανθρώπων και στην καταξίωση των μέσων εκείνων που η κάθε κοινωνία χρησιμοποιεί και που

ανταποκρίνονται στις επιθυμίες και ανάγκες των ατόμων ή των ομάδων, σε εθνικό ή διεθνές επίπεδο. Ειδικότερα οι αρχές και οι αξίες που διέπουν την Κ.Ε.Ο. - που αποτελεί καθήκον του Κ.Α. να τις εφαρμόζει είναι οι εξής:

- 1) Η πεποίθηση για την αξία, την ακεραιότητα και την αξιοπρέπεια του ατόμου. Με την αρχή αυτή ο Κ.Α. δημιουργεί το κατάλληλο κλίμα στην ομάδα, όπου το άτομο θ' αποκτήσει το συναίσθημα της κοινωνικής αναγνώρισης, της εμπιστοσύνης, του σεβασμού και της αξιοπρέπειας.
- 2) Η πεποίθηση ότι το άτομο που βρίσκεται σε ανάγκη βοήθειας (οικονομική, κοινωνική, προσωπική), έχει το δικαίωμα ν' αποφασίσει μόνο του ποιες είναι οι ανάγκες του και πως θα ικανοποιηθούν. Με βάση αυτή την αρχή ο Κ.Α. φροντίζει ώστε η ομάδα να καθορίζει μόνη της τους στόχους, τα μέσα και το περιεχόμενο του προγράμματός της.
- 3) Ίσες ευκαιρίες για όλους χωρίς καμιά διάκριση ταξική, θρησκευτική, φυλετική, κοινωνική κ.ά. Στόχος του Κ.Α. είναι να δίνονται ευκαιρίες σε όλα τα μέλη χωρίς διακρίσεις και ν' απολαμβάνουν τις επιτυχίες τους.
- 4) Η πεποίθηση ότι τα δικαιώματα του ανθρώπου γι' αυτοσεβασμό, αξιοπρέπεια, αυτοδιάθεση και ίσες ευκαιρίες συσχετίζονται με την κοινωνική υπευθυνότητα του ατόμου απέναντι στον εαυτό του, την οικογένειά του και στην κοινωνία που ζει.
- 5) Η εξατομίκευση της συμπεριφοράς / τυποποίηση της συμπεριφοράς (Χρ. Παπαδοπούλου, 1992). Είναι γνωστό ότι ο Κ.Α. δέχεται το κάθε άτομο ως μοναδικό και σέβεται την ατομικότητα του, προσθέτοντας και την εξατομικευμένη εργασία. Στην ομάδα εξατομικευμένη εργασία σημαίνει ότι ο Κ.Α. πρέπει να κατανοεί τη συμπεριφορά κάθε μέλους χωριστά, να παρατηρεί την κάθε συμπεριφορά και να σχεδιάζει δράση για βοήθεια μέσα στην ομάδα.
- 6) Βασική αξία στην Κ.Ε.Ο. αποτελεί η ατομική και κοινωνική ευθύνη του Κ.Α. Αυτό σημαίνει ότι αναλαμβάνει την ευθύνη να καταλαγιάσει την επιθετική συμπεριφορά ενός μέλους σε βάρος του συνόλου (ατομική) ή όταν η επίθεση γίνεται από το σύνολο σε βάρος ενός ατόμου - παρατηρείται το φαινόμενο του "αποδιοπομπαίου τράγου" (κοινωνική ευθύνη). Στόχος είναι να ελαττωθεί, αν όχι να εξαλειφθεί, η "αποδιοπομποίση" από την ομάδα και να εξετασθούν τα αίτια που προκαλούν αυτό το φαινόμενο.
- 7) Η ΚΟΝΟΡΚΑ (1974) θεωρεί βασική αξία το να γνωρίζει ο Κ.Α. τον εαυτό του, να έχει δηλαδή αυτογνωσία, για να μη βλέπει τον ενδιαφερόμενο (άτομο ή ομάδα) κάτω από το ίδιο του πρίσμα. Η αυτογνωσία, η αντικειμενικότητα και ο αυτοέλεγχος είναι βασικά εφόδια στην εργασία με ομάδα.
- 8) Η αλληλεξάρτηση και η αυτονομία του ατόμου. Πολλές φορές συμβαίνει η αυτονομία ενός μέλους να θυσιάζεται στην αλληλεξάρτηση με τ' άλλα μέλη, για

την επίτευξη στόχων της ομάδας. Βέβαια, η ομάδα λειτουργεί με την ενότητα των μελών, την αλληλεξάρτησή τους, όμως ένας από τους σκοπούς της ομάδας είναι ν' αποκτήσουν τα άτομα-μέλη την αυτονομία, ώστε να μάθουν ν' αντιμετωπίζουν μόνα τις ανάγκες τους. Επειδή υπάρχει σύγχυση σ' αυτό ο Κ.Λ. πρέπει να προσέχει να διατηρεί μια ισορροπία στην αυτονομία και την αλληλεξάρτηση.

Η Χ. Παπαδοπούλου (1992) θεωρεί σημαντικές και τρεις (3) ακόμη αξίες οι οποίες συνδέονται με την ομαδική κατάσταση:

- α) Η ομαδική κατάσταση, έτσι όπως τη βιώνει το κάθε μέλος, αντέχει στη δοκιμή και στον έλεγχο. Το άτομο μπορεί να καταλάβει την πραγματικότητα, όπως το ίδιο την αντιλαμβάνεται και τη σχέση της με την πραγματικότητα όπως οι άλλοι τη βλέπουν.
- β) Η ομαδική εμπειρία αποτελεί μια "εδώ και τώρα" πραγματικότητα, μέσα στην οποία τα μέλη, η ομάδα και ο Κ.Λ. μπορούν να μάθουν, δοκιμάζοντας ή "βιώνοντας" τους φόβους, τις επιθυμίες, τις ανησυχίες τους, τις στάσεις και δεξιότητές τους, τις δυνατότητες και τις αδυναμίες τους.
- γ) Η ομαδική κατάσταση παίζει ρυθμιστικό ρόλο στη σχέση μεταξύ εξωτερικής εξουσίας (κοινωνικού λειτουργού) και εξαρτομένων (μελών).

Αξίζει ν' αναφερθούν κι ορισμένες ακόμη αρχές, κατά τις Wilson και Ryland (1962), τις οποίες οι συγγραφείς θεωρούν κύρια "εργαλεία" και σκοπούς του Κ.Λ. για να βοηθήσει ομάδες (ή άτομα):

- 1) Την παραδοχή κάθε ατόμου και ομάδας σαν κάτι μοναδικό και την αναγνώριση του δικαιώματος που έχει το κάθε άτομο ή η κάθε ομάδα να διαφέρει από τα άλλα.
- 2) Την ικανότητα να καταλαβαίνει τα συναισθήματα των ατόμων, χωρίς να νοιώθει κι εκείνος με τον ίδιο τρόπο.
- 3) Την ικανότητα να δέχεται την εχθρότητα και την επιθετικότητα, όπως και την αγάπη και τη στοργή της ομάδας και κάθε ατόμου σαν ομαλές αντιδράσεις ανθρώπου προς άνθρωπο.
- 4) Τον σεβασμό προς τον άνθρωπο και τους κοινωνικούς θεσμούς και την πίστη της στο δικαίωμα του κάθε ανθρώπου να διευθύνει τη ζωή του.
- 5) Την ικανότητα να παραδέχεται ότι κάθε εκδήλωση της συμπεριφοράς αποβλέπει σε κάποιο σκοπό και ότι η δραστηριότητα της ομάδας έχει νόημα για την ίδια, ακόμη κι όταν φαίνεται ανόητη στους άλλους.
- 6) Την ικανότητα ν' ασκεί εξουσία χωρίς να κρίνει.
- 7) Την ικανότητα να βοηθεί άτομα και την ομάδα να καταστρώνουν προγράμματα με τα οποία θ' αντιμετωπίσουν τα προβλήματά τους, χωρίς να δίνει έτοιμες λύσεις.

- 8) Την ικανότητα να δίνει ελευθερίες και να πλαταίνει τους ορίζοντες, όταν τα άτομα και οι ομάδες πρέπει να βοηθηθούν να αναλάβουν μεγαλύτερη προσωπική και συλλογική ευθύνη.
- 9) Την ικανότητα να βοηθεί άτομα και ομάδες να λάβουν και να εκτελέσουν δικές τους αποφάσεις.
- 10) Την ικανότητα να κατανοεί και να παραδέχεται το σκοπό και προορισμός της Υπηρεσίας, η οποία της αναθέτει εργασία με άτομα και ομάδες.

Όλες οι αρχές και οι αξίες, μαζί με την εννοιολογική προσέγγιση της ομάδας, δίνουν μεγάλη σημασία στις ομαδικές εμπειρίες του ατόμου, τη χρησιμότητα αυτή όπως και τη χρησιμότητα της αυτονομίας και της αυτοδιάθεσης του ατόμου (αυτή την έννοια έχουν άλλωστε οι αξίες). Επιπλέον δίνουν μια νέα διάσταση στη σχέση των μελών, της ομάδας με τον Κοινωνικό Λειτουργό· πως βλέπουν τα μέλη, που είναι εξαρτώμενα, τον Κοινωνικό Λειτουργό που έχει θέση εξουσίας και που ο ίδιος αποσκοπεί, ώστε να βοηθήσει άτομα και ομάδες.

Γ. - Είδη, κριτήρια διχωρισμού και χαρακτηριστικά της ομάδας

Απ' όσα αναφέρθηκαν προηγουμένως φαίνεται, από μια πλευρά, πόσο σημαντικό ρόλο διαδραματίζει η ομάδα στη κοινωνικοποίηση κι ολοκλήρωση του ανθρώπου.

Η ομάδα έχει μελετηθεί από πολλούς κοινωνιολόγους και κοινωνιοψυχολόγους, οι οποίοι όρισαν την ομάδα "Κοινωνικό σχήμα", βασιζόμενοι στο γεγονός ότι δημιουργείται και λειτουργεί μέσα στο κοινωνικό σύστημα - στη κοινωνική δομή και τροφοδοτείται απ' αυτήν. Αυτοί οι επιστήμονες διέκριναν επίσης ότι η ομάδα έχει διάφορους τύπους/ είδη λειτουργίας και επιπλέον ότι υπάρχουν διάφορες μορφές ομάδας, χωρίς ν' αποτελούν "ομάδα" με την πλήρη έννοια. Έχει οριστεί ότι "ομάδα είναι ένας ορισμένος αριθμός προσώπων που ανάμεσα τους επικρατεί ένας ορισμένος τύπος ολοκλήρωσης και κατά το βαθμό αυτής της ολοκλήρωσης" (Λεξικό Κοινωνικών Επιστημών, 1972, σελ. 652).

Τα είδη και οι μορφές ομάδας διαφέρουν μεταξύ τους κι έχουν ορισμένα χαρακτηριστικά γνωρίσματα. Όπως επίσης διαφέρουν οι απόψεις μελετητών πάνω στα είδη, τις μορφές ομάδων και τα χαρακτηριστικά τους γνωρίσματα και οι οποίοι έχουν κάνει την εξής καταχώριση:

1. Είδη ομάδων - χαρακτηριστικά γνωρίσματα

Από την Κοινωνική Ψυχολογία (1990) μαθαίνουμε ότι ο άνθρωπος ανήκει καθόλη τη διάρκεια ζωής του σε τρία (3) είδη ομάδων: **α.** Πρωτογενής ομάδα, δηλαδή η **οικογένεια**. Χαρακτηρίζεται "Πρωτογενής" επειδή έχει το βασικό ρόλο στην κοινωνικοποίηση του παιδιού, είναι αποφασιστικής σημασίας για τη μετέπειτα πορεία του και την διαμόρφωση της προσωπικότητάς του. **β.** Ομάδες Φίλων Δημιουργούνται στη γειτονιά, στο σχολείο και έχουν επίσης μεγάλη σημασία για την κοινωνικοποίηση του παιδιού, ιδιαίτερα στην εφηβεία που το άτομο επιζητά την επικοινωνία με συνομήλικούς του κι όχι τόσο με ενήλικους. **γ.** Ομάδες επιδίωξης ζωτικών συμφερόντων. Τέτοιου είδους ομάδες δημιουργεί το άτομο συνήθως όταν φτάσει στην ενηλικίωση, για την επίτευξη κάποιων σκοπών και την ικανοποίηση ορισμένων ψυχοκοινωνικών αναγκών του. Ανήκουν στις "δευτερογενείς" ομάδες. Ο λόγος που, τόσο οι ομάδες φίλων, όσο και οι ομάδες ζωτικών συμφερόντων ονομάζονται "Δευτερογενείς ομάδες" είναι ότι έχουν βέβαιο σημαντικό ρόλο στην κοινωνικοποίηση του ατόμου, όμως είναι μικρότερης σημασίας από εκείνον της οικογένειας (Πρωτογενής ομάδα).

Επιπλέον, ο CH. Cooley (1909) ήταν εκείνος που χρησιμοποίησε τις έννοιες Πρωτογενής και Δευτερογενής ομάδα, τονίζοντας τα χαρακτηριστικά της Πρωτογενούς: η συναναστροφή πρόσωπο- με - πρόσωπο, ο μη- εξειδικευμένος χαρακτήρας αυτής της συναναστροφής, η σχετική μονιμότητα, ο μικρός αριθμός των συμμετεχόντων προσώπων

και η σχετική οικειότητα μεταξύ αυτών που συμμετέχουν. Αυτή η ομάδα χαρακτηρίζεται και "μικρή", ενώ "μεγάλες" ομάδες είναι οι δευτερογενείς.

Εκτός από τα παραπάνω είδη υπάρχει πληθώρα ειδών ομάδων τα οποία περιλαμβάνουν (Α. Ζωγράφου, 1993):

α. "Άτυπη" - "Τυπική" ομάδα (SBANDI, 1973)

"Τυπική" χαρακτηρίζεται η ομάδα, η δομή της οποίας έχει μεγάλο βαθμό εξάρτησης από άλλες ομάδες, θεσμούς ή κοινωνικές οργανώσεις, με αποτέλεσμα να μπορεί ν' αλλάξει δύσκολα, χωρίς η αλλαγή αυτή να επηρεάσει και άλλες ομάδες ή θεσμούς (π.χ. μια επιτροπή).

"Άτυπη" χαρακτηρίζεται η ομάδα που η δομή της και η οργάνωσή της μπορεί ν' αλλάξει εύκολα και βέβαια δεν εξαρτάται από άλλες ομάδες ή θεσμούς.

β. Οργανωμένη - Μη-οργανωμένη ομάδα

Οργανωμένη ομάδα ονομάζεται η ομάδα, στην οποία έχει καθορισθεί μια κατανομή των λειτουργιών ως προς το έργο που πρόκειται να εκπληρώσει η ομάδα και στις οποίες οι εν λόγω λειτουργίες έχουν αναληφθεί από τα μέλη. Αντίθετα, "μη - οργανωμένη" χαρακτηρίζεται η ομάδα στην οποία οι λειτουργίες είναι λιγότερο εξειδικευμένες και μπορούν να εκτελεσθούν από διάφορα μέλη της ομάδας.

γ. "Δομημένη ομάδα"

Χαρακτηρίζεται η ομάδα όπου τα μέλη της για να πετύχουν ένα κοινά επιδιωκόμενο στόχο, έχουν καθορίσει βασικούς κανόνες και αναλάβει συγκεκριμένους ρόλους.

δ. "Ατομικές" - "Ξένες" ομάδες

Βασικό χαρακτηριστικό των ειδών αυτών είναι η εικόνα που έχουν τα μέλη για τη δική τους ομάδα και για την άλλη ομάδα. "Ατομική" δηλαδή είναι η ομάδα που είναι για το κάθε μέλος δική του (π.χ. οι Έλληνες). Είναι μια πλειοψηφία που θεωρείται μοναδική σε σχέση με μια "ξένη" ομάδα, μια μειοψηφία (π.χ. οι Αλβανοί).

ε. "Ανοικτές" - "Κλειστές" ομάδες

"Ανοικτή" χαρακτηρίζεται η ομάδα η οποία δέχεται νέα μέλη. Στην αντίθετη περίπτωση, όταν δε γίνονται δεκτά νέα μέλη, η ομάδα καλείται "κλειστή"

στ. Ομοιογενείς - Ετερογενείς ομάδες

Η ομοιογένεια εξαρτάται από τα κοινά χαρακτηριστικά των μελών της ομάδας.

Π.χ. μια ομάδα ψυχωτικών εφήβων, όπου τα κοινά χαρακτηριστικά των μελών είναι οι ψυχικές διαταραχές κι επίσης το φύλο ή/και η ηλικία των εφήβων.

Στην αντίθετη περίπτωση η ομάδα έχει ετερογένεια (π.χ. ομάδα απασχόλησης παιδιών).

ξ. Υπαγωγής και Αναφοράς

Ομάδα "Υπαγωγής" χαρακτηρίζεται η ομάδα στην οποία ανήκει ένα άτομο προς το παρόν ή να αισθάνεται ότι ανήκει, έστω κι αν στη πραγματικότητα να μην ανήκει.

Ομάδα "αναφοράς" είναι η ομάδα στην οποία ανήκει συναισθηματικά ένα άτομο, παρά το ότι στην πραγματικότητα δεν είναι μέλος της. Χαρακτηριστικό γνώρισμα της ομάδας αυτής είναι η ταύτιση του μέλους με τις αξίες και τους κανόνες της ομάδας.

η. Νομολογικές ομάδες

Η ομάδα όπου ένας νόμος δεσμεύει τα μέλη της και καθορίζει την ύπαρξή τους και συμβίωσή τους στην ομάδα.

θ. Ψυχολογικές ομάδες

Ψυχολογική χαρακτηρίζεται η ομάδα όπου τα μέλη έρχονται σε επαφή και αλληλεπίδραση μεταξύ τους αυθόρμητα και από επίκαιρες ψυχικές παρορμήσεις και διατηρούνται σε μια ενότητα.

2. Μορφές ομάδας

α. Η Μάζα

Για τη μάζα έχουν γίνει πολλές μελέτες κι έχουν ειπωθεί απόψεις ερευνητών, οι οποίοι χαρακτήρισαν τη μάζα "μεγάλη" ομάδα και την κατέταξαν στις δευτερογενείς ομάδες.

Ορισμοί της μάζας έχουν δοθεί κατά καιρούς πολλοί, από την κοινωνιολογία, την Κοινωνική Ψυχολογία και άλλους μελετητές των ομάδων. Ο επικρατέστερος ορισμός δόθηκε από τον Friedrich Elkin (1940α) ο οποίος όρισε ότι "... οι μάζες είναι αθροίσματα προσώπων χωρίς ειδικά προσόντα". Αυτός ο ορισμός έγινε αποδεκτός κι από τους μετέπειτα θεωρητικούς - κοινωνιολόγους.

Μερικοί από αυτούς συνέδεσαν την έννοια της μάζας με το εννοιολογικό περιεχόμενο της μαζικής κοινωνίας. Ο J. Ortega Gasset (1940), ένας κορυφαίος θεωρητικός της Ευρώπης, υποστήριξε ότι:

η μαζική κοινωνία είναι εκείνη όπου η δημόσια ζωή βρίσκεται στα χέρια της μάζας του λαού και όχι ενός ομίλου προκρίτων - μιας "ελίτ". Η κοινωνία είναι

πάντα μια δυναμική ένωση δύο συστατικών στοιχείων: των μειοψηφιών και των μαζών ... Ένα από τα χαρακτηριστικά της εποχής μας είναι ... η επικράτηση της μάζας και του ανεπίλεκτου".

Τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της μάζας είναι: αρχικά το ότι είναι κάτι προσωρινό και τυχαίο· η ταύτισή της με τον αρχηγό (ηγέτη)· οι άνθρωποι που εκφράζουν γνώμη είναι πολύ λιγότεροι από τους ανθρώπους που τη δέχονται· αυτό που διατηρεί τη μάζα σε ενότητα είναι ο στόχος της. Στην ανθρώπινη μάζα τα συστήματα επικοινωνίας που επικρατούν, είναι οργανωμένα κατά τέτοιο τρόπο, ώστε για το άτομο είναι δύσκολο ή αδύνατον να δώσει απάντηση. Επιπλέον, τα όργανα των καθιερωμένων θεσμών διεσδύουν στη μάζα, στη διαμόρφωση γνώμης με τη συζήτηση.

Με βάση τα παραπάνω χαρακτηριστικά γνωρίσματα, αξιόλογο κι αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι οι αρχηγοί στη μάζα δεν επιδρούν πάντα θετικά και δεν είναι πάντα σταθεροί. Όταν η μάζα καθοδηγείται από τον αρχηγό μπορεί να μεταβληθεί σε επιθετική, σε όχλο και να οδηγηθεί σε καταστρεπτικές ενέργειες.

β. Όχλος, Πλήθος

Οι έννοιες του όχλου και του πλήθους είναι αλληλένδετες μεταξύ τους. Στο λεξικό Κοινωνικών Επιστημών (1972) ο όχλος είναι "η μορφή του πλήθους που έχει τάσεις καταστροφικές". Αποτελεί την πιο παροδική και ασταθή ομάδα απ' όλες τις κοινωνικές ομάδες.

"Ένα πλήθος που προβαίνει σε ανεξέλεγκτες πράξεις, κατεχόμενο από ισχυρές παρορμήσεις, αποτελεί όχλο ..." (Χρ. Παπαδοπούλου, 1989, σελ. 28). το πλήθος είναι ένα άθροισμα ανθρώπων σε φυσικό συγχρωτισμό, που έρχονται σε άμεση και προσωρινή επαφή, με συναισθηματική ανταπόκριση και αλληλερεθισμό. Π.χ. ένας πληθυσμός σε κατάσταση πολέμου ή πανικού μπορεί να έχει χαρακτηριστικά του πλήθους. (Λεξικό Κοινωνικών Επιστημών, 1972, σελ. 712).

Ως χαρακτηριστικά γνωρίσματα του όχλου έχουν επικρατήσει τα εξής:

i) Η μίμηση.

ii) Η μέχρι υπνωτισμού υποβολή του ατόμου από τον Αρχηγό. Αυτό εξηγείται από το ότι τα άτομα μέσα στο πλήθος αδυνατούν να επεξεργαστούν λογικά όσα τους λέει ο αρχηγός, αντίθετα απορροφούν και υίοθετούν τα όσα ακούν από τον αρχηγό τους. Και στον όχλο, όπως στη μάζα, ο αρχηγός δεν έχει πάντα θετική επίδραση.

Επομένως, όπως ειπώθηκε από τον E. Strecker (1940), ο όχλος και το πλήθος είναι συντονισμένες και μαζικές απόπειρες διαφυγής από την πραγματικότητα.

γ. Η Πατερναλιστική ομάδα

Είναι μορφή ομάδας η οποία προέκυψε από μελέτες των HAUSER/HAUSER

(1971) και τη διακρίνουν σε δύο είδη πατερναλισμού:

i) Ο δικτατορικός πατερναλισμός. Όπου ισχύει η δύναμη ενός μόνο άνδρα.

ii) Ο αυταρχικός πατερναλισμός. Όπου η εξουσία μεταβιβάζεται, όμως εξακολουθούν οι αποφάσεις να λαμβάνονται από έναν, τον "κηδεμόνα". Αυτό σημαίνει ότι ο ηγέτης επιτρέπει στους κατωτέρους του να εκφράζουν τις απόψεις τους, τους μεταβιβάζει ορισμένες εξουσίες, εφόσον δεν αμφισβητούν την εξουσία του ηγέτη τους που έχει τον κύριο λόγο.

δ. Η συντροφική ή δημοκρατική ομάδα

Σ' αυτή την ομάδα όλα τα μέλη έχουν τα ίδια δικαιώματα και την ίδια αξιοπρέπεια. Κύριο χαρακτηριστικό της είναι η ύπαρξη ζωηρού διαλόγου και αντιλόγου, τα οποία είναι απαραίτητα για την "υγεία" της ομάδας.

Η ομάδα εκλέγει τον ηγέτη της. Η δύναμη της ομάδας, παρόλο που μεταβιβάζεται στον ηγέτη, παραμένει στα χέρια της ομάδας, διότι σε περίπτωση κατάχρησης της δύναμης ή μη-αποδοχή του ηγέτη, η ομάδα μπορεί να καθαιρέσει τον ηγέτη ανά πάσα στιγμή.

Αν ο διάλογος σταματήσει να υπάρχει στη δημοκρατική ομάδα και τα μέλη ενδιαφέρονται για τα προσωπικά τους μόνο συμφέροντα, τότε η ομάδα θα πάψει να είναι δημοκρατική, ή θα διαλυθεί (Α. Ζωγράφου, 1993).

3. Κριτήρια διαχωρισμού των ομάδων

Όσον αφορά τα κριτήρια διαχωρισμού των ομάδων, αυτά αναφέρονται στα κριτήρια που διαφοροποιούν τις έννοιες των ομάδων που ήδη αναφέρθηκαν και διακρίνουν τις παραπάνω και περαιτέρω κατηγορίες ομάδας.

Άλλωστε η ίδια η ομάδα, η έννοια της, διακρίνεται από τις υπόλοιπες μορφές της (μάζας, όχλος κ.ά. στηριζόμενη στα παρακάτω κριτήρια:

α. Αναφέρεται σε μια ενσωματωμένη κοινωνική δομή, παρά σε μια απλή κατηγορία ατόμων.

β. Ο παράγοντας μέγεθος αποτελεί αντικείμενο εξέτασης, κυρίως σε πρόσθετη μεταβλητή: αυτό φαίνεται από το ότι υπάρχει συμφωνία στο ότι ο ελάχιστος δυνατός αριθμός προσώπων που ανήκουν σε μια ομάδα μπορεί να μη ξεπερνά τους δύο.

γ. Η ομάδα αποτελεί τη δομική πλευρά των ποικίλων δεσμών συσσωματώσεως, μεταξύ προσώπων: αυτό συνεπάγεται ότι, όχι μόνο η δύναμη τέτοιων δεσμών, αλλά και η δομική εκδήλωση πρέπει να θεωρείται υπόθεση βαθμού (UNESCO, Λεξικό Κοινωνικών Επιστημών, 1972). Στο πρώτο μέρος αναφέρθηκαν οι πρωτογενείς και δευτερογενείς ομάδες και τα χαρακτηριστικά των πρωτογενών. Τα κριτήρια διαχωρισμού των δύο

ειδών ομάδας είναι η φύση των σχέσεων που επικρατούν μεταξύ των μελών. Λέχθηκε (CH. Cooley 1909) ότι, την πρωτογενή ομάδα τη χαρακτηρίζει πρώτα-πρώτα η συναναστροφή πρόσωπο - με - πρόσωπο, η οικειότητα μεταξύ των συμμετεχόντων (όπως στην οικογένεια). Πράγματι, στην πρωτογενή οι σχέσεις των μελών μεταξύ τους είναι στενές, υπάρχει αμοιβαία συμπάθεια και ταύτιση.

Αντίθετα, σε μια δευτερογενή ομάδα (π.χ. μια επιτροπή εργασίας ή ένας σύλλογος) οι σχέσεις που αναπτύσσουν τα μέλη είναι απρόσωπες, ψυχρές, συμβατικές και τυπικές.

Ένα άλλο κριτήριο διαχωρισμού πρωτογενούς και δευτερογενούς ομάδας είναι ο αριθμός των μελών. Η γνωριμία και οι προσωπικές σχέσεις αναπτύσσονται γρηγορότερα σε μια ολιγάριθμη ομάδα (Χρ. Παπαδοπούλου, 1989). Αυτό όμως που αναφέρει η συγγραφέας δεν είναι απόλυτο και μπορεί να διαψευσθεί από άλλες απόψεις και από τις σύγχρονες κοινωνικές δομές.

Ο **όχλος** διακρίνεται από το πλήθος, το κοινό και άλλους παρεμφερείς τύπους που χρησιμοποιεί η Κοινωνιολογία. Τα κριτήρια είναι: α) Η δραστηριότητα. Ο R.W. Brehm (1954) έκανε μια διάκριση μεταξύ του ενεργητικού, ευμετάβολου, κινητικού όχλου αφ' ενός και του παθητικού - δεκτικού ακροατηρίου αφ' ετέρου. β) Ο όχλος έχει καθορισμένη αντικειμενική επιδίωξη, για την οποία τα μέλη ενεργούν συνεργατικά ή συντονισμένα. Ο επιθετικός όχλος είναι αντιπροσωπευτικό αυτού. γ) Η απουσία ενδιάκριτων επίκεντρων της αλληλεπιδράσεως (UNESCO, Λεξικό Κοινωνικών Επιστημών, 1972).

Η διαφοροποίηση της **τυπικής** ομάδας από την **άτυπη** ομάδα γίνεται με κριτήριο την ύπαρξη ή όχι επίσημης δομής της ομάδας. Η δομή περιλαμβάνει ιεράρχηση σχέσεων, ρόλους, κατανομή έργου κ.ά. και συναντάται συνήθως σε τυπικές ομάδες.

Η **ανοικτή** ομάδα διακρίνεται από την **κλειστή** με κριτήριο την ελεύθερη ή με όρους απόκτηση της ιδιότητας του μέλους, από την ομάδα.

Οι "μικρές" ομάδες διακρίνονται από τις "μεγάλες" ομάδες με κριτήριο τον αριθμό των μελών. Βέβαια οι απόψεις διίστανται όσον αφορά τον αντιπροσωπευτικότερο αριθμό μελών. Σ' αυτό το κριτήριο σημαντικό ρόλο παίζει και το πως αισθάνεται το άτομο· δηλαδή, ο αριθμός των μελών πρέπει να είναι τέτοιος ώστε να επιτρέπει στο άτομο την ανάπτυξη πλέγματος σχέσεων, το οποίο χρειάζεται για να βιώνει μια ποικιλία θέσεων αργήσεων, τοποθετήσεων, στάσεων όμοιων ή/και διαφορετικών από τις δικές του.

Με κριτήριο τις ανάγκες του εξυπηρετούμενου η ΚΟΝΟΡΚΑ (1963α) διακρίνει:

i) τις ομάδες ανάπτυξης, όπου τα άτομα χρειάζονται άμεση βοήθεια στα προσωπικά τους, στα αναπτυξιακά τους προβλήματα.

ii) τις ομάδες δράσης, όπου τα άτομα χρειάζονται βοήθεια για να μπορούν ν' αντιμετωπίζουν προβλήματα των οποίων η ρίζα δε βρίσκεται πάντα στα άτομα ή στις

διαπροσωπικές τους σχέσεις.

Επιπλέον, συναντούνται ομάδες φυσικές και τεχνητές με κριτήριο τον τρόπο σχηματισμού τους.

Ομάδες φιλίας κι ομάδες ενδιαφερόντων, με κριτήριο το επίκεντρο των δραστηριοτήτων της ομάδας.

Τέλος, με κριτήριο το "πρόγραμμα" που χρησιμοποιούν οι ομάδες για να λειτουργήσουν, διακρίνονται σε:

- α. Ομάδες ψυχαγωγίας
- β. Εκπαιδευτικές ομάδες
- γ. Ομάδες κοινωνικοποίησης
- δ. Ομάδες ψυχοθεραπείας

(Χρ. Παπαδοπούλου, 1989)

4. Χαρακτηριστικά γνωρίσματα της ομάδας

Μετά απ' όσα αναφέρθηκαν είναι ανάγκη να συμπληρωθούν τα βασικά χαρακτηριστικά που διέπουν την ομάδα εννοώντας τη σαν ένα συγκεκριμένο σύνολο ανθρώπων κι όχι μια τυχαία συνάθροιση.

α. Ο αριθμός της ομάδας.

Από έρευνες που γίνανε τα συμπεράσματα δείχνουν ότι μια ομάδα πέντε (5) μελών είναι πιο αντιπροσωπευτική για να υπάρξει συνοχή και ικανοποίηση διαφορετικά σε μεγαλύτερη ή μικρότερη των πέντε μελών, θα υπάρχει δυσκολία στην οργάνωση, ανταγωνιστική επιθετικότητα ή θα επέλθει διάλυση (Α. Ζωγράφου, 1993, σελ. 61).

β. Ο στόχος της ομάδας

Ο στόχος καθορίζεται από τα μέλη εφόσον συμφωνήσουν από κοινού ανάλογα με τα κίνητρά τους. Αυτός ο κοινός στόχος μπορεί να είναι αποτέλεσμα μιας απόφασης της πλειοψηφίας, ενός συμβιβασμού, ή να έχει καθορισθεί από ένα άτομο.

γ. Οι αξίες της ομάδας

Η ύπαρξη αξιών περιχαράκωνει την ομάδα προς τα έξω.

Οι αξίες είναι οι συμπεριφορές που ίσχυαν για όλα τα μέλη. Συμβάλλουν στην εξάλειψη της ανασφάλειας των μελών και στη μείωση του φόβου, καθώς και στην οικονομική κατανομή των δυνάμεων.

Επίσης, ρυθμίζουν τη συμπεριφορά μεταξύ των μελών, επιδρούν ως παράγοντας μείωσης των συγκρούσεων και αυξάνουν τη συνοχή της ομάδας.

δ. Οι αλληλεπιδράσεις

Οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ των μελών αποτελούν ίσως κριτήριο ύπαρξης της ομάδας. Αν οι σχέσεις μεταξύ των ατόμων - μελών μπορούν να δώσουν ικανοποίηση σε κάθε ένα από τα μέλη της ομάδας, τότε μόνο το σύνολο αυτό θα επιβιώσει σαν μια ξεχωριστή κοινωνική οντότητα. Είναι προϋπόθεση για την ανάπτυξη συναισθημάτων.

ε. Η συνείδηση του μέλους

Αναπτύσσεται σε κάθε άτομο-μέλος το συναίσθημα ότι ανήκει στο σύνολο με αυτούς τους ανθρώπους, τους οποίους θεωρεί "δικούς" του και θέλει να του ξεχωρίζει από τους υπόλοιπους που συναναστρέφεται.

Η "συνείδηση μέλους" είναι συναισθηματικό βίωμα που αφορά ανθρώπους κι όχι συγκεκριμένους χώρους και προγράμματα.

στ. Οι ρόλοι μέσα στην ομάδα

Ο "ρόλος", όπως ονομάζει η Κοινωνιολογία (1983, σελ. 193) είναι "το σύνολο των δραστηριοτήτων και συμπεριφορών που συνιστούν μια συγκεκριμένη θέση σ' ένα δεδομένο σύστημα καταμερισμού εργασίας. Όμως εδώ δεν ενδιαφέρει ο ρόλος στο κοινωνικό σύνολο, ενός ατόμου, αλλά τον ρόλο που έχει το άτομο μέσα στην ομάδα".

Στην ομάδα ο ρόλος είναι ένα πλέγμα δικαιωμάτων και καθηκόντων, τις αντιλήψεις τις στάσεις και τις αλληλεπιδράσεις ενός ατόμου που έχει μια ειδική θέση κι επιτελεί συγκεκριμένη λειτουργία (Κοινωνιολογία, Β. Φιλία, 1983)

Αναφορικά με τους ρόλους των ατόμων - μελών οι BENNE, SHEATS και HARTLEY/HARTLEY (1969) προτείνουν την εξής κατανομή των ρόλων των μελών στην ομάδα: i) ρόλοι με βάση το έργο της ομάδας, ii) με βάση την κοινωνική θέση στην ομάδα iii) με βάση τις ανάγκες του ατόμου.

ζ. Οι συμπεριφορές στην ομάδα

Εκτός από τους ρόλους που καθορίζονται από τη δομή της ομάδας και χαρακτηρίζονται "επίσημοι" ρόλοι (π.χ. πρόεδρος, διευθυντής, γραμματέας κ.ά.), υπάρχει ένα πλέγμα συμπεριφορών που συναντώνται σε όλες τις ομάδες.

Η συμπεριφορά είναι αλληλένδετη, σύμφωνα με Κοινωνιολόγους, με την προσωπικότητα του ατόμου και προσδιορίζει την κοινωνικότητά του. Επίσης και οι συμπεριφορές διακρίνονται σε: i) συμπεριφορές που μειώνουν τους φόβους των μελών (π.χ. η ενθάρρυνση) ii) συμπεριφορές που προκαλούν φόβο (π.χ. η ειρωνία, όταν κάποιος γίνεται φορτικός κ.ά.). iii) που προάγουν την πρόοδο της ομάδας για την επίτευξη στόχου iv) που εμποδίζουν την ομάδα να πετύχει το στόχο v) συμπεριφορές που συμβάλλουν στη χαλάρωση της ατμόσφαιρας vi) ακόμη, συμπεριφορές που δημιουργούν τεταμένη

ατμόσφαιρα στην ομάδα (Χ. Παπαδοπούλου, 1992).

Ασφαλώς, οι ρόλοι και οι συμπεριφορές για τις οποίες έγινε λόγος, επιτελούν κάποιες συγκεκριμένες λειτουργίες, οι οποίες θα αναφερθούν αναλυτικότερα σε ένα από τα επόμενα κεφάλαια της μελέτης.

Δ. - Οι δυνατότητες που παρέχει η ομάδα στον Κοινωνικό Λειτουργό και η συμβολή της ομάδας στην ανάπτυξη της ανθρώπινης προσωπικότητας.

1. Η συμβολή της ομάδας στην ανάπτυξη της ανθρώπινης προσωπικότητας

Ο άνθρωπος δεν είναι απλά μια μονάδα, είναι ένα πρόσωπο, ένας τρόπος ζωής, ένα πολύπλοκο πλάσμα δημιουργία του φυσικού περιβάλλοντός του και της κοινωνίας του. Από την Κοινωνιολογία πληροφορούμαστε ότι, από τη μέρα ύπρξής του ο άνθρωπος επιδόθηκε στη συγκρότηση Κοινωνίας. Στην επιστήμη της Κοινωνιολογίας, η κοινωνία νοείται ως ένα πλέγμα σχέσεων μεταξύ προσώπων. Η κοινωνία είναι ο ίδιος ο άνθρωπος (Δ.Γ. Τσαούση, 1991).

Καθότι ο άνθρωπος συνιστά την κοινωνία, μέσα σ' αυτή δημιουργεί σχέσεις με άλλους ανθρώπους, επικοινωνεί ή αντίθετα απομακρύνεται από κάθε είδους σχέση με άλλα πρόσωπα. Ίσως την πιο δυνατή επιρροή, θετική ή αρνητική, στη ζωή του ανθρώπου ασκούν οι σχέσεις του με άλλους ανθρώπους, διότι είναι ον κοινωνικό και η απομόνωση μπορεί να προκαλέσει την εμφάνιση παθολογικής συμπεριφοράς· δηλ. νευρώσεις, άγχος, εχθρικότητα και ποικιλόμορφες ψυχικές διαταραχές, όπως η μανιοκατάθλιψη κ.ά. (Ν. Μάνου, 1988).

Μέσα στο κοινωνικό σύστημα που εξελίσσεται χρονικά, αναπτύσσεται κι εξελίσσεται κι ο ίδιος ο άνθρωπος. Η εξέλιξη αυτή επιφέρει τη δημιουργία κάποιων ανθρώπινων αναγκών, οι οποίες αν δεν ικανοποιηθούν θα έχουν δυσάρεστες επιπτώσεις στην επιβίωση του ανθρώπου.

Ο **A. Maslow** (1943) υποστήριξε ότι υπάρχουν ανάγκες που είναι κοινές για όλους τους ανθρώπους κι ότι ιεραρχούνται έτσι ώστε η κάλυψη χαμηλών αναγκών να είναι αναγκαία σε μεγάλο βαθμό για την κάλυψη αναγκών απώτερης τάξης. Η ιεράρχηση των αναγκών είναι γνωστή κι ως "πυραμίδα του Maslow":

1) Βιολογικές ανάγκες: νοούνται οι ανάγκες οι απαραίτητες για την επιβίωση του ανθρώπου, όπως η τροφή, η ενδυμασία, η στέγαση.

2) Ανάγκη γι' ασφάλεια. Πρόκειται για συναισθήματα φόβου, αυτοσυντήρησης κι αδυναμίας ικανοποίησης φυσικών (βιολογικών) αναγκών. Ο Maslow διακρίνει δύο τύπους ασφάλειας: τη φυσική και την οικονομική.

3) Ανάγκη γι' αυτοεκτίμηση. Είναι ανάγκη του ανθρώπου γι' αναγνώριση, γόητρο, δύναμη κι αυτοπεποίθηση, απόρροια φυσικά της εκτίμησης που έχει ο ίδιος για τον εαυτό του και της εκτίμησης των άλλων προς αυτόν.

5) **Ανάγκη αυτοεκπλήρωσης.** Πρόκειται για την ικανοποίηση που απολαμβάνει όταν επιτυγχάνονται επιτυχώς οι στόχοι του κι εκπληρώνονται τα ιδανικά του.

Την εκπλήρωση των αναγκών αυτών ο άνθρωπος την επιδιώκει μέσω του "κοινωνικού παράγοντα" (Δ. Τσαούσης, 1991) δηλαδή τις σχέσεις με άλλους ανθρώπους, τόσο μέσα στο κοινωνικό σύνολο όσο και μέσα σε ομάδες. Η ομάδα άλλωστε αποτελεί "κοινωνικό σχήμα", όπως υποστήριξε ο VON WIESE (1971).

Ο άνθρωπος από τη γέννησή του αποτελεί αυτόματα μέλος ομάδας: της οικογενειακής ομάδας. Η οικογένεια, σύμφωνα με μελετητές Κοινωνιολόγους, αποτελεί μορφή ομάδας, απλή και περιορισμένη, που επιδρά με το δικό της τρόπο στην ανάπτυξη του ανθρώπου, στο να συνειδητοποιήσει τον εαυτό του και το σκοπό ύπαρξής του. Η οικογένεια έχει ζωτική σημασία στη ζωή του ανθρώπου· οι Cooley (1902) και Faris (1937) κατάταξαν την οικογένεια στις "πρωτογενείς" ομάδες, επειδή είναι άμεσες, σχετικά μόνιμες και στενές οι σχέσεις των προσώπων και παίζει καθοριστικό ρόλο.

Ως ομάδα η οικογένεια "εκπαιδεύει" τον άνθρωπο, για την εισαγωγή του στις ευρύτερες όψεις της κοινωνικής δομής, του μεταβιβάζει τις δικές της εμπειρίες και τον πορευτομάζει για τη συμμετοχή του σε άλλες ομάδες του ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος (R. Fletcher, 1985). Επίσης, η οικογένεια επιδρά στην προσωπικότητά του με τις υλικές- πολιτισμικές συνθήκες της, το κλειστό κύκλωμα γλώσσας, τα έθιμα, τις συμβάσεις, τους τρόπους συμπεριφοράς, τις συνήθειες κι αξίες της κι επηρεάζει καθοριστικά τη διαμόρφωση της ατομικότητας και κοινωνικότητάς του.

Αναφορικά με την ατομικότητα: ο G. H. Mead (1928) εξέφρασε την άποψη ότι: "Όταν το άτομο βρίσκεται μέσα σε μια κοινωνική διαδικασία της οποίας αποτελεί μέρος κι όταν επιδρά στον εαυτό του και στους άλλους, τότε αναδύεται η ατομικότητα". Ο Mead βασίστηκε στη γένεση του Εγώ, στην εμφάνιση κι εξέλιξη της ταυτότητας στο άτομο (1863-1931).

Όταν το άτομο μπει στο στάδιο της παιδικής ηλικίας, η τάση για επικοινωνία με άλλα άτομα, συνήθως της ίδιας ηλικίας και φύλου, γίνεται ισχυρότερη. Βέβαια από τις γνώσεις Εξελικτικής Ψυχολογίας προκύπτει ότι η παιδική ηλικία διακρίνεται σε **νηπιακή** (3-6 ετών) και **σχολική** ηλικία (6-12 ετών γι' αγόρια και 13 για κορίτσια).

Ξεκινώντας από τη νηπιακή ηλικία το άτομο / παιδί επιδιώκει τη δημιουργία ομάδων φίλων καθότι συγχρόνως επιδιώκει την αυτάρκεια κι αυτονομία του - ενώ πριν εξαρτιόταν από το άμεσο οικογενειακό περιβάλλον του - κι εντάσσεται σε ομάδες συνομηλίων στη γειτονιά ή στο νηπιαγωγείο. Αυτό το στάδιο κοινωνικής ανάπτυξης θεμελιώθηκε από τον Erick Erickson (1902-1930 ως "Στάδιο αυτονομίας ή αμφιβολίας".

Στη σχολική ηλικία το παιδί αναπτύσσεται κοινωνικώς συνεχίζοντας τη δημιουργία ομάδων συνομηλίκων, πλέον στο σχολείο. Οι ομάδες που δημιουργεί είναι

ομόφυλες και το παιδί συμμετέχει για την ανάγκη αποδοχής από τους συνομιλήκους του. Ο Erickson ονόμασε αυτό το στάδιο "Φιλοπρόνια-Παραγωγικότητα ή Κατωτερότητα".

Οι ομάδες που δημιουργούνται στο σχολείο παίζουν πιο καθοριστικό ρόλο στην προσωπικότητα του ατόμου, απ' ό,τι οι ομάδες φίλων, διότι το σχολείο είναι φορέας κοινωνικοποίησης και θεσμός. Στην ομάδα του σχολείου το παιδί θα διαμορφώσει την αντίληψη του εαυτού του και θα επεκταθεί στον ευρύτερο περίγυρο. Θα ενταχθεί σιγά-σιγά σε μια ευρύτερη και σαφέστερη αντίληψη ενός ακόμη μεγαλύτερου κόσμου, ο οποίος περιλαμβάνει τους χώρους εργασίας, τα καταστήματα, τις αγορές, τις εκκλησίες, τους νόμους, την τάξη και την εξουσία (R. Fletcher, 1985).

Καθώς ο άνθρωπος φτάνει στην ενηλικίωση, εξακολουθεί να δημιουργεί σχέσεις με άλλους, με τη διαφορά ότι δεν είναι ομόφυλοι ή ίδιας ηλικίας. Συμμετέχει σε ομάδες επιδιώκοντας να εκπληρώσει τις ανάγκες του και να επιτύχει τους στόχους του. Ο ενήλικας είναι έτοιμος για οικειότητα και παραγωγικότητα ("παράγει" παιδιά, ιδέες, προϊόντα κι έργα τέχνης). Είναι ομάδες ζωτικών συμφερόντων.

Μέχρι τώρα αναφέρθηκαν οι επιδράσεις της οικογένειας και των άλλων ομάδων (φίλων, σχολείο, επίτευξης στόχων), στις οποίες το άτομο συμμετέχει από τη γέννησή του και συμβάλουν καθοριστικά στη διαμόρφωση της ανθρωπίνης προσωπικότητας. Επειδή τονίζεται ο "άξονας" προσωπικότητα οφείλεται να γίνει μια αναφορά σε κάποιες αξιολογικές μελέτες θεωρητικών για την προσωπικότητα.

Ο Freud (1941) πρώτος πίστευε ότι η προσωπικότητα του ανθρώπου λειτουργεί βάσει τριών μερών: το "Εκείνο" (Id) νοώντας το ασυνείδητο του εαυτού, το "Εγώ", νοώντας τον ίδιο τον εαυτό, το συνειδητό και το "Υπερεγώ" (Superego) δηλαδή ο έλεγχος, η συνείδηση. Κατά τον S. Freud η προσωπικότητα αναπτύσσεται αυθόρμητα καθότι η δύναμη της δημιουργικής ορμής είναι έμφυτη μέσα στον οργανισμό· η προσωπικότητα περιλαμβάνει ορμές, μεταξύ τους η ορμή για δημιουργία, οπότε είναι αλληλένδετες.

Αργότερα, ο E. Erickson (1930) βασίστηκε στις θεωρίες του Freud και μελέτησε την προσωπικότητα και το Εγώ. Για την προσωπικότητα πίστευε ότι διαμορφώνεται καθώς το Εγώ προοδεύει μέσα από μια σειρά αλληλένδετων σταδίων. Η ανθρωπίνη προσωπικότητα αποτελείται από την ανάπτυξη κινητικών, αισθητηριακών και κοινωνικών ικανοτήτων και την ανάπτυξη προσωπικών τρόπων χειρισμού των εμπειριών της (Μ. Μαλικιώση-Λοΐζου, 1994).

Με τη θεωρία του Freud σχετίζεται και το φαινόμενο ότι, η συμμετοχή προς τη κοινή ζωή είναι έμφυτη ορμή κι εκδηλώνεται από τα πρώτα χρόνια ζωής του ανθρώπου. Η εκδήλωση αυτής της ορμής εξαρτάται από τις σχέσεις του ατόμου με τους γονείς, ιδιαίτερα τη μητέρα, διότι γρήγορα αρχίζει να ζητά να συνδιάσει την ικανοποίηση των δικών του αναγκών, με παρόμοιες ανάγκες άλλων ανθρώπων. Οι σχέσεις του ατόμου με

το άμεσο οικογενειακό του περιβάλλον παίζουν σημαντικό ρόλο, διότι αν βρει στοργή, αγάπη και προσοχή θ' αναπτύξει την ικανότητα συμμετοχής σε ομαδικές σχέσεις. Όπως η Εξελικτική Ψυχολογία αναφέρει, το αν το άτομο θ' αναπτύξει πρωτοβουλία, αυτονομία, φιλοπονία, συμμετοχή σε ομάδα, είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με την οικογένειά του (1985).

Επειδή ο ανθρώπινος οργανισμός είναι ευμετάβλητος κι ευάλωτος σε επιδράσεις (εξωτερικές), οι κοινωνικές εξελίξεις της ομαδικής ζωής επηρεάζουν την αλληλεπίδραση των διαφόρων δυνάμεων στον ανθρώπινο οργανισμό (R. Fletcher, 1985). Με άλλα λόγια το άτομο δέχεται επιδράσεις από τον ομαδικό τρόπο ζωής, συμβάλει εξίσου καθοριστικά, για την προσωπικότητά του, όπως συμβάλει η οικογένεια.

Συγκεκριμένα:

Μέσα από τη συμμετοχή του σε ομάδα το άτομο αποκτά το "γνώθι σ' εαυτόν", σε σχέση με τους άλλους. Συμμετέχοντας σε ομάδα το άτομο - και το κάθε άτομο- φέρνει μαζί του ένα συγκεκριμένο τρόπο συμπεριφοράς, βιώματα, αξίες κι αρχές που έχει γαλουχηθεί από την οικογένεια, ενθουσιασμούς, διαθέσεις κι αρνητικά συναισθήματα. Ως την ώρα που γίνεται μέλος της συγκεκριμένης ομάδας έχει μια "εικόνα" του εαυτού του που είναι μάλλον εγωκεντρική. Στην ομάδα μαθαίνει να ενώνει την ταυτότητά του με άλλους.

Η πλήρη συνείδηση του εαυτού επέρχεται από τις αντιδράσεις των άλλων προς τη συμπεριφορά του, το άτομό του (Εξελικτική Ψυχολογία, 1985). Δηλαδή, το "ποιος είμαι" καθρεπτίζεται στον τρόπο με τον οποίο του φέρονται τα άλλα μέλη της ομάδας. Έτσι, αν το άτομο σχηματίσει ένα υγιές - ισορροπημένο "γνώθι σ' εαυτόν"θα είναι και μια υγιής (κοινωνικά) προσωπικότητα, ένας επικδομητικά κινητοποιημένος άνθρωπος και τότε θα καταφέρει να πετύχει τους στόχους και να απολαύσει τις προσωπικές, κοινωνικές ικανοποιήσεις.

Στην ομάδα το άτομο- μέλος μαθαίνει τη σημασία ύπαρξης του **κοινωνικού ελέγχου**, να τον αποδέχεται και να τον ασκεί κι ο ίδιος όταν του επιτρέπεται. Ο **κοινωνικός έλεγχος** υποδηλώνει τα μέσα με τα οποία η ομάδα κατευθύνει ή υποχρεώνει τα μέλη της να συμμορφωθούν με τα καθιερωμένα πρότυπα συμπεριφοράς, τους κανόνες που θέτουν τα ίδια τα μέλη (B. Φίλια, Κοινωνιολογία Γ' Λυκείου, 1983). Αυτό συνεπάγεται ότι, όποτε ένα άτομο-μέλος παρεκκλίνει από τα πρότυπα ή τους κανόνες, τότε η ομάδα θα χρησιμοποιήσει τον κοινωνικό έλεγχο για να επαναφέρει στην τάξη τον "παρεκκλίνοντα". Περιορίζει μ' αυτό τον τρόπο την απειθαρχητή δράση κάποιου (-ων) μέλους (-ων).

Επίσης, για να υπάρξει επιτυχής κοινωνικός έλεγχος η ομάδα οφείλει να έχει τη δύναμη επιβολής συστηματικής εφαρμογής κανόνων κι ορισμένων συνεπειών για εκείνους που παρεκτρέπονται. Έτσι η κάθε πράξη που θα θεωρείται αντίθετη με όσα η

ομάδα προστάζει (π.χ. στο σχολείο) το άτομο θα υπόκειται τις συνέπειες της πράξης· το άτομο εκπαιδεύεται ώστε να έχει "υγιή" συμπεριφορά, να συμμορφώνεται στις κοινωνικές επιταγές, στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον.

Η ομάδα συμβάλει στην ανάπτυξη της ανθρώπινης προσωπικότητας και με άλλους εσωτερικούς παράγοντες του δυναμισμού της. Πρόκειται για τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των μελών, την υπακοή και τη συμμόρφωση.

Για την αλληλεπίδραση των μελών έχουν γίνει μελέτες και τα συμπεράσματα έδειξαν ότι υπάρχουν τρεις μεταβλητές που καθορίζουν την αλληλεπίδραση: α) οι ενέργειες επικράτησης - υποχώρησης β) ενέργειες φιλικές - εχθρικές γ) ελεγχόμενα - εκφραζόμενα συναισθήματα (Δ. Γεώργας, Κοινωνική Ψυχολογία 1990).

Ειπώθηκε για τη **συμμόρφωση** των μελών εντός της ομάδας "**Συμμόρφωση**" σύμφωνα με την Κοινωνική Ψυχολογία νοείται η αλλαγή της συμπεριφοράς, της γνώμης και των αξιών του ατόμου που γίνεται εκούσια ή ασυνείδητα ή κάτω από έμμεση πίεση. Στην τελευταία περίπτωση, η άσκηση υπερβολικής πίεσης είναι δυνατό να επιφέρει δυσάρεστες επιπτώσεις, όπως καταπίεση, μη-ικανοποιητική εκπλήρωση του σκοπού κι αυτό συνεπάγεται δυσλειτουργία της ομάδας. Επομένως το άτομο "συμμορφώνεται" όταν: δεν έχει προηγούμενη άποψη για το σωστό δρόμο - αμφιταλαντεύεται· όταν φοβάται ότι μπορεί να διαφέρει από τους άλλους (έκφραση άποψης λ.χ.) τον προτρέπει ο φόβος· όταν η επιθυμία του να είναι αρεστός σε όλους και "κοινωνικά επιθυμητός", γίνεται ανάγκη.

Τέλος, για την υπακοή η Κοινωνική Ψυχολογία (1990) αναφέρει ότι ασκείται υπό άμεση πίεση και συχνά έχει τη μορφή τιμωρίας ή αμοιβής. Όπως και στον κοινωνικό έλεγχο, μαθαίνει η ομάδα στα μέλη της ότι, στα πλαίσια της και στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον, υπάρχουν κανόνες κι όρια και η υπακοή ή μη σ' αυτά, έχει συνέπειες θετικές (αμοιβή) ή αρνητικές (τιμωρία).

Η κοινωνία είναι έννοια που χρησιμοποιείται στην επιστήμη της Κοινωνιολογίας και αποτελεί το σύνολο των ανθρώπων (μιας χώρας) των ιδιαίτερων τρόπων συμπεριφοράς τους, των αξιών, αρχών και πεποιθήσεων των ανθρώπων, καθώς και η αλληλεπίδραση μεταξύ αυτών των στοιχείων (Δ.Γ. Τσαούση, 1991). Η ομάδα έχει αποδειχθεί ότι, αποτελεί "σχήμα" του κοινωνικού συνόλου και τα μέλη αυτού του "σχήματος" είναι μέλη της κοινωνίας.

Συνεπώς μέσα από την ομάδα μεταβιβάζονται κοινωνικές αξίες, αντιλήψεις κι αρχές στο άτομο που γίνεται δέκτης όλων αυτών των επιρροών. Επεξεργάζεται αυτά τα στοιχεία τα συγκρίνει με τα υπάρχοντα δικά του και στη συνέχεια ή τα απορρίπτει ολοσχερών ή κρατά -αφομοιώνοντάς τα- μόνον όσα ταιριάζουν με στοιχεία της προσωπικότητάς του, διαμορφώνοντας ανάλογα τη συμπεριφορά του.

2. Δυνατότητες που προσφέρει η ομάδα στον Κ.Λ.

Ο Κοινωνικός Λειτουργός που εργάζεται με μια ομάδα επιτελεί ένα σπουδαίο έργο, έχει εκπαιδευθεί γι' αυτό και με τις γνώσεις και την προσωπικότητά του συμβάλει στην καλή λειτουργικότητα των μελών και της ομάδας ως σύνολο.

Πρέπει να σημειωθεί ότι, σ' αυτό το μέρος δεν ενδιαφέρει τόσο η μελέτη της συμβολής του Κοινωνικού Λειτουργού στην ομάδα - επομένως και στην προσωπικότητα των μελών - αλλά οι ευκαιρίες που δίνει η ομάδα στον Κ.Λ., οι ικανοποιήσεις και οι γνώσεις που αποκτά από - για την ομάδα και τα μέλη.

Η Eilleen Youghusband, σε άρθρο της για την εκπαίδευση στην Κοινωνική Εργασία (1959), τόνισε τη σημασία του έργου του Κοινωνικού Λειτουργού όταν εργάζεται με άτομα ή με ομάδες ή με κοινότητες. Συμβάλει στην τόνωση της ελπίδας κι εμπιστοσύνης και τη μετάδοσή τους σε όλους. Φροντίζει να χρησιμοποιεί με τέτοιο τρόπο τη μεταδοτικότητα των ανθρωπίνων σχέσεων, ώστε να μειωθούν τα αρνητικά συναισθήματα και ν' αυξηθούν οι θετικές δυνάμεις. Στην εργασία με την ομάδα, το έργο του είναι πολύτιμο, περισσότερο από την ατομική εργασία (κατ'άτομο). Η **E. Youghusband** επισήμανε ότι η **Κ.Ε.Α.** εφαρμόζεται σε συνδιασμό με την **Κ.Ε.Ο.**, αλλά δεν είναι η κύρια μέθοδος όταν ο κοινωνικός λειτουργός δουλεύει με ομάδα. Δουλεύει μ' έναν αριθμό ατόμων, με πολλές προσωπικότητες, με ποικιλία συμπεριφορών - λαβαίνοντας υπόψη ότι το ένα άτομο μπορεί να εκδηλώνει πολλούς τρόπους συμπεριφοράς - και η προσπάθεια μετάδοσης ελπίδας, εμπιστοσύνης είναι μεγαλύτερη.

Ο τελευταίος παράγοντας είναι σημαντικός λόγος που η **Κ.Ε.Ο.** χρησιμοποιείται περισσότερο, ως μέθοδος θεραπείας ή μέθοδος παρέμβασης λύσης-προβλημάτων. Η εργασία με ομάδα προσφέρει τη δυνατότητα στον Κ.Λ. να επικοινωνήσει με πολλά άτομα. Η **επικοινωνία** συνίσταται με την επαγγελματική σχέση κι αποσκοπεί στην ανίχνευση, κατανόηση των σκέψεων και συναισθημάτων κάθε ατόμου/ μέλους (G. Wilson - G. Ryland, 1962).

Μια σημαντική δυνατότητα/ ευκαιρία που προσφέρει η ομάδα στον Κοινωνικό Λειτουργό, σε αντίθεση βέβαια με την εργασία κατ' άτομο, είναι η "**μελέτη**" - **διάγνωση** κάποιων στοιχείων της **προσωπικότητας** του ατόμου. Μέσα στην ομάδα μπορεί να "μελετήσει" την κοινωνικότητα του μέλους, τις σχέσεις με τα υπόλοιπα μέλη και πως συμπεριφέρεται σ' ένα περιβάλλον (Wilson - Ryland, 1962).

Εκτός των παραπάνω στον κοινωνικό λειτουργό του προσφέρονται κι άλλες δυνατότητες και ικανοποιήσεις οι οποίες συνδυάζονται με τις γνώσεις που έχει αποκτήσει από την εκπαίδευσή του, γενικές και ειδικές και τις **τεχνικές δεξιότητες** χειρισμού της ομάδας, και που είναι αξιόλογες ν' αναφερθούν.

α. Μηχανισμοί Άμυνας του Εγώ

Στην εκπαίδευση του ο Κοινωνικός Λειτουργός μαθαίνει για τους αμυντικούς μηχανισμούς που αναπτύσσει το Εγώ του ανθρώπου - βασικός "άξονας" στη Ψυχαναλυτική Θεωρία του Freud (1914) - αρχικής θεωρητικά. Στην πράξη όταν εργαστεί με ομάδα γνωρίζει τις εκδηλώσεις των μηχανισμών άμυνας.

Οι μηχανισμοί άμυνας χαρακτηρίζουν τη συμπεριφορά του ατόμου και υποδηλώνουν τους μηχανισμούς εκείνους που χρησιμοποιεί το ίδιο το άτομο για την προσαρμογή του και να προφυλαχθεί από δυσάρεστες εμπειρίες, οι οποίες μπορεί να προκαλέσουν εσωτερική ένταση (stress). Ο τρόπος και ο βαθμός χρησιμοποίησης των μηχανισμών άμυνας διαφέρει από άτομο σε άτομο.

Από την Ψυχιατρική και την Κλινική Ψυχολογία γνωρίζουμε πολλούς αμυντικούς μηχανισμούς, από τους οποίους κάποιοι βασικοί παραθέτονται εδώ επιγραμματικά: Εκλογίκευση - Απώθηση - Άρνηση - Προβολή - Ταύτιση - Παλινδρομηση - Υπεραναπλήρωση - Εξειδανίκευση - Υποκατάσταση, κ.ά.

Όλοι οι άνθρωποι αναπτύσσουν ως κάποιο βαθμό αμυντικούς μηχανισμούς έτσι ώστε ν' αποφύγουν να βιώσουν μια επώδυνη εμπειρία ή να αντιμετωπίσουν μια δύσκολη κατάσταση· είναι ασυνείδητοι τρίτοι συμπεριφοράς. Αν εκδηλώνονται μέσα σε συγκεκριμένα όρια θεωρούνται φυσιολογικές αντιδράσεις προσαρμογής.

Ο Κοινωνικός Λειτουργός ως ομαδάρχης παρατηρεί προσεκτικά τις αντιδράσεις των μελών, τους μηχανισμούς που χρησιμοποιεί το κάθε μέλος προκειμένου να επιτύχει την προσαρμογή του, ακόμη καταγράφει τις συμπεριφορές αυτές και τις επιπτώσεις τους στη λειτουργία της ομάδας. Με αυτό τον τρόπο ο Κ.Λ. γνωρίζει τον εσωτερικό κόσμο του ατόμου, εμβαθύνει στα συναισθήματα, τους προβληματισμούς κάθε μέλους όχι βέβαια χωριστά, αλλά σαν σύνολο. Του δίνεται η ευκαιρία να ενδιαφερθεί και να κατανοήσει τον ψυχοσυναισθηματικό κόσμο των μελών, την ταυτότητά τους και τις αλληλεπιδράσεις των ασυνείδητων τρόπων συμπεριφοράς (Κλινική Ψυχιατρική, Ν. Μάνος, 1988).

β. Κανονική (normal) ή μη-συμπεριφορά

Η έννοια της κανονικής ή μη-συμπεριφοράς χρησιμοποιείται στην Κοινωνιολογία και Κοινωνική Ψυχολογία χωρίς όμως να ξεκαθαρίζεται ο όρος normal (κανονική) ή μη-normal. Αυτό γιατί δεν υπάρχει ένας συγκεκριμένος ορισμός.

Κάθε κοινωνία ή ομάδα καθορίζει ποια συμπεριφορά είναι normal ή όχι, με βάση τις αξίες, τη δομή, τους κανόνες και τα πρότυπα που θέτει. Όπως υποστηρίζει ο Fletcher (1985) στο βιβλίο του "Κοινωνικές ομάδες κι άτομα" η normal ή η abnormal (μη κανονική) συμπεριφορά έχει διαφορετική σημασία για την κάθε ομάδα ή ευρύτερη κοινωνία.

Ο Κ.Λ. - ομαδάρχης πρέπει να προσέξει ιδιαίτερα τις συμπεριφορές που

εκδηλώνουν τα μέλη, σύμφωνα με τον τρόπο που αναπτύσσονται κι εξελίσσονται στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον τους. Αυτό σημαίνει ότι, ο τρόπος με τον οποίο μαθαίνει να συμπεριφέρεται το άτομο στην ευρύτερη κοινωνία εκδηλώνεται και στην ομάδα, όπου δεν είναι πάντα επικοδομητικός και ίσως ανατρέπει την ισορροπία στην ομάδα (Δρ. Χρ. Μουζακίτη, Κ.Ε.Ο. 1989). Επιπλέον, σύμφωνα με το αξίωμα της Κ.Ε.Ο. για "αποδοχή του ατόμου όπως είναι" συνεπάγεται και αποδοχή - αναγνώριση της συμπεριφοράς του.

Όμως οι συμπεριφορές δεν είναι πάντα θετικές, πομπή ή "παραδεκτές", όπως τις ονομάζει ο Χ. Μουζακίτης (1989) κι εκεί ο Κ.Λ. θα δείξει στα μέλη ποιές συμπεριφορές γίνονται αποδεκτές - πότε, ενώ θα δοκιμαστεί η ανεκτικότητα του, η υπομονή, η διάθεση να συμμετέχει στην όλη διεργασία. Βοηθάει τον κοινωνικό, λειτουργό να έχει ευελιξία και ν' ανταποκρίνεται σε όλα τα μέλη.

Η εργασία με ομάδα παρέχει τη δυνατότητα στον Κ.Λ. να εφαρμόσει στην πράξη γνώσεις που σχετίζονται με άλλες επιστήμες και μεθόδους της κοινωνικής εργασίας, όπως Ψυχοπαθολογία, τεχνική της Συνέντευξης, χρήση Συμφωνητικού και Επαγγελματική σχέση, καθώς και την τεχνική της Διάγνωσης. Να επισημανθεί ότι, λέγοντας Συμφωνητικό νοείται ένα "συμβόλαιο", γραπτό ή προφορικό, που γίνεται μεταξύ πελάτη - Κ.Λ. και προβάλλει τα προβλήματα πάνω στα οποία θα εργασθούν τα δύο πρόσωπα. Στην ομάδα είναι αναγκαίο επειδή υπάρχουν περισσότερα από ένα άτομα, πολλές ανάγκες και προβλήματα και υπάρχει κίνδυνος ασάφειας στόχων κι ενεργειών (Δρ. Χρ. Μουζακίτης, 1989).

Όσον αφορά τη Διάγνωση, δεν είναι μια διαδικασία που αρχίζει σ' ένα ορισμένο χρονικό διάστημα και να σταματήσει. Είναι μια διαρκής συνεχιζόμενη δυναμική διεργασία. Βοηθάει τον Κ.Λ. στο να αξιολογεί σωστά τις ανάγκες και τις προβληματικές καταστάσεις και να προχωρήσει σε σχέδιο δράσης - θεραπείας, εντός της ομάδας.

Ο Κοινωνικός Λειτουργός επιδιώκει την επικοινωνία με τα μέλη. Η επικοινωνία καθορίζεται σε βαθμό επίτευξης του σκοπού της ομάδας και των επιμέρους στόχων της (Μπ. Γαζεριάν, Κ.Ε.Ο. 1992). Βέβαια μια ακλή επικοινωνία απορρέει από μια καλή επαγγελματική σχέση. Δίνεται η δυνατότητα μέσω των δύο στοιχείων να προκαλεί τη συζήτηση και την έκφραση συναισθημάτων· μ' αυτό τον τρόπο θα μάθει ο Κ.Λ. αν τα μέλη τον εμπιστεύονται ή είναι προκατειλημένα ή θυμωμένα απέναντί του.

Ακόμη στην ομάδα ο κοινωνικός λειτουργός γνωρίζει κι αξιολογεί τις σχέσεις και τους ρόλους των μελών. Το άτομο μπορεί κι εκδηλώνει διαφορετικούς ρόλους σε κάθε στιγμή. Ο Κ.Λ. θα μάθε ότι κάποιοι ρόλοι, όπως λ.χ. του "εξομολογητή", ίσως ξεφύγουν από τα όρια και η δράση του έγκειται στο να κοντρολάρει τέτοιο ρόλο. Σε άλλη περίπτωση ο Κ.Λ. είναι καταλύτης συμπεριφορών που είναι επιθετικές και ρόλους μη αποδοτικούς, όπως "ο αποδιοπομπαίος τράγος".

Συμπερασματικά απ' όσα αναφέρθηκαν, για το τι προσφέρει η ομάδα στο άτομο (προσωπικότητα) και στον ειδικό (Κ.Λ.), φαίνεται πως η συμβολή της στη ζωή του ανθρώπου είναι κάτι περισσότερο από σημαντική. Όπως είπε και η Ellen Youghugsbad (1959) **"οι πλούσιες ομαδικές εμπειρίες βοηθούν το άτομο ν' αναπτύξει σωστές κοινωνικές διαθέσεις..."**. Πράγματι, όσο πιο ενεργή είναι η συμμετοχή του ανθρώπου σε ομάδες βοηθά στην διαμόρφωση της κοινωνικότητάς του και είναι ένα υγιές κοινωνικό άτομο.

Βέβαια οι προσφορές της ομάδας γίνονται και ως προς τον Κ.Λ. με γνώσεις, που τις αποκτά από την επικοινωνία με την ομάδα - τα μέλη της, καθώς και την παρατήρηση της συμπεριφοράς της.

Αναφέρθηκε η συμβολή της ομάδας στην προσωπικότητα του ανθρώπου σχετικά με:

- α. Την αναγνώριση του εαυτού, το "γνώθι σ' εαυτόν".
- β. Η ομάδα μεταβιβάζει αξίες, αρχές και διαμορφώνει την κοινωνική ταυτότητα του ατόμου.
- γ. Τον κοινωνικό έλεγχο.
- δ. Τη συμμόρφωση και υπακοή.
- ε. Τις σχέσεις μεταξύ των μελών και τις αλληλεπιδράσεις.
- στ. "Εκπαιδεύει" το άτομο για την ένταξή του στην ευρύτερη κοινωνική δομή.
- ζ. Η ομάδα δίνει την ευκαιρία για να μάθει το άτομο τρόπους ομαλής συμπεριφοράς μέσα στη δομή της.

Αυτό το μέρος πρέπει να "κλείσει" με τα λόγια της Mary Follet (Νέα Υόρκη, 1947):

"Ανακαλύπτουμε τον α' ηθικό άνθρωπο μόνο με την οργάνωση ομάδας. Οι δυνατότητες του ατόμου παραμένουν δυνατότητες, ώσπου να τις ελευθερώσει η ομαδική ζωή. Μόνο με την ομάδα ο άνθρωπος ανακαλύπτει την αληθινή του φύση και κερδίζει πραγματική ελευθερία".

Ε. - Θεωρίες, πρότυπα λειτουργίας και το πρόγραμμα στην Κ.Ε.Ο.

1. Το πρόγραμμα στην Κοινωνική Εργασία με Ομάδες

Η Κοινωνική Εργασία με Ομάδες στην πράξη εκφράζεται με συζητήσεις και δραστηριότητες. Ο Κοινωνικός Λειτουργός δεν ασχολείται μόνο με ψυχαγωγικές κι εκπαιδευτικές δραστηριότητες, αλλά η κάθε δραστηριότητα που πραγματοποιεί και σ' αυτήν κινητοποιεί άτομα, είναι αυτή που αποτελεί βασικό μέσο επικοινωνίας. Επικοινωνεί με τα άτομα - μέλη μη λεκτικά και μ' αυτόν τον τρόπο τους ενισχύει στο να προγραμματίζουν τη ζωή τους.

Η επικοινωνία αυτή, καθώς και τα μέσα έκφρασής της, απαιτούν από τον Κοινωνικό Λειτουργό να διαθέτει πρωτοβουλία, φαντασία κι εφευρετικότητα. Τα προγράμματα και οι ασχολίες αποτελούν μέρος της μεθοδολογικής παρέμβασης. Η Κοινωνική Εργασία με ομάδες δεν βασίζεται μόνο σε αξίες, θεωρητικές γνώσεις προσεγγίσεις και "μοντέλα" εφαρμογής, αλλά κυρίως σε μεθοδολογία όπως δραστηριότητες και Πρόγραμμα (Κ.Ε.Ο. Χρ. Μουζακίτης, 1989)

Πολλοί συγγραφείς αναφέρθηκαν σε προγράμματα στην Κοινωνική Εργασία με ομάδες κι επισήμαναν βασικά στοιχεία κατάρτισης του προγράμματος καθώς και τις αρμοδιότητες του Κοινωνικού Λειτουργού. Η G. KONORKA (1962) αναφέρει ότι, "Κάθε δραστηριότητα της ομάδας που γίνεται την ώρα της συνάντησής της και με την παρουσία του Κοινωνικού Λειτουργού είναι πρόγραμμα".

Ο H. Trecker (1965) για το πρόγραμμα πρόσθεσε κάτι επιπλέον "Στην Κ.Ε.Ο. πρέπει να είναι "ανθρωπο-κεντρικό", να υπάρχει δηλαδή χάριν του ατόμου κι όχι χάριν της δραστηριότητας, όπως συμβαίνει στις ομάδες εργασίας ...". Η Northen (1969) χρησιμοποίησε τον όρο "Ασχολίες με δράση" αναφερόμενη σε σχεδιασμένες και διαρθρωμένες συναλλαγές μέσα στην ομάδα.

Ο Klein (1972) δήλωνε ότι **προγράμματα** περιλαμβάνουν κάθε τι που τα μέλη της ομάδας κάνουν. Διέκρινε επίσης τις ασχολίες από τα προγράμματα κι ότι οι ασχολίες περιλαμβάνουν παιχνίδια, χειρονακτικές δραστηριότητες κ.λ.π. Η άποψη του Vinter (1967) είναι αντίθετη, υποστηρίζει ότι το πρόγραμμα είναι μια γενική τάξη ομαδικών ασχολιών που αποτελούνται από μια σειρά κοινωνικών συμπεριφορών. Εξηγεί ότι η έννοια του προγράμματος χάνει τη σημασία της όταν χρησιμοποιείται στην έννοια της κοινωνικής συνδιαλλαγής και στις διεργασίες που εμπλέκεται η ομάδα. Το πρόγραμμα περιλαμβάνει χρήση και συναλλαγή με φυσικά αντικείμενα. Στι προγραμματικές ασχολίες υπάρχει ένας τυπικός τρόπος, μια συνέχεια και κάποιο συμπέρασμα κατά τον Vinter διακρίνονται έξι (6) διαστάσεις σχετικές με τις ενασχολήσεις του προγράμματος:

- α. Προδιαγραφή του τρόπου απόδοσης των μελών.

- β. Καθορισμός ελέγχου σε σχέση με τη συμμετοχή στις ασχολίες
- γ. Πρόβλεψη για φυσική κινητικότητα.
- δ. Η απαιτούμενη ικανότητα για εκπλήρωση.
- ε. Πρόβλεψη για τη συναλλαγή του συμμετέχοντος.
- στ. Τρόποι επιβράβευσης.

Ο **Whittaker (1975)** αναφέρει ότι ασχολίες με πρόγραμμα είναι πιο αποτελεσματικές σε ομάδες παιδιών· ενώ η προφορική επικοινωνία προτιμάται με ενήλικες. Δηλαδή όσο πιο μικρά είναι τα παιδιά στην ομάδα, τόσο μεγαλύτερο θα πρέπει να είναι το μέρος του προγράμματος που θα περιλαμβάνει ασχολίες. Ο Whittaker διαπίστωσε μια επικίνδυνη τάση σε υπερβολική χρήση προγραμμάτων, τα οποία δίνουν υπερβολική έμφαση στην ανάπτυξη δεξιοτήτων Κοινωνικοποίησης στα μικρά παιδιά. Ακόμη επισήμανε ότι μοναχικό παιχνίδι και φαντασία, καθώς και ασχολίες κοινωνικοποίησης είναι αναγκαίες για τη νοητική και συναισθηματική ανάπτυξη και γι' αυτό το λόγο οι ομαδάρχες πρέπει να φτιάχνουν προγραμματικές ασχολίες ώστε να μπορούν να προσφέρουν ευκαιρίες για μοναχικό παιχνίδι και μη. Τέλος, για το πρόγραμμα της ομάδας λέει ότι αποτελεί βοήθεια στον ομαδόρχη για ατομική διάγνωση και ομαδική, θεραπευτική παρέμβαση, χειρισμού συμπεριφοράς κι ενίσχυση της συζήτησης.

Το πρόγραμμα που εκφράζει μια ομάδα την ώρα της συνάντησής της, μπορεί ν' αποτελείται από μια και μόνη δραστηριότητα. Καθορίζεται από ένα άτομο, που είναι ο Κοινωνικός Λειτουργός, ο οποίος είναι υπεύθυνος ουσιαστικά για τη σύσταση και λειτουργία της ομάδας, καθώς και για ό,τι συμβαίνει στο εσωτερικό της ομάδας και επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων. Ο Κοινωνικός Λειτουργός είναι ο κύριος υπεύθυνος που πρέπει να γνωρίζει καλά τα μέσα προγράμματος (περιεχόμενο, αξίες, τεχνικές, μέσα εφαρμογής), να επιλέγει από αυτά τα καταλληλότερα για την επίτευξη επιδιωκόμενων αποτελεσμάτων και να εξασφαλίζει τα τεχνητά αναγκαία μέσα όπως: χώρος, όργανα, οικονομικοί πόροι, άλλοι Οργανισμοί κ.ο.κ. (Χρ. Παπαδοπούλου, ΚΕ.Ο,1992).

Τα μέσα προγράμματος μπορεί να είναι δραστηριότητες όπως: παιχνίδι, οι συζητήσεις, η χειροτεχνία, οι εκδρομές, ο χορός, το θέατρο ή μια εκστρατεία προστασίας της φύσης, η καθαριότητα εσωτερικών χώρων κ.ά. Οι ασχολίες αυτές και το πρόγραμμα είναι αποτελεσματικά στην αξιολόγηση των αναγκών των μελών και της ομάδας, στον καθορισμό των αναπτυξιακών φάσεων της ομάδας και στην επίτευξη στόχων.

Όταν αφορά το περιεχόμενο του προγράμματος δίνει τον πυρήνα γύρω από τον οποίο συγκεντρώνονται τα μέλη και δημιουργεί δεσμούς με τις ευκαιρίες στενότερης επαφής που παρουσιάζει. Όπως αναφέρει η καθηγήτρια συγγραφέας Χ. Παπαδοπούλου

(1992), ολόκληρη η ομάδα μπορεί ν' αποκτήσει μεγαλύτερη υπόσταση όταν έχει την ικανότητα να παίρνει μέρος σε δραστηριότητες και μεγάλα προγράμματα.

Για του **Wilson** και **Ryland** (1963) το πρόγραμμα σε συνδυασμό με τον δυναμισμό της ομάδας και την επαγγελματική σχέση, αποτελούν τα κύρια όργανα εργασίας του Κοινωνικού Λειτουργού με ομάδες. Όταν μάλιστα ο Κ.Λ. - ομαδάρχης ξέρει τις δυνατότητες του προγράμματος, μπορεί να καταλάβει τις ανάγκες που εκφράζονται με τη συμπεριφορά και τότε μπορεί να βοηθήσει τα μέλη να ικανοποιήσουν τις ανάγκες τους με το πρόγραμμα της ομάδας κατά το δυνατότερο.

Συχνά οι δραστηριότητες συντελούν στην ένωση της ομάδας. Δίνουν την ευκαιρία να εκφρασθεί άμιλλα, φιλία ή ακόμη κι ανταγωνισμός ή αδιαφορία. Είναι γεγονός ότι το πρόγραμμα δίνει στα μέλη την ευκαιρία να λάβουν κι εκτελέσουν αποφάσεις και να αναλάβουν ευθύνες. Οι συγγραφείς **Wilson-Ryland** επισήμαναν κάποια στοιχεία απαραίτητα για την κατάρτιση προγράμματος και παράγοντες που επιδρούν στην οργάνωσή του.

Τα κύρια στοιχεία στην κατάρτιση / οργάνωση προγράμματος είναι τρία (3): **α) τα μέλη**, τα οποία έχουν ενδιαφέροντα κι ανάγκες, έχουν ιδιαίτερες ικανότητες, συνάπτουν σχέσεις μεταξύ τους και με τον ομαδάρχη, πιστεύουν σε αρχές κι αξίες που πηγάζουν από την οικογενειακή και κοινωνική τους ζωή. **β) ο Κοινωνικός Λειτουργός**, που έχει ειδικές ικανότητες, επαγγελματικές γνώσεις και δεξιότητες, συνάπτει σχέσεις με τα μέλη, έχει ειδικό ρόλο στην ομάδα κυρίως ως εκπρόσωπος της οργάνωσης και φορέας των αρχών κι αξιών της οργάνωσης και της κοινωνίας. **γ) το περιεχόμενο** του προγράμματος· παρέχει δυνατότητες ικανοποίησης των ενδιαφερόντων των μελών, διατηρεί ή αλλάζει τις αρχές κι αξίες της ομάδας, της κοινότητας και της κοινωνίας.

Αυτά τα στοιχεία είναι σημαντικά και συντελούν στο να είναι η ομάδα ζωτική εμπειρία για τα άτομα και ασφαλώς για να είναι το πρόγραμμα σωστά οργανωμένο. Κάποτε είναι δυνατόν να επικρατεί το ένα στοιχείο από τα τρία, ποτέ όμως μόνιμα και εις βάρος των άλλων δύο. Σ' ένα καλά οργανωμένο πρόγραμμα υπάρχει συνέχεια των στοιχείων κι αλληλεπίδραση μεταξύ τους. Το πρόγραμμα έχει αξία όταν συμμετέχουν όλα τα μέλη, τόσο στην κατάρτισή του, όσο και στις ασχολίες που περιλαμβάνονται.

Οι παράγοντες που επηρεάζουν την οργάνωση του προγράμματος και την εφαρμογή του είναι κυρίως οι **κοινωνικές δυνάμεις** που υπάρχουν σε κάθε ομάδα και τη ζωή της κοινότητας στην οποία ανήκει η ομάδα. Δηλαδή, ένα πρόγραμμα στο περιεχόμενό του που το χρησιμοποιούν δύο ομάδες μπορεί να είναι όμοιο, όμως παρουσιάζει διαφορές στην εφαρμογή του κι αυτό εξαρτάται από: την περιοχή (συνοικία) που μένουν τα μέλη κι αν η κοινότητα είναι δεμένη κι οργανωμένη ή αποδιοργανωμένη (**Wilson, Ryland, 1963**).

Ο Κοινωνικός Λειτουργός ως ομαδάρχης και υπεύθυνος για την οργάνωση κι εφαρμογή του προγράμματος, οφείλει να δίνει προσοχή στα παρακάτω σημεία. Έτσι θα υπάρξουν αποδοτικότερα αποτελέσματα, στην εκπλήρωση αναγκών κι επίτευξη των στόχων.

- "α. Οι αποφάσεις που λαμβάνονται για τη χρήση προγραμμάτων πρέπει να βασίζονται και στις απόψεις των ενδιαφερομένων.
- β. Τα προγράμματα μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την τροποποίηση ομαδικών διεργασιών.
- γ. Τα προγράμματα πρέπει να διαφοροποιούνται σύμφωνα με τις ανάγκες των μελών, δεξιότητες κι ενδιαφέροντα.
- δ. Οι διάφορες παρεμβάσεις να επεκτείνονται πέρα του προφορικού λόγου και να περιλαμβάνουν διάφορες ενασχολήσεις.
- ε. Τα προγράμματα να χρησιμοποιούνται σα μέσο επίτευξης ενός στόχου που έχει καθοριστεί από όλους τους ενδιαφερόμενους (μέλη, ομαδάρχη, οργάνωση).
- στ. Το πρόγραμμα με τις δραστηριότητες είναι αναγκαία, γιατί μέσω αυτών το άτομο διατηρεί μια ισορροπία, πνευματική - συναισθηματική - κοινωνική".

(Χ. Μουζακίτης, 1989, σελ. 66)

2. ΘΕΩΡΙΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΤΥΠΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΤΗΣ ΟΜΑΔΑΣ

Θεωρίες της δυναμικής της ομάδας.

Αρχικά πρέπει να γίνει λόγος για τη χρησιμοποίηση της έννοιας "δυναμική της ομάδας". Αρχετοί θεωρητικοί χρησιμοποίησαν τον όρο "δυναμική της ομάδας" αναπτύσσοντας σχετικές θεωρητικές προσεγγίσεις.

Στα πλαίσια μιας ομάδας γίνεται μια κοινωνική διεργασία η οποία περιλαμβάνει εσωτερικούς μεταβλητούς παράγοντες. Τέτοιοι παράγοντες είναι το μέγεθος της ομάδας, το περιβάλλον της οργάνωσης στο οποίο συγκεντρώνεται η ομάδα, το πολιτιστικό, κοινωνικό, οικονομικό, ιστορικό των μελών και οι ανθρώπινες σχέσεις. Αυτοί οι παράγοντες κι ακόμη οι συμπεριφορές των μελών - το ίδιο άτομο εκδηλώνει διαφορετική συμπεριφορά σε κάθε ομάδα - αποκαλούνται "κοινωνικές δυνάμεις" της ομάδας ή αλλιώς "δυναμισμός" της ομάδας (Wilson - Ryland, 1963 Κ.Ε.Ο.Ο).

Τον όρο "δυναμική της ομάδας" χρησιμοποίησε ο Κ. Lewin (1939, "πειράματα σχετικά με τον κοινωνικό χώρο") για να περιγράψει μια σειρά φαινομένων που παρουσιάζονται στη ζωή μιας ομάδας, κάποιες δυνάμεις που παράγει η ομάδα και οι οποίες δείχνουν την επίδρασή τους, τόσο προς τα έσω, όσο και προς τα έξω. Η "δυναμική της ομάδας" χρησιμοποιείται επίσης από θεραπευτές ομάδων και την Κοινωνική Ψυχολογία.

Στέκεται αδύνατον να περιγραφούν όλες οι θεωρητικές προσεγγίσεις για τον δυναμισμό της ομάδας και τις διεργασίες ομάδων, υπάρχει πληθώρα θεωριών, γι' αυτό το λόγο στο μέρος αυτό της εργασίας θα παρουσιασθούν ορισμένες μόνο θεωρίες. Συγκεκριμένα: α) Θεωρία του πεδίου, β) Θεωρία της αλληλεπίδρασης, γ) Θεωρία της συμπεριφοράς και δ) Ψυχαναλυτική θεωρία.

α. Η θεωρία του πεδίου (Κ. Lewin)

Ο γερμανός ψυχολόγος Κ. Lewin (1932) είναι ο πατέρας των μελετών που έχουν γίνει για την δυναμική της ομάδας και είναι ο πρώτος που χρησιμοποίησε τον όρο "δυναμική της ομάδας".

Ανέπτυξε τη "θεωρία του πεδίου" βάση της οποίας η εμπειρική έρευνα ανιχνεύει και μελετά τις δυνάμεις που επηρεάζουν τη συμπεριφορά μιας ομάδας ή τω μελών της.

Κατά τον Lewin "θεωρία του πεδίου" νοείται "μια μέθοδος ανάλυσης των συμπτωματικών σχέσεων και της σύνθεσης επιστημονικών κατασκευασμάτων". Ο μελετητής υποστηρίζει ότι η ομάδα είναι μια "δυναμική ολότητα" η οποία βασίζεται στην αλληλεξάρτηση των μελών και τονίζει ότι η ολότητα δεν είναι το σύνολο των μερών.

Εφόσον η ομάδα είναι μια ολότητα, πρέπει να νοείται σαν κάτι το δυναμικό που βρίσκεται συνεχώς κάτω από την επίδραση διαφόρων δυνάμεων, οι οποίες μεταβάλλονται, χωρίς όμως να παύει να είναι "ολότητα". Ασφαλώς η ολότητα αποτελείται από μέρη, τα οποία σχηματίζουν μια ολότητα επειδή βρίσκονται σε μια σχέση αλληλεξάρτησης μεταξύ τους. Για την έρευνα της ολότητας και των συνθηκών των μερών της χρησιμοποιούνται διάφοροι όροι από τα μαθηματικά και τη φυσική. Ο Lewin χρησιμοποιεί τον όρο του "πεδίου". Μ' αυτό τον όρο εννοεί "ένα σύνολο γεγονότων" που βρίσκονται μεταξύ τους σε μια σχέση "αλληλεξάρτησης".

Η **αλληλεξάρτηση** παίζει ένα σπουδαίο ρόλο στη θεωρία του K. Lewin περί ομάδων και ιδιαίτερα η "αλληλεξάρτηση" μεταξύ των μελών ως μέλη, των υποομάδων καθώς επίσης και μεταξύ των άλλων μερών του χώρου διαβίωσης, των στόχων, των αξιών κ.λ.π.

Η θεωρία του LEWIN έχει το μειονέκτημα ότι δεν αναφέρει τίποτα για τους ψυχολογικούς παράγοντες αυτής της αλληλεξάρτησης, καθότι οι συναισθηματικές σχέσεις και τα υποσυνείδητα γεγονότα δεν καταγράφονται. Εν τούτοις ο LEWIN στην έρευνά του να εξηγήσει όσα συμβαίνουν μέσα στην ομάδα συμβόλισε το άτομο ως ένα κύκλο μέσα σ' ένα μεγαλύτερο κύκλο, το οποίο αποτελεί τον ψυχολογικό χώρο - χρόνο του ατόμου (παραπομπή, Παράρτημα Γ', Σχήμα I).

Στο μικρό "κύκλο" (άτομο) περιλαμβάνονται τα αισθησιοκινητικά όργανα του ατόμου που σχετίζονται άμεσα με το περιβάλλον, καθώς και τις κεντρικές ψυχολογικές λειτουργίες του εγκεφάλου (νόηση, συναισθήματα κ.ά.). Ο δε, ψυχολογικός χώρος - χρόνος του ατόμου - τον οποίο σχηματικά παριστάνει με έλλειψη - περικλείει όλα τα ψυχολογικά δεδομένα (π.χ. άλλα πρόσωπα, κοινωνικές συνθήκες κ.λ.π.) που μπορούν να έχουν άμεση επίδραση στο άτομο ανά πάσα στιγμή.

Τέλος, ο χώρος στο εξωτερικό μέρος της έλλειψης, του ψυχολογικού χώρου - χρόνου, ονομάζεται "ξένο κέλυφος" και υποδηλώνει τους οικολογικούς παράγοντες που δεν έχουν άμεση επίδραση στον "ψυχολογικό χώρο - χρόνο, αλλά ενδεχομένως έμμεσα και μάλιστα κάτω από ορισμένες συνθήκες".

β. Η θεωρία της αλληλεπίδρασης (BALES)

Ο Bales είναι ο κύριος εκπρόσωπος των θεωρητικών της **αλληλεπίδρασης**. Σε αντίθεση με τον LEWIN, οι θεωρητικοί της αλληλεπίδρασης προσπαθούν, μέσω των αλληλεπιδράσεων μεταξύ των μελών και την αξιολόγηση των αποτελεσμάτων των παρατηρήσεών τους, ν' αντιληφθούν καλύτερα τα συμβαίνοντα σε μια ομάδα.

Επομένως ο BALES δεν ενδιαφέρεται για τις πιέσεις που προέρχονται από το περιβάλλον των ατόμων, αλλά επικεντρώνεται κυρίως στην καταγραφή των αλληλεπιδράσεων μέσα στην ομάδα. Μια γνωστή μέθοδος παρατήρησης της ομάδας είναι

η καταγραφή των παρεμβάσεων σε μια ομάδα δηλαδή "ποιος μιλά με ποιόν".

Βάση αυτής της μεθόδου, ένας παρατηρητής καταχωρεί για κάθε έκφραση ενός μέλους της ομάδας μια γραμμή. Η έκφραση είναι ταυτόχρονα "εκπομπή" από το πρόσωπο Α προς το πρόσωπο Β και λήψη από το Β. Αν το πρόσωπο Α (ή το Β ή το Γ) δεν εκφρασθεί απευθείας προς το Β, αλλά σε ολόκληρη την ομάδα, τότε η έκφραση αυτή καταγράφεται στη στήλη G (ομάδα) (παραπομπή στο Παράρτημα Γ', Σχήμα II).

Κατά τον BALES μια έκφραση αποτελεί μια "πράξη" που μπορεί να είναι μια "επικοινωνία ή ένα μήνυμα λεκτικής ή μη λεκτικής μορφής" και είναι δυνατό να γίνει αντιληπτή από τους άλλους σαν απλή έκφραση. Άρα μια αλληλεπίδραση μπορεί να θεωρηθεί ως μια "ανταλλαγή τέτοιων εκφράσεων".

Η μέθοδος της παρατήρησης μειονεκτεί στο γεγονός ότι, δε παρατηρεί το περιεχόμενο των εκφράσεων, κάτι που πραγματοποιεί ένα άλλο πρότυπο, μια μέθοδος, καταγραφής των αλληλεπιδράσεων. Αυτή η μέθοδος που πρότεινε ο BALES (1950) καταγράφει τα όσα συμβαίνουν στην ομάδα και τη δομή της ομάδας (Δ. Γεώργας, 1984).

Πιο συγκεκριμένα, σ' αυτό το πρότυπο καταγράφονται 12 κατηγορίες αλληλεπίδρασης που υποδιαιρούνται σε δύο (2) κύριες κατηγορίες: τις αλληλεπιδράσεις συναισθηματικής μορφής και τις αλληλεπιδράσεις ως προς το έργο. Οι αλληλεπιδράσεις συναισθηματικής μορφής υποδιαιρούνται σε θετικές κι αρνητικές. Το ίδιο συμβαίνει και με τις αλληλεπιδράσεις που αναφέρονται περισσότερο στους ερωτηθέντες και στις αλληλεπιδράσεις που αναφέρονται σε απαντήσεις μελών.

Στη θεωρία της αλληλεπίδρασης προστίθενται και τα συμπεράσματα, που προκύπτουν από την εργασία του BALES με ομάδες, στα οποία αναφέρει ότι υπάρχουν τρεις (3) μεταβλητές που καθορίζουν την αλληλεπίδραση. Αναφέρεται ο BALES στις ενέργειες και συναισθήματα των μελών· γι' αυτές τις μεταβλητές έγινε ήδη αναφορά σε προηγούμενο κεφάλαιο της εργασίας.

γ. Θεωρία της συμπεριφοράς ή Μπηνεβιορισμός

Η Θεωρία της συμπεριφοράς εμφανίστηκε στις αρχές του 19ου αιώνα και βασίζεται στο ερευνητικό έργο του Parlor (1927), ο οποίος αποδέχεται την άποψη του John Locke ότι ο άνθρωπος κατά τη γέννησή του είναι *tabularasa*· δηλαδή, "ένας άγραφος χάρτης".

Η θεωρία αυτή στοχεύει στην πρόληψη κι έλεγχο της συμπεριφοράς και πρεσβεύει ότι η συμπεριφορά είναι αποτέλεσμα μάθησης. Καθώς το άτομο μαθαίνει ν' αντιδρά στο περιβάλλον του, διαμορφώνεται η συμπεριφορά και η προσωπικότητά του. Απόψεις σύγχρονων συμπεριφοριστών, όπως των SKINNER, WATSON, BANDURA και WOLPE, πρεσβεύουν πως μια σημαντική δύναμη διαμόρφωσης της προσωπικότητας του ανθρώπου είναι ο περιβαλλοντικός ντετερμινισμός (Μ. Μαλικιώση - Λοϊζου, 1994).

Βασική αρχή της συμπεριφορικής θεωρίας είναι ότι, η παθολογική συμπεριφορά ενός ατόμου είναι αποτέλεσμα της μάθησης, δηλαδή της αλλαγής συμπεριφοράς. Ως **μάθηση** εννοείται μια μόνιμη αλλαγή της συμπεριφοράς μετά από σχετικές εμπειρίες. Η συμπεριφορά μαθαίνεται με τρεις κυρίως τρόπους: την κλασσική εξαρτημένη μάθηση, τη συντελεστική μάθηση και τη μιμητική μάθηση.

- **Η κλασσική εξαρτημένη μάθηση** βασίζεται στη μελέτη και στα πειράματα του Ραβλοφ. Τα πρώτα πειράματα έγιναν με ζώα κι ονομάστηκαν πειράματα "σύνδεσης" ή "εξάρτησης". Με τον όρο "σύνδεση" νοείται η "σύνδεση μιας αντίδρασης με ένα ερεθίσμα ή μια κατάσταση διέγερσης" η οποία πριν από την έναρξη της προσπάθειας δεν προκαλούσε την επιθυμητή αντίδραση. **Κλασσική εξαρτημένη μάθηση** συνεπώς καλείται το είδος μάθησης, όπου ο ζωντανός οργανισμός, με βάση τις αντανακλαστικές κινήσεις, μαθαίνει ν' αντιδρά σε ερεθίσματα που πριν ήταν ουδέτερα. Ο Ραβλοφ έκανε το εξής πείραμα: τοποθέτησε στο στόμα ενός σκύλου ένα σωληνάριο συλλογής σάλιου, το οποίο μεταφερόταν σ' ένα δοκιμαστικό σωλήνα. Στο ενδιάμεσο είχε τοποθετήσει μια συσκευή καταγραφής της ποιότητας σάλιου. Πριν δοθεί όμως η τροφή στο σκύλο ο Ραβλοφ ηχούσε ένα κουδούνι.

Στη θέα της τροφής υπήρχε η φυσική αντίδραση που ήταν η έκκριση σάλιου, ενώ ο ήχος του κουδουνιού άφηνε το ζώο απαθές. Όταν όμως η θέα της τροφής συνοδευόταν από κουδούνισμα, υπήρχε έκκριση σιέλου και δημιουργούσε την εξάρτηση. Πλέον, το ζώο έμαθε στο ήχο ν' αντιδρά με τον ίδιο τρόπο όπως στη θέα της τροφής. Αυτό ο Ραβλοφ το ονόμασε υποκατάσταση ερεθίσματος. Με το πείραμα του ο Ραβλοφ απέδειξε ότι η "κλασσική εξάρτηση", τα εξαρτημένα αντανακλαστικά είναι επίκτητα, δηλαδή αποτελέσματα της μάθησης κι ότι δημιουργούνται πάνω στη βάση των αυτόματων αντανακλαστικών, της φυσιολογικής αντανακλαστικής αντίδρασης (Μ. Νασιάκου, 1982, σελ. 76).

Ο Watson (1990) επηρεάστηκε από τον Ραβλοφ κι επιχείρησε ν' αποδείξει ότι κάθε συμπεριφορά μπορεί να μαθευτεί. Έκανε ένα πείραμα με ένα βρέφος, το μικρό Albert, ο οποίος ανέπτυξε φοβία για τ' άσπρα ποντίκια· κάθε φορά που προσπαθούσε να πιάσει το ποντίκι ακουγόταν συγχρόνως ένας τρομακτικός θόρυβος. Ο φόβος του γενικεύτηκε και γι' άλλα ζώα και χνουδωτά λευκά αντικείμενα. Το πείραμα αυτό έδειξε ότι η δυσπροσάρμοστη συμπεριφορά είναι διαδικασία μάθησης παρόμοια με τη μάθηση κάθε άλλης συμπεριφοράς.

- **Η συντελεστική μάθηση.** Εκπρόσωπος της είναι ο Β. Skinner (1938). Κατά τη συντελεστική μάθηση χρησιμοποιούνται αμοιβές για να ενισχυθεί μια συμπεριφορά. Μια συμπεριφορά συμβαίνει τυχαία ή αυθόρμητα και ακολουθείται από ένα γεγονός που προκαλεί ευχαρίστηση (ενίσχυση). Η ενίσχυση αυτή αυξάνει την πιθανότητα επανεμφάνισης της τυχαίας συμπεριφοράς (συντελεστής - ερέθισμα) στο μέλλον.

Ο Skinner έκανε πειράματα χρησιμοποιώντας το "κλουβί του Skinner", ένα κοινό κλουβί, στο οποίο στη μια πλευρά έχει ένα μοχλό. Όταν το ζώο πιέσει το μοχλό αυτόματα εμφανίζεται η τροφή. Επεσήμανε ότι ερεθίσματα - γεγονότα που ικανοποιούν βιολογικές-κοινωνικές ανάγκες του ανθρώπου λέγονται ενισχυτές. Η ανακυκλωμένη διαδικασία "Αντίδραση -> Ενισχυτής -> Αντίδραση -> Ενισχυτής..." λέγεται ενίσχυση (I. Παρασκευόπουλος, 1988, σελ. 70-71).

Στη συντελεστική μάθηση ο στόχος είναι να ενισχυθεί ένας συντελεστής, δηλαδή μια συμπεριφορά, αυξάνοντας τη συχνότητα της αντίδρασης. Η ενίσχυση μπορεί να δίνεται κάθε φορά που εμφανίζεται η συμπεριφορά ή σε τακτά χρονικά διαστήματα.

- **Η μιμητική μάθηση.** Η μάθηση μέσω της παρατήρησης και της μίμησης προτύπων λέγεται κοινωνική μάθηση. Το όνομα του A. Bandura (1969) συνδέεται με αυτό το είδος μάθησης.

Σύμφωνα με αυτή τη μάθηση η "σωστή" συμπεριφορά επιβάλλεται σ' ένα άτομο με ένα "πρότυπο συμπεριφοράς", καθότι η μέχρι τώρα συμπεριφορά αποδίδεται σε προηγούμενα "λανθασμένα πρότυπα".

Ο Bandura έκανε σημαντικά πειράματα για την επιθετική συμπεριφορά τι αντίκτυπο έχει στα παιδιά. Σ' ένα πείραμα δυο ομάδες παιδιών παρακολούθησαν βιντεοταινία όπου ένας ενήλικας εκδήλωνε επιθετική συμπεριφορά προς μια κούκλα - ομοίωμα ανθρώπου. Τα συμπεράσματα έδειξαν ότι τα παιδιά υιοθέτησαν τη συμπεριφορά αυτή, έμαθαν απλώς παρατηρώντας τη συμπεριφορά κάποιου προτύπου και τις συνέπειες (αμοιβή ή ποινή) που είχε η συμπεριφορά αυτή για το πρότυπο. Ο Bandura υποστηρίζει ότι, ο άνθρωπος με την παρατήρηση αντιγράφει εκείνη τη συμπεριφορά που κατά τη γνώμη του είναι η καταλληλότερη στην εκάστοτε περίπτωση. Αυτή είναι η κοινωνική μάθηση.

Βέβαια, εκτός από τα παραπάνω είδη μάθησης υπάρχουν επίσης η προγραμματισμένη μάθηση, με κύριο εκπρόσωπο τον Skinner (1953) και η "γνωστικοκοινωνική μάθηση". Η θεωρία αυτή αποτελεί προέκταση και βελτίωση των παραδοσιακών προτύπων των θεωριών μάθησης, διότι λαμβάνει υπόψη τον βιολογικό, τον ψυχολογικό και τον περιβαλλοντικό παράγοντα. Ακόμη συνέβαλε στη βελτίωση της διάγνωσης κι αντιμετώπισης των ψυχικών διαταραχών (Μ. Νασιάκου, 1982).

δ. **Η ψυχαναλυτική θεωρία και θεραπεία (S. Freud)**

Η ψυχανάλυση είναι η πρώτη θεωρία που αναπτύχθηκε από τον Sigmund Freud και που ασχολήθηκε συστηματικά με την ανάλυση των ανθρώπινων ψυχολογικών διεργασιών κι επεξεργάστηκε ριζικά τις ψυσικές διαταραχές. Είναι η θεωρία που υποστηρίζει την επίδραση των δυνάμεων του ασυνείδητου στη ψυχική ζωή και στην

προσαρμογή του ανθρώπου.

Η "Ψυχανάλυση" ήταν όρος που χρησιμοποιήθηκε αρχικά από τον Freud, ο οποίος αναφερόταν σε μια μέθοδο θεραπείας. Έτσι τη θεωρία που ανέπτυξε βάση αυτής της μεθόδου την ονόμασε "ψυχαναλυτική". Ο Freud μεταχειρίστηκε ορισμένες τεχνικές του, για τον εντοπισμό των επιθυμιών του ασυνείδητου, όπως είναι οι ελεύθεροι συνειρμοί και η ανάλυση των ονείρων με τις οποίες μπόρεσε ν' αποκαλύψει τα ασυνείδητα κίνητρα, τις ασυνείδητες άμυνες και τη δύναμή τους. "Πίστευε ότι ακόμη και τα πιο απλά γεγονότα της καθημερινής ζωής προέρχονται από κάποιες προηγούμενες καταστάσεις τις οποίες ο άνθρωπος αγνοεί· αυτό δίνει την έννοια του ασυνείδητου" (Μαλικιώση - Λαϊζου, 1994, σελ. 102-104).

Με το άρθρο του "Η ψυχολογία της μάζας και η ανάλυση του Εγώ" (1914) ο Freud δεν ανέπτυξε κανένα πρότυπο ομάδας, αντιθέτως ανέλυσε τα φαινόμενα της ομάδας με βάση τις αρχές της ψυχανάλυσης. Υποστήριξε ότι εκείνο που κρατά ενωμένη τη μάζα είναι ο ηγέτης. Η δέσμευση των μελών της ομάδας είναι αποτέλεσμα του δεσμού της με τον ηγέτη, τον οποίο αγαπούν τα μέλη της. Ο Freud βλέπει στον ηγέτη ένα "πρότυπο-πατέρα".

Μολονότι η θεωρία του Freud δεν εξηγεί την ύπαρξη της ομάδας (παρά μόνο του ηγέτη) και δε παρέχει δυνατότητες συστηματικής παρατήρησης κι έρευνας των ομάδων, εν τούτοις όμως "συμβάλλει στην κατανόηση των ομαδικών φαινομένων, όχι μόνο στο πλαίσιο των θεραπευτικών ομάδων, αλλά κι ομάδων άλλης μορφής· όπως π.χ. στην περιγραφή της μεταβίβασης, ταύτισης εξάρτησης, αλληλεξάρτησης, κάθαρσης των συσχετισμών στο πλαίσιο μερικών ομάδων σύμφωνα με την εικόνα της οικογένειας" (Α. Ζωγράφου, 1993, σελ. 19).

Οι μέθοδοι όπου βασίστηκε ο Freud για τη παρατήρηση κι ανάλυση του ασυνείδητου και των ψυχικών φαινομένων στον άνθρωπο, ήταν η Ψυχανάλυση, η Ψυχοθεραπεία και η Ψυχαναλυτική θεραπεία.

Ψυχοθεραπεία είναι η μεθοδευμένη κι επιστημονικά θεμελιωμένη "φυσική επίδραση ενός ανθρώπου από ένα θεραπευτή" (Μ. Μαλικιώση, 1994, σελ. 104). Είναι η κάθε μέθοδος που χρησιμοποιείται για τη θεραπεία ψυχικών, ψυχοσωματικών και σωματικών ενοχλήσεων με ψυχολογικά μέσα. ο όρος "ψυχοθεραπεία" είναι συνυφασμένος με τον όρο "ψυχανάλυση".

Η Ψυχαναλυτική θεραπεία βασίζεται στη Ψυχαναλυτική θεωρία σύμφωνα με την οποία "τα ψυχολογικά και ψυχοσωματικά συμπτώματα της συμπεριφοράς προκαλούνται από τις ασυνείδητες συγκρούσεις ανάμεσα στις σεξουαλικές κι επιθετικές ορμές που προέρχονται από το ασυνείδητο και στις πιέσεις που προέρχονται από το "εγώ" και το υπερεγώ" (Νασιάκου, 1982, σελ. 104). Η Ψυχαναλυτική θεραπεία δε παρεμβαίνει για ν' αλλάξει τη συμπεριφορά του ατόμου και να επιλύσει κάποιο "πρόβλημα", αλλά

επιδιώκει να βοηθήσει το άτομο να μην υποφέρει από το "πρόβλημα".

Αξιόλογο σημείο είναι ότι, η **ψυχανάλυση** εφαρμόζεται στις εξής ομάδες "πελατών": **α)** άτομα με προσωπικές ασθένειες που επιδιώκουν την επεξεργασία εσωτερικών τους δυσκολιών, **β)** άτομα που αισθάνονται την ασθένειά τους υπό την μορφή κοινής σύγκρουσης με ένα πρόσωπο με το οποίο συνδέονται πολύ στενά (π.χ. γονείς, ερωτικός σύντροφος), **γ)** άτομα που εκφράζουν την επιθυμία κοινής θεραπείας διότι έχουν ένα "ασθενές" άτομο (λ.χ. γονείς που ζητούν βοήθεια για ένα δύστροπο παιδί τους) **δ)** άτομα που πιστεύουν ότι η διαταραγμένη σχέση τους με ανθρώπους οφείλεται σε μια εσωτερική σύγκρουση **ε)** άτομα που δεν έχουν καμία σχέση με τους "ασθενείς", αλλά είναι επαγγελματίες (γιατροί, ψυχολόγοι, Κοινωνικοί Λειτουργοί, παιδαγωγοί) οι οποίοι αναζητούν τον ψυχαναλυτή, διότι δεν είναι ευχαριστημένοι με τις διάφορες ομάδες πελατών, με τις οποίες εργάζονται και **στ)** Οι διάφορες ομάδες πρωτοβουλίας ή "αυθόρμητες". Πρόκειται για ομάδες ευαισθητοποιημένων ανθρώπων που στοχεύουν στην αλλαγή των κοινωνικών δομών, πειραματίζονται στο να βελτιώσουν τις σχέσεις τους ενός της ομάδας και προς τα έξω (Α. Ζωγράφου, 1993).

ε. Η "γνωστική θεωρία"

Όπως αναφέρθηκε οι εκπρόσωποι της μηχηβιοριστικής θεωρίας υποστηρίζουν ότι η συμπεριφορά υφίσταται κυρίως εξωτερικό έλεγχο. Η "γνωστική θεωρία" αναφέρεται κι αυτή στη συμπεριφορά του ανθρώπου, αλλά οι εκπρόσωποί της υποστηρίζουν ότι η συμπεριφορά επηρεάζεται κυρίως από "εσωτερικούς παράγοντες", δηλαδή τον "αυτοέλεγχο". Τούτο σημαίνει ότι η σπουδαιότερη τιμωρία ή ενίσχυση για ένα άτομο είναι ο ίδιος ο εαυτός του, η δε "γνώση" αποτελεί το κλειδί του "αυτοέλεγχου" (Νασιάκου, 1982).

Επομένως, η εκάστοτε συμπεριφορά είναι αποτέλεσμα της ποιότητας του συστήματος αυτοελέγχου που υπάρχει σε κάθε άτομο. Ως παράδειγμα αναφέρεται ο Οδυσσέας, ο μυθικός ήρωας, ο οποίος γνωρίζοντας ότι δεν είναι σε θέση να αντισταθεί στη μαγευτική φωνή των Σειρήνων, κλείνει τα αυτιά των συντρόφων του με κερί και βάζει τον εαυτό του να τον δέσουν στο κατάρτι, έτσι ώστε αφενός να υποστεί την επίδραση των εξωτερικών συνθηκών, αφετέρου να μην τις επιτρέψει να καθορίσουν τη συμπεριφορά τους. Ο Οδυσσέας λοιπόν είναι γνώστης των ορίων του, προστατεύει τον εαυτό του, με μια λογική ενέργεια, από μια ανεπιθύμητη αλλαγή συμπεριφοράς ως συνέπεια την απώλεια του αυτοελέγχου του (Νασιάκου, 1982).

Η διαφορά της "γνωστικής θεωρίας" με τη μηχηβιοριστική, βρίσκεται στο ότι μέχρι τώρα λαμβάνονται υπόψιν μόνο τα περιβαλλοντικά ερεθίσματα, αγνοώντας το γεγονός ότι το ίδιο το άτομο είναι σε θέση να αντιλαμβάνεται και ν' αξιολογεί τους εσωτερικούς παράγοντες, με αποτέλεσμα η τελική συμπεριφορά να καθορίζεται κι από το

ερέθισμα κι από τον τρόπο μιας γνωστικής επεξεργασίας.

- **Η "Κοινωνιομετρική προσέγγιση" (MORENO)**

Η προσέγγιση αυτή συγκαταλέγεται κατά κύριο λόγο στη θεωρία των συστημάτων, η οποία ασχολείται με τη "διατήρηση ενός συστήματος (όπως η ομάδα) κι η οποία εξαρτάται από τις σχέσεις του με το άμεσο περιβάλλον" (Δ. Γεωργάς, 1990, σελ. 39). Η εν λόγω προσέγγιση αποτελεί ένα εργαλείο που χρησιμοποιείται για την περιγραφή και αξιολόγηση των αλληλεπιδράσεων μεταξύ των μελών μιας ομάδας, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι είναι άλλη μια θεωρία της δυναμικής της ομάδας. Επινοήθηκε από τον MORENO ο οποίος αναγνώρισε τη σπουδαιότητα των διαπροσωπικών σχέσεων και έλξεων που αναπτύσσονται μεταξύ των μελών μιας ομάδας.

Η κοινωνιομετρική μέθοδος στοχεύει στην αξιολόγηση της οργάνωσης ολιγομελών ομάδων, την κατανομή και την ερμηνεία των αλληλεπιδράσεων, την κριτική παρουσίαση της ιεραρχίας των μελών, του ρόλου και της θέσης του ηγέτη κ.λ.κ.

Υπάρχουν διάφοροι τρόποι εφαρμογής της κοινωνιομετρικής μεθόδου. Ένας τρόπος είναι να ζητήσουμε π.χ. από τα μέλη μιας ομάδας να εκφράσουν τη συμπάθεια ή την αντιπάθεια προς τα άλλα μέλη της ομάδας. Η μέθοδος αυτή εφαρμόστηκε σε μια ομάδα εργασίας και τα συμπεράσματα ήταν θεαματικά: διότι εκτός από τις συμπάθειες, όπως και τις αντιπάθειες, που συγκέντρωναν κάποια μέλη, τα υπόλοιπα μέλη μπορούσαν έτσι να προτιμήσουν ποιον θα ήλανε για προϊστάμενο (Δ. Γεωργάς, 1990). Το κοινωνιόγραμμα είναι προτιμότερο να παριστάνεται σχηματικώς, για μεγαλύτερη κατανόηση των σχέσεων - αλληλεπιδράσεων των μελών, για τον παρατηρητή - ομαδάρχη, που εφαρμόζει τη μέθοδο.

Οι τρόποι αυτοί κοινωνιομέτρησης μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε πολλές ακόμη περιπτώσεις, όπως π.χ. ένα ηγετικό στέλεχος μιας επιχείρησης μπορεί να διαπιστώσει την ικανότητα των υφισταμένων του με την καταγραφή των συναδέλφων τους. Σημασία έχουν περισσότερο οι "απωθήσεις" παρά οι "έλξεις", καθότι δε πρέπει ν' αναγκάζονται άτομα μεταξύ των οποίων υπάρχει έντονη αντιπάθεια να συνεργαστούν σε μια ομάδα έργου (Δ. Γεωργάς, 1990)

4. Το θεραπευτικό πρότυπο του Βιον από την εργασία του με ομάδες

Ο Βιον είναι ένας από τους θεμελιωτές της ψυχοθεραπευτικής μεθόδου κι ο ίδιος εργάστηκε με ομάδες. Τα συμπεράσματά του δείχνουν ότι δίνει έμφαση στα φαινόμενα των συνολικών πεδίων παρά των ατομικών και στα ένστικτα.

Ο Βιον ορίζει ως ομάδα μια "λειτουργία ή μια σειρά από λειτουργίες από ένα σύνολο ατόμων. Δεν είναι μια λειτουργία από ένα οποιοδήποτε μέρος ξεχωριστά, ούτε είναι ένα σύνολο χωρίς λειτουργία" (Margaret. I. Rich, PH. D., 1993, σελ. 2).

Κεντρική σκέψη του Βιον είναι ότι, σε κάθε ομάδα είναι παρόν δύο ομάδες: η

"ομάδα εργασίας" και η "ομάδα βασικής υπόθεσης". Δηλαδή, σε κάθε ομάδα υπάρχουν δύο διαφορετικοί τρόποι συμπεριφοράς. Ο Bion βλέπει την ομάδα σύμφωνα με την αντίληψη του Freud. Οι σχέσεις των μελών μιας ομάδας βασίζονται σε "τρεις βασικές υποθέσεις" που πρέπει να ισχύουν για όλες τις ομάδες. Οι "υποθέσεις" αυτές ανήκουν στην "ομάδα βασικής υπόθεσης" και θα παρουσιασθούν μετά την "ομάδα εργασίας".

Η ομαδική εργασία έχει να κάνει με το πραγματικό έργο της ομάδας και είναι κατευθυντική. Η ομάδα εργασίας λαμβάνει γνώση των σκοπών της και μπορεί να καθορίζει το έργο της. Τα μέλη της ομάδας εργασίας συνεργάζονται με χωριστά και διακριτικά άτομα. Αυτό σημαίνει, κατά τον Bion, ότι κάθε μέλος της ομάδας ανήκει σ' αυτή από δική του επιλογή και με τη θέλησή του. Για να δει ότι ο σκοπός της ομάδας έχει ολοκληρωθεί η ομάδα εργασίας εξετάζει συνεχώς τα συμπεράσματά της μ' ένα επιστημονικό πνεύμα. Είναι παράλληλο με το Εγώ του ατόμου, σύμφωνα με τον FREUD, με τον λογικό κι ώριμο άνθρωπο.

Η άλλη όψη της κάθε ομάδας είναι αυτή της "βασικής ομαδικής υπόθεσης". Σ' αυτή υπάρχουν τρία (3) είδη "βασικών υποθέσεων": την "εξάρτηση", την "μάχη-φυγή" και την "κατά ζευγάρια" ομάδες. "Βασική υπόθεση" σημαίνει την υπόθεση που βασίζεται στη συμπεριφορά. Είναι ένας όρος "σα να ήταν", δηλαδή κάποιος συμπεριφέρεται "σα να ήταν αυτό κι εκείνο" (M.J. Rich, 1993, σελ. 7). Τον όρο αυτό ο Bion τον χρησιμοποιεί για ν' αναφερθεί στις σιωπηρές προϋποθέσεις που επικρατούν στη ομάδα, όχι σ' αυτές που εκφράζονται. Η βασική υπόθεση είναι συνήθως εκτός επίγνωσης, ασυνείδητη, αλλά βασική για τη συμπεριφορά.

Πρώτον, η εξάρτηση της ομάδας. Ο ουσιώδης σκοπός είναι ν' αποκτήσουν ασφάλεια τα μέλη και να έχουν προστασία από ένα άτομο. Το άτομο αυτό είναι ο θεραπευτής - ομαδάρχης γίνεται ο αρχηγός της ομάδας και ο παντοδύναμος γι' αυτούς. Είναι εξιδανικευμένος και φτιαγμένος σαν ένα είδος Θεού, ο οποίος θα προστατέψει τα τέκνα του. Συχνά, στην αδυναμία του να είναι παντοδύναμος και παντογνώστης αρχηγός αυτών των ατόμων, αναπόφευκτα διεγείρει την απογοήτευση κι εχθρότητά τους.

Δεύτερο, η "μάχη-φυγή". Σ' αυτή την υπόθεση η ομάδα μπορεί να διαφυλαχθεί από μόνη της και το πραγματοποιεί με το να μάχεται κάποιον ή κάτι, ή να φεύγει μακριά από κάποιον ή κάτι. Τόσο στη μάχη, όσο και στη φυγή μεγαλύτερη σπουδαιότητα έχει το γεγονός να επιβιώσει η ομάδα, ενώ το άτομο μπαίνει σε δεύτερη μοίρα.

Ο ομαδάρχης εδώ, θεωρείται ως ο καταλληλότερος διότι μπορεί να κινητοποιήσει τα μέλη για επίθεση ή να τα οδηγήσει στη φυγή. Πρέπει ν' αναγνωρίζει κινδύνους και φιλονικίες, να δείχνει κουράγιο κι αυτοθυσία. Και στις δύο υποθέσεις "μάχης - φυγής" απαραίτητη προϋπόθεση είναι η δράση. Επίσης ο "εχθρός", που οδηγεί την ομάδα σε κάποια από τις δύο διεξόδους, είναι εξωτερικός διαφορετικά η ομάδα θα διαλυθεί.

Τρίτον, η υπόθεση "ζευγαρώματος". Είναι η βασική υπόθεση κατά την οποία η

ομάδα ηρεμεί κι επικρατεί μια ατμόσφαιρα ελπίδας. Επιδιώκει την αλλαγή.

Πλέον ο ομαδάρχης δε γίνεται απαραίτητος και με το "ζευγάρι" ίσως αναδειχθεί νέος αρχηγός. Δύο άνθρωποι, ανεξαρτήτων φύλου, βρίσκονται μαζί για χάρη της ομάδας, για να εκτελέσουν τη δημιουργία. Το "ζευγάρι" υπάρχει ακόμη κι αν φαίνεται ότι δεν είναι ορατό. Όμως ο νέος αρχηγός είναι καλύτερα να παραμείνει "αγένης", γιατί υπάρχει ο κίνδυνος ν' απορριφθεί ή να μισηθεί.

Η βασικής υπόθεσης ομάδα αντιπροσωπεύει τα φανταστικό έργο της ομάδας και είναι ανώνυμη. Τα δε μέλη της είναι μπερδεμένα, έχουν φτωχή μνήμη κι αποπροσανατολισμό ως προς το χρόνο.

Μια άλλη βασική έννοια που παρουσιάζει ο Bion είναι το **σθένος** (valency) το οποίο ερμηνεύεται ως ατομικότητα - προσαρμοστικότητα - τάση. Σθένος σημαίνει την ετοιμότητα των ατόμων να προσαρμοσθούν στην ομάδα και να λειτουργήσουν σύμφωνα με τις βασικές υποθέσεις της ομάδας. Το σθένος στην ομάδα βασικής υπόθεσης αντιστοιχεί στη συνεργασία μέσα στην ομάδα εργασίας. Απλά συμβαίνει αυθόρμητα σε μια λειτουργία της κοινωνικής ικανότητας στον άνθρωπο.

Συμπερασματικά διαπιστώνεται ότι ο Bion δίνει μεγάλη προσοχή στις ψυχικές λειτουργίες των ατόμων, την ασυνείδητη και αυθόρμητη δράση τους στην ομάδα. Οι φόβοι της ομάδας είναι ψυχωτικής μορφής, ενώ κατά τον FREUD οι φόβοι είναι νευρωτικής μορφής προερχόμενοι από προηγούμενες εμπειρίες των μελών.

5. Το Ψυχοκοινωνικό Πρότυπο

Το Ψυχοκοινωνικό Πρότυπο είναι μια θεωρητική προσέγγιση που θεωρεί, στην πράξη όμως, εργασία με άτομα κι εργασία με ομάδες στενά συσχετιζόμενα κι εξαρτημένα το ένα από το άλλο.

Αυτό που χαρακτηρίζει το Ψ.Κ. πρότυπο είναι ο ψυχο-κοινωνικός προσανατολισμός που έχει. Ο Βασικός σκοπός του είναι η εξύψωση της ψυχοκοινωνικής λειτουργίας του ατόμου. Επιμέρους στόχοι του είναι η ενίσχυση, η πρόληψη και παρέμβαση γι' αποκατάσταση της ψυχικής λειτουργίας και στην επικοινωνία του ατόμου με την ομάδα και το ευρύτερο περιβάλλον του (Χρ. Μουζακίτης, 1989).

Η μεγαλύτερη αξία που υπογραμμίζει αυτό το πρότυπο είναι ότι κάθε άτομο πρέπει να έχει ευκαιρίες να πραγματοποιήσει τα φυσικά του προσόντα με τρόπους που είναι προσωπικά ικανοποιητικοί και κοινωνικά επικδομητικοί. Επίσης τονίζεται το ενδιαφέρον για την αξιοπρέπεια του ατόμου και την ακεραιότητα της ομάδας, η αποδοχή κι ο σεβασμός για τις ομοιότητες και διαφορές μεταξύ των ατόμων. υποστηρίζει την Κοινωνική Εργασία ως μιας κι αδιαιρέτου.

Η χρονική διάρκεια του Ψ.Κ. προτύπου μπορεί να είναι περιορισμένης (βραχεία) ή εκτεταμένης, όμως εξαρτάται πάντα από το σκοπό που έχει θέσει η ομάδα. Η σύνθεση

της ομάδας του Ψ.Κ. προτύπου γίνεται με κάποια κριτήρια: το κάθε μέλος δε πρέπει να έχει ακραίες διαφορές με τα υπόλοιπα μέλη. Αυτό σημαίνει ότι οι ομάδες θα πρέπει να είναι αρκετά ομοιογενείς για να εξασφαλίσουν σταθερότητα κι αρκετά ετερογενείς για να εξασφαλίσουν ζωτικότητα. Δύο σπουδαία δυναμικά παρατηρούνται στην ομάδα και είναι η **ενίσχυση** και η **ενεργοποίηση**. Επίσης η σύνθεση είναι σχετική με το σκοπό της ομάδας, τις ανάγκες, τα προβλήματα προσωπικά και κοινωνικά. Αρκετοί Κ.Λ. λαμβάνουν υπόψη τους την κοινότητα αναγκών, προβλήματα, ετοιμότητα και ομαδική εμπειρία, σε άλλες ομάδες.

Το Ψ.Κ. πρότυπο περιλαμβάνει, όπως και για κάθε ομάδα, τη διεργασία **διάγνωσης** και **φάσεις εξέλιξης** της ομάδας (Συνεντεύξεις ατομικές, Συλλογή στοιχείων, Συμφωνητικό ατόμου - Κ.Λ., στόχοι μελών στην πρώτη φάση, καθορισμός σκοπών, εξερεύνηση - μελέτη, εκτίμηση). Επίσης, καθορίζει συγκεκριμένες τεχνικές δεξιότητες και παρεμβάσεις του Κ.Λ.

Το εν λόγω πρότυπο εφαρμόζεται γενικά σε ομάδες με πραγματικά προβλήματα ή προβλήματα που μπορεί να δημιουργηθούν στην ψυχοκοινωνική λειτουργία. Σε άτομα που εμφανίζουν αποξένωση, σχιζοφρένεια, σοβαρά προβλήματα συμπεριφοράς κατά τη διάρκεια της εφηβείας και με εφήβους που δυσκολεύονται στην προσπάθειά τους να μεταβούν από ένα επίπεδο μορφωτικών εμπειριών σε ένα άλλο. Έχει εφαρμογή με ανθρώπους στις διάφορες φάσεις του κύκλου ζωής, από παιδιά σχολικής ηλικίας μέχρι ηλικιωμένους. Τέλος, σε ομάδες υπάρχουσες κι ομάδες πρωτοβουλίας από Κ.Λ. για την εξυπηρέτηση αναγκών των ατόμων.

Η θεωρητική βάση του προτύπου έγκειται στο ότι η ψυχοκοινωνική λειτουργία δίνει προσοχή στο *gestalt* των αισθημάτων, αντιλήψεων, πράξεων που βασίζονται σε συνειδητές και υποσυνείδητες δυνάμεις των προσωπικοτήτων των ατόμων - μελών και στα αποτελέσματα των τρόπων σχέσεων μεταξύ ατόμων σε συγκεκριμένες περιπτώσεις (Δρ. Χρ. Μουζακίτης, 1989). Ο συγγραφέας αναφέρει τρεις θεωρητικές θέσεις που είναι ουσιώδεις στην κατανόηση της συμπεριφοριακής επιστημονικής βάσης εφαρμογής του προτύπου: 1) Η Ψυχοκοινωνική λειτουργία, 2) Η Θεωρία των συστημάτων και 3) η Κοινωνική Συνδιαλλαγή.

6. Το Κεντροσκοπικό Πρότυπο

Το Κεντροσκοπικό πρότυπο είναι αποτέλεσμα διαφόρων κινήσεων που επέδρασαν στην κοινωνική εργασία στη δεκαετία του 1960, όπως: i) το αυξανόμενο ενδιαφέρον στη σύντομη και χρονικά περιορισμένη επέμβαση, ii) η τάση για ένα πιο συγκεντρωτικό σχέδιο επέμβασης, iii) η αποτυχία των τυποποιημένων (συμβατικών) προτύπων, iv) η τάση για πρότυπα επεμβάσεων βασιζόμενα σε εμπειρικά δεδομένα κι όχι σε υποθετικές θεωρίες.

Ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά του κεντροσκοπικού προτύπου παρέμβασης είναι η αυτοδιάθεση του ατόμου (πελάτη). Δίνεται έμφαση στην αυτονομία του πελάτη ιδιαίτερα το δικαίωμα μη αποδοχής επιβαλλόμενη επέμβασης. Άλλες βασικές αξίες που διέπουν το πρότυπο είναι η απαίτηση του ατόμου για μυστικότητα και απόρρητο - εφαρμογή Συμφωνητικού προστασίας του ατόμου από βοήθεια σε κατάσταση που δεν επιθυμεί ν' αλλάξει ή σε πρόβλημα που δε το αναγνωρίζει - το δικαίωμα του ατόμου να γνωρίζει τι ενέργειες θα κάνει ο Κ.Λ. για να το βοηθήσει.

Κύριος στόχος του Κεντρο-σκοπικού προτύπου είναι να βοηθήσει ανθρώπους που αντιμετωπίζουν προβλήματα με την καθημερινή ζωή. Επιμέρους σκοπός είναι τόσο το άμεσο αντικείμενο που το άτομο θέλει να επιτύχει, όσο και το μέσον που θα χρησιμοποιήσει για να επιτύχει το ευρύτερο αντικείμενο της επίλυσης του προβλήματος.

Τα χαρακτηριστικά του κεντροσκοπικού προτύπου είναι ότι έχει αρχικά σύντομη χρονική διάρκεια και περιορισμένη. Οι εργασίες του Κοινωνικού Λειτουργού συγκεντρώνονται στην επίλυση συγκεκριμένων προβλημάτων, στα οποία τα μέλη συμφωνούν να εργασθούν. Γίνεται εργασία στα πλαίσια της ομάδας, πάνω στα προβλήματα των μελών και γύρω από καθορισμένους σκοπούς ή ενέργειες λύσης προβλημάτων. Παρακολούθηση από συνεχή έρευνα του προτύπου, ως μέρος του σχεδιασμού.

Το μέγεθος της ομάδας ποικίλει κι εξαρτάται από τα προβλήματα που έχουν τα μέλη της. Αν η ομάδα παρουσιάζει ομοιομορφία στα προβλήματα μπορεί να έχει 8 μέλη, ενώ αν υπάρχει ελάχιστη ομοιομορφία τα μέλη δε πρέπει να υπερβαίνουν τα πέντε (5).

Οι φάσεις εξέλιξης του κεντροσκοπικού προτύπου περιλαμβάνουν: **1)** Προκαταρκτική συνέντευξη, **2)** Σύνθεση της ομάδας, **3)** Σχηματισμός της ομάδας (φάση Προδέσμευσης, όπου τα μέλη προσπαθούν να ξεκαθαρίσουν τις αμφιβολίες τους αν θα συνεχίσουν), **4)** Δυναμικά της ομάδας (τρόποι, είδη επικοινωνίας, κατανομή εργασίας, δομή κ.ά.) **5)** Τερματισμός της ομάδας.

Το κεντροσκοπικό πρότυπο βοηθά ανθρώπους να αναγνωρίσουν τα προβλήματά τους που ορισμένα έχουν ψυχο-κοινωνική αιτιολογία και είναι βασικής σπουδαιότητας ως θεωρητική προσέγγιση. Η βασική πηγή σχετικής γνώσης για λύση προβλημάτων είναι αυτή "που έχει προαχθεί από την έρευνα σε διαπροσωπική θεραπεία που περιλαμβάνει μελέτες σύγκρισης σύντομων και μακροχρόνιων τύπων θεραπείας..." (Δρ. Μουζακίτης, 1989, σελ. 311).

Τελικώς οι περιπτώσεις προβλημάτων που το πρότυπο αυτό μπορεί να εφαρμοσθεί είναι:

- α. Διαπροσωπικές αντιθέσεις.
- β. Έλλειψη ικανοποίησης στις κοινωνικές σχέσεις.
- γ. Δυσκολίες στην πραγματοποίηση ρόλων.

- δ. Προβλήματα με κρατικούς οργανισμούς.
- ε. Προβλήματα στην κοινωνική μεταβατικότητα.
- στ. Αντιδράσεις σε ψυχολογικές πιέσεις.
- ζ. Ανεπαρκείς πόροι.

7. Πρότυπο Κοινωνικής Εργασίας με Ομάδες μέσω της μεθόδου "Επέμβαση σε καταστάσεις κρίσεως"

Η μεθοδολογία της επέμβασης σε καταστάσεις κρίσης, ως θεραπευτικός τρόπος, αναπτύχθηκε τις τελευταίες δεκαετίες και βασίζεται σ' ένα ευρύ κύκλο θεωριών της ανθρώπινης συμπεριφοράς, όπως οι θεωρίες των Freud, Erickson, Hartman, Rado, Lindeman και Caplan.

Ο κάθε θεωρητικός από τους παραπάνω συνέβαλε ώστε η μέθοδος αυτή ν' αναγνωριστεί και ν' αναπτυχθεί. Οι θεωρητικές προσεγγίσεις του Freud είχαν αποτέλεσμα την ανάπτυξη της γεννητικής ψυχολογίας· δηλαδή η τωρινή συμπεριφορά του ατόμου είναι κατανοητή σε σχέση με προηγούμενες εμπειρίες του. Ο Hartman μελέτησε τις λειτουργίες του "Εγώ" και διέκρινε δύο ομάδες λειτουργιών: λειτουργίες που απορρέουν από τις διαμάχες κι εκείνες που δε σχετίζονται με διαμάχες κ.λ.κ.

Οι Caplan και Lindeman έδωσαν τον ορισμό της κρίσης λέγοντας ότι συμβαίνει:

"Όταν ένα άτομο αντιμετωπίζει ένα εμπόδιο σε σπουδαίους στόχους και για ένα διάστημα είναι ανυπέρβλητο μέσω της χρήσης συνηθισμένων μεθόδων για λύση προβλημάτων. Ως αποτέλεσμα, μια περίοδος αποδιοργάνωσης κι διαταραχής αρχίζει, κατά την οποία πολλές ανεπιτυχείς προσπάθειες για την επίλυση του προβλήματος επιχειρούνται" (Δρ. Χρ. Μουζακίτης, 1989, σελ. 356).

Στην **κρίση** έχουν δοθεί κι άλλοι ορισμοί όπως το ότι είναι μια **ψυχολογική αντίδραση** ενός ατόμου ή οικογένειας ή ομάδας σε επικίνδυνο γεγονός. Γενικά, ως κρίση χαρακτηρίζεται μια προσωρινή κατάσταση διαταραχής κι αποδιοργάνωσης, η οποία χαρακτηρίζεται από έλλειψη ικανότητας του ατόμου ν' ανταπεξέλθει σε μια κατάσταση χρησιμοποιώντας συνήθεις μεθόδους λύσης προβλημάτων του.

Η **επέμβαση** σε καταστάσεις κρίσεως είναι μια διεργασία που επιδρά ενεργά στην ψυχοκοινωνική λειτουργία του ατόμου ή οικογένειας ή ομάδας, στη διάρκεια έλειψης της ισορροπίας. Κύριος σκοπός της είναι να επαναφέρει τη λειτουργικότητα που είχαν τα άτομα πριν την περίοδο αποδιοργάνωσης.

Τα χαρακτηριστικά της θεραπευτικής αυτής επέμβασης σε κατάσταση κρίσης είναι:

- α) το γεγονός που προκαλεί την πίεση (ένας ξαφνικός θάνατος, αναπτυξιακά γεγονότα ωρίμανση όπως η εφηβεία κ.ά.)
- β) η αντίληψη της επικινδυνότητας του γεγονότος στην επίτευξη στόχων
- γ) αντίδραση στη πίεση που προκαλεί έλλειψη ισορροπίας στη

λειτουργία του ατόμου ή της ομάδας. Είναι χρονικά περιορισμένη θεραπεία, η διάρκειά της είναι έξι (6) συναντήσεις. Ένα ακόμη στοιχείο της είναι η λύση της κρίσης.

Η μέθοδος αυτή χρησιμοποιείται με: μικρές οικογένειες - εκτεταμένες οικογένειες - ομάδες παιδιών και ομάδες δασκάλων, στο σχολείο - ομάδες στην Εργασία - Θεραπευτικές ομάδες.

Η συμμετοχή στην ομάδα είναι εθελοντική, αποτελείται από 4-6 μέλη και τα κριτήρια συμμετοχής είναι: i) το άτομο να βρίσκεται σε κατάσταση κρίσης ii) αποκλείονται αυτοί που έχουν τάσεις αυτοκτονίας ή την έχουν πράξει.

Οι επιμέρους σκοποί στην Επέμβαση σε καταστάσεις Κρίσης ποικίλουν και περιλαμβάνουν: α) την αποφυγή νοσοκομείων ή ιδρυμάτων, στόχος είναι η ανάπτυξη κατάλληλων ενισχυτικών συστημάτων, β) βοήθεια σε άτομα για επικοδομητική χρήση ιδρυματικής φροντίδας, γ) επίλυση οικογενειακών διαφωνιών (συζυγικές, γονεϊκές - παιδιών, οικογενειακή επικοινωνία και συνδιαλλαγή), δ) διπραγμάτευση με καταστάσεις κρίσεων σχετικά με παραμονή σε νοσοκομείο, θάνατο, καταστροφικά γεγονότα, μια ανίατη ασθένεια, ε) διαπραγμάτευση με κρίσεις που είναι αποτέλεσμα αντιδράσεων προερχόμενων από σχέσεις και ρόλους (π.χ. ένας αλκοολικός γονέας) στ) διαπραγμάτευση με γεγονότα που δημιουργούνται λόγω χρόνιων καταστάσεων και με κρίσεις ως αποτέλεσμα των αντιδράσεων στις πιέσεις του αναπτυξιακού κύκλου ζωής (π.χ. "το σύνδρομο της άδειας φωλιάς").

Εκτός από όλα τα παραπάνω αξιόλογα στοιχεία της θεραπευτικής επέμβασης ο Κ.Λ. που θα εργαστεί με μια από τις ομάδες, που αναφέρθηκαν, οφείλει να προσέξει 4 βασικά σημεία, για να είναι αποτελεσματική επέμβαση:

1. Εξερεύνηση για το γεγονός που έφερε την κρίση και η σημασία που έχει για το άτομο (πως το βλέπει).
2. Εξερεύνηση για τρόπους αντιμετώπισης που έχει χρησιμοποιήσει το άτομο (τι έκανε - τι κάνει τώρα).
3. Εξερεύνηση για εναλλακτικούς τρόπους αντιμετώπισης πιο κατάλληλους για την παρούσα κατάσταση.
4. Ανακεφαλαίωση κι Ενίσχυση των προσπαθειών του ατόμου να συνεχίσει τις προσπάθειές του με νέους τρόπους.

Με την ομαδική εργασία βάση πάντα αυτής της μεθόδου θεραπείας, επιτυγχάνεται η Ομαδική Ενίσχυση, η Συντροφικότητα και γίνεται Συμερισμός Πληροφοριών σχετικά με τις κοινοτικές πηγές (Δρ. Μουζακίτης, 1989).

8. Ομαδική θεραπεία μέσω Ασχολιών (ή προγράμματος)

Δύο είναι τα βασικά διορθωτικά και ψυχολογικά πρότυπα: ατομική και ομαδική επέμβαση με παιδιά που έχουν ψυχολογικά προβλήματα. Η επέμβαση μέσω της ομάδας είναι ένα ιδιαίτερα αποτελεσματικό μέσον θεραπείας διότι χρησιμοποιείται σε μια φάση ανάπτυξης των παιδιών που η κοινωνικοποίηση τους είναι βασικός παράγοντας στη ζωή τους.

Στη διάρκεια της εφηβείας, ένα μεταβατικό στάδιο μεταξύ παιδικής κι ώριμης ηλικίας, το παιδί προσπαθεί να υλοποιήσει την ταυτότητά του καθώς απομακρύνεται από τους στενούς ψυχολογικούς δεσμούς με την οικογένεια του. Η είσοδος του παιδιού στον έξω κόσμο δημιουργεί μια ψυχολογική απόσταση, μεταξύ αυτού και των αρχικών προσώπων ταυτότητας. Κατά τη διάρκεια της προεφηβείας κι εφηβείας οι ανάγκες του ατόμου για κοινωνική αποδοχή και συμπεριφοριακούς τρόπους που ενισχύουν την προσωπική ταυτότητα γίνονται πιο αναγκαίες (Δρ. Μουζακίτης, 1989).

Όταν τα παιδιά χρειάζονται βοήθεια στα ψυχολογικά τους προβλήματα, τότε η ψυχοθεραπεία μέσα σε ομάδες είναι πιο αποδεκτή από την ατομική ψυχοθεραπεία, διότι τείνει να **βοηθά** και **προσφέρει** εμπειρίες που ενισχύουν κοινωνικές προσδοκίες.

Το θεραπευτικό ομαδικό παιχνίδι είναι μια ασχολία, όπου δε δίνονται εξηγήσεις και χρησιμοποιείται για παιδιά **προεφηβικής** ηλικίας (ως 12ετών). Σκοπός του θεραπευτικού προγράμματος - των **Ασχολιών** κυρίως - είναι η θεραπεία εντός ομάδας **ψυχολογικών προβλημάτων** που αντιμετωπίζουν τα παιδιά και προβλήματα με την οικογένειά τους.

Η ομαδική θεραπεία χρησιμοποιείται επιτυχώς μετά από μια περίοδο ατομικής θεραπείας και πολλές χρησιμοποιείται στο να προετοιμάσει παιδιά για εντατική ατομική αναλυτική θεραπεία. Αυτό το πρότυπο θεραπείας χαρακτηρίζεται επίσης από την ελευθερία κι άνεση κινήσεων που δίνεται στα παιδιά μέσα στην ομάδα, καθώς κι ότι τα παιδιά βλέπουν στο πρόσωπο του ομαδάρχη έναν διαφορετικό ενήλικα. Οι συμπεριφορές μέσα στην ομάδα, είτε καλές είτε "κακές", ποτέ **δεν** αμφισβητούνται, απορρίπτονται, τιμωρούνται ή κηδεμονεύονται από τον θεραπευτή. Τα παιδιά γνωρίζουν ότι ο θεραπευτής είναι πάντοτε στη διάθεσή τους κι ότι, προπάντων δεν ελέγχονται.

Το πρότυπο ομαδικής θεραπείας χρησιμοποιείται, εκτός με παιδιά που έχουν ψυχολογικά προβλήματα και προβλήματα συμπεριφοράς, με παιδιά που ζουν με έλλειψη της μητρικής στοργής κι αγάπης, με **ανωμαλίες της προσωπικότητας** και πρωταρχικές ανωμαλίες συμπεριφοράς.

Λέγοντας **ανωμαλίες της προσωπικότητας**, νοούνται τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν παιδιά με έλλειψη συμπεριφοριακών προσαρμογών γενικές κι όχι ως αντιδράσεις ορμών. Τέτοια προβλήματα είναι οι αδύνατες σεξουαλικές ταυτότητες ή

ελαττωματικές (π.χ. θυμοπρεπή αγόρια, αρρενωπά κορίτσια), παθητικές εξαρτώμενες προσωπικότητες, παιδαριώδη και ναρκισσιστικά παιδιά, με ανεπαρκή "εγώ".

Μια πρωταρχική ανωμαλία συμπεριφοράς χαρακτηρίζεται έτσι διότι η διαγωγή ενός παιδιού αποτελεί την ουσία του προβλήματος. Οι πρωταρχικές ανωμαλίες συμπεριφοράς αναφέρονται κι ως ανωμαλίες αντίδρασης. Πρόκειται για παιδιά που είχαν ελλείψεις συνεπούς συμπεριφοράς από τους γονείς τους, αβεβαιότητα κι αμφιβολία από αμφιταλαντευόμενο χειρισμό, με πρόωρες πιέσεις για γρήγορη ωρίμανση πέρα από τις ικανότητές τους, παιδιά που δέχτηκαν απόρριψη από τον ένα ή/και του δύο γονείς.

Η χρονική διάρκεια ζωής μιας θεραπευτικής ομάδας ασχολιών καθορίζεται από τις ηλικίες των παιδιών. Για παιδιά από 9 έως 11 ετών, κατάλληλος χρόνος θεραπείας είναι δύο χρόνια. Ενώ μικρότερης χρονικής ζωής είναι για παιδιά μικρότερης ηλικίας, ενός χρόνου ή λιγότερο. Η συχνότητα των συναντήσεων είναι μία φορά την εβδομάδα για μια ώρα τουλάχιστον. Μπορεί να είναι και 1 1/2 ώρα για τα μεγαλύτερα παιδιά. Οι συναντήσεις μπορεί να γίνουν και δύο στην εβδομάδα, αν ο θεραπευτής το κρίνει αναγκαίο.

Τα μέλη που συνθέτουν την ομάδα συλλέγονται βάση της κοινωνικής τους δίψας και της ελαστικότητας του "Εγώ". Για να έχει καλή ισορροπία η ομάδα πρέπει να έχει ένα μίγμα παθητικών κι ενεργητικών προσωπικοτήτων. Οι ομάδες ασχολιών με μεγαλύτερα παιδιά (προεφηβείας) πρέπει ν' αποτελούνται από παιδιά του ίδιου φύλου, συμπεριλαμβανομένου και του θεραπευτή. Αντίθετα σε μικρότερης ηλικίας παιδιά η ομομορφία φύλου δεν είναι αναγκαία - χωρίς να σημαίνει ότι απορρίπτεται. Τα μέλη να έχουν στην ομάδα αμοιβαίες διορθωτικές επιδράσεις.

Σχετικά με τις φάσεις εξέλιξης της ομάδας Ασχολιών, διαπιστώνεται ότι, στην αρχή για μια περίοδο 6-8 συναντήσεων, η ομάδα διέρχεται μια περίοδο δοκιμασίας, για τις διαθέσεις του θεραπευτή. Αυτή η περίοδος ονομάζεται φάση του Εγκληματισμού (Δρ. Μουζακίτης, 1989).

Αξιοσημείωτος είναι ο ρόλος του θεραπευτή μέσα στην θεραπευτική ομάδα παιδιών και τα σημεία που οφείλει να έχει υπόψη: Να είναι ικανός (-η) ν' αντιλαμβάνεται κάθε τι που συμβαίνει στην ομάδα, στο κάθε παιδί ξεχωριστά κι ως σύνολο. Να διακρίνει τη σχέση **αιτίας <-> αποτελέσματος** με τον ευρύτερο περίγυρο της ιστορίας ενός παιδιού. Πρέπει να είναι ενήμερος των συνειδητών και μη συναισθημάτων του. Ο θεραπευτής δεν είναι ενεργητικός στις Ασχολίες, δεν εξηγεί την έννοια της συμπεριφοράς κάθε παιδιού δε χρησιμοποιεί εκτεταμένες προφορικές παρεμβάσεις και δεν αντιδρά στη μη αποδεκτή συμπεριφορά των παιδιών.

ΣΤ.- Τα στάδια διεργασίας στην Κ.Ε.Ο.

Στην Κοινωνική Εργασία με άτομα η διεργασία αποτελεί τη "διαδικασία κατά την οποία το άτομο (πελάτης), μαζί με τον Κ.Λ. αναζητούν από κοινού να βρουν τρόπους επίλυσης των προβλημάτων του". Δηλαδή, η διεργασία περιλαμβάνει το υποκείμενο (άτομο), το αντικείμενο (η προβληματική κατάσταση) και την εργασία (H.H. Reisman, 1957, σ. 141).

Η διεργασία στην Κοινωνική Εργασία με Ομάδες παρουσιάζει διαφορές και ιδιαιτερότητες. Δεν έχει να κάνει μόνο με δύο πρόσωπα, τον "πελάτη" και τον Κοινωνικό Λειτουργό. Ο Κ.Λ. εργάζεται μ' έναν αριθμό ατόμων - "πελατών", οι οποίοι έχουν κάποιο πρόβλημα - για το οποίο είτε οι ίδιοι ζητούν βοήθεια, είτε παραπέμπονται από την Υπηρεσία - κι επιζητούν γι' αυτό τρόπους λύσης. Βέβαια και στην Κ.Ε.Ο. υπάρχουν τα υποκείμενα, το αντικείμενο και η εργασία (Χρ. Παπδοπούλου, 1992).

Η θέση του Κοινωνικού λειτουργού στην διεργασία με ομάδα είναι αξιόλογη, διότι είναι η διαδικασία επίλυσης προβλημάτων ένα μέσον με το οποίο κινητοποιούνται τα μέλη να εργασθούν το πρόβλημά τους και στη διάρκειά της ο Κ.Λ. σκέφτεται, αξιολογεί και σχεδιάζει ενέργειες παρέμβασης. Η διεργασία στην Κ.Ε.Ο. περιλαμβάνει τρία κυρίως στάδια, κατά τα οποία επιτυγχάνεται ο σκοπός της ομάδας και είναι: 1) Συλλογή στοιχείων - Σχηματισμός της ομάδας, 2) Διάγνωση, 3) Θεραπευτική παρέμβαση.

1. Συλλογή στοιχείων - Σχηματισμός Ομάδας

Είναι το αρχικό στάδιο το οποίο καθορίζει τη Σύσταση της ομάδας, του σχηματισμού της και το πιο σημαντικό: Αποτελεί το πρώτο βήμα στην εργασία του Κοινωνικού Λειτουργού κι αναπόσπαστο κομμάτι της διεργασίας.

Ο Κ.Λ. αρχικά συγκεντρώνει στοιχεία που αφορούν το κάθε άτομο-μέλος που θα συμμετάσχει σε μια ομάδα και που θα τη συνθέσει. Γίνεται μια επιλογή των μελών. Αυτό όμως αποτελεί ευαίσθητο σημείο, διότι ο Κ.Λ. συχνά βρίσκεται σε δύσκολη θέση να επιλέξει ποιος θα γίνει μέλος και ποιος όχι. Στην επιλογή αυτή επιδρά το πλαίσιο, δηλαδή η Υπηρεσία την οποία ο Κ.Λ. εκπροσωπεί και την εξουσία που ασκεί η Υπηρεσία και καθορίζει ποιά θα είναι τα μέλη μιας ομάδας. Άλλος παράγοντας επίδρασης είναι οι στόχοι του Κ.Λ. και οι σκοποί του για την ομάδα (ο λόγος δημιουργίας της και τι θέλει να επιτύχει). Ο Κ.Λ. θ' αποφασίσει πάλι αν η ομάδα θα έχει ομοιογένεια ή ετερογένεια στο πρόβλημα, στην ηλικία, στο φύλο κ.λ.π. (Χ. Μουζακίτης, 1989).

Το επόμενο βήμα που θα κάνει ο Κοινωνικός Λειτουργός είναι Ατομικές Συνεντεύξεις. Εφόσον πραγματοποιήσει την επιλογή των μελών, εκτιμεί ότι τα στοιχεία που έχει δεν επαρκούν. Τότε πρέπει να κάνει μια ατομική συνέντευξη με το κάθε μέλος

για να έχει μια ολοκληρωμένη "εικόνα" της προσωπικότητάς τους. Τα στοιχεία που θα συγκεντρώσει θα σχετίζονται με:

- α. Τους παράγοντες - αιτίες που επέφεραν το πρόβλημά του.
- β. Πότε εμφανίσθηκε.
- γ. Πως βιώνει το άτομο το πρόβλημά του και πως το παρουσιάζει.
- δ. Τα συναισθήματα που προκαλούνται από την προβληματική κατάσταση που ζει.
- ε. Τα συναισθήματα του παρόντος, της δεδομένης στιγμής· πως δηλαδή αισθάνεται τώρα που το συζητά.
- στ. Αν του έχει παρουσιασθεί στο παρελθόν παρόμοια κατάσταση και πως την αντιμετώπισε (οι τρόποι).
- ζ. Αν έχει συμμετάσχει στο παρελθόν σε ομάδα και ποιες είναι οι εμπειρίες του από αυτή.
- η. Τι επιθυμεί το άτομο να κάνει για το πρόβλημά του και ποιοί είναι οι στόχοι του στην πορεία.
- θ. Ποιες είναι οι προσδοκίες του από την ομάδα, την Κ.Λ. και την Υπηρεσία.

Επιπλέον, θα επιδιώξει με μέσον την ατομική συνέντευξη το βασικότερο σημείο στη διεργασία τη δημιουργία σχέσης εμπιστοσύνης με το άτομο, όπως λέγεται στην Κοινωνική Εργασία. Η σχέση μεταξύ Κ.Λ. και "εξυπηρετούμενου" καθορίζει κατά πόσο ο "βοηθούμενος" εμπιστεύεται τον κοινωνικό Λειτουργό κι αν έχει τη διάθεση να εργασθεί πάνω στο πρόβλημά του, σε συνδιασμό με τους στόχους που θα θέσει. Έτσι λοιπόν με τις ατομικές συνεντεύξεις προσπαθεί ν' αναπτύξει σχέση εμπιστοσύνης με όλα τα μέλη και την ομάδα γενικά, προκειμένου έτσι να παρέμβει θεραπευτικά πιο αποτελεσματικά (Μπ. Γαζεριάν, 1992).

2. Διάγνωση

Τα περισσότερα στοιχεία που υπάρχουν για τη διάγνωση ισχύουν και για τις δυο μεθόδους Κοινωνικής Εργασίας, την κατ' άτομο και με Ομάδες.

Στην Κοινωνική Εργασία ο όρος διάγνωση συναντάται πλέον αντικαθιστάμενος από τους όρους εκτίμηση ή αξιολόγηση. Η διάγνωση ή εκτίμηση αποτελεί μια διαδικασία απαραίτητη, διότι βοηθά τον Κ.Λ. στην κατανόηση της φύσης του προβλήματος, των σχέσεων μεταξύ των δεδομένων (των γεγονότων του προβλήματος) στην αναγνώριση της συμπεριφοράς του πελάτη ή των ατόμων όταν πρόκειται για ομάδα" (Μπ. Γαζεριάν, 1992, σ. 26). Η διάγνωση είναι ένας οδηγός για τον Κ.Λ. για το σχεδιασμό της παρέμβασης και θεραπείας του προβλήματος.

Η διάγνωση στην πράξη αρχίζει από τη στιγμή που ένα πρόσωπο μ' ένα πρόβλημα απευθύνεται σε μια Οργάνωση. Στις σημειώσεις της Μ. Γαζεριάν (1992, σελ. 27)

αναφέρεται ακόμη ότι και διάγνωση είναι μια συνεχής διαδικασία κι ένα πρώτο βήμα στην εφαρμογή της κοινωνικής εργασίας, που οδηγεί αρκετά λογικά και φυσικά στο σχεδιασμό του "τι" πρέπει να γίνει, για να βοηθηθεί ένα σύστημα εξυπηρετούμενου να βελτιώσει τη λειτουργικότητά του".

Από το παραπάνω αποκαλύπτονται τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της Διάγνωσης: **η διαγνωστική εκτίμηση** δε γίνεται σ' ένα ορισμένο μόνο χρονικό διάστημα με τον (-τους) εξυπηρετούμενο (-ους) και να λήγει με μια διαγνωστική έκθεση του Κ.Λ. **Δεν είναι στατική**, αλλά αντιθέτως έχει διάρκεια. "Είναι μια διαρκής συνεχιζόμενη δυναμική διεργασία λύσης προβλημάτων" (Χρ. Μουζακίτης, 1989, σελ. 92). Η διάγνωση χωρίζεται σε τρεις φάσεις:

α. Μελέτη - διερεύνηση - συλλογή πληροφοριών. Σ' αυτή τη φάση ο Κ.Λ. συγκεντρώνει στοιχεία για τη συμπεριφορά του πελάτη και τα αξιολογεί.

β. Ανάλυση - Εκτίμηση - Ερμηνεία πληροφοριών. Δίνει μια επαγγελματική άποψη για τις πληροφορίες.

γ. Θεραπεία - Προγραμματισμός - Λήψη αποφάσεων. Σ' αυτή τη τελική φάση ο Κ.Λ. καθορίζει τις παρεμβατικές ενέργειες και τεχνικές που πρέπει να εφαρμόσει (βραχυπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα) και προγραμματίζει σχέδιο δράσης θεραπείας του προβλήματος.

Επίσης αξιόλογα χαρακτηριστικά της διάγνωσης είναι η **συχνότητα**, η **επαναληπτικότητα** και η **ευμετάβλητη**.

Υπάρχουν όμως ορισμένα στοιχεία της Διάγνωσης πιο ειδικά, που ισχύουν αποκλειστικά στην Κ.Ε.Ο. Κατά τη διαγνωστική διαδικασία ο Κ.Λ. πρέπει να εκτιμήσει: **i)** τις ανάγκες και δυνατότητες του κάθε μέλους (διαγνωστική εικόνα του ατόμου) και να δώσει ιδιαίτερη προσοχή στο πρόβλημα. Αποτέλεσμα αυτής της διάγνωσης -εκτίμησης μπορεί να είναι ότι: το μέλος γίνεται δεκτό και το ίδιο δέχεται τις προσφερόμενες υπηρεσίες· η Υπηρεσία να μην είναι κατάλληλη να βοηθήσει και να γίνει παραπομπή σε άλλη· το άτομο να μη δέχεται να συνεργασθεί, **ii)** τις ανάγκες της ομάδας σα σύνολο (Διαγνωστική εικόνα για την ομάδα) και συγκεκριμένα πως λειτουργεί η ομάδα, τα είδη επικοινωνίας μεταξύ των μελών, την ηγεσία, τις αλληλεπιδράσεις, τη δομή της ομάδας και τους ρόλους που διαδραματίζονται, **iii)** τα μέσα και δυνατότητες της Υπηρεσίας που προσφέρονται για την αντιμετώπιση και κάλυψη των αναγκών της ομάδας και των μελών. Ο Κ.Λ. να γνωρίζει καλά τα μέσα που χρειάζονται για την επίτευξη των στόχων, ποια είναι και πως προσφέρονται (Μπ.Γαζεριάν, 1992).

Ο Κ.Λ. κάνει διάγνωση με επίκεντρο την τωρινή συμπεριφορά του ατόμου και τις εμπειρίες που επιδρούν στην τωρινή κατάσταση. Οι δραστηριότητες που περιλαμβάνονται στη διαδικασία διάγνωσης - εκτίμησης είναι συγκεκριμένες:

1. Κατάταξη πληροφοριών και ομαδοποίησή τους. Σχετίζεται με την πρώτη φάση

της διάγνωση. Αφού συγκεντρωθούν οι απαραίτητες πληροφορίες ο Κοινωνικός Λειτουργός τις τοποθετεί σε κατηγορίες.

2. Ανακάλυψη της σχέσης μεταξύ των διαφόρων παραγόντων, όχι εκείνους που δημιουργούν την προβληματική κατάσταση, αλλά τους παράγοντες που σχετίζονται τόσο μεταξύ τους, όσο και με το πρόβλημα.
3. Διερεύνηση της σημασίας που έχει η συγκεκριμένη πληροφορία στον πολιτιστικό χώρο από τον οποίο προέρχεται το άτομο-μέλος.
4. Αναγνώριση κι εντόπιση των παραγόντων που ίσως δημιουργούν το πρόβλημα ή εκείνων που μπορούν να το βελτιώσουν.

Σημαντικό ρόλο παίζουν στη διάγνωση οι γνώσεις του Κ.Ο., η φαντασία, οι αξίες και οι προκαταλήψεις του. Επειδή είναι εύκολο να παρασυρθεί από τα συναισθήματά του, καθότι είναι τρωτός άνθρωπος, πρέπει να έχει επίγνωση όλων αυτών ν' ασκεί συνεχή έλεγχο στα συναισθήματά του και να είναι αμερόληπτος.

Η διάγνωση για να είναι ολοκληρωμένη ο Κοινωνικός Λειτουργός συντάσσει μια γραπτή έκθεση που περιλαμβάνει όλα τα στοιχεία που εξετάστηκαν, εκείνα που δημιουργούν ή επηρεάζουν το πρόβλημα, την αλληλεπίδραση αυτών και τα συμπεράσματα στα οποία κατέληξε. Πρέπει ακόμη να επισημανθεί ότι, η διαγνωστική κρίση περιλαμβάνει το περιεχόμενο ή το ζητούμενο της διάγνωσης. Καθοδηγεί τις παρεμβατικές προσπάθειες του Κ.Λ. επειδή θέτει όρια και δίνει κατευθύνσεις.

Ολοκληρώνοντας αυτό το στάδιο διεργασίας αξίζει να αναφερθούν τα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα της διαγνωστικής εκτίμησης με παράλληλη **καταγραφή των συναντήσεων** (Δρ. Χρ. Μουζακίτης, 1989). Πλεονέκτημα είναι ότι επιτρέπει σε άλλους ειδικούς (ή την συγκεκριμένη Υπηρεσία) να διαπιστώνει αυτό για το οποίο παρενέβει ο Κ.Λ., τα αποτελέσματα παρεμβάσεων και τις φάσεις ανάπτυξης που βρίσκεται η ομάδα σε κάθε συνάντηση. Όμως συχνά η καταγραφή γίνεται με ασάφειες, συγκεχυμένα νεφελώδη κι αμφίβολης σημασίας.

3. Θεραπευτική Παρέμβαση

Ο Κ.Λ. μελετώντας πολύ καλά τα παραπάνω στοιχεία που δίνονται από τη διάγνωση, προχωρεί σε σχέδιο δράσης που στοχεύει στη θεραπεία της προβληματικής κατάστασης και συνεπώς στην επίτευξη του στόχου της ομάδας.

Η διάγνωση είναι στενά συνδεδεμένη με τη θεραπεία· αυτό σημαίνει ότι χωρίς τη διαδικασία κατανόησης της κατάστασης της ομάδας των μελών, δε μπορεί να γίνουν θεραπευτικές παρεμβάσεις. Η "θεραπευτική παρέμβαση" δηλώνει τις ενέργειες που κάνει ο Κ.Λ., με βάση την εξουσία που του δίνεται και τις δυνατότητες της Υπηρεσίας του, με κύριο σκοπό τη θεραπεία της προβληματικής κατάστασης (Χρ. Παπδοπούλου, 1992).

Η θεραπεία επιτυγχάνεται με τη χρησιμοποίηση μέσων τεχνικών (χώρος, όργανα)

και με τη μορφή ασχολιών (παιχνίδι, ψυχόδραμα, δραματοποίηση rolle playing κ.ά), προσαρμοσμένα στις ανάγκες, στα προβλήματα και στην προσωπικότητα των μελών.

Με τα μέσα και τις ενέργειες θεραπείας ο Κ.Λ. βοηθάει τα άτομα να εκφραστούν, σε ένα κλίμα ελευθερίας κι όχι ελέγχου, να προβάλουν τον εσωτερικό τους κόσμο, να εκτονωθούν και να βρουν μια ισορροπία. Στοχεύει μ' αυτούς του τρόπους να: (1) βρουν ευκαιρίες τα άτομα ως ομάδα με τα οποία εργάζεται να εξωτερικεύουν τον ψυσικό τους κόσμο, να εκτονώνονται, (2) αποκτήσουν τα άτομα αυτά σωστή αυτογνωσία κι αυτοαντίληψη (αυτοσυναίσθημα), (3) σχηματίσει μια όσο το δυνατόν αντικειμενική εικόνα για την προσωπικότητα και τις ικανότητες των ατόμων, (4) να επιτυγχάνεται η επικοινωνία με τους άλλους και η κοινωνικοποίησή τους (Μ. Φιλιππίδου, 1988).

Z. - Φάσεις Εξέλιξης της Ομάδας

Στο προηγούμενο κεφάλαιο έγινε αναφορά στο σχηματισμό της ομάδας, ως το αρχικό στάδιο διεργασίας, κατόπιν συλλογής στοιχείων, θεωρήθηκε όμως σκόπιμο να ξανααναφερθεί με σκοπό να συνδιασθεί με τις φάσεις ανάπτυξης της ομάδας.

Προκειμένου να σχηματισθεί μια ομάδα και να λειτουργήσει, ο Κ.Λ. επιλέγει τα μέλη, πραγματοποιεί ατομικές συνεντεύξεις κι αναπτύσσει σχέση εμπιστοσύνης, τόσο με το κάθε άτομο, όσο και με την ομάδα ως σύνολο.

Αυτό στο στάδιο διεργασίας αποτελεί, όπως το διατυπώνει ο Χ. Μουζακίτης (1989), την **Αρχική ή "Προκαταρκτική" Φάση ανάπτυξης της ομάδας**. Ο ίδιος επισημαίνει ότι, σ' αυτή τη φάση τα άτομα δεν αποτελούν ακόμη ομάδα, καθότι είναι η πρώτη συνάντηση με τον Κ.Λ. και μεταξύ τους. Αυτή η θέση στηρίζεται στο γεγονός ότι, στην πρώτη συνάντηση δεν υπάρχει ο σκοπός, στόχοι και ο προγραμματισμός.

Αξίζει ν' αναφερθεί ότι στην **Αρχική φάση**, ο Χ. Μουζακίτης δίνει μεγάλη έμφαση στον παράγοντα συναίσθημα. Σ' αυτή τη φάση λοιπόν, παίζουν σημαντικό ρόλο τα συναισθήματα των ατόμων και του Κ.Λ. Σχετικά με τα συναισθήματα του Κ.Λ. σύμφωνα με άποψη της Η.Η. Perlman (1957), είναι παραδεκτό ότι ως άνθρωπος είναι τρωτός σε εξωτερικούς παράγοντες, μεταφέρει εμπειρίες, βιώματα, είναι επόμενο τότε να διακατέχεται από συναισθήματα αμηχανίας κι ανησυχίας. Αυτής της φύσεως συναισθήματα έχει όταν είναι άπειρος στην εργασία με ομάδες. Πολλές φορές η ανησυχία του προκαλεί και σωματικές αντιδράσεις: ταχυπαλμία, έντονη εφίδρωση, δυσκολία στην αναπνοή, κ.ά., όπως αναφέρει ο Χ. Μουζακίτης.

Όμως και τα μέλη διακατέχονται από ανησυχία, φόβους και σκέψεις ("τι πρέπει να λέω;", "θα με δεχτούν οι άλλοι;" κ.ο.τ.), ίσως περισσότερο από τον Κ.Λ. και την ανησυχία τους την εκφράζουν στην πρώτη συνάντηση - Αρχική Φάση. Σιγά-σιγά η ανησυχία ξεπερνάται κι αντικαθιστάται από την εμπιστοσύνη.

Όσον αφορά άλλες φάσεις εξέλιξης ή ανάπτυξης, ο Χ. ΜΟΥΖΑΚΙΤΗΣ (1989) κατηγοριοποιεί τις **φάσεις ανάπτυξης** της ομάδας σε έξι (6) φάσεις και τονίζει την έννοια της **ανάπτυξης** για μια ομάδα: "ορίζεται ως οι αλλαγές που συμβαίνουν δια μέσου του χρόνου στις εσωτερικές διαρθρώσεις, διεργασίες και επικρατούν κλίμα της ομάδας" (1989, σελ. 69). Συνεχίζει προσδιορίζοντας τρεις (3) διαστάσεις ανάπτυξης της ομάδας: **1. Κοινωνική οργάνωση** ομάδα-διάρθρωση, τρόποι συμπεριφοράς και θέσεις (status). **2. Ενέργειες**, στόχοι και λειτουργικές διαδικασίες, όπως π.χ. στον τρόπο λήψης αποφάσεων. **3. Η κουλτούρα** και οι νόρμες της ομάδας (π.χ. οι αξίες της).

Οι φάσεις ανάπτυξης της ομάδας είναι οι εξής:

1) Αρχική φάση. Έχει ήδη γίνει αναφορά σ' αυτή τη φάση· πρόκειται για τη **σύνθεση** ομάδας. Να συμπληρωθεί ότι, οι παράγοντες που έχουν επιπτώσεις στην

ανάπτυξη είναι το μέγεθος της ομάδας, τα **χαρακτηριστικά** των μελών, οι αρχικές επιδιώξεις τους και η περιβαλλοντολογική θέση της ομάδας.

2) Η φάση του Σχηματισμού. Περιλαμβάνει τις πρώτες ενέργειες των μελών γι' ανακάλυψη ομοιοτήτων και κοινών ενδιαφερόντων κι αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες για τους σκοπούς της ομάδας. Επίσης παρατηρείται η κοινωνική οργάνωση της ομάδας στους διαπροσωπικούς δεσμούς που διαμορφώνονται μεταξύ των μελών και στην εμφάνιση μιας ημιδιάθρωσης. Τα μέλη προσελκύνονται μεταξύ τους, στους σκοπούς της ομάδας και τους στόχους, που έχει σαν αποτέλεσμα τη σύνδεση της ομάδας και για περαιτέρω εξελισσόμενη ανάπτυξη της ομάδας.

3) Ενδιάμεση Φάση. Η φάση αυτή χαρακτηρίζεται από ενός μετρίου επιπέδου σύνδεσης διαπροσωπικών σχέσεων. Οι σκοποί ξεκαθαρίζονται και παρατηρείται εμπλοκή των μελών σε κεντροσκοπικές ασχολίες και στη διαδοχική ανάληψη ρόλων. Ηγετικοί ρόλοι σε σχέση με στόχους και συναισθηματική διάσταση κάνουν την εμφάνισή τους στη διάρκεια αυτής της φάσης, όπως επίσης κλίκες και υποομάδες.

Αποκτούνται νόρμες κι αξίες που έχουν συγκεκριμένη σχέση με τη λειτουργία της ομάδας. Μηχανισμοί κοινωνικού ελέγχου αναπτύσσονται και τυχόν απομάκρυνση από τις νόρμες αντιμετωπίζεται συχνά με εχθρικό τρόπο από την ομάδα. Αξιόλογες είναι οι ενδείξεις, όπως αναφέρει ο Χ. ΜΟΥΖΑΚΙΤΗΣ, ότι νόρμες και αξίες βασικής σημασίας εγκαθίστανται κατά τη διάρκεια των φάσεων του σχηματισμού και την ενδιάμεση.

4) Η Φάση της Αναθεώρησης. Παρατηρείται πιθανή αλλαγή στη διάθρωση, στους σκοπούς της ομάδας και των κανονισμών. Μια αναθεώρηση που είναι στάση διαφοροποίησης στην ήδη υπάρχουσα ηγεσία από προηγούμενες φάσεις.

Σ' αυτή τη φάση γίνονται αλλαγές στους διαδικαστικούς κανονισμούς της λειτουργίας της ομάδας. Είναι πιθανή η αύξηση των θετικών κι αρνητικών συναισθημάτων των μελών, καθώς ήδη αισθάνονται άνετα στους ειδικούς τους ρόλους κι εξαρτάται ο ένας από τον άλλον. Επίσης οι σκοποί της ομάδας μπορεί να γίνουν πιο σαφείς στη φάση Αναθεώρησης και μετά την αναδιάθρωση της ηγεσίας.

5) Ενδιάμεση φάση. Ο Χ. Μουζακίτης προσθέτει αυτή τη φάση ανάπτυξης της ομάδας, διότι θεωρεί ότι μετά την αναθεώρηση πρέπει ν' αποκαθίσταται η ισορροπία μέσα στην ομάδα. Βέβαια η φάση αυτή περιέχει πολλά από τα χαρακτηριστικά της τρίτης (ενδιάμεσης) φάσης, με κάποιες όμως διαφορές: σε πιο υψηλό επίπεδο συνδιαλλαγή, μεγαλύτερη σταθερότητα σε κεντροσκοπικές ασχολίες και σε ομαδική διάθρωση. Τα μέλη συνυπάρχουν για περισσότερο χρόνο, οπότε υπάρχουν περισσότερες παραδόσεις, πιο ξεκάθαρες νόρμες και πιο συλλογικές αναμνήσεις, που αυξάνουν τη σύνδεση της ομάδας και την επίδρασή της στα μέλη.

6) Φάση της Ωρίμανσης. Χαρακτηρίζεται από την σταθεροποίηση της

ομαδικής διάρθρωσης, των σκοπών, των διαδικαστικών κανόνων λειτουργίας της ομάδας, της ανάπτυξης ενός χαρακτηριστικού κλίματος μέσα στην ομάδα και της ύπαρξης αποτελεσματικής ανταπόκρισης στις εξωτερικές κι εσωτερικές πιέσεις.

Κάτι άλλο που χαρακτηρίζει αυτή τη φάση είναι οι εξειδικευμένοι ρόλοι, οι τρόποι επικοινωνίας, οι υποομάδες και διαπροσωπικοί δεσμοί, καθώς και σχετικά σταθερές σχέσεις με το άμεσο κοινωνικό περιβάλλον.

7) Φάση του Τερματισμού. Ο τερματισμός της ομάδας επέρχεται συνήθως όταν επιτυγχάνονται οι στόχοι, μη προσαρμογής των μελών, λόγω έλλειψης συνδεδεικτότητας ή όταν έχει σχεδιαστεί να τερματίσει η ομάδα μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο.

Ο ΜΟΥΖΑΚΙΤΗΣ αναφέρει τέσσερις προϋποθέσεις τερματισμού μιας ομάδας: i) Όταν οι στόχοι έχουν επιτευχθεί τότε η ομάδα δεν έχει λόγους ύπαρξης της. ii) Μερικές ομάδες σχεδιάζονται για ορισμένη χρονική περίοδο (π.χ. διαγνωστικές ομάδες). iii) Έλλειψη ολοκλήρωσης της ομάδας συμβαίνει όταν δεν είναι ικανή να πετύχει τη βασική ομοφωνία των μελών για στόχους, ένα υψηλό επίπεδο διαπροσωπικών σχέσεων, ένα σύστημα ρόλων που επιτρέπει επαρκείς προσωπικές ικανοποιήσεις κι επιτυχή εκπλήρωση των κύριων ρόλων, iv) Παρατηρείται μη προσαρμογή της ομάδας όταν η ίδια δεν έχει αναπτύξει αποτελεσματικά μέσα, ώστε ν' ανταποκρίνεται στις εξωτερικές αλλαγές και περιβαλλοντολογικές πιέσεις.

Ο BENNIS στις σημειώσεις του Α. Ζωγράφου (1992) σχετικά με τις φάσεις ανάπτυξης μιας ομάδας, διακρίνει δύο βασικές φάσεις, στις οποίες περιλαμβάνονται επιμέρους φάσεις:

1. Φάση της "μονόπλευρης εξάρτησης". Κατά τη διάρκεια αυτής της φάσης υπάρχει εξάρτηση των μελών από τον ομαδόρχη και των μελών από τα μέλη. Στην ομάδα σημαντικός είναι ο ρόλος του ομαδόρχη, ο οποίος επηρεάζει με την προσωπικότητα και τις δεξιότητές του.

α. Φάση "φυγής". Παρατηρείται φυγή από την συγκεκριμένη κατάσταση, σε συζητήσεις. Περιγραφή προβλημάτων και καταστάσεων που δε σχετίζονται με την ομάδα και τους παρόντες. Επίσης και σ' αυτή τη φάση επιδρά η συμπεριφορά του ομαδόρχη (ηγέτη) ο οποίος προκαλεί τη "φυγή" της ομάδας.

β. Φάση του "αγώνα" (αλληλεξάρτηση). Σ' αυτή τη φάση τα μέλη βλέπουν ότι ο ομαδόρχης δεν εκπληρώνει τις επιθυμίες τους και μεταπίπτουν από το στάδιο της αλληλεξάρτησης, στο στάδιο της "περανεξαρτησίας". Αυτό υποδηλώνει το σχηματισμό υποομάδων.

γ. Φάση της "συνάντησης". Ο BENNIS αναφέρει ότι γίνεται "αποχωρισμός" και μια προσπάθεια "κάθαρσης" ή "απελευθέρωσης" από τη δύσκολη

κατάσταση. Ο ομαδάρχης δεν έχει πλέον το ρόλο του ηγέτη, αλλά αποτελεί μέλος της ομάδας.

2. Φάση "Αμοιβαίας εξάρτησης". Χαρακτηρίζεται από τον ενθουσιασμό, τη χαλάρωση και τη "χαρά", για την συμφωνία που επιτεύχθηκε. Παρόλα αυτά όμως, η ομάδα εξακολουθεί να μην ικανοποιεί τις ανάγκες των μελών.

α. "Προσγείωση στην πραγματικότητα". Το κύριο χαρακτηριστικό, όπως διατυπώνει ο BENNIS σ' αυτό το στάδιο είναι το "Ξεμάγεμα" και ο σχηματισμός υπο-ομάδων.

β. "Η διευκρίνιση των δομών" (Consensual validation). Χαρακτηρίζεται από αδυναμία των μελών να εκφράσουν το σύστημα των διανθρωπίνων σχέσεων με τη μορφή είδησης προς τους άλλους. Τα μέλη ενδιαφέρονται για την επίδραση που έχουν πάνω στ' άλλα μέλη της ομάδας.

Η τελική φάση στην εργασία με ομάδες περιέχει πολλά σημαντικά στοιχεία, όπως η Αρχική Φάση, καθότι αποτελεί το κλείσιμο της όλης διεργασίας. Ο L. Shulman (Εκλογή, Αύγουστος 1983) έχει επισημάνει ορισμένα βασικά σημεία, τα οποία ισχύουν στην εργασία με ομάδα και κατ' άτομο και προϋποθέτουν έναν καλό τερματισμό της διαδικασίας.

Η εργασία με ομάδα τελειώνει όταν επιτευχθούν οι στόχοι της ομάδας που είχαν τεθεί στην αρχή. Αυτή η φάση του τερματισμού προσφέρεται για αξιολόγηση εργασία, καθώς γίνεται μια ανακεφαλαίωση της διαδικασίας που ακολουθήθηκε.

Ο Shulman επισημαίνει ότι, τα μέλη της βοηθούμενης ομάδας στις τελευταίες συναντήσεις αισθάνονται ότι πιέζονται από το χρόνο κι αυτό μπορεί να τους οδηγήσει να φέρουν θέματα σημαντικά που τους απασχολούν. Αυτό δημιουργεί στον Κ.Λ. ένα δίλλημα: να τερματίσει σ' αυτό το σημείο οπωσδήποτε τη διαδικασία εργασίας και τη σχέση, ή να δώσει χρονικό περιθώριο να συζητηθούν τα θέματα / προβληματισμοί των μελών, επειδή στη διάρκεια εργασίας δε πρόλαβαν ή δεν ήταν έτοιμοι να τα συζητήσουν.

Υπάρχουν πολλοί λόγοι, για τους οποίους η τελική φάση και ιδιαίτερα οι τελευταίες συναντήσεις είναι οι πιο δύσκολες, για την ομάδα και τον Κ.Λ. Η φάση αυτή χαρακτηρίζεται από αργοπορίες, απουσίες, απάθεια, επιθετική συμπεριφορά, τη παλινδρόμηση σε παλιότερους κι όχι τόσο ώριμους τρόπους συμπεριφοράς, τη στενοχώρια και μια μορφή ενοχής. Όλα αυτά βέβαια χαρακτηρίζουν τη στάση, τόσο των μελών της ομάδας, όσο και του Κοινωνικού Λειτουργού. Κυρίαρχο στοιχείο είναι το συναίσθημα.

Η σχέση μεταξύ Κ.Λ. και μελών σ' αυτή τη φάση φθάνει στο αποκορύφωμα της. Η λύση της σχέσης μπορεί να προκαλέσει έντονα συναισθήματα στα Κ.Λ. και στην ομάδα. Συνήθως όταν μια σχέση έχει μεγάλη διάρκεια δημιουργεί μεγαλύτερη συγκίνηση απ' ότι

μια σύντομη σχέση· μια μακροχρόνια σχέση δημιουργεί ανάγκες κι επιθυμίες εξάρτησης, έχει συντείνει στην αποκάλυψη μυστικών, έχει δημιουργήσει στιγμές αμηχανίας, ενθουσιασμού, λύπης και χαράς. Όταν φθάσει η σχέση να τερματισθεί εκδηλώνονται έντονα η εξάρτηση, η αμηχανία, ο θυμός, η λύπη, η ενοχή. Το αίσθημα ενοχής οφείλεται στις σκέψεις που κάνουν τα μέλη ότι ίσως δεν εργάστηκαν εντατικά, ότι δε ριψοκινδύνευσαν όσο θα ήθελαν, καθώς και στις σκέψεις που κάνει ο Κ.Λ. ότι αν διέθετε μεγαλύτερη πείρα θα επίλυε περισσότερα προβλήματα. Αυτό τον κάνει να αισθάνεται υπεύθυνος για την ομάδα. Στη τελική φάση τα μέλη δεν αποχωρίζονται μόνο με τον Κ.Λ., αλλά και μεταξύ τους. Αισθάνονται ότι υπάρχουν πολλά ακόμη να γίνουν, έχουν την ανάγκη να μοιραστούν μεταξύ τους συναισθήματα θυμού - προϊόν της ζωής που έκαναν μαζί - και απώλειας, καθώς η αλληλοβοήθεια διαλύεται. Ο Κ.Λ. θα πρέπει να ενθαρρύνει τη συζήτηση των συναισθημάτων αποχωρισμού, θετικών κι αρνητικών, συμμετέχοντας κι εκφράζοντας τα προσωπικά του συναισθήματα.

Αξίζει να προστεθεί η διάκριση της τελικής φάσης μιας ομάδας σε επιμέρους φάσεις, κατά τον Shulman: α) η φάση της **άρνησης**. Τα μέλη δεν αποδέχονται το γεγονός ότι τελειώνει η διαδικασία και η σχέση· αποφεύγουν να συζητούν το τέλος και ζητούν από το Κ.Λ. περισσότερο χρόνο. Εκδηλώνονται συναισθήματα θυμού. β) Φάση του **πένθους**. Χαρακτηρίζεται από απάθεια, βαθιά λύπη, περιόδους σιωπής, ελάχιστη δραστηριότητα και συζητήσεις που φαίνεται να μην οδηγούν πουθενά. γ) **Δοκιμή γι' αλλαγή**. Μια φάση που χαρακτηρίζεται από προσπάθειες των μελών να λειτουργήσουν ανεξάρτητα, αγνοώντας τον Κ.Λ., επιζητώντας την επιβράβευση του. δ) η φάση του "αποχαιρετιστήριου πάρτυ". Τα μέλη θέλουν ν' αποφύγουν τα αρνητικά συναισθήματα του αποχωρισμού, καταφεύγουν να διοργανώνουν ένα "αποχαιρετιστήριο πάρτυ". Μια υποκατάσταση των αρνητικών στοιχείων στα θετικά (όπως η χαρά και η διασκέδαση).

Στις φάσεις άρνησης, πένθους, θυμού, αλλαγής ο Κ.Λ. χρειάζεται ν' αναπτύξει δεξιότητες για να τις αντιμετωπίσει. Η υπενθύμιση του τέλους που πλησιάζει, βοηθάει ώστε να η φάση του "αποχαιρετιστήριου πάρτυ". Τα μέλη θέλουν ν' αποφύγουν τα αρνητικά συναισθήματα του αποχωρισμού, καταφεύγουν να διοργανώνουν ένα "αποχαιρετιστήριο πάρτυ". Μια υποκατάσταση των αρνητικών στοιχείων στα θετικά (όπως η χαρά και η διασκέδαση).

Στις φάσεις άρνησης, πένθους, θυμού, αλλαγής ο Κ.Λ. χρειάζεται ν' αναπτύξει δεξιότητες για να τις αντιμετωπίσει. Η υπενθύμιση του τέλους που πλησιάζει, βοηθάει ώστε να κατανοήσουν την τελική φάση. Χρησιμοποιεί οποιοδήποτε έμμεσο ή άμεσο τρόπο εκδήλωσης με σκοπό ν' αποκτήσουν τα μέλη βαθύτερη γνώση των εμπειριών τους. Μ' αυτό τον τρόπο θα ξεπεραστεί το σύνδρομο του "αποχαιρετιστήριου πάρτυ".

Εξίσου σημαντικό είναι να δώσει ο Κ.Λ. ιδιαίτερη σημασία στο μεταβατικό στάδιο. Αν, για παράδειγμα, η ομάδα έχει τελειώσει την εργασία της θεωρείται σκόπιμο

να εμβαθύνουν στο τι έχουν μάθει και πως μπορούν να το χρησιμοποιήσουν στις μελλοντικές τους εμπειρίες.

Για τους λόγους που αναφέρθηκαν, είναι χρήσιμο να μοιρασθούν τα θετικά κι αρνητικά συναισθήματα, διότι έτσι θα βοηθηθούν τα μέλη κι ο Κ.Λ., να εκτιμήσουν όσα συνέβησαν μεταξύ τους και να δώσουν μαζί ένα τέλος. Αν τα μέλη εκτιμήσουν ότι ο Κ.Λ. ανταποκρίθηκε στις προσδοκίες τους, τότε αυτό θ' αποτελεί ένα αξιόλογο πρότυπο και η σχέση μια θετική εμπειρία.

H. - Σχέσεις και ρόλοι που αναπτύσσονται στην ομάδα

Μέχρι τώρα έχουν αναφερθεί οι αξίες, οι κοποί, τα είδη, οι μορφές και το πρόγραμμα λειτουργίας της ομάδας. Παρουσιάστηκαν διάφορα πρότυπα λειτουργίας μιας ομάδας και οι φάσεις ανάπτυξης, χωρίς να παραληφθούν η διαδικασία λειτουργίας, οι αναφορές στους κανονισμούς και κουλτούρα της ομάδας.

Μέσα σε μια ομάδα δε συναντώνται μόνο τα αναφερόμενα στοιχεία, αλλά **ρόλοι** και **σχέσεις** που αναπτύσσονται στη διάρκεια ζωής της ομάδας, από τα μέλη και τον Κ.Λ. Στην εισαγωγή έγινε λόγος για την επικοινωνία και τις σχέσεις που έχει ανάγκη ο άνθρωπος, για να είναι ολοκληρωμένη προσωπικότητα. Η σημασία της σχέσης είναι βασική και πρέπει να τονισθεί, ιδίως επειδή πρόκειται για σχέσεις μέσα σε ομάδα. Σύμφωνα με τη Χ.Παπαδοπούλου (1989) το κοινωνικό και το ατομικό στοιχείο είναι αλληλένδετα και συνθέτουν ένα ιδιαίτερο όλον μέσα στον άνθρωπο.

Η ίδια δίνει έναν ορισμό στη σχέση, αναφέροντας ότι οι **σχέσεις** δημιουργούνται μεταξύ των ατόμων όταν βρεθούν σε μια κατάσταση αλληλεπίδρασης μεταξύ τους. Τότε μπορεί να συμβούν μια από τις εξής τρεις περιπτώσεις: i) η αμοιβαία έλξη (ή μόνο από το ένα άτομο), ii) η απώθηση και από τα δύο μέρη ή μόνο από το ένα, iii) η αδιαφορία, αμοιβαία ή μονόπλευρη.

Ο άνθρωπος έχει την ανάγκη ν' αγαπά και ν' αγαπιέται. Επιζητά τη συντροφιά και την αποδοχή των άλλων, διότι μόνο μέσα από τις σχέσεις θα ικανοποιηθούν οι ανάγκες τους αυτές. Οι σχέσεις μπορεί να περιέχουν θετικά κι αρνητικά συναισθήματα, όπως μπορεί να είναι απρόσωπες (επιφανειακές), προσωπικές (στενές), επίσημες κι ανεπίσημες, συνειδητές και υποσυνείδητες, όπως τονίζει η Χ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ.

Η ομαδική κατάσταση γίνεται εργαστήρι γι' ανθρώπινες σχέσεις. Η ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ (1992) αναφέρει ορισμένα χαρακτηριστικά που δημιουργούν τις προϋποθέσεις γι' ανάπτυξη σχέσεων στην ομάδα:

1. Το άτομο, ως μέλος της ομάδας, παραμένει ανεξάρτητο από κάθε είδους ανταπόκριση άλλου μέλους και αισθάνεται ελεύθερο να διακόψει τη σχέση του μ' ένα ή περισσότερα μέλη, χωρίς όμως να διακόψει τις σχέσεις του με όλη την ομάδα.
2. Το μέλος μιας μικρής αριθμητικά ομάδας, μπορεί να δεχθεί αξιοποιήσιμες επιδράσεις, σαν άτομο, οι οποίες είτε θα οφελήσουν στην ωριμότητά του, είτε θα προκαλέσουν ανικανότητα να δημιουργήσει. Με τον ένα ή άλλο τρόπο, οπωδήποτε θα υπάρξουν επιπτώσεις στον τομέα των σχέσεων.
3. Σε μια μικρή ομάδα, ο Κ.Λ. σπάνια είναι η κινητήρια δύναμη για το ξεκίνημα ή το τέλος της σχέσης μεταξύ των μελών και με τον ίδιο.

Όπως διατυπώνει κι ο Χ. ΜΟΥΖΑΚΙΤΗΣ (1989), για τις σχέσεις των μελών, κάθε άτομο φέρνει στην ομάδα τις ιδιαίτερες στάσεις που έχει και τους τρόπους

συμπεριφοράς, που είναι αποτέλεσμα προγενέστερων εμπειριών από άλλες κοινωνικές ομάδες. Ο καθένας μεταφέρει το παρελθόν του· εμπειρίες, συναισθήματα θετικά κι αρνητικά. Αυτές οι εμπειρίες επιδρούν στην **αυτοαντίληψη κι αυτοεκτίμηση** του ατόμου.

Η ιδιαίτερη στάση που έχει απέναντι σε άλλους μπορεί να οφείλεται σε πολλούς λόγους, με επιπτώσεις στη φύση της σχέσης: η φωνή ή η μορφή ενός ανθρώπου κάποιες φορές επαναφέρει στη μνήμη έναν άλλο που το μέλος έχει γνωρίσει στο παρελθόν· οι ανάγκες, ικανοποιήσεις ή απογοητεύσεις που δημιουργούνται στο άτομο από ένα άλλο γιατί εκείνο δεν τον βοηθά να πετύχει τους στόχους του· η ικανότητα του ατόμου για σχέσεις, επηρεάζει και τη στάση του. Υπάρχουν άτομα που δυσκολεύονται να δημιουργήσουν σχέσεις, ίσως λόγω προηγούμενης δυσάρεστης εμπειρίας κι άλλα άτομα με απεριόριστη ικανότητα για προσωπικές σχέσεις (Παπαδοπούλου Χ., 1992).

Αξιζει εδώ να γίνει λόγος για τις σχέσεις του Κ.Λ. με τα μέλη. Ο Κ.Λ. μεταφέρει κι αυτός τις εμπειρίες του από άλλες ομάδες με τις οποίες έχει εργαστεί, καθώς και συναισθήματα. Δεν τα εκφράζει όμως, όπως τα μέλη της ομάδας, διότι μπορεί να επιφέρουν αρνητικά αποτελέσματα στο έργο του και στις σχέσεις με τα μέλη. Το κάθε μέλος μπορεί να βλέπει το Κ.Λ. ως ένα "αγαπητό" πρόσωπο ή να εκφράζει εχθρικότητα, για λόγους που ήδη αναφέρθηκαν. Στη σχέση Κ.Λ. και μέλους η Η.Η. Perlman (1961) αναφέρει το φαινόμενο της "συναισθηματικής μεταβίβασης". Κατά την άποψη της Χ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, οι σχέσεις που δημιουργεί ο Κ.Λ. με την ομάδα και με καθένα από τα μέλη της, εκφράζονται και πραγματοποιούνται, μέσα από ρόλους που ο ίδιος αναλαμβάνει. Αυτοί οι ρόλοι που αναλαμβάνει ο Κ.Λ. δεν είναι τυχαίοι ή συμπτωματικοί, διότι υπάρχουν για να εξυπηρετούν κάποιους σκοπούς κι ακολουθούν κάποιους κανόνες.

Αναφορικά με τις σχέσεις να συμπληρωθεί ότι μέσα σε μια ομάδα δημιουργούνται σχήματα σχέσεων ή υποομάδες, όπως τις ονομάζουν οι WILSON-RYLAND (1962). Οι υποομάδες είναι φυσικό επακόλουθο της ομαδικής ζωής, γι' αυτό και υπάρχουν σε κάθε ομάδα και σε κάθε στάδιο ανάπτυξής της. Πιο συνηθισμένα σχήματα σχέσεων είναι οι δυάδες και οι τριάδες.

Η σχέση είναι αλληλένδετη με το ρόλο. Σε κάθε ανθρώπινη σχέση το κάθε άτομο έχει το ρόλο του.

Ο GOOD (1973) στις σημειώσεις του Χ. Μουζακίτη ορίζει το ρόλο "σαν τη χαρακτηριστική συμπεριφορά που εκδηλώνεται σ' ένα άτομο όταν βρίσκεται σε μια ομάδα". Ενώ κατά την PERLMAN (1961) "ο ρόλος υποδηλώνει ότι, ορισμένες συναισθηματικές αξίες ή αισθήματα τείνουν να υπεισέρχονται σε κάθε ανθρώπινη ενέργεια, όπου εμπλέκονται σχέσεις με άλλους, είτε μέσα στις ίδιες τις ενέργειες, είτε στις

ανταποκρινόμενες σχέσεις ή και στα δύο".

Ο Χ. ΜΟΥΖΑΚΙΤΗΣ υποστηρίζει ότι ο ρόλος αποτελεί προϊόν της αμοιβαίας επίδρασης μεταξύ: 1) των αναγκών και πηγών ενίσχυσης, 2) της Επικρατούσας κατάστασης στην ομάδα, 3) τις δυνάμεις του περιβάλλοντος που επιδρούν στην ομάδα.

Για τους ρόλους εξέφρασαν την άποψή τους οι BENNE και SHEATS (Μουζακίτη, 1989) ότι, υπάρχουν δύο βασικές κατηγορίες ρόλων, που συναντώνται σε μια ομάδα και σε κάθε μια απ' αυτές περιλαμβάνονται ορισμένοι ρόλοι:

1) Ρόλοι που σχετίζονται με τη δημιουργία και διατήρηση της ομάδας. Επίσης συνεισφέρουν στην ανάπτυξη σχέσεων και σύνδεση των μελών μεταξύ τους.

i) **Ρόλος του Ενθαρρύνοντος.** Επαινεί και δείχνει ζεστασιά με τη στάση του, προς τ' άλλα μέλη της ομάδας και κατανόηση στις εκφραζόμενες απόψεις - εισηγήσεις.

ii) **Ο ρόλος του Εναρμονιστή.** Παρεμβαίνει μεταξύ των μελών, προσπαθεί να συμβιβάσει διαφορές κι ανακουφίζει εντάσεις σε περιπτώσεις διαμάχης.

iii) **Ο ρόλος του θυρωρού.** Προσπαθεί να κρατήσει τις διόδους επικοινωνίας ανοιχτές, ενθαρρύνοντας τα μέλη να συμμετέχουν.

iv) **Ρόλος του Συμβιβαστή.** Ο συμβιβαστής δρα μέσα από μια κατάσταση διαμάχης, όπου οι ιδέες του και η θέση του εμπλέκονται. Μπορεί να προσφέρει συμβιβασμό παραχωρώντας τη θέση του (status) ή κάνοντας υποχωρήσεις στους άλλους.

v) **Ο ρόλος του θέτοντος κανόνες.** Εκφράζει τους κανόνες, τα στάνταρτς για τη λειτουργία της ομάδας, τους τρόπους συμπεριφοράς, κ.λ.π.

vi) **Ο ρόλος του Ακολουθούντος.** Ακολουθεί την κίνηση της ομάδας κάπως παθητικά αποδεχόμενος τις ιδέες των άλλων. Ένα "ακροατήριο" για την ομάδα στις συζητήσεις κι αποφάσεις.

vii) **Ο ρόλος του παρατηρητή και Σχολιαστή.** Καταγράφει τις διάφορες απόψεις της ομαδικής διεργασίας κι εναπατροφοδοτεί με ερμηνείες τύπου δίνονται στις αξιολογήσεις της ομάδας για τις μετέπειτα εισηγήσεις.

2. Ρόλοι που απαιτούνται για την κίνηση της ομάδας προς την επίτευξη των στόχων της. Βοηθούν την ομάδα να εκπληρώσει την εργασία της.

i) **Ο ρόλος του Εισηγούμενου και Συνεισφέροντος.** Εισηγείται νέες ιδέες ή τρόπους με τους οποίους το πρόβλημα ή οι στόχοι της ομάδας μπορεί να θεωρηθούν.

ii) **Ο ρόλος του Επιζητούντος πληροφορίες.** Ζητά διευκρινίσεις για εισηγήσεις που γίνονται όσον αφορά την επάρκεια της στοιχειοθέτησής τους.

iii) **Ο ρόλος του Επιζητούντος Γνώμη (απόψεις).** Δεν ρωτά για τα στοιχεία της περίπτωσης, αλλά για διευκρίνιση των αξιών άμεσα σχετιζόμενων με το έργο της ομάδας.

iv) **Ρόλος του Προσφέροντος Πληροφορίες.** Προσφέρει στοιχεία και γεγονότα ή σχετίζει τις δικές του εμπειρίες που έχουν άμεση σχέση με το πρόβλημα της ομάδας.

v) **Ρόλος του Εκφράζοντος Γνώμη.** Διατυπώνει αυτό που πιστεύει ή τη γνώμη του για τις εισηγήσεις που γίνονται.

vi) **Ρόλος του Επεξεργαζόμενου.** Διατυπώνει εισηγήσεις με παραδείγματα ή αναπτυσσόμενες έννοιες, δίνει την λογική για εισηγήσεις που έχουν γίνει προηγουμένως και προσπαθεί να συναγάγει πως μια ιδέα θα μπορούσε να υλοποιηθεί εάν υιοθετηθεί από την ομάδα.

vii) **Ρόλος του Συντονιστή.** Υποδεικνύει ή διευκρινίζει τις σχέσεις μεταξύ διαφόρων ιδεών και εισηγήσεων και προσπαθεί να συνοψίσει ιδέες ή εισηγήσεις.

viii) **Ρόλος του Προσανατολιστή.** Καθορίζει τη θέση της ομάδας σε σχέση με τους στόχους της κάνοντας μια περίληψη αυτών που έχουν λάβει χώρα.

ix) **Ρόλος του Εκτιμητή - Κριτικού.** Υποβάλλει σε κρίση τα επιτεύγματα της ομάδας σύμφωνα με τα στάνταρτς της ομαδικής λειτουργίας στα πλαίσια πάντα του ομαδικού σκοπού.

x) **Ρόλος του Ενεργοποιού.** Αυτός εξωθεί την ομάδα για δράση ή να λάβει αποφάσεις και προσπαθεί να διεγείρει την ομάδα σε "μεγαλύτερη" και "υψηλότερη" ποιότητα δράσης.

xi) **Ρόλος του Διαδικαστικού τεχνικού.** Επιταχύνει την κίνηση της ομάδας κάνοντας ο ίδιος "πράγματα" για την ομάδα, εκτελώντας συνηθισμένες δουλειές (π.χ. διανομή υλικού).

xii) **Ρόλος του Καταγράφοντος.** Γράφει εισηγήσεις σημειώνει τις αποφάσεις της ομάδας ή γενικά το συμπέρασμα των συζητήσεων. Αποτελεί τη "μνήμη της ομάδας".

Εκτός όμως από τους λειτουργικούς ρόλους οι οποίοι συντελούν στη διατήρηση της ομάδας και στην επίτευξη των στόχων της, υπάρχουν και ρόλοι μη-λειτουργικοί ή "Ατομικοί", όπως τους χαρακτηρίζει ο Χ. ΜΟΥΖΑΚΙΤΗΣ. Οι μη-λειτουργικοί ρόλοι είναι προσπάθειες των μελών να ικανοποιήσουν ατομικές ανάγκες τους, άσχετες με το σκοπό της ομάδας, τη δημιουργία και τη διατήρησή της. Είναι ρόλοι ανταγωνιστικοί προς την ομάδα. Δείχνουν το χαμηλό επίπεδο δεξιοτήτων για τη λειτουργία της ομάδας, απολυταρχικές ή φιλελεύθερες στάσεις κι ανωριμότητα μεταξύ των μελών.

Εδώ θα περιγραφούν οι πιο γνωστοί "ατομικοί" ρόλοι:

1. **Ο Επιθετικός ρόλος.** Το μέλος μπορεί να προσπαθεί να μειώσει τη θέση (status) των άλλων μελών, αμφισβητώντας τις αξίες, πράξεις, συναισθήματα των άλλων, επιτίθεται εναντίον της ομάδας, αστεειεύομενο επιθετικά, κ.λ.π.

2. Ο Εμποδίζων. Είναι αρνητικός κι εμπδίζει με πείσμα αντιστεκόμενος, διαφωνεί "χωρίς λόγο" και προσπαθεί να επαναφέρει ένα θέμα που η ομάδα απέρριψε ή αγνόησε.
3. Ο Επιζητών Αναγνώριση. Επιζητά προσοχή στον εαυτό του είτε με το να καυχάται για προσωπικά επιτεύγματα ή αγωνίζεται ν' αποφύγει μια "κατώτερη θέση".
4. Ο ρόλος τους Αυτο-εξομολογητή. Χρησιμοποιεί την ευκαιρία του ακροατηρίου που του προσφέρει η ομάδα για να εκφράσει προσωπικά αισθήματα, ιδεολογίες, άσχετα με το προσανατολισμό της ομάδας.
5. Ο ρόλος του PLAYBOY. Αυτός ο ρόλος μπορεί να παρουσιάζεται σα κυνισμός, ψύχραιμη αδιαφορία, θορυβώδες παιχνίδι και άλλες λίγο - πολύ προμελετημένες εκτός τόπου συμπεριφορές.
6. Ο ρόλος του Εκδηλώνοντος Κυριαρχές Διαθέσεις. Χρησιμοποιεί εξουσία στη μεταχείριση της ομάδας ή κάποιων μελών δημιουργώντας μέτωπα και δίνοντας κατευθύνσεις.
7. Ο Κλόου ή Γελωτοποιός. Αυτός ο χαρακτηρισμός βασίζεται σε παρατηρήσεις του είδους "πάντα αυτός βλέπει την αστεία πλευρά" κ.λ.κ. Η συμπεριφορά αυτή δε κοστίζει τίποτα στο άτομο. Σε ομάδες Κ.Ε. όπου υπάρχει ένας βαθμός προβλημάτων, ο ρόλος αυτός πρέπει να εξετάζεται πιο προσεκτικά. Ο ρόλος αυτός μπορεί ν' αντανάκλα τη συμβιωτική σχέση μεταξύ του ατόμου και τη ομάδας. Σε ορισμένες καταστάσεις όπου υπάρχει πίεση συναισθηματική, ανησυχία ή απειλή, η συμπεριφορά του κλόου μπορεί να βοηθήσει την ομάδα να ξεπεράσει ένα πρόβλημα ή να επιζήσει από μια κρίση.
Συχνά αυτή η συμπεριφορά είναι διασκεδαστική και προσφέρει θετικούς κοινωνικούς σχοπούς στην ομάδα.
8. Ο ρόλος του Αποδιοπομπαίου τράγου. Ο ρόλος του αποδιοπομπαίου τράγου λειτουργεί ως αμυντικός μηχανισμός προβολής από μέρος της ομάδας. Αυτό σημαίνει ότι, η ομάδα έχει συναισθήματα ή επιθυμίες που δε τα αποδέχεται, με αποτέλεσμα να τα μεταθέτει σ' ένα επιλεγμένο μέλος ης ομάδας, το οποίο απομονώνεται και περιφρονείται επειδή κατέχει αυτές τις "ιδιαιτερότητες".
Μ' αυτό το ρόλο αφενός η ομάδα αισθάνεται απελευθρωμένη κι ελαφρύνεται το Υπερεγώ της, αφετέρου δημιουργείται μια διαμάχη με τον αποδιοπομπαίο τράγο. Κάποιες φορές μάλιστα η αποδιοπομποίηση μέλους μπορεί να επιτελεί λειτουργίες του μέλους και της ομάδας. Δηλαδή, η ομάδα εκμεταλλεύεται τις ανάγκες αυτού του μέλους όταν του αποδίδει τον ρόλο.

Έπειτα από την αναφορά και περιγραφή όλων αυτών των ρόλων θα ήταν μεγάλη παράλειψη να μην αναφερθούν και οι ρόλοι του Κ.Α. μέσα στην ομάδα.

Ο ρόλος του Κ.Λ. στην ομάδα διαμορφώνεται ανάλογα με την επικρατούσα κατάσταση, τους σκοπούς (των μελών, τους δικούς του και της ομάδας) κι από το στάδιο ανάπτυξης της ομάδας (Χ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, 1992). Η ίδια αναφέρει τους πιο γνωστούς ρόλους του Κ.Λ. και που έχουν δοκιμαστεί στην Κ.Ε.Ο.:

1. Ο ηγετικός ρόλος. Ρόλος πολύ δραστήριος, ο οποίος δε πρέπει να συγχέεται με τον ηγετικό ρόλο που έχουν επίσημα ή ανεπίσημα τα μέλη της ομάδας. Συνήθως συναντάται στα αρχικά στάδια ανάπτυξης της ομάδας ή όταν τα μέλη εμπλέκονται συναισθηματικά πολύ.

2. Ο μεσολαβητικός ρόλος. Ο βαθμός μεσολαβητικότητας του Κ.Λ. κυμαίνεται ανάλογα με τις ικανότητες της ομάδας και τις δεξιότητες του ίδιου.

3. Ο παρκινητικός - Εμπυχωτικός. Μ' αυτό το ρόλο ο Κ.Λ. παρακινεί ή/και εμπυχώνει τα μέλη και την ομάδα στις μεταξύ τους σχέσεις, στην αυτοέκφραση στη λήψη αποφάσεων, στη συμμετοχή τους σε ομαδικές δραστηριότητες, κ.ά.

4. Ο συμβουλευτικός, ο κατευθυντικός κι ο διδακτικός. Ο Κ.Λ. ξέρει και δίνει με τέχνη τις απαραίτητες πληροφορίες και κατευθύνσεις, διδάσκει την οργάνωση και το περιεχόμενο μιας δραστηριότητας κανόνες συμπεριφοράς, αξίες, διδάσκει στα άτομα ρόλους, όπως π.χ. του ηγέτη, του εκπροσώπου, κ.ά.

Κλείνοντας αυτό το κεφάλαιο να συμπληρωθεί ότι ο Κ.Λ. γίνεται φορέας νέων αξιών, στάσεων και δεξιοτήτων μέσω της ταύτιση. Απαιτείται όμως αυξημένη ευαισθησία στις ανάγκες των μελών και τις δικές του, αντικειμενικότητα, να γνωρίζει καλά τις αξίες, στάσεις και δεξιότητες που συνειδητά εκφράζει ο ίδιος. Ο Κ.Λ. να είναι σε θέση να ελέγχει τα φαινόμενα της συναισθηματικής μεταβίβασης κι αντιμεταβίβασης, προκειμένου να οδηγήσει την ομάδα με επιτυχία την επίτευξη των σκοπών και στόχων της.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΜΕΛΕΤΗΣ

Ο σκοπός της μελέτης είναι η ανασκόπηση της μεθόδου Κοινωνικής Εργασίας, με συγκερασμό επιστημονικών μελετών, η πρακτική εφαρμογή κι ανάλυσή της μέσα από μια ομάδα παιδιών σχολικής ηλικίας στο ΚΕ.Φ.Ο. - Ε.Ο.Π.

Επιμέρους στόχους αποτελούν:

- ◆ Ιστορική ανασκόπηση της Κ.Ε.Ο. με σκοπό την παρουσίαση εξελικτικής της πορείας, ο εντοπισμός της συμβολής της Κ.Ε.Ο. στην ανάπτυξη της ανθρώπινης προσωπικότητας σε μια προσπάθεια ν' αποκαλυφθούν τα θετικά στοιχεία της μεθόδου και οι σκοποί της.
- ◆ Εννοιολογική προσέγγιση της ομάδας με σκοπό να δοθεί η έννοια-σημασία του όρου "ομάδα" και σαφέστερη κατανόηση της ομάδας. Επίσης, η επισήμανση των αρχών κι αξιών που διέπουν την Κοινωνική Εργασία με Ομάδα, για να φανούν οι βάσεις στις οποίες στηρίζεται η μέθοδος.
- ◆ Διαχωρισμός των ειδών ομάδων που υπάρχουν κι εντοπισμός των κριτηρίων ύπαρξης του διαχωρισμού αυτού.
- ◆ Να τονισθούν οι διαγνωστικές και θεραπευτικές δυνατότητες που προσφέρει η ομάδα στον Κ.Α. και η συμβολή της στην ανάπτυξη της ανθρώπινης προσωπικότητας.
- ◆ Περιγραφική παρουσίαση των θεωριών και προτύπων λειτουργίας με σκοπό να τονισθεί το επιστημονικό υπόβαθρο και τα "μοντέλα" εφαρμογής της Κ.Ε.Ο., σε συνδυασμό με αναφορά στο πρόγραμμα λειτουργίας της ομάδας.
- ◆ Αναφορά στα στάδια της διεργασίας, σύμφωνα με τις θεωρητικές προσεγγίσεις, σκοπεύοντας στο "πως" της Κ.Ε.Ο. και στα όρια της διεργασίας (Συλλογή στοιχείων, Διάγνωση, Θεραπεία).
- ◆ Περιγραφή των φάσεων εξέλιξης της ομάδας προκειμένου να γίνουν κατανοητοί οι βασικοί σταθμοί που μπορεί να έχει κατά τη διάρκεια της ζωής της.
- ◆ Αναφορά στις σχέσεις και στους ρόλους που αναπτύσσονται στα μέλη μεταξύ τους και στα μέλη με τον Κ.Α., με σκοπό τη διαύγει των αλληλεπιδράσεων.
- ◆ Τελικός στόχος η εκτίμηση των αποτελεσμάτων της ομάδας στο ΚΕ.Φ.Ο. - Ε.Ο.Π., με σκοπό την πρακτική εφαρμογή του θεωρητικού μέρους της Κ.Ε.Ο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

1. Αναφορά στον Ε.Ο.Π. (χθες - σήμερα - αύριο)

Το έργο του Ε.Ο.Π. είναι από εκείνα που εμπνέουν τον ενθουσιασμό και την αφοσίωση σε όσους το υπηρετούν. Το έργο αυτό που σήμερα έχει πάρει τόση έκταση, γεννήθηκε ωστόσο σε ταραγμένη για τη χώρα μας εποχή. Έτσι από τη στοργή και τα ενδιαφέρον για τους ακριτικούς πληθυσμούς και τα ακριτικά νιάτα, στις 11.7.1947 ιδρύεται η "Πρόνοια Βόρειων Επαρχιών Ελλάδος" που αργότερα, στις 6.7.55 ονομάστηκε "Βασιλική Πρόνοια" για να μετονομαστή με τον Ν. 572/70 σε "Εθνικό Οργανισμό Πρόνοιας" τίτλο που διατηρεί και με τον Ν: 2082/92 "για την αναδιοργάνωση της κοινωνικής πρόνοιας και την καθιέρωση νέων θεσμών κοινωνικής προστασίας".

Στα πρώτα χρόνια της λειτουργίας του η δράση του Ε.Ο.Π. είχε σαν κύριο στόχο την περίθαλψη σε ιδρύματα (Παιδοπόλεις) των παιδιών που έμειναν απροστάτευτα στα ερείπια εκείνης της περιόδου και την ανοικοδόμηση της υπαίθρου. Σαράντα χιλιάδες παιδιά βρήκαν οικογενειακή θαλπωρή μέσα στις 52 παιδοπόλεις, ενώ οι ομάδες βοήθειας Υπαίθρου (Ο.Β.Υ.) συνέβαλαν αποφασιστικά στην ανοικοδόμηση μέχρι το '73, με το χτίσιμο και την επισκευή σπιτιών, σχολείων, εκκλησιών, κοινοτικών κτιρίων, αρδευτικών και άλλων έργων. Ταυτόχρονα ο οργανισμός ασχολήθηκε με την εκπαίδευση των αγροτών σε σύγχρονες καλλιέργειες και μεθόδους αναπαραγωγής ζώων και επεξεργασίας, γαλακτοκομικών προϊόντων και με τα προγράμματα δανεισμού εργαλείων και εξοπλισμού της οικιακής οικονομίας (κονσερβοποιίας, αλαντοποιίας κ.λ.π.) που έγιναν υπό την καθοδήγηση ειδικών στελεχών (γεωπόνων - κτηνιάτρων κ.λ.π.).

Στη δεκαετία του 1950 σε 263 παραμεθόρια χωριά από τον Έβρο μέχρι και την Ήπειρο ο Οργανισμός λειτουργεί τα Σπίτια Παιδιού που αργότερα ονομάστηκαν Κοινωνικά Κέντρα και σήμερα κέντρα φροντίδας οικογένειας, ενώ το 1960 ιδρύεται σε υποβαθμισμένες περιοχές μεγαλοπόλεων, εκεί που υπήρχαν έντονα κοινωνικά προβλήματα, 15 Αστικά κέντρα, αργότερα Συνοικιακά Κοινωνικά Κέντρα και σήμερα Κ.Ε.Φ.Ο.

Σήμερα λειτουργούν 357 Κ.Ε.Φ.Ο. με ειδικευμένα κατάλληλα προσωπικό όπως: Κ.Λ., ψυχολόγους, εκπαιδευτικούς κ.τ.λ.

Λειτουργούν 67 σχολές ταπητουργίας και μιας ταπισερί όπου απασχολούνται 5.000 γυναίκες στα ανάλογα προγράμματα, οι οποίες για αυτή τη θέση έχουν κάποια κοινωνικά κριτήρια.

Σήμερα στις 9 παιδοπόλεις φιλοξενούνται όλο το 24ωρο 900 παιδιά που για διάφορους λόγους δεν μπορούν να παραμείνουν στο οικογενειακό περιβάλλον και όταν άλλες λύσεις προστασίας δεν είναι εφικτές.

Λειτουργεί το πρόγραμμα αναδόχων οικογενειών κατά το οποίο η ανάδοχη οικογένεια φιλοξενεί το παιδί προσωρινά μέχρις ότου οι συνθήκες της φυσικής οικογένειας βελτιωθούν και μπορέσει να δεχθεί πάλι το παιδί.

Τα παιδιά τρόφιμοι, των παιδοπόλεων στηρίζονται μέσω προγραμμάτων και βοηθούνται στην κοινωνική ένταξη και αποκατάστασή τους με διάφορους τρόπους εξεύρεση εργασίας, οικονομική στήριξη κ.τ.λ.

Με τη βοήθεια της Ευρωπαϊκής Κοινότητας ο ΕΟΠ έχει ξεκινήσει προγράμματα επαγγελματικής Κατάρτισης ατόμων με ειδικές ανάγκες. Τα προγράμματα απευθύνονται σε νέους 16-26 ετών που μαθαίνουν διάφορες τέχνες όπως υφαντική, κεραμική, καλαθοπλεκτική κ.λ.π.

Λειτουργούν προγράμματα για οικογένειες ευαίσθητων πληθυσμιακών ομάδων όπως βορειοηπειρωτών, αθιγγάνων, πρόσφυγων κ.λ.π.

Ο ΕΟΠ έχει προγράμματα για την τρίτη ηλικία και ενήλικες.

Επίσης στα ΚΕ.Φ.Ο. λειτουργεί το πρόγραμμα ημερήσιας απασχόλησης παιδιών και εφήβων.

Λειτουργεί πρόγραμμα συμβουλευτικής στήριξης οικογενειών που αντιμετωπίζουν διάφορα προβλήματα.

Προγράμματα προσωρινής φιλοξενίας ατόμων - οικογενειών σε ξενώνες. Λειτουργούν 3 διαμερίσματα στη Αθήνα και γίνεται προσπάθεια ανάπτυξης τέτοιων δομών και σε άλλες πόλεις. Επίσης λειτουργεί κανονικός ξενώνας στη Λάρισα με σκοπό την προσωρινή φιλοξενία.

Λειτουργούν προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης αποφοίτων Δημοτικού.

Τέλος λειτουργεί κοινωνική βοήθεια - "197" γραμμή άμεσης κοινωνικής και ψυχολογικής υποστήριξης και τράπεζα χρήσιμων πληροφοριών και προνιακών θεμάτων.

Ο Ε.Ο.Π. μέσα σ' όλα αυτά προσαρμόζεται και αναμορφώνεται η στρατηγική του και με την αξία διοίκησή του, το άριστο στελεχικό, επιστημονικό και διοικητικό προσωπικό, εκπληρώνει στο ακέραιο την αποστολή του και αναδεικνύεται στον μεγαλύτερο κοινωνικό-προνοιακό - Οργανισμό της χώρας.

2. Εισαγωγικό σημείωμα

Η παραπομπή των μελετών έγινε από τις υπεύθυνες του προγράμματος ημερήσιας απασχόλησης. Οι ίδιες είχαν αναλάβει τις αρχικές συνεντεύξεις με τα μέλη τους

προτάθηκε η συμμετοχή τους σε μια ψυχαγωγική ομάδα.

Με σκοπό τη διεκπεραίωση της ομάδας η Κ.Λ. είχε αναλάβει, στα πλαίσια της Κ.Ε.Ο, συνεργασία με τις οικογένειες των μελών. Αναφέρονται για αυτό μόνο πληροφορίες που είναι αναγκαίες, για την κατανόηση της λειτουργίας της ομάδας.

Τα ονόματα των μελών είναι φανταστικά.

Οι οποιεσδήποτε διαδικασίες εποπτεύθηκαν και προτάθηκαν από την επαγγελματία Κ.Λ. του Κέντρου.

Η ομάδα και οι άλλες σχετικές με την Κ.Ε. παρουσιαζόμενες διαδικασίες ήταν έργο που ανέλαβε η σπουδάστρια Κ.Λ. στα πλαίσια της εξάμηνης πρακτικής της άσκησης.

3. Τίτλος ομάδας

Ομάδα κοινωνικής Εργασίας με μέλη σχολικής ηλικίας, από το πρόγραμμα της ημερήσιας απασχόλησης του -ΚΕ.Φ.Ο.-Ε.Ο.Π. Αμπελοκήπων, Λάρισας.

4. Αρχικός συλλογισμός και μέθοδος συλλογής μελών

Τα μέλη της ομάδας παραπέμφθηκαν από τις υπεύθυνες του προγράμματος ημερήσιας απασχόλησης. Οι Κ.Λ. που εργαζόταν στο κέντρο ανέλαβαν τις αρχικές συνεντεύξεις με τα μέλη με σκοπό, να συγκεκριμενοποιηθεί ο αριθμός των μελών, που είχαν ανάγκη βοήθειας.

Μέσα από αυτές τις συνεντεύξεις βγήκαν τα εξής στοιχεία για κάποια μέλη.

Κατερίνα Λ. 9 ετών.

Παρακολουθούσε τη Γ΄ τάξη. Ήταν νέο μέλος στο Κέντρο, που ήταν γνωστό στους συμμαθητές της, από το γεγονός ότι, απουσίαζε τις δύο από τις πέντε ημέρες την εβδομάδα, από το σχολείο. Το πρόβλημα ήταν η δυσκολία προσαρμογής της στο χώρο του Κέντρου και η δυσκολία συμμετοχής στα διάφορα προγράμματα. Συχνά απομωνονόταν σε μια γωνία μόνη της και σπάνια συμμετείχε στις δραστηριότητες των υπολοίπων.

Αλεξία Μ. 7 ετών.

Μαθήτριά της Α΄ τάξης. Ήταν καινούργιο μέλος του κέντρου. Η συμπεριφορά της συνίσταται στα εξής: χτυπούσε τ' άλλα παιδιά, κορόϊδευε συχνά, έφευγε και είχε τη συνήθεια να κλέβει οτιδήποτε την κέντριζε το ενδιαφέρον. Επίσης, μιλούσε πολύ άσχημα, έλεγε πολλά ψέματα και όλα αυτά αποτελούσαν πρόβλημα, τόσο την ένταξή της, όσο και

στη γενικότερη διεξαγωγή του προγράμματος του Κέντρου. Ένας πρόσθετος παράγοντας ήταν ότι η συμπεριφορά της έμοιαζε να απειλεί τη ζωή των άλλων παιδιών γύρω της. Ένα παράδειγμα αυτού είναι, πως μια μέρα χτυπούσε το κεφάλι ενός παιδιού με μια καρέκλα. Όλα αυτά έκαναν τους γύρω της να την περιθωριοποιούν με ανάλογες αντιδράσεις από μέρους της.

Ελένη Δ. 7 ετών.

Η Ελένη ήταν γνωστή στο Κέντρο. Είχε έντονη τη συνήθεια να κλέβει, έλεγε ψέματα και συχνά έλεγε πράγματα τα οποία ακούγονταν εξωπραγματικά. Οι υπεύθυνες χαρακτήριζαν τη συμπεριφορά της "αλλόκοτη και παράξενη". Η Ελένη με τη θέλησή της συχνά απείχε από τις διάφορες δραστηριότητες. Γενικά φαινόταν ένα παιδί που τις πράξεις του δεν διέκρινε η λογική, ενός παιδιού 7 ετών.

Ζήσης Σ. 7 ετών

Ήταν μαθητής της Α΄ τάξης. Ο Ζήσης ήταν νέο μέλος του Κέντρου. Δεν είχε ικανοποιητική επικοινωνία (για το χρόνο που είχε στο Κέντρο) λόγω δυσκολιών στον λόγο. Και όταν επιχειρούσε να μιλήσει πάντα στο τέλος έβαζε τα γέλια λίγο πριν το συνομιλητή του. Αυτό δυσκόλευε την ένταξή του στο κέντρο αφού δεν είχε αναπτύξει σχέσεις με τα άλλα μέλη. Στις διάφορες δραστηριότητες των άλλων μελών ήταν περισσότερο παρατηρητής παρά ενεργό μέλος.

Γαλήνη Ζ. 8 ετών

Η Γαλήνη ήταν νέο μέλος του Κέντρου. Καταγόταν από τη Βόρεια Ήπειρο. Στον ένα μήνα σχεδόν που είχε στο κέντρο, δεν είχε μιλήσει. Τα υπόλοιπα μέλη θεωρούσαν τη στάση της ανεξήγητη και αστεία. Ήταν απομονωμένη από τα άλλα παιδιά αλλά συμμετείχε σε οτιδήποτε έκαναν. Έπερνε μέρος αλλά λειτουργούσε ατομικά. Ποτέ δεν είχε ένα παιχνίδι που προλάβαινε να διαλέξει άσχετα από το αν το είχε πάρει πρώτη. Πάντα υποχωρούσε στις απαιτήσεις και "διαταγές" που της δίνουν τα άλλα μέλη. Γενικά η συμπεριφορά της προβλημάτιζε όλους όσους συνεργάζονταν μαζί της.

Τάσος Τ. 8 ετών

Ο Τάσος ήταν μαθητής της Β΄ τάξης. Φαινόταν έξυπνο παιδί αλλά υπερβολικά ανήσυχος και "ζωηρός". Τα δυο αυτά χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς του δεν τον

αφήναν να παρακολουθεί τις διάφορες δραστηριότητες των προγραμμάτων. Πέρα από αυτό, δημιουργούσε πρόβλημα γενικότερο αφού οι υπεύθυνες αναγκαζόταν να ασχολούνται συχνά μαζί του, αφήνοντας άλλες δραστηριότητες.

Θάνος Π. 8 ετών

Μαθητής της Β' τάξης. Το πρόβλημα του Θάνου ήταν η ανεξέλεκτη ενεργητικότητά του, η οποία εκφραζόταν ως αυθαίρετες πράξεις, έπερνε πρωτοβουλίες χωρίς την σύμφωνη γνώμη των υπευθύνων, είχε συχνά επιθετική συμπεριφορά και αποτελούσε πρόβλημα για τα υπόλοιπα μέλη, αφού τον θεωρούσαν ως τον πιο ανυπάκουο κι ατίθασο, στο κέντρο.

Από διάφορες έρευνες που έχουν γίνει τα συμπεράσματα δείχνουν ότι, μια ομάδα πέντε μελών είναι πιο αντιπροσωπευτική για να υπάρξει συνοχή και ικανοποίηση διαφορετικά θα υπάρχει δυσκολία στην οργάνωση, ανταγωνιστική επιθετικότητα ή θα επέλθει διάλυση (Α. Ζωγράφου, 1993, σ. 61).

Ο Χ. Μουζακίτης στις σημειώσεις του αναφέρει ότι ο Miller υποστηρίζει πως επτά μέλη συν - πλην δύο, είναι ο Μαγικός αριθμός μελών, που διακρίνει μια "καλή" ομάδα, όσων αφορά τον αριθμό των μελών (Χρ. Μουζακίτης, Κοινωνική Εργασία με ομάδες, 1989, σ. 52).

Κατά τον ίδιο συγγραφέα η Klein θεωρεί πως από πέντε, έως επτά μέλη, είναι το ιδεώδες σε ότι αφορά, τον αριθμό μελών μιας ομάδας και τη λειτουργικότητα αυτής (Χρ. Μουζακίτης, Κ.Ε.Ο. 1989, σ. 54).

Λαμβάνοντας υπόψιν τα παραπάνω αντιλαμβανόμαστε πως ο αριθμός επτά, που αφορά τα μέλη, που η Κ.Α. είχε διακρίνει, πως αντιμετωπίζουν κάποιο πρόβλημα, είναι ένας αριθμός μελών ο οποίος επιτρέπει τη δημιουργία μιας ομάδας κοινωνικής εργασίας. Το ρήμα "επιτρέπει" σημαίνει πως δημιουργεί εκείνες τις προϋποθέσεις, οι οποίες θα δώσουν στα μέλη, τις δυνατότητες που χρειάζονται.

Στην συνέχεια θα αναπτυχθεί το σκεπτικό κάτω από το οποίο τα επτά μέλη, με βάση συγκεκριμένα κριτήρια μπήκαν σε μία ομάδα.

Ο Χρ. Μουζακίτης στις σημειώσεις του αναφέρει πως ο σκοπός της ομάδας καθορίζει τόσο το μέγεθος όσο και την ομοιογένεια (Χρ. Μουζακίτης, Κ.Ε.Ο., 1989, σ. 33). Για το μέγεθος έγινε λόγος πιο πάνω. Για το θέμα της ομοιογένειας πρέπει να λεχθεί πως τα μέλη είχαν ομοιογένεια. Ως κριτήριο για τη συμμετοχή του κάθε μέλους μελετήθηκε η ηλικία, το πρόβλημά του, η κοινή συμμετοχή στο πρόγραμμα ημερήσιας απασχόλησης και το ότι, η ιδιαιτερότητα και μοναδικότητα του προβλήματος, (κάθε μέλους), είχε ως συνέπεια μια παρόμοια δυσλειτουργία συμπεριφοράς μέσα στο κέντρο.

Κάθε μέλος παρουσίαζε κάποιο ιδιαίτερο πρόβλημα. Όμως όποιο και να ήταν το

πρόβλημα προκαλούσε στο μέλος, τέτοια συμπεριφορά που το κατάτασε στην ίδια ομάδα με τα άλλα έξι μέλη.

Για την καλύτερη κατανόηση δίνονται παραστατικά μέσω ενός πίνακα (Πίνακας 1 : Παράρτημα Γ) κριτήρια που χρησιμοποιήθηκαν για το σχηματισμό της ομάδας.

Ήταν απαραίτητη η συμμετοχή των μελών σε ομάδα διότι μέσα στην ομάδα αναπτύσσονται ο διάλογος, το παιχνίδι, οι ρόλοι, και πολλές άλλες εμπειρίες που θα βοηθήσουν τα μέλη να εξελιχθούν. Και αυτό γιατί όπως αναφέρει ο Φραϊμπες, παιδαγωγός στο βιβλίο της Δρακάκη "το παιδί μέσα στην ομαδική δραστηριότητα μπορεί να ασκηθεί και να εκδηλωθεί" (Δρακάκη Π., 1986, 632).

Όταν τα παιδιά χρειάζονται βοήθεια με τα ψυχολογικά τους προβλήματα συνήθως η ψυχοθεραπεία μέσα σε ομάδες είναι πιο αποδεκτή, παρά η ατομική ψυχοθεραπεία, διότι συμπληρώνει τους αναπτυξιακούς σκοπούς που σχετίζονται με την κανονική κοινωνική ωρίμανση.

Επίσης όπως αναφέρει ο Χρ. Μουζακίτης η συμμετοχή σε μια θεραπευτική ομάδα συνομηλίκων τείνει να βοηθά, ενώ παράλληλα προσφέρει την αναγκαία θεραπεία.

Τα παιδιά είναι λιγότερο αντιδραστικά όταν τους προσφέρεται η ομαδική θεραπεία σε σύγκριση αυτής της ατομικής (Χρ. Μουζακίτης Κ.Ε.Ο., 1989, σ. 339).

5. Σκοπός της ομάδας - στόχοι

Στόχοι για το κάθε μέλος

Ο Χ. Μουζακίτης αναφέρει πως στην Κ.Ε.Ο. υπάρχει ανάγκη καθορισμού συγκεκριμένων στόχων από το άτομο - μέλος της ομάδας και του Κ.Λ. (Χ. Μουζακίτης, 1989). Ο ίδιος αναφέρει επίσης πως: "Ο Κ.Λ. στις διάφορες καταστάσεις πάνω στην εργασία του, προκειμένου να πάρει μια απόφαση, δέχεται κάποιες δεσμεύσεις κι επηρεάζεται από το πλαίσιο στο οποίο εργάζεται".

Στη συγκεκριμένη περίπτωση και λόγω ότι, τα παιδιά ερχόντουσαν στο Κέντρο με σκοπό τη φύλαξη, διαπαιδαγώγηση και ψυχαγωγία κυρίως, η Κ.Λ. του Κέντρου θεώρησε περιττή την ενημέρωση των μελών σχετικά με τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν. Έτσι, καθώς αναφέρουν και οι ΚΟΝΟΡΚΑ (1963), Lowg (1970), Northen (1969) και Vinter (1967), ο ομαδάρχης Κ.Λ. αποτέλεσε τη βασική πηγή για τον καθορισμό συγκεκριμένων στόχων (Χ. Μουζακίτης, 1989).

Σκοπός της ομάδας

Η ομάδα συστάθηκε με σκοπό θεραπευτικό και ψυχαγωγικό: να βοηθήσει τα μέλη να συνεργασθούν μεταξύ τους.

Να επιχειρήσει την κοινωνικοποίηση των μελών την απόκτηση ικανοποιητική

δυνατότητα επικοινωνίας με το περιβάλλον, την απόκτηση ικανότητας κοινωνικού ελέγχου και την προάσπιση οποιουδήποτε στοιχείου, μπορεί να συμβάλλει στην αρμονική συνύπαρξη και ισορροπία αυτών των μελών μέσα στο περιβάλλον που ζουν.

Βραχυπρόθεσμοι στόχοι για τα μέλη της ομάδας

Κατερίνα Α.

Στόχος για την Κατερίνα ήταν η προσπάθεια προσαρμογής της στο κέντρο και η ανίχνευση των αιτιών στις οποίες οφείλονται οι συχνές απουσίες της από το σχολείο.

Αλεξία Μ.

Στόχος για την Αλεξία ήταν η προσαρμογή της στο χώρο του κέντρου, η κατανόηση και ο περιορισμός της επιθετικής συμπεριφοράς της.

Ελένη Δ.

Στόχος για την Ελένη αποτέλεσε η κατανόηση της συμπεριφοράς της, η εντόπιση των παραγόντων που την προκαλούσαν και η βοήθεια να αποκτήσει μια πιο σαφή γνώση και αίσθηση των όσων συμβαίνουν γύρω της.

Ζήσης Σ.

Στόχος για το Ζήση ήταν η προσαρμογή του στο κέντρο, η βοήθεια ανάπτυξης ικανοποιητικής επικοινωνίας με τους άλλους και η ενθάρρυνσή του στις σχέσεις, συνεργασία, μοίρασμα.

Γαλήνη Ζ.

Στόχος για την Γαλήνη ήταν η προσαρμογή της στο κέντρο, η ενίσχυση πρωτοβουλίας, η κοινωνικοποίησή της και η απόκτηση αυτοεκτίμησης.

Τάσος Τ.

Στόχος για τον Τάσο ήταν ο περιορισμός της επιθετικής του συμπεριφοράς, η κατανάλωση της ενέργειάς του σε δημιουργικές δραστηριότητες.

Θάνος Α.

Στόχος για το Θάνο ήταν ο περιορισμός - οριοθέτηση της επιθετικής συμπεριφοράς, η απόκτηση αυτοελέγχου και η διαπαιδαγώγηση ώστε η ενέργειά του να καταναλώνεται σε δημιουργικές δραστηριότητες.

Μακροπρόθεσμοι στόχοι για τα μέλη

Οι μακροπρόθεσμοι στόχοι είναι: η κοινωνικοποίησή τους, η απόκτηση ικανότητας για συνεργασία και συνύπαρξη, καθώς και η σαφής αντίληψη των όσων συμβαίνουν γύρω τους.

6. Το πρόγραμμα της ομάδας

Το πρόγραμμα και οι ασχολίες αποτελούν μέρος της μεθοδολογικής παρέμβασης. Η Κ.Ε.Ο. βασίζεται μόνο σε αξίες, θεωρητικές γνώσεις, προσεγγίσεις και "μοντέλα" εφαρμογής, αλλά κυρίως σε μεθοδολογία όπως δραστηριότητες και ότι άλλο αποτελεί το πρόγραμμα (Χρ. Μουζακίτης, Κ.Ε.Ο., 1989).

Σύμφωνα με αυτά η ομάδα πρέπει να έχει ένα καθορισμένο μοντέλο δράσης, ένα πρόγραμμα.

Ο Whittaker (1975) αναφέρει ότι ασχολίες με πρόγραμμα είναι πιο αποτελεσματικές, σε ομάδες παιδιών ενώ η προφορική επικοινωνία προτιμάται με ενήλικες.

Αυτό μας δίνει να καταλάβουμε ότι το πρόγραμμα θα αποβεί αποτελεσματικό για την ομάδα.

Από κει και πέρα πρέπει να γίνει λόγος για το περιεχόμενο αυτού του προγράμματος.

Ο Φράϊμπελ (παιδαγωγής στο Βιβλίο της Π. Δρακάκη, 1986), αναφέρει πως "οι ομαδικές κατασκευές είναι δραστηριότητες αρκετά πλούσιες σε φαντασία και δίνουν δυνατότητες δημιουργίας για τα παιδιά σχολικής ηλικίας".

Επίσης η Σ. Μπύλερ εισηγείται πως το παιχνίδι είναι σταθμός στη υλική εξέλιξη ενός παιδιού (Α. BALLOW, η ψυχική ανάπτυξη του παιδιού, εκδόσεις Γλάρος, σ. 61).

Ο Τανέ αναφέρει πως το παιδί επαναλαμβάνει μέσα στο παιχνίδι τις εντυπώσεις από τα βιώματα που κουβαλάει (Α. BALLOW, η ψυχική ανάπτυξη του παιδιού, εκδόσεις Γλάρος, σ. 74).

Όλες οι παραπάνω απόψεις των σχετικών με το πρόγραμμα και το πως αυτό συμβάλει στη Κ.Ε.Ο., πρόβαλαν κάποια εικόνα για το τί πρέπει να περιέχει το πρόγραμμα. Παιχνίδια, κατασκευές και γενικά "ασχολίες" με ενδιαφέρον.

Για τις Wilson και Ryland (1963) το πρόγραμμα σε συνδιασμό με τον δυναμισμό της ομάδας και την επαγγελματική σχέση, αποτελούν τα κύρια όργανα εργασία του κοινωνικού λειτουργού με ομάδες.

Η κοινωνική λειτουργός γνωρίζοντας όλα τα παραπάνω να τα συνδιάσει και με τα ενδιαφέροντα και της επιθυμίες των μελών και τις ανάγκες τους και το σκοπό της

ομάδας. Διότι η επιλογή από την πλευρά των μελών, των δραστηριοτήτων, προκαταλαμβάνει τη συμμετοχή σ' αυτές.

Στην ομάδα για την οποία γίνεται λόγος το πρόγραμμα βγήκε μέσα από τη συνεργασία Κ.Λ. και μελών (βλέπε παράτημα Α΄, η συνάντηση).

Πέρα από τη συγκεκριμένη δραστηριότητα της κάθε συνάντησης, το πρόγραμμα καθορίστηκε από μια σειρά πληροφοριών, οι οποίες έπρεπε να συλλεχθούν, πάντα σε ό,τι αφορούσε τα παιδιά.

Πιο κάτω παρατίθενται οι δεκατρείς συναντήσεις και η συγκεκριμένη δραστηριότητα που ακολουθήθηκε σε κάθε μία, μαζί με το στόχο που επιδιώκεται μέσω αυτής. Επίσης υπάρχει και σε πίνακα Β΄, στο παράτημα.

1η Συνάντηση

Γνωριμία με τα μέλη, ενημέρωση για τη λειτουργία της ομάδας, κανόνες, συμφωνητικό.

2η Συνάντηση

Ζωγραφική με πλαστελίνη. Σκοπός η διάγνωση των δυνατοτήτων του κάθε μέλους. - Διευκόλυνση συνεργασίας.

3η Συνάντηση

Ομαδική δραστηριότητα, απόδοση της ταυτότητας της ομάδας (ζωγραφική). Σκοπός η διάγνωση.

4η Συνάντηση

Κατασκευή (ζωγραφική) με γκοφρέ χαρτί, Σκοπός η διάγνωση δυνατοτήτων, ψυχαγωγία και έκφραση.

5η Συνάντηση

Συζήτηση με θέμα "Ο σεβασμός". Σκοπός η έκφραση απόψεων και η έμφαση στην απουσία του μέλους στην ομάδα, ως στοιχείο αρνητικό.

6η Συνάντηση

Ομαδικό παιχνίδι με σκοπό την ψυχαγωγία κι επικοινωνία μεταξύ των μελών.

7η Συνάντηση

Παραμύθι και συζήτηση γύρω από την οικογένεια. Διάγνωση πως βλέπουν τα μέλη τις οικογένειες τους - μετάδοση στοιχείων λειτουργία της οικογένειας.

8η Συνάντηση

Ζωγραφική με θέμα "η οικογένεια". Σκοπός η απεικόνιση και παραστατική απόδοση της άποψης που έχουν τα παιδιά για τη δική τους οικογένεια.

9η Συνάντηση

Ζωγραφική με οδοντογλυφίδες. Σκοπός η οριοθέτηση της συμπεριφοράς, η τήρηση κανόνων κ.τ.λ.

10η Συνάντηση

Συνέχεια της δραστηριότητα των προηγούμενων συναντήσεων και την προετοιμασία για την τελική φάση εργασίας με την ομάδα.

11η Συνάντηση

Αφήγηση ιστορίας και συζήτηση γύρω από τον "αποχωρισμό". Σκοπός η προετοιμασία των μελών για τον αποχωρισμό.

12η Συνάντηση

Αξιολόγηση της ομαδικής εμπειρίας. Σκοπός η έκφραση συναισθημάτων γύρω από την ομάδα.

13η Συνάντηση

Αποχαιρετιστήριο πάρτυ. Σκοπός η τελευταία εμπειρία της ομάδας να είναι ευχάριστη για τα μέλη έτσι ώστε να μείνει και έτσι στην θύμισή τους και να αποτελέσει κίνητρο για τη συμμετοχή των μελών σε μετέπειτα ομάδες.

7. Πρότυπο λειτουργίας της ομάδας

Κάθε ομάδα, η οποία δημιουργείται στη βάση μιας σχέσης θεραπευτή και πελάτη, πρέπει να λειτουργεί βάσει ενός προτύπου κοινωνικής εργασίας με ομάδα.

Η επιλογή αυτού του προτύπου πρέπει να συνεπάγεται ότι: το συγκεκριμένο πρότυπο θα βοηθήσει την ομάδα περισσότερο από ό,τι η χρήση κάποιου άλλου.

Στην ομάδα που λειτούργησε η Κ.Λ. επέλεξε το πρότυπο θεραπείας μέσω ασχολιών για την "καλύτερη" βοήθεια προς την ομάδα.

Η επιλογή του συγκεκριμένου προτύπου στηρίχθηκε στα πιο κάτω στοιχεία:

Το θεραπευτικό πρότυπο μπορεί να εφαρμοσθεί σε ομάδες αντικείμενα των οποίων είναι η βοήθεια, των ψυχολογικών προβλημάτων των μελών.

Μια ομάδα που λειτουργεί βάση αυτού του προτύπου βοηθάει σημαντικά στην κοινωνικοποίηση των μελών της. Τα παιδιά μέλη μιας τέτοιας ομάδας επηρεάζονται κατά τέτοιο τρόπο, που μειώνουν τις άμυνες και τις αντιδράσεις τους. Το πρότυπο αυτό απαιτεί από τον Κ.Α. να έχει στάση αποδοχής χωρίς κατηγορώ συμπεριφορά, που οδηγεί τα μέλη, στην παραπάνω στάση.

Η ομάδα λειτουργεί ως "μοντέλο" κοινωνικής προσαρμογής. Τα μέλη βιώνουν μέσα σ' αυτή καταστάσεις και γεγονότα, ανάλογα με αυτά της ευρύτερης κοινωνίας και έτσι αποτελούν παραδείγματα προς αποφυγή ή μίμηση.

Ο Κ.Α. που χρησιμοποιεί το θεραπευτικό πρότυπο μέσω ασχολιών έχει τη δυνατότητα για καλύτερη διάγνωση. Η διαγνωστική αυτή δυνατότητα είναι αποτέλεσμα του ότι ο Κ.Α. μπορεί να "γνωρίσει" και να "μελετήσει" το μέλος μέσα σε ένα σύνολο άλλων μελών. Δίνεται η δυνατότητα επαφής, επικοινωνίας, συνεργασίας, διαλόγου, παιχνιδιού καταστάσεις που αποφέρουν στον Κ.Α. χρήσιμες πληροφορίες.

Το πρότυπο αυτό μπορεί να χρησιμοποιηθεί με σκοπό την προετοιμασία μελών, για τη συμμετοχή τους σε μετέπειτα θεραπευτικές ομάδες. Μέσα από κει θα πάρουν βασικά συστατικά και βιώματα, που θα καταστήσουν τα μέλη ικανά να βοηθηθούν από άλλη ομάδα.

Με τη χρήση αυτού του προτύπου ο Κ.Α. είναι στα μέλη πολλά θεραπευτικά μηνύματα. Ο Κ.Α. αποδέχεται το άτομο μα απορρίπτει τη συμπεριφορά του. Προς το άτομο δείνει κατανόηση, αναγνώριση και διάθεση βοήθειας. Όταν το μέλος τυγχάνει αυτής της συμπεριφοράς αντιλαμβάνεται πως ο θεραπευτής είναι ένα πρόσωπο που τον αντιμετωπίζει όχι όπως οι άλλοι. Του δείχνει το λάθος του μα, δεν τον απορρίπτει. Τότε πέρνει θεραπευτικά μηνύματα και κερδίζει αυτοεκτίμηση.

Η χρήση του θεραπευτικού προτύπου δίνει στα μέλη ελευθερία κινήσεων κατά τη λειτουργία της ομάδας. Αυτό το στοιχείο είναι πολύ αναγκαίο για μια ομάδα παιδιών, διότι τα παιδιά εκφράζονται και δίνουν τον εαυτό τους όχι υπό πίεση αλλά μέσα σε ένα κλίμα ελευθερίας.

Ο θεραπευτής δεν ασχολείται πολύ με την λανθασμένη συμπεριφορά των μελών. Έχει μία στάση τέτοια η οποία δεν βάζει σε κίνδυνο τη σχέση του με τα μέλη και είναι στη διάθεσή τους όταν την έχουν ανάγκη.

Το πρότυπο αυτό μπορεί να εφαρμοσθεί σε μέλη σχολικής ηλικίας με την προϋπόθεση ότι, χαρακτηρίζονται από κοινωνική δίψα και ικανότητα προσαρμογής σε νέα πράγματα (αλλαγή συμπεριφοράς). Επίσης τα μέλη αυτά που θα συμμετέχουν σ' αυτή την ομάδα με αυτό το πρότυπο θα βοηθηθούν πιο πολύ αν αντιμετωπίζουν πρωταρχικές ανωμαλίες και ανωμαλίες προσωπικότητας.

Πρωταρχικές ανωμαλίες είναι αυτές που αφορούν την συμπεριφορά του ατόμου δηλαδή την εμφανής διαγωγή του.

Ανωμαλίες προσωπικότητας είναι εκείνες που ωφείλονται στο χαρακτήρα του ατόμου.

Αυτά είναι τα βασικά στοιχεία του θεραπευτικού προτύπου μέσω ασχολιών, τα οποία αναφέρονται στις σημειώσεις του Χρ. Μουζακίτη σχετικά με την Κ.Ε.Ο. και τα πρότυπα που χρησιμοποιούνται κατά την εφαρμογή της.

Όλα αυτά τα χαρακτηριστικά αυτού του προτύπου ήταν αναγκαία για την λειτουργία της ομάδας.

Καθένα από αυτά, αφορούσε την ομάδα και εξυπηρετούσε τους στόχους της. Για όλους λοιπόν αυτούς του λόγους η Κ.Α. επέλεξε το πρότυπο θεραπείας μέσω ασχολιών για να βοηθήσει τα μέλη τα οποία συμμετείχαν στην ομάδα κοινωνικής εργασίας.

8. Φάσεις εξέλιξης της ομάδας

Η ομάδα πέρασε μέσα από κάποιες φάσεις ανάπτυξης. Η ανάπτυξη ήταν συνέπεια επίδρασης των μελών μεταξύ τους και της επίδρασης που είχαν οι τεχνικές παρέμβασης της Κ.Α.

Η ανάπτυξη της ομάδας θα ορισθεί σαν αλλαγή διαμέσου του χρόνου διάρκειάς της σε ότι αφορά τρόπους συμπεριφοράς και θέσεις των μελών καθώς και στόχων που έχουν τεθεί.

Η αναπτυξιακή πορεία της ομάδας θα σκιαγραφηθεί βάση των φάσεων ανάπτυξης ομάδας, που προτείνει ο Χρ. Μουζακίτης.

Ο Χρ. Μουζακίτης προτείνει τις εξής φάσεις ανάπτυξης.

1. Αρχική φάση.
2. Φάση σχηματισμού.
3. Ενδιάμεση φάση.
4. Φάση αναθεώρησης.
5. Φάση ωρίμανσης.
6. Φάση τερματισμού.

(Χρ. Μουζακίτης, Κ.Ε.Ο. 1983, σελ. 110 - 123)

1. Αρχική φάση

Σύμφωνα με τον Χρ. Μουζακίτη η αρχική φάση είναι καθοριστικής σημασίας για τις επόμενες φάσεις και γενικά για την όλη εξέλιξη της ομάδας. Σ' αυτή τη φάση καθορίζονται τα χαρακτηριστικά της ομάδας, στα οποία κρίνουν και το θέμα ασχολιών, του στόχους, τον τρόπο συμμετοχής και την ικανότητα συμμετοχής.

Καθορίζεται και ο προσανατολισμός των μελών, το εθελοντικό της συμμετοχής τους το οποίο καθορίζει τον βαθμό εμπλοκής του κάθε μέλους. Σ' αυτή τη φάση γίνονται

γνωστοί οι περιορισμοί και οι δυνατότητες που δίνει στην ομάδα το πλαίσιο στο οποίο ανήκει.

Επίσης καθορίζονται ο σκοπός της ομάδας γίνονται συμφωνητικά γύρω από τη λειτουργία της. Η Κ.Λ. μελετά τους διάφορους τύπους παρέμβασης και τέλος ξεκαθαρίζονται τα σχετικά με τη λειτουργία (χρόνος διάρκειας, ώρα συνάντησης κ.λ.π.).

Στην ομάδα αυτή, η φάση εντοπίστηκε στις κινήσεις της Κ.Λ. πριν από τις συναντήσεις και μετά επιλέγησαν τα επτά άτομα ως μέλη της ομάδας. Η Κ.Λ. κατέλειξε στη χρήση του προτύπου παρέμβασης. Θεραπεία μέσω ασχολιών εξασφάλισε την εθελοντική συμμετοχή των μελών και προχώρησε στην σύσταση της ομάδας. Κατά την 1η συνάντηση η Κ.Λ. συμφώνησε με τα μέλη γύρω από τους κανόνες λειτουργίας, πραγματοποίησε το συμφωνητικό λειτουργίας και ενημέρωσε τα μέλη για τη διάρκεια της ομάδας και την ώρα συνάντησης.

2. Φάση Σχηματισμού

Βάση της θεωρίας η φάση αυτή βρίσκει τα μέλη της ομάδας να ψάχνουν για κοινά σημεία, νόρμες, αξίες και ενδιαφέροντα. Αναδύονται ηγετικές τάσεις από τα πιο δυνατά μέλη της ομάδας. Ο Κ.Λ. αποτελεί το κεντροσυγκεντρωτικό σημείο της όλης λειτουργίας. Ο ίδιος κάνει προσπάθειες να διευκολύνει τυχόν θεσμούς που αναπτύσσουν τα μέλη. Ο Κ.Λ. προσπαθεί να συνδιάζει στο πρόγραμμα, έτσι ώστε επιθυμίες μελών και θεραπευτικές ασχολίες να συμπιπτούν. Γίνεται προσπάθεια να μπουν οι "βάσεις" της ομάδας και ο Κ.Λ. από τη μια βοηθάει να αναλάβουν όλα τα μέλη προσπάθεια, προβολής ηγετικών στοιχείων αλλά δεν αφήνει την τόσο γρήγορη εδραίωση ενός ηγέτη.

Τέλος αφού κάνει προσπάθεια μείωσης αρνητικών ηγετικών στοιχείων, προσπαθεί να κερδίσει την εμπιστοσύνη των μελών.

Στην ομάδα τα όρια αυτής της φάσης ήταν περίπου από τη 2η ως και την 3η συνάντηση. Στη φάση αυτή αρχικά βλέπουμε τα μέλη να προσπαθούν να δώσουν το στίγμα τους μέσα στην ομάδα. Η Ελένη δοκίμασε την Κ.Λ. δεν ήλθε από την αρχή, στην ομάδα. Η Αλεξία με σκοπό να πάρει κάποια ηγετική θέση επιθυμεί να φέρει πίσω την Ελένη επιβάλλοντας ως "αρχηγός" την τάξη. Στην 3η συνάντηση η Ελένη με σκοπό να κερδίσει κάποια "καλή" θέση ζητά από την Κ.Λ. να της πει τη γνώμη της για τη ζωγραφιά της. Η Κ.Λ. με τη σειρά της ενισχύει την Ελένη με σκοπό να τονίσει τα τυχόν ηγετικά στοιχεία που είχε. Όταν ο Θάνος προσπάθησε στην 3η συνάντηση να προσβάλλει την Κατερίνα, η Κ.Λ. θεωρώντας αρνητική πρωτοβουλία αυτό που έκανε, προσπάθησε να περιορίσει τη συμπεριφορά του Θάνου. Η Κ.Λ. έκανε κάθε προσπάθεια ώστε να δημιουργηθούν κατάλληλες προϋποθέσεις, για την ανάπτυξη σχέσεων μεταξύ των μελών. Επίσης κατά τη 2η συνάντηση, όταν η Αλεξία επιχείρησε να ενοχλήσει το Ζήση η Κ.Λ. εμπόδισε αυτή την αρνητική της τάση.

Η Κ.Λ. έδωσε τη δυνατότητα σε όλα τα μέλη για εμπλοκή. Μάλιστα στη 2η συνάντηση προκάλεσε τη Γαλήνη σε εμπλοκή και διάλογο.

Τα μέλη Ζήσης, Ελένη συχνά προκαλούσαν την κριτική της Κ.Λ. Η Κ.Λ. με σκοπό να αποκτήσει κάποια "καλή σχέση" έλεγε την άποψή της προσέχοντας να μην χάσει την ευκαιρία να κερδίσει την εμπιστοσύνη των μελών.

Κατά την 3η συνάντηση η Κ.Λ. ενισχύει την πράξη της Αλεξίας και του Θάνου (τα παιδιά τραγουδούσαν). Η Κ.Λ. τραγούδησε μαζί τους, με σκοπό να δείξει πως μια τέτοια είδους συμπεριφορά είναι πράξη επιτρεπτή και παραδεκτή για την ομάδα.

Η Κ.Λ. κατά τη διάρκεια αυτών των συναντήσεων έκανε μια αναφορά στο συμφωνητικό με σκοπό να δώσει έμφαση στους κανόνες και τις αρχές που τέθηκαν για την ομαδική λειτουργία.

Όταν κατά την 2η Συνάντηση, η Κ.Λ. ρώτησε αν στα μέλη αρέσει το σχολείο, τα μέλη απαντήσανε και το ένα έλεγε κάτι απευθυνόμενο όχι στην Κ.Λ. αλλά στα άλλα μέλη. Αυτό έδειχνε μια προσπάθεια των μελών να σφίξουν λίγο τις σχέσεις τους, μέσω του διαλόγου. Έτσι η ομάδα πέρασε στην γ' φάση.

3. Φάση ενδιάμεση

Σύμφωνα μ' αυτή τη φάση παρατηρείται ομαδική σύνδεση και στοιχεία συνοχής των μελών. Τα μέλη συνεχίζουν να επιδίδονται στη διατήρηση δεσμών μεταξύ τους. Παρατηρείται προσπάθεια εμπλοκής αξιόλογη και τα μέλη αναπτύσσουν ηγετικές τάσεις. Επίσης έχουμε προσπάθεια διατήρησης ελέγχου όσο αφορά κανόνες και αξίες. Τα μέλη έχουν τώρα ζήσει ήδη, κάποιες ομαδικές εμπειρίες, που τα βοηθούν να νιώθουν βαθιά μέσα τους ότι ανήκουν στην ίδια ομάδα. Η Κ.Λ. προσπαθεί να παρέμβει μέσω του προγράμματος και να επιφέρει τα ποθητά αποτελέσματα.

Ήδη αρχίζει να παρουσιάζεται κάποια κίνηση υποομάδων αλλά γενικά η ομάδα χαρακτηρίζεται από σχετική ηρεμία.

Στην ομάδα η φάση αυτή έλαβε χώρα κατά τη διάρκεια της 4ης συνάντησης. Βλέπουμε να αναπτύσσονται και να ενισχύονται οι σχέσεις των μελών αφού οι Τάσος και Θάνος μιλάγανε για την προηγούμενη ημέρα, κατά την οποία παίζανε μαζί. Η Κ.Λ. ενθαρύνει τους Ζήση και Γαλήνη για εμπλοκή και συμμετοχή στο πρόγραμμα. Έκανε εμφάνιση η δυάδα Τάσος - Θάνος. Σ' αυτή τη συνάντηση τα μέλη δούλεψαν ομαδικά και έτσι επιχειρήθηκε η τόνωση του ομαδικού πνεύματος. Η Κ.Λ. μέσω του προγράμματος προσπάθησε να εμπλέξει τα μέλη (Γαλήνη) έτσι ώστε να λάβει κάποια θεραπευτικά μηνύματα. Πέρα από όλα αυτά, η ομάδα λειτούργησε ομαλά και δεν σημειώθηκε κάτι που να βάλει σε κίνδυνο τη λειτουργία της.

4. Φάση Αναθεώρησης

Σύμφωνα με τη θεωρία σ' αυτή τη φάση παρατηρείται γενική αλλαγή και ανακατάταξη σε διάφορους τομείς.

Έτσι και στην ομάδα κατά τη διάρκεια της 5ης συνάντησης επικρατεί μια κατάσταση αλλαγών και σχετικής ανησυχίας. Η Ελένη λογομαχεί με την Αλεξία και ο Θάνος ειρωνεύεται τη Γαλήνη. Ο Θάνος αισθάνεται να απειλείται ο ρόλος του, ως ηγέτης και έτσι αναλαμβάνει αυτού του είδους τη συμπεριφορά για να εμποδίσει μια αλλαγή στην ηγεσία. Σ' αυτή τη συνάντηση είδαμε τη Γαλήνη να αλλάζει ρόλο και από όχι τόσο ενεργό μέλος έγινε ένα μέλος με θάρρος και άποψη έστω και στιγμιαία.

5. Φάση Ωρίμανσης

Σύμφωνα με τη θεωρία η ομάδα αυτή χαρακτηρίζεται από σταθεροποίηση ανάπτυξη ενός χαρακτηριστικού κλίματος και γενικά σ' αυτή τη φάση η ομάδα δίνει τους καρπούς της και τα μέλη περνάνε, μια κατάσταση με ενεργό συμμετοχή, που βαίνει αρκετά βοηθητική για την ομαδική λειτουργία και τα ίδια. Την ομάδα διακρύβει η ισορροπία.

Κατά συνέπεια αυτά τα χαρακτηριστικά παρουσιάστηκαν στην ομάδα κατά την 6η έως και την 10η συνάντηση. Κατά τη διάρκεια αυτής της φάσης είδαμε τα μέλη να μπαίνουν σε μία "ρουτίνα", να συμμετέχουν στο μέγιστο των δυνατοτήτων τους, να συνδιαλέγονται και να δίνουν τον καλύτερο εαυτό τους. Ειδικά στην 9η συνάντηση τα μέλη μηδενός εξαιρουμένου είχαν εμπλακεί στο βαθμό που απαιτούσε το πρόγραμμα, βγαίνοντας από τα όριά τους. Τόσο η Γαλήνη όσο και ο Ζήσης, φαίνονται στο πέρασμα αυτής τη φάσης να γίνονται "ένα" με την ομάδα.

Την ομάδα σ' αυτή τη φάση, χαρακτήρισε η δημιουργικότητα και η ανάγκη αυτοεκπλήρωσης από την πλευρά των μελών, αφού το καθένα έδωσε τον αγώνα του, για να συμμετέχει στην ομαδική δράση.

Σ' αυτή τη φάση τα μέλη βίωσαν πολλά προσωπικά στοιχεία το καθένα και ταυτόχρονα πήραν τα μηνύματά τους, για να περάσει έτσι η ομάδα στη ΣΤ φάση.

6. Φάση Τερματισμού

Σύμφωνα με τη θεωρία το τέλος μιας ομάδας μπορεί να επέλθει για διάφορους λόγους (προκαθορισμένη λήξη, επίτευξη στόχων, μη προσαρμογή των μελών, έλλειψη συνδετικότητας κ.τ.λ.).

Ανάλογα με την κάθε μια από τις παραπάνω περιπτώσεις ισχύουν και διαφορετικοί χειρισμοί από τον Κ.Α..

Στην ομάδα η φάση του τερματισμού έλαβε χώρα από την 11η ως και την 13η συνάντηση. Ο τερματισμός σ' αυτή την ομάδα, ήταν αποτέλεσμα προκαθορισμένης

διάρκειας για αυτή. Δηλαδή από την αρχή της ομάδας ήταν γνωστό ότι σε οποιαδήποτε περίπτωση, η ομάδα θα είχε διάρκεια δεκατριών συναντήσεων.

Έτσι λοιπόν με το πέρας αυτών των συναντήσεων επήλθε και ο τερματισμός της ομάδας.

Η Κ.Λ. με σκοπό την ομαλή, μετάβαση των μελών σ' αυτή τη φάση, ξεκίνησε από την 7η συνάντηση μέσω μιας ιστορίας με ανάλογο θέμα (αποχωρισμό), με σκοπό να εισάγει το θέμα. Τα μέλη γνωρίζανε ότι κάπου εκεί η ομάδα θα κλείσει, αλλά παρόλα αυτά χρειαζόταν μια βοήθεια σ' αυτό το στάδιο. Έτσι πήρανε μια πρώτη γεύση έπειτα ακολούθησε η συνάντηση μέσω της οποίας σχόλια και εντυπώσεις βγήκαν στην ομάδα για να έρθει το αποχαιρετηστήριο πάρτυ της 13ης συνάντησης, να σφραγίζει την ομάδα και το έργο της.

Κάπως έτσι ήρθε η τελική φάση, το τέλος της ομάδας και κάπως έτσι τελείωσε και η λειτουργία της.

9. Διάγνωση - Εκτίμηση

Η ομάδα λειτούργησε ομαλά. Η πορεία της ήταν ικανοποιητική. Κατά τη διάρκεια λειτουργίας δε σημειώθηκε γεγονός τέτοιο που να βάλει σε κίνδυνο την υπόσταση και την οργάνωσή τους. Μεμονωμένα η Κατερίνα απαιχώρησε αλλά αυτό το καθόρισε η μητέρα της. Η Κ.Λ. δεν μπορούσε να έχει διαφορετικό αποτέλεσμα από τη στιγμή που η μητέρα (κηδεμόνας) αρνείται τη βοήθεια. Η Η. Η. Perlman αναφέρει σε βιβλίο της πως το άτομο πρέπει να επιθυμεί τη βοήθεια για να τον παρασχεθεί αυτή (Η.Η. Perlman, Κ.Ε.Α. για διεργασία λύσης προβλημάτων, εκδόσεις Ατλάντη, σσ. 235-336). Πέρα από αυτό τίποτα δεν "απειλήσε" τη λειτουργία της ομάδας.

Από κει και πέρα η σύσταση της ομάδας συνοδεύταν από κάποιο σκοπό και επιμέρους στόχους η πραγματοποίηση της οποίας ως ένα ικανοποιητικό βαθμό, ενισχύει την άποψη ότι ήταν μια επιτυχημένη προσπάθεια.

Ήταν μια ομάδα με ψυχαγωγικό - θεραπευτικό σκοπό μέσω της οποίας έγινε προσπάθεια, προσφοράς, στα διάφορα προβλήματα που τα μέλη αντιμετώπιζαν. Τόσο το πλαίσιο στο οποίο συστάθηκε και οι τεχνικές της Κ.Λ. όσο και οι προσπάθειες από την πλευρά των μελών, συνέβαλλαν στην ανύψωση της ομαδικής ιδέας. Μιας ιδέας από την οποία αναφερόταν ένα λειτούργημα (βοήθεια) απευθυνόμενο στον άνθρωπο.

Με όλα αυτά η ομάδα που λειτούργησε πέτυχε το σκοπό ίδρυσής της ως θεραπευτική και ψυχαγωγική. Πέτυχε το σκοπό της διότι βοήθησε τα μέλη να δουν κάποια άποψη για τον εαυτό τους διαφορετική από αυτή που είχαν. Πριν ακόμα τελείωσε η ομάδα η στάση των μελών στο κέντρο είχε βελτιωθεί αξιοσημείωτα. Αυτό προήλθε από παρατήρηση τόσο της Κ.Λ. όσο και των υπευθύνων.

Επίσης η ομάδα είχε κάποιους επιμέρους σκοπούς, τους οποίους διεκπεραίωσε με

τη λειτουργία της: πραγματοποίησε γνωριμία ουσιαστικότερη με το κάθε μέλος, έδωσε δυνατότητα κατανόησης της προβληματικής συμπεριφοράς του κάθε μέλους και των αιτιών αυτής, βοήθησε στη προσαρμογή ορισμένων νέων μελών στο κέντρο και τέλος μέσω της ομάδας πραγματοποιήθηκε θεραπευτική παρέμβαση στο πρόβλημα του κάθε μέλους.

Όλα αυτά επισφραγίζουν τη άποψη της επιτυχημένης ομαδικής λειτουργίας.

Από τις δυνατότητες που μπορούσε να έχει ως ομάδα του συγκεκριμένου κέντρου δεν μπορεί να λεχθεί πως υπάρχει κάποιο μελανό σημείο, η απουσία του οποίου μπορούσε να επιφέρει περισσότερα αποτελέσματα.

Στη συνέχεια και χωρίς να θεωρηθεί επανάληψη γίνεται μια αναφορά στους πιο συγκεκριμένους παράγοντες που ολοκληρώνουν την εκτίμηση της ομάδας.

Εκτίμηση της Ομάδας

α. Αξιολόγηση της λειτουργίας της ομάδας

Η αξιολόγηση της λειτουργίας της ομάδας πραγματοποιήθηκε με βάση του προκαθορισμένους στόχους, για τη σύσταση της ομάδας. Αυτό σημαίνει ότι αρχικά είχαν τεθεί κάποιοι στόχοι, οι οποίοι είναι οι κάτωθι:

1. Στοιχεία που συλλέχθηκαν για το κάθε μέλος που συμμετείχε στα προγράμματα του Κέντρου.
2. Η αναζήτηση των παραγόντων που δημιουργούσαν τη δυσλειτουργική συμπεριφορά των μελών της σχολικής ηλικίας.
3. Η θεραπεία των παραγόντων / αιτιών της δυσλειτουργιακής συμπεριφοράς των συμμετεχόντων στην ομάδα μελών του Κέντρου.
4. Να δοθεί βοήθεια προς τα νέα μέλη για την ομαλή προσαρμογή τους στο Κέντρο.

Προτού όμως παρουσιαστεί μια γενική εκτίμηση για τη λειτουργία της ομάδας, αξίζει να σημειωθεί ότι αυτή έγινε επίσης, περιλαμβανομένων των αναφερθέντων στόχων με βάση τον **βαθμό οργάνωσης** της ομάδας, καθώς και τον βαθμό λειτουργικότητάς της.

Η ομάδα να επισημανθεί ότι, ολοκληρώθηκε με δεκατρείς (13) συναντήσεις, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν στο χρονικό διάστημα των τριών (3) μηνών περίπου.

Επομένως, σε γενικές γραμμές μπορεί να λεχθεί ότι, αξιολογώντας την ομάδα και βάση των παραπάνω στοιχείων, η ομάδα στις συγκεκριμένες συνθήκες λειτούργησε ικανοποιητικά.

Σε ό,τι αφορά την **οργάνωση** να σημειωθεί ότι ήταν εντός των επιτρεπόμενων από το Κέντρο ορίων. Αυτό σημαίνει ότι είχε δοθεί στη διάθεση της ομάδας και της

Εκ.Κ.Λ. από το Κέντρο, ένας χώρος, υλικά μέσα και το ειδικευμένο προσωπικό (Κ.Λ., ψυχολόγος, Υπεύθυνες της Ημερήσιας Απασχόλησης). Αυτοί οι παράγοντες σε συνδιασμό μεταξύ τους αποτέλεσαν ως επί το πλείστον τη δυνατότητα και την τηρούμενη στάση του Κέντρου απέναντι στα φιλοξενούμενα μέλη του. Μέσα στο παρεχόμενο χώρο δινόταν οι δυνατότητες διεπιστημονικής συζήτησης και λήψεως αποφάσεων από κοινού, σχετικά με τη λειτουργία της ομάδας.

Με βάση τα παραπάνω μπορεί να ειπωθεί πως το Κέντρο από την πλευρά του, διέθετε τις κατάλληλες προϋποθέσεις για την θετική έκβαση της ομάδας Κοινωνικής Εργασίας.

Στη συνέχεια θα γίνει λεπτομερής αναφορά στο βαθμό επίτευξης των στόχων που ήδη αναφέρθηκαν.

Το Κέντρο για τα μέλη τα οποία ήταν από άλλες χρονιές στο Πρόγραμμα Ημερήσιας Απασχόλησης, αλλά και για τα νεότερα μέλη, είχε στη διάθεσή τους ελεειπή στοιχεία και για ορισμένα νέα μέλη δεν είχε καθόλου στοιχεία. Αποτέλεσμα αυτού ήταν να τεθεί στόχος για συλλογή πληροφοριών μέσα από την ομάδα, οι οποίες πληροφορίες θα χρησίμευαν στη συνεργασία. Βέβαια η Κοινωνική Εργασία με Ομάδες δεν έχει αυτό το στόχο. Όμως μέσα από τη ομάδα που λειτούργησε μπορούσε παράλληλα να εξυπηρετηθεί κι αυτή η απαίτηση του πλαισίου.

Οι πληροφορίες που θα συλλέγονταν αφορούσαν το οικογενειακό περιβάλλον του κάθε μέλους, τις σχέσεις μέσα στην οικογένεια, τα διάφορα προβλήματα, το ρόλο του κάθε παιδιού και τη θέση του στην οικογένειά του, κ.ο.κ. Όλα αυτά μπορούσαν να προκύψουν μέσα από την ομάδα. Το Κέντρο είχε ανάγκη αυτές τις πληροφορίες για την καλύτερη γνωριμία με μέλος / παιδί, την κατανόηση της συμπεριφοράς του και κατά συνέπεια την ικανοποιητικότερη βοήθεια του μέλους στους τομείς που υπάρχει ανάγκη για βοήθεια, μέσω των προγραμμάτων που εφαρμόζονται στο ΚΕ.Φ.Ο. Αυτός ο στόχος όπως είναι κατανοητό αποσκοπεί μόνο στη βοήθεια των μελών του Κέντρου. Το Κέντρο όταν έχει τις απαραίτητες πληροφορίες και γνωρίζει γεγονότα έχει αποτελεσματικότητα στα προγράμματά του.

Για το λόγο ότι πιο κάτω θ' αναλυθεί ο βοηθητικός ρόλος της ομάδας για το κάθε μέλος χωριστά, σ' αυτό το σημείο θ' αναφερθεί απλώς ένα παράδειγμα πως όταν πληροφορία εισέρχεται στο Κέντρο αφορά τη βοήθεια των μελών που παρακολουθούν τα προγράμματα εκεί. Όταν γίνονται οι εγγραφές των μελών, τότε συλλέγονται ελάχιστα μόνο στοιχεία για το κάθε μέλος.

Στην περίπτωση της Αλεξίας Μ. η οικογένειά της δε φροντίζει καθόλου για τη μόρφωση ή την ψυχαγωγία των παιδιών κι αυτές τις ανάγκες - για μόρφωση και ψυχαγωγία - η Αλεξία τις εξέφρασε εντός των προγραμμάτων και της ομάδας· το Κέντρο με τη σειρά του κατέβαλε προσπάθειες για να τις ικανοποιήσει στο βαθμό που ήταν

εφικτό να ικανοποιηθούν και σύμφωνα με τις δυνατότητες του Κέντρου. Επιπλέον η άγνοια των συνθηκών διαβίωσης που επικρατούν στο σπίτι της Αλεξίας από την Κοινωνική Υπηρεσία και κυρίως από τις υπεύθυνες του προγράμματος, τους ήταν αδύνατο να κατανοήσουν και τη συμπεριφορά της. Οπότε τη χαρακτήριζαν ένα "ζωηρό παιδί". Επί του παρόντος όμως, μέσω της ομάδας η συμπεριφορά της Αλεξίας αποδίδεται και σ' άλλους παράγοντες, πέρα από το γεγονός ότι η ίδια αντιλαμβανόταν στην ομάδα μια διαφορετική στάση απέναντί της.

Τα μέλη αριθμητικά, αντιστοιχούν σε 60-70 περίπου κάθε χρόνο που συμμετέχουν στο πρόγραμμα της Ημερήσια Απασχόλησης. Η περιοχή κατοικία από την οποία προέρχονται είναι από τις πιο υποβαθμισμένες περιοχές της Λάρισας και τα προβλήματά της είναι πολλά και σοβαρά. Αυτή η κατάσταση έχει ως αποτέλεσμα τα παιδιά προβληματικών οικογενειών να παρουσιάζουν έντονα προβλήματα συμπεριφοράς. Όλα αυτά εκδηλώνονται μέσα απ' την παρουσία τους στο Κέντρο.

Το 1904 όπου ο Freud ανέπτυξε τη **Θεωρία της ψυχοσεξουαλικής εξέλιξης**, του ατόμου, εξέφρασε και την άποψή του ότι, η μελλοντική συμπεριφορά και διαμόρφωση του χαρακτήρα του ατόμου δεν είναι τυχαία, αλλά έχει τις ρίζες της στα πρώτα χρόνια της ζωής τους σε προηγούμενες καταστάσεις που έζησε. Ο ίδιος υποστήριξε ότι προηγούμενες καταστάσεις που βίωσε το άτομο στα πρώτα χρόνια (παιδική ηλικία) και τις οποίες απώθησε στο ασυνείδητο του, αποτελούν καθοριστικούς παράγοντες για το αν και πόσο υγιής θα είναι η μελλοντική προσωπικότητα (Freud, 1904α). Επομένως το παιδί στα πρώτα χρόνια της σχολικής του ηλικίας κουβαλά τις εμπειρίες της οικογένειας και τις μεταφέρει στο σχολικό και κοινωνικό περιβάλλον.

Έτσι κατά τη παραμονή τους στο Κέντρο τα συγκεκριμένα παιδιά αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα. Το Κέντρο έχοντας σκοπό να τα βοηθήσει, προχώρησε στη σύσταση ομάδας, έτσι ώστε να διαγνωστούν οι αιτίες, από τις οποίες προκαλούνται τα συγκεκριμένα προβλήματα.

Σ' αυτό τον τομέα η ομάδα έκανε αρκετά καλή δουλειά. Μέσα από τις δραστηριότητες της ομάδας και τις παράλληλες ενέργειες της Κοινωνικής Λειτουργού, που περιλάμβαναν συνεργασία με το σχολείο, το οικογενειακό περιβάλλον και τους ειδικούς του Κέντρου, κατάφερε ν' ανακαλύψει και παρουσιάσει κάποια σημαντικά για τα παιδιά γεγονότα, που αποτέλεσαν ιδιαίτερα διαφωτιστικά για τη συμπεριφορά των μελών. Αυτό σημαίνει ότι μέσω της ομαδικής δραστηριότητας έχει γνωστός ο ψυχικός κόσμος του κάθε μέλους, κατά τρόπο όπως διαμορφώνεται μέσα από το οικογενειακό του περιβάλλον.

Ένας στόχος της ομάδας, απαραίτητος για να επιτύχει ο προηγούμενος στόχος, είναι η **θεραπεία** δηλαδή, η παροχή βοήθειας στο άτομο να προσπαθήσει, ν' αγνωστεί, να ξεπεράσει τις δυσκολίες, ν' ανταπεξέλθει στις καθημερινές του υποχρεώσεις και να

νικήσει στη ζωή. Κατά συνέπεια, μετά από την **διαγνωστική εκτίμηση** για το κάθε μέλος επακολούθησε η θεραπευτική προσπάθεια με σκοπό να βοηθηθούντα μέλη. Αναλυτικότερα στοιχεία θα παρουσιαστούν για τη Διάγνωση και τη θεραπεία στα σχετικά κεφάλαια αυτής της μελέτης.

Τέλος, αξίζει ν' αναφερθεί ότι μέσω της ομάδας γινόταν μια προσπάθεια (να προσαρμοστούν τα νεότερα μέλη του Κέντρου· εκείνα δηλαδή που είχαν προβλήματα λόγω ότι ήταν νέα στο Κέντρο και τα οποία συμμετείχαν στην εν λόγω ομάδα. Συγκεκριμένα, αυτά τα μέλη ήταν: Η Γαλήνη, ο Ζήσης, η Αλεξία και η Κατερίνα. Πράγματι αυτό ο στόχος επιτεύχθηκε κι αυτό φαίνεται από το γεγονός ότι τα τρία (3) από τα τέσσερα (4) αναφερόμενα μέλη, είχαν ικανοποιητική προσαρμογή. Αφετέρου ο στόχος είχε και μια αποτυχία σε ό,τι αφορούσε την Κατερίνα, αλλά η ευθύνη της αποτυχίας αποδίδεται - βάση των γεγονότων - στη μητέρα της και στα προβλήματα που αντιμετώπιζε· αυτό το γεγονός αποτελεί μελλοντικό στόχο των Κ.Λ. του Κέντρου.

Κλείνοντας αυτό το κεφάλαιο και συνοψίζοντας όσα αναφέρθηκαν, προτού ακολουθήσουν τα κεφάλαια Διάγνωση - Θεραπεία, πρέπει να τονισθεί ότι, μετά τη γνώμη των ειδικών του Κέντρου, η ομάδα ήταν που βοηθητική και είχε επιτυχία για το κάθε μέλος χωριστά.

10. Σύνδεση της ομάδας με τη Θεωρία του BION για την ομάδα

Ο Bion δέχεται πως σε μία ομάδα τηρούν "δύο ομάδες". Η ομάδα βασικής υπόθεσης και η ομάδα εργασίας. Δηλαδή όχι πως υπάρχουν δύο ομάδες αλλά δύο κινητήριες δυνάμεις.

Στην ομάδα εργασίας τα μέλη συνασπίζονται γύρω από την ομάδα, έχοντας βαθιά μέσα τους το σκοπό ίδρυσης της και λειτουργούν βάση όλων των τυπικών κανόντων.

Στην βασική υπόθεση, ομάδα λαμβάνεται η ψυχική τάση, ο ψυχικός κόσμος του κάθε μέλους και το πως αυτός βγαίνει προς τα έξω. Δηλαδή μελετούνται οι σιωπηρές υποθέσεις, που αναδύονται μέσα στην ομάδα.

Σύμφωνα με τον Bion υπάρχουν περιοχές συναισθηματικών καταστάσεων, από τις οποίες μπορούμε να συμπεράνουμε τις τρεις βασικές ομαδικές υποθέσεις.

- α. Βασική ομαδική υπόθεση της εξάρτησης.
- β. Βασική ομαδική υπόθεση της μάχης-φυγής.
- γ. Βασική ομαδική υπόθεση του ζευγαρώματος.

Στην ομάδα παρουσιάστηκε η ομάδα εργασίας. Η μορφή της δίνεται μέσω του σκοπού σύστασης της ομάδας από την πλευρά των μελών. Τα μέλη συναντήθηκαν με σκοπό να βιώσουν την ομαδική εμπειρία, τη συνεργασία, να ψυχαγωγηθούν να

δημιουργήσουν, να εκφραστούν και να "διδασθούν" κάποια πράγματα, γύρω από την ομαδική λειτουργία.

Στην ομάδα εργασίας τα μέλη, τηρούν χρονικά όρια της ομάδας με το να βρίσκονται την συγκεκριμένη ώρα στο χώρο διεξαγωγής. Παρακολουθούν και συμμετέχουν στο πρόγραμμα λειτουργίας περισσότερο ακολουθώντας το ομαδικό πνεύμα, στο οποίο συμφώνησαν να συμμετέχουν. Συμορφώνονται με τις κατευθύνσεις της Κ.Α. και της ομάδας με σκοπό την αρμονική συνύπαρξή και συνδιαλαγή στην ομάδα. Όσο ο αριθμός των συναντήσεων μεγαλώνει, ένα μοτίβο λειτουργίας εδραιώνεται και η ομάδα εργασίας μοιάζει τυπική διαδικασία, που τα μέλη έχουν βιώσει και αντιδρούν μέσα σ' αυτή όλο και πιο άνετα.

Αρχικά γίνονται κάποια σχόλια ή συζήτηση, εισάγεται το θέμα της ημέρας, αρχίζει η συνδιαλαγή των μελών, αναλύονται διάφορες καταστάσεις, η ομάδα φτάνει στο τέλος, όχι απαραίτητα επειδή τελείωσε αλλά, επειδή φτάνει το τέλος του χρόνου διάρκειας που ανεδικνύεται για μια ομάδα.

Κατά τη διάρκεια που λαμβάνει χώρα η ομάδα εργασίας, ταυτόχρονα αναδύονται στοιχεία της ομάδας, βασικής υπόθεσης. Μέσα στην ομάδα παρουσιάστηκαν και οι τρεις μορφές βασικών ομαδικών υποθέσεων.

Βασική ομαδική υπόθεση της εξάρτησης

Σ' αυτή την ομάδα ίσως μπορούν να προσχωρίσουν οι: Αλεξία, Γαλήνη και ο Ζήσης.

Η Αλεξία ήταν ένα μέλος που φαινόταν αντιδραστικό και άτομο που δεν συμβιβάζεται. Όλοι ήταν στραμμένοι εναντίον της συμπεριφοράς της και η ίδια την διατηρούσε. Η πορεία της στην ομάδα έδωσε αρκετά στοιχεία αντίδρασης. Όμως πάντα ήταν παρόν και πάντα ήθελε να είναι στην ομάδα, άσχετα από την τάση της να καθορίζει τον τρόπο μέσω του οποίου θα συμμετείχε.

Οτιδήποτε συνέβαινε τα έλεγε στην Κ.Α. ειδικά σ' αυτό το σημείο η εξάρτησή της ήταν εμφανής. Επιδίωκε πάντα να έχει κοντά της την Κ.Α. Στην αρχή των συναντήσεων βλέπουμε να την διεκδικεί από την Ελένη.

Η Γαλήνη ήταν ένα μέλος, που δεν εκφραζόταν αλλά, παρόλα αυτά το βλέμμα της ακόμα που ήταν καρφωμένο στο πρόσωπο της Κ.Α., η καρτερικότητα με την οποία περίμενε τις κατευθύνσεις όλα αυτά την παρουσιάζουν, με κάποιο βαθμό εξάρτησης. Επίσης η Γαλήνη με σκοπό να αποφύγει κάθε μορφής απόρριψη, (που κατά τη γνώμη της θα την έκανε να χάσει το κέντρο, της ομάδας δεν αντιδρούσε σε οποιοδήποτε ερέθισμα πιθανόν και να την ενοχλούσε.

Ο Ζήσης μετέφερε μέσα στην ομάδα, συναισθήματα και στάσεις που είχε αναπτύξει μέσα στο σπίτι του. Έτσι συνηθισμένος: να εξαρτάται από τη μητέρα του, για

να καλύψει τις συναισθηματικές του ανάγκες και από το γιατρό του, για να καλύψει τους φόβους, για την υγεία του, είχε και μέσα στην ομάδα στοιχεία έντονης εξάρτησης. Επιζητάγε με πολλούς τρόπους, την προσοχή της Κ.Α. Πάντα ζητάγε βοήθεια και κατευθύνσεις πιο συγκεκριμένες σαν να ήθελε να κρατά ανοιχτή μια πόρτα επικοινωνίας με την Κ.Α.

Στην βασική ομαδική υπόθεση, της μάχης-φυγής μπορούν να ανήκουν σύμφωνα με την Κ.Α.: Η Αλεξία, η Κατερίνα και ο Ζήσης.

Η Αλεξία μπορεί να λεχθεί ότι είχε και αυτή της μορφής (μάχης-φυγής) στοιχεία, διότι κάθε φορά που κάτι ζητούσε να γίνει, αν αυτό δεν γινότανε τότε δε συμμετείχε στο πρόγραμμα, άσχετα από το αν της είχαν εξηγηθεί οι λόγοι, για τους οποίους δεν μπορούσε να γίνει αυτό που ζητούσε. Από τη γενικότερη παρουσία της στην ομάδα η Κ.Α. υποστηρίζει πως η φυγή για την Αλεξία ήταν η πρώτη αντίδρασή της. Αντίδραση που διατηρούσε και μέσα στο σπίτι της.

Επίσης η Ελένη είχε παρουσιάσει κατά τη διάρκεια της ομάδας, συμπεριφορά τέτοια που να μπορεί να μπει στην ομαδική βασική υπόθεση της μάχης - φυγής.

Από την 2η κιόλας συνάντηση και λόγω του ότι, δεν είχε σχέση, ακόμα με την ομάδα, ήρθε στην πόρτα (του χώρου διεξαγωγής της ομάδας) έφυγε για να επιστρέψει λίγο αργότερα. Στις διαμάχες της με την Αλεξία έλεγε όσα είχε να πει και σταματούσε έπειτα, σαν να θεωρούσε ως λύση στο πρόβλημά τους τη φυγή της.

Η Κατερίνα ανήκει σ' αυτή τη βασική ομαδική υπόθεση διότι γενικά η στάση της είχε στοιχεία φυγής. Το παιδί έμεινε πολύ λίγο διάστημα στην ομάδα, παράλληλα τα στοιχεία της Κ.Α. ήταν συγκεκριμένα, αλλά, όμως δίνουν την εικόνα ενός παιδιού που από τα προβλήματα του με την πρώτη δυσκολία απέχει. Αυτή τη στάση η Κατερίνα την είχε αποκτήσει, από την συμπεριφορά της μητέρας.

Η Κατερίνα είχε πρόβλημα μάθησης στο σχολείο η μητέρα την σταμάτησε. Είχε πρόβλημα του ποιός να την ξυπνά για το Κέντρο (αν είχε απόγευμα σχολείο) η μητέρα της απαγόρευσε να πηγαίνει. Έτσι η Κατερίνα όταν συναντούσε δυσκολία διάλεγε το δρόμο της φυγής. Μπορούσε να βάλει το ξυπνητήρι και να είναι συνεπής στις υποχρεώσεις της. Αν λεχθεί πως είχε ευθύνη και η μητέρα, δεν τη βοηθούσε και η Κατερίνα πιέζοντάς την με τα δικαιώματά της.

Στην ομάδα κρατούσε μια απόσταση από τα πράγματα και φαινόταν ουσιαστικά, σαν να μην έδινε καν τη μάχη και να πήγαινε ευθύς εξ' αρχής στη φυγή. Έδινε πολύ λίγη σημασία στη μάχη. Σε επίσκεψη της Κ.Α. στο σπίτι ρωτήθηκε αν ήθελε η ίδια να είναι στο Κέντρο. Δήλωσε πως επιθυμούσε να μιλήσει για αυτό η μητέρα.

Ο Ζήσης έδωσε κάποια στοιχεία σθένους μάχης φυγής. Κάθε φορά που κουραζόνταν ζητάγε από την Κ.Α. να σταματήσει. Μόλις αισθανόταν άσχημα λόγω του προβλήματος της υγείας του, δεν πήγαινε ούτε στο σχολείο, ούτε στο Κέντρο (στην

ομάδα), άσχετα αν ο γιατρός είχε αντίθετη άποψη για αυτή την αντιμετώπιση. Ποτέ δεν προσπαθούσε να ασκήσει τον εαυτό του, σε μεγαλύτερη κατανάλωση ενέργειας. Η λύση σε οτιδήποτε παρουσιαζόταν ήταν η φυγή.

Στην κατηγορία της βασικής ομαδικής υπόθεσης του ζευγαρώματος ανήκαν ο Τάσος με τον Θανο.

Μέσα από την ομάδα δυνάμωσε και εδραιώθηκε η σχέση μεταξύ αυτών των μελών. Οποιαδήποτε στάση του ενός έβρισκε σύμφωνο και τον άλλον. Συμφωνούσαν τόσο τις διαθέσεις όσο και στα έργα.

Είχαν μια σχέση φιλική και υπήρχε μεταξύ τους ένα δέσιμο που έκανε πολύ δυνατό αυτό το "δεσμό". Αυτό το ζευγάρι έφερε στην ομάδα το μήνυμα της ελπίδας. Όπως από αυτούς τους δύο δημιουργήθηκε μια σχέση έτσι το μέλλον κάτι θα έφερε και για τα άλλα μέλη. Το ζευγάρι ήταν η επιβεβαίωση για τη δύναμη της ομάδας.

Τα στοιχεία που παρουσιάστηκαν και αφορούσαν το κάθε μέλος χωριστά ήταν αποτέλεσμα του ψυχικού κόσμου του καθένα.

Το κάθε μέλος συμμετείχε στην ομάδα εργασίας και συνδυαζόταν βάση του "τοπικού" της ομάδας όμως το σθένος του κάθε μέλους αναδύθηκε για να φανερώσει τον εσωτερικό κόσμο και τις προεκτάσεις του.

11. Διάγνωση για το κάθε μέλος της ομάδας

Σύμφωνα με τον Χρ. Μουζακίτη η διαγνωστική φάση περιλαμβάνει τρία στοιχεία:

1. Διεκπεραίωση της πρώτης συνέντευξης.
2. Διαμόρφωση αρχικής διάγνωσης.
3. Διατύπωση διαγνωστικής κρίσεων.

(Χρ. Μουζακίτης, Κ.Ε.Ο., 1989)

1. Ο σκοπός της προκαταρκτικής συνέντευξης έχει τους εξής άξονες: α) Γνωστοποίηση της λειτουργίας της ομάδας, β) Ανάπτυξη σχέσης εμπιστοσύνης με τα μέλη, γ) Διατύπωση του παρουσιαζόμενου προβλήματος όπως τα μέλη εκφράζουν, δ) Δίνει ευκαιρία στο Κ.Λ. να καθορίσει αν το άτομο επιθυμεί τις υπηρεσίες του πλασίου κι αν είναι κατάλληλο να συμμετέχει σε ομάδα.

Πρέπει να γίνει κατανοητό ότι πρώτη συνέντευξη με τα μέλη έγινε, για τον ψυχαγωγικό ρόλο της ομάδας.

Έτσι σ' αυτή τη συνέντευξη υπήρχε μια αρκετά θετική στάση των μελών απέναντι στο θέμα.

Δεν σημειώθηκε κάποιο γεγονός κι αναφορά του οποίου να είχε βασική σημασία,

για να καθορίζει τη πορεία της ομάδας.

2. Όσον αφορά την αρχική διάγνωση αυτή έγινε και έχει αναφερθεί στην ενότητα με τίτλο Αρχικός συλλογισμός και μέθοδος συλλογής μελών. Εκεί λοιπόν υπάρχουν όλα τα στοιχεία που αποτέλεσαν την αρχική διάγνωση για την Κ.Λ.

3. Έτσι λοιπόν περνάμε στο τρίτο στοιχείο της διαγνωστικής φάσης που είναι η διατύπωση της διαγνωστικής κρίσης.

Ο Κ.Λ. προσπαθεί να οργανώσει την αντίληψη που έχει για το άτομο (πελάτη) ώστε, να μπορέσει να επικεντρώσει αποτελεσματικά την παρέμβασή του (Χρ. Μουζακίτης, Κ.Ε.Ο., σ. 90).

Βάσει αυτού στη συνέχεια θα παρουσιαστεί η διάγνωση της Κ.Λ. για το κάθε μέλος.

Κατερίνα Α.

Η Κατερίνα 9 ετών ζούσε με τον αδελφό και του γονείς της. Παραπέμφθηκε λόγω μη συμμετοχής στα προγράμματα ανάγκης προσαρμογής στο κέντρο και τάσεις απομόνωσης.

Η Κατερίνα έδωσε μια πολύ καλή παρουσία όσο διάστημα ήρθε στο κέντρο. Ήταν ένα παιδί που υπάκουε στους κανόνες της ομάδας, συμμετείχε κάτω από σαφείς κατευθύνσεις και οι απόψεις της ήταν τεκμηριωμένες.

Κάτι που πραγματικά προβλημάτισε την Κ.Λ. ήταν ο ρόλος της μέσα στην οικογένεια. Είχε αναλάβει μεγάλες υποχρεώσεις φύλαξης του μικρού αδελφού-νοικοκυριό και έτσι δεν είχε χρόνο να ζήσει τις παιδικές της χαρές.

Αντιμετώπιζε με ρεαλισμό την ηλικία της και είχε συνηθίσει των όσων συμβαίνουν γύρω της.

Στη 2η συνάντηση κατά την οποία είχε μια "αντιδικία" με το Θάνο, φάνηκε πολύ συγκρατημένη στα λόγια της και να κρατά στάση περήφανη απέναντι στις κατηγορίες που ο Θάνος της απηύθυνε.

Ήταν ένα παιδί μοναχικό και έδειχνε έντονα προβληματισμένη. Έδειχνε αρκετά ευχαριστημένη από την παρουσία της στο Κέντρο. Η συμμετοχή της, στην ομάδα κράτησε μόνο 8 συναντήσεις. Αιτία διακοπής από την ομάδα ήταν η μητέρα της, η οποία (παρά τις αλλεπάλληλες προσπάθειες της Κ.Λ. να την πείσει για τα αντίθετο) δεν επέτρεψε την περαιτέρω συμμετοχή της Κατερίνας στο Κέντρο. Η οικογένειά της αντιμετώπιζε έντονα προβλήματα υγείας, οικονομικά και πολλά άλλα. Αυτά είχαν κάνει τους γονείς να αδυνατούν ψυχολογικά όχι μόνο να βοηθάνε το παιδί τους να ανταποκρίνεται στις υποχρεώσεις του (σχολείο), αλλά ακόμα και να τρέφουν κάποια όνειρα για τα παιδιά τους, κάποιες ελπίδες για τη ζωή, έστω απλά ως πηγή χαράς.

Είχαν τόσο σοβαρά προβλήματα υγείας (ζάχαρο η μητέρα, νεφρική ανεπάρκεια ο

πατέρας) που όλα αυτά τους ήθελαν συνέχεια στο Νοσοκομείο.

Η μητέρα επίμονα έλεγε στην Κ.Λ. πως δεν επιθυμούσε το κορίτσι της να μάθει γράμματα και να "τρέχει" στα Κέντρα. Επέμενε ότι θα περιμένει μόνο να την παντρέψει και να ησυχάσει. Αυτά ήταν τα λόγια της σε όλες τις συνεργασίες τις οποίες επιδίωξε η Κ.Λ. να έχει μαζί της.

Η μόνη υποχώρηση της μητέρας ήταν να επιτρέπει τη συμμετοχή της Κατερίνας στην ομάδα κατά τις δύο τελευταίες συναντήσεις και αυτό ήρθε μετά από πίεση της Κ.Λ.

Αλεξία Μ.

Η Αλεξία 7 ετών ζούσε με την οικογένειά της η οποία αποτελούνταν από έξι μέλη. Στο σπίτι δεν επικρατούσε ζεστή - οικογενειακή ατμόσφαιρα. Οι γονείς συνέχεια καυγάδιζαν, ο πατέρας ήταν χρήστης, η μεγάλη αδελφή είχε νοητική καθυστέρηση, ο αδελφός φεύγει από το σπίτι και επιστρέφει μετά από μέρες, χωρίς να τον αναζητήσει κανένας. Η ίδια η Αλεξία έφευγε και αυτή και κοιμόταν σε διάφορα σπίτια, οι άνθρωποι των οποίων την επομένη αν ήταν αργά τη νύχτα την πήγαιναν στο σπίτι της. Συχνά έδινε λάθος πληροφορίες και η ανεύρεση της οικογένειάς της, ήταν υπόθεση που αναλάμβανε η αστυνομία.

Η στάση της στην ομάδα ήταν πολύ προκλητική και επιθετική.

Αναφέρονται ενδεικτικά τα εξής:

Στην 1η συνάντηση λογομαχεί με την Ελένη και κοροϊδεύει το Ζήση.

Στην 2η συνάντηση χτυπά το Ζήση.

Στην 3η συνάντηση κοροϊδεύει το Ζήση.

Στην 5η συνάντηση μαλώνει με την Ελένη.

Στην 8η ενοχλεί την Ελένη.

Στην 9η εμπλέκεται στα προσωπικά της Ελένης.

Αυτή η πορεία δείχνει μια αρκετά διαταραγμένη προσωπικότητα.

Η Κ.Λ. αναφέρει πως η Αλεξία συχνά έλεγε ψέματα και παρουσίαζε τις συνθήκες ζωής της ως πολύ καλές. Είχε επίσης τη συνήθεια να κλέβει, τα παιδιά του Κέντρου και από τις υπεύθυνες ακόμη και αντικείμενα που ήταν άχρηστα για ένα παιδί της ηλικίας της. Για παράδειγμα κάποια στιγμή πήρε κάποια χάπια που η υπεύθυνη χρειαζόταν για το λαιμό της.

Στην 8η συνάντηση καλείται μέσω της ιστορίας που σχολιαζόταν να κρίνει τον ίδιο της τον εαυτό και ενώ έδειξε να καταλαβαίνει πως η φυγή από το σπίτι είναι λανθασμένη κίνηση εν τούτου δεν έκανε καμία προσπάθεια βελτίωσης της συμπεριφοράς της.

Στην οικογένειά της ο καθένας έκανε οτιδήποτε ήθελε. Κυριαρχούσε η διάλυση κάθε μορφής σχέσης και έτσι η ίδια είχε βρει λανθασμένους τρόπους αντίδρασης σ' όλα

αυτά. Δέσμαια της μιμητικής μάθησης του A. Bandara, έχοντας ως πρότυπα την οικογένειά της είχε μάθει να αντιδράει, βάση των προτύπων που είχε.

Μέσα στην οικογένειά της δεν υπήρχαν αρχές και αξίες. Δεν γνώριζε τι σημαίνει η λέξη σεβασμός, ντροπή και πότε αυτά αρχίζουν και πρέπει να ισχύουν. Σ' επίσκεψη της Κ.Λ. στο σπίτι ο πατέρα για να περάσει τους χώρους από την κουζίνα στο μπάνιο πέρασε έχονταςφορέσει μόνο εσώρουχα. Όταν του ζητήθηκε να έρθει για κάποια συζήτηση με την Κ.Λ. ήρθε χωρίς να ντυθεί και η Κ.Λ. αρνήθηκε να κάνει τη συζήτηση.

Η Αλεξία μέσα στην ομάδα είχε το ρόλο του αποδιοπομπαίου τράγου. Αυτόν το ρόλο πήρε περισσότερο από την όλη παρουσία της στο κέντρο, αφού όλοι είχαν άσχημα πράγματα να της καταλογίσουν. Όμως και εκείνη δεν έκανε προσπάθεια να το αλλάξει μέσα στην ομάδα.

Αξιοσημείωτο είναι ότι γνώριζε την κατάσταση που επικρατούσε στο σπίτι της αλλά όταν μίλαγε για αυτή πρόβαλε το μηχανισμό της άρνησης και παρουσίαζε την κατάσταση όπως η ίδια ήθελε να την προβάλει προς τα έξω.

Γενικά ήταν ένα παιδί με πάρα πολλά προβλήματα που όμως είχε έντονη την ανάγκη για βοήθεια.

Ελένη Δ.

Η Ελένη 7 ετών ζούσε με τον αδελφό της. Ήταν παιδί εκτός γάμου, όπως και η μητέρα της. Έζησε μικρή με τον πατέρα της και μετά από λίγα χρόνια σκοτώθηκε σε τροχαίο. Ήταν πάρα πολύ δεμένη μαζί του και η μητέρα της αντιμετώπιζε έντονο πρόβλημα επικοινωνίας με την κόρη της.

Παραπέμφθηκε στην κοινωνική υπηρεσία λόγω κακής συμπεριφοράς, κλοπές, ψέματα και επιθετική συμπεριφορά ήταν καθημερινές της πράξης.

Η στάση της μέσα στην ομάδα είχε ως εξής:

Στην 1η συνάντηση λογομάχησε με την Αλεξία.

Στην 2η συνάντηση καθυστέρησε να έρθει.

Στην 5η συνάντηση και στην 8η μάλωσε με κάποια από τα άλλα μέλη.

Στη 10η ενοχλούσε το Ζήση.

Γενικά ήταν ένα μέλος που σου έδινε την εντύπωση πως ζούσε σε κάποιο άλλο κόσμο. Στην 3η συνάντηση μιλάει για κάποια νονά που μένει μαζί τους. Από πληροφορίες αυτό το πρόσωπο ήταν μόνο στη φαντασία της.

Οι συνθήκες διαβίωσης ήταν άθλιες και όμως η ίδια είχε την αίσθηση ότι προερχόταν από κάποια "μεγάλη" οικογένεια. Ήταν πολύ φτωχή και η μητέρα της είχε πρόβλημα μαζί της διότι της ζήτηγε πράγματα τα οποία ήταν αδύνατο να αγοραστούν.

Η Ελένη ήταν πολύ δεμένη με τον πατέρα της. Ο θάνατός του της έφησε δυσαναπλήρωτο κενό και προσπαθούσε να το καλύψει με το να ικανοποιεί τον

αλτρονισμό της. Έφευγε από το Κέντρο δύο φορές την ημέρα για να επιστρέψει με άλλα ρούχα. Επίσης ένιωθε έντονη την ανάγκη να γνωρίζει συγγενείς. Αυτό όμως ήταν αδύνατο διότι πραγματικά τα μόνα άτομα που είχε στον κόσμο ήταν ο αδελφός της και η μητέρα της. Έτσι με σκοπό να μειώσει τον πόνο της έλλειψης γιαγιάς, θείας κ.τ.λ. αρνούσαν ότι προέρχεται από το πουθενά και ζούσε έχοντας μία νονά και άλλους συγγενείς πολλές φορές πρόσωπα, ανύπαρκτα.

Αυτή η ψευδαίσθηση δεν της έδινε ικανοποίηση βαθειά μέσα της δεν φαινόταν ευτυχισμένη, αλλά τη βοηθούσε να νιώθει όμοια με όλα τα άλλα παιδιά.

Στην ομάδα είχε το ρόλο του μικρομεγάλου μέλους και τον εμποτιζόταν αφού στη διάρκεια της ομάδας παρόλες τις παρεμβάσεις της Κ.Α. για συγκεκριμένη συμπεριφορά, στις διάφορες δραστηριότητες π.χ. χρήση υλικών και τρόπο συνεργασίας, η ίδια πάντα έκανε το δικό της. Επίσης είχε το ρόλο του ζητούντος αναγνώριση αφού συχνά ζητάγε από την Κ.Α. να την επιβραβεύσει με κάτι που έκανε.

Η Ελένη ήταν ένα παιδί με πολλά τραύματα που είχε βρει ένα δικό της τρόπο να επιβιώνει κουβαλώντας τα. Τέλος να σημειωθεί ότι όταν ζούσε ο πατέρας της μάλωνε πάρα πολύ άσχημα με τη μητέρα της. Η μητέρα τώρα λέει πως αιτία που συνήθως την χτύπαγε ο σύντροφός της, ήταν η Ελένη. Του έλεγε διάφορα ψέματα και τον πρότρυνε στο να χτυπήσει την μητέρα της. Αυτή η εντύπωση της μητέρα δυσχεραίνει κατά πολύ τη σχέση της με την κόρη της, που τώρα η Ελένη έχει τόσο ανάγκη.

Ζήσης Σ.

Ο Ζήσης ήταν 8 ετών και ζούσε με τον αδελφό του και τους γονείς του. Ο πατέρας λόγω δουλειάς έλλειπε πολλές ώρες από το σπίτι και όταν αργά το βράδυ επέστρεφε ο Ζήσης ή διάβαζε ή ετοιμαζόταν για ύπνο. Έτσι ήταν πολύ δεμένος με τη μητέρα του.

Ο Ζήσης αντιμετώπιζε ένα πρόβλημα υγείας το οποίο καθόριζε πολύ τα συναισθήματά και τη συμπεριφορά του.

Η μητέρα του λόγω του προβλήματος του τον υπερπροστάτευε. Αυτά σε συνδιασμό και με κάποιο πρόβλημα στο λόγο δυσκολεύανε πολύ τις σχέσεις του με τους άλλους.

Ο Ζήσης είχε έντονη την ανάγκη κοινωνικοποίησης και αυτό φαινόταν σ' όλη τη διάρκεια της ομάδας, παρότι δυσκολευόταν, με λίγη ενθάρρυνση συμμετείχε στο πρόγραμμα. Δεν απουσίαζε παρά μόνο όταν το πρόβλημα υγείας του βρισκόταν σε έξαρση.

Η υπερπροστατευτική τάση της μητέρας του, τον έκοβε κάθε πρωτοβουλία και δημιουργία, αφού μόλις αρρώσταινε, τον κράταγε κλεισμένο στο σπίτι προληπτικά (χωρίς σύσταση γιατρού για τέτοιου είδους αντιμετώπιση). Η μητέρα αναφέρει πως ο Ζήσης είναι ακόμα σαν το μικρό της, αφού παίζει με τα "μωρουδικά" παιχνίδια του.

Είναι πολύ χαρακτηριστική η ζωγραφιά του Ζήση στην 8η συνάντηση με θέμα την

οικογένεια. Η μητέρα είναι η μεγαλύτερη σε όγκο φιγούρα από τον πατέρα, παρότι ο τελευταίος είναι σχετικά μεγαλόσωμος.

Ενώ όλοι έχουν όλα τα μέλη του σώματός τους, από το σώμα του Ζήση λείπει το "σώμα". Το πρόβλημα υγείας που αντιμετωπίζει ο Ζήσης του προκαλεί πόνο στο στήθος. Αυτό το σημείο ο Ζήσης εννοεί να το αγνοεί (βρογχικό άσθμα).

Μέσα στην ομάδα ήταν ήσυχος και συμβιβαστικός. Σχνά από την προθυμία του έκανε λάθη.

Γενικά ήταν ένα μέλος στα πρώτα βήματα της εναρξής του στην ευρύτερη κοινωνία, (σχολείο - γειτονιά - συνοικία) που είχε ανάγκη υποστήριξης και κατεύθυνσης και όχι περιορισμού.

Γαλήνη Ζ.

Η Γαλήνη 8 ετών. Ζούσε με τους γονείς της. Ήταν συνεπής στις υποχρεώσεις και στην ομάδα. Προερχόταν από τη Βόρειο Ήπειρο και είχε έρθει στη Λάρισα πριν ενάμιση χρόνο.

Η Γαλήνη είχε μια αρκετά συγκρατημένη στάση μέσα στην ομάδα. Παραπέμφθηκε στην κοινωνική υπηρεσία λόγω εντόνων τάσεων απομόνωσης και απουσία επικοινωνίας με τη χρήση του λόγου. Ποτέ δεν μίλαγε χωρίς η Κ.Λ. να της απευθύνει το λόγο, πράγμα που γινόταν τακτικά και που πραγματικά στην 5η συνάντηση βλέπουμε πως απέδωσε καρπούς.

Στην 5η συνάντηση η Γαλήνη με τη βοήθεια και παρότρυνση της Κ.Λ. εξέφρασε τα συναισθήματά της και τη γνώμη της, γύρω από τη στάση των άλλων μελών απέναντί της.

Μέσα από την ομάδα φάνηκε ένα υπάκουο μέλος που είχε το ρόλο του ακολουθούντως. Συμφωνούσε σε όλα και με όλους, χωρίς να φέρνει αντίρρηση.

Καθοριστική σημασία για τη Γαλήνη είχαν τρία γεγονότα: Πρώτον ότι δεν είχε αδέρφια, δεύτερον ότι ζούσε μακριά από τον τόπο της, σ' ένα τόπο που όλοι τονίζαν την κατωτερότητα της καταγωγής της και τρίτον ότι οι γονείς της εργαζόταν πολλές ώρες την ημέρα.

Η Γαλήνη λόγω του ότι δεν είχε αδέρφια αναγκαζόταν να μένει σπíti μόνη της, ότι όλοι λέγανε άσχημα λόγια για Αλβανούς και βορειοηπειρώτες και αντιλαμβανόταν βαθιά μέσα της τη γνώμη που είχαν οι άλλοι για την καταγωγή της. Επίσης στη γειτονιά δεν είχαν σχέσεις μαζί της.

Έτσι κλεινόταν στον εαυτό της και ο βασικότερος λόγος ήταν ο φόβος, να μην προκαλέσει κανένα. Φοβόταν την αντίδραση των άλλων απέναντί της διότι όλοι τη θεωρούσαν ξένη.

Μέσα της και η ίδια ζούσε με τις αναμνήσεις από τον τόπο της. Στην 1η συνάντηση μιλάει με τόση γλυκύτητα και νοσταλγία για τη γιαγιά της τη Γαλία που

ζούσε στη Βόρεια Ήπειρο. Όμως στη Λάρισα ήθελε να τη φωνάζουν Γαλήνη για να μην προκαλεί ούτε καν την περιέργεια των άλλων με το κανονικό της όνομα.

Τάσος Τ.

Ο Τάσος ήταν 8 ετών. Ζούσε με την αδελφή του και τους γονείς του.

Ο Τάσος παραπέμφθηκε στην κοινωνική λειτουργό ως επιθετικό παιδί, το οποίο εμποδίζει με την ανησυχία του την ομαλή διεξαγωγή του προγράμματος.

Η παρουσία του στην ομάδα δεν έδωσε έντονα αρνητικά στοιχεία. Οι παρουσίες του, 12 σε 13 συναντήσεις οι οποίες πραγματοποιήθηκαν.

Η συμπεριφορά του Τάσου είχε ως εξής· ειρωνευόταν την Κ.Λ. και εξέφραζε την άποψή του για τα άλλα μέλη, χωρίς να είναι σίγουρος για κάτι και χωρίς να ελέγχει τον τρόπο με τον οποίο το έλεγε.

Στη 6η συνάντηση διέκοψε τη ροή του παιχνιδιού, βγάζοντας το μαντίλι από τα μάτια της Γαλήνης.

Στη 2η συνάντηση επιτίθεται λεκτικά στο Ζήση.

Στις επόμενες συναντήσεις είχε μια καλή παρουσία και αρκετά συεργάσιμη διάθεση.

Ο Τάσος ζήλευε πολύ τη μικρή του αδελφή με την οποία οι γονείς ασχολούνται υπερβολικά, λόγο του ότι δεν έτρωγε καθόλου και είχε τα μισά κιλά από τα φυσιολογικά όρια. Αυτό αποτελούσε το μεγαλύτερο πρόβλημα του. Ο Τάσος είχε μεγάλη αδυναμία στον παππού του με τον οποίο, περνούσε το καλοκαίρι του.

Στη ζωγραφιά του κατά την 8η συνάντηση με θέμα η οικογένεια όλα τα μέλη της οικογένειας φοράνε καπέλο (ο παππούς είναι αστυνομικός).

Ο Τάσος ένιωθε έντονη την ανάγκη προσοχής από τους γονείς του. Έκανε τα πάντα με σκοπό να καλύψει την έλλειψη προσοχής από τους γονείς του.

Μέσα στην ομάδα είχε το ρόλο του αναζητούντος ηγεσία αλλά ποτέ δεν έγινε αρχηγός. Λόγω του ότι το ρόλο αυτό μονοπολούσε ο φίλος του Θάνος.

Τέλος να σημειωθεί πως ο Τάσος δεν ενέπνεε ανησυχία απλά ήταν ένα παιδί που αν είχε την ανάλογη προσοχή και αντικείμενο να ασχοληθεί, έδινε πολλά πράγματα.

Θάνος Π.

Ο Θάνος 8 ετών ζούσε με τους γονείς του. Παραπέμφθηκε ως μέλος με επιθετική συμπεριφορά και έντονα ανήσυχη στάση.

Ο Θάνος μπήκε στην ομάδα και έδωσε πολλά καλά στοιχεία του. Αρχικά ήταν πολύ ειρωνικός και αγενής προς όλα τα μέλη της ομάδας.

Στην 1η συνάντηση ειρωνευόταν την Κ.Λ. Στη 2η συνάντηση επιτέθηκε προσβάλλοντας την Κατερίνα. Στην 5η συνάντηση έδειξε την πιο μεγάλη διάθεση

συμμετοχής και στη 10η συνάντηση άσκησε κριτική γύρω από τη στάση των άλλων απέναντι στην Γαλήνη, η οποία αποκόμιζε όλο θετικές κριτικές.

Γενικά ο Θάνος χαρακτηριζόταν για την ηγετική του διάθεση. Ήταν ένα παιδί που επιθυμούσε να εμπλακεί σε όλα διατηρώντας τον ηγετικό ρόλο. Αρέσκονταν πολύ στο να "παρασύρει" τα άλλα μέλη με το μέρος του και να κάνουν οτιδήποτε ο ίδιος προτείνει.

Συχνά εξέφραζε τεκμηριωμένες απόψεις. Είχε αποθέματα ενέργειας και δυνατότητα δημιουργίας η οποία, κάτω από σωστές κατευθύνσεις είχε να αποφέρει αξιόλογο έργο. Ήταν μέλος με μεγάλη ανάγκη σε κατευθύνσεις, σωστές παρεμβάσεις και αναγνώριση. Ήταν αρκετά κοινωνικός και αυτό φάνηκε έντονα στη συνδιαλλαγή του στην ομάδα.

Δεν είχε απουσίες από την ομάδα. Ο Θάνος δεν είχε αδέρφια και οι γονείς του, τον είχαν δείξει υπερβολική αγάπη και προσοχή με αποτέλεσμα να αποζητά την προσοχή κι από τους άλλους.

Είχε το ρόλο του ηγέτη μέσα στην ομάδα και τον διατήρησε μέχρι το τέλος. Τον βλέπουμε στην 10η συνάντηση να ενοχλείται που για κάποιο λόγο, η Γαλήνη δέχεται απ' όλους θετικές κριτικές.

Έτσι ολοκληρώθηκε η διατύπωση της διαγνωστικής κρίσης που αφορούσε το κάθε μέλος της ομάδας η οποία αποτέλεσε τη βάση για τις θεραπευτικές παρεμβάσεις.

12. Θεραπεία των μελών

1. Θεραπεία των μελών κατά τη διάρκεια λειτουργίας της ομάδας (επίτευξη βραχυπρόθεσμων στόχων).
2. Ενέργειες της Κ.Λ. εκτός της ομάδας με σκοπό, τη θεραπεία των μελών (επίτευξη μακροπρόθεσμων στόχων).
3. Προτάσεις για το κάθε μέλος.

Να σημειωθεί ότι η συγκεκριμένη ομάδα δεν θα συνεχίσει να λειτουργεί μετά το πέρας των 13 συναντήσεων. Για αυτό το λόγο οι προτάσεις αφορούν το κάθε μέλος χωριστά αφού έτσι τώρα η κοινωνική υπηρεσία θα αντιμετωπίσει τα διάφορα προβλήματα.

Κατερίνα Δ.

1. Όπως είναι γνωστό η Κατερίνα σημείωσε πολλές απουσίες από την ομάδα. Κατά συνέπεια περιορίστηκε η δυνατότητα βοήθειας μέσω αυτής. Παρόλα αυτά πήρε σημαντικά θεραπευτικά μηνύματα.

Μέσα στην ομάδα η Κατερίνα γνώρισε ανθρώπους που της πρόσφεραν κατανόηση, αγάπη, φιλία, συντροφικότητα και αποδοχή. Έφυγε κάποιες ώρες από το σπίτι και έζησε σε ένα περιβάλλον ικανό να καταργήσει τον παλιό προσανατολισμό της ζωής της. Πέρασε κάποιες ώρες έξω από το σπίτι που μέχρι σήμερα μόνο λύπη και πόνος της είχε προσφέρει. Συμμετείχε στα διάφορα παιχνίδια, που σύμφωνα με το Φράϊμπελ (παιδαγωγός), είναι ικανά να προσφέρουν σ' ένα μέλος σχολικής ηλικίας, δύναμη να αντέξει στις δύστροπες συνθήκες της οικογένειας (Φράϊμπελ, 1986). Ανέπτυξε πρωτοβουλία και άσκησε τη φαντασία της για να επιδοθεί στη δύναμη της δημιουργίας, στοιχείο απαραίτητο για τιδιάφορες δραστηριότητες της ομάδας.

Μέσω της δημιουργίας έργων της και μέσω της άνευ όρων αποδοχής, στάσης της Κ.Λ. ενισχύθηκε το "εγώ", απέκτησε αυτοεκτίμηση και δύναμη, να δει και αυτή, πως έχει δικαιώματα στη ζωή, και να απολαύσει την παιδική της ηλικία.

Μέσα από το πρόγραμμα έζησε στιγμές χαράς και κεφιού, που τόσο ανάγκη έχει ένα παιδί για την ψυχική του υγεία και ισορροπία.

2. Η Κατερίνα ήταν μόνο 9 ετών. Η διάγνωση έδωσε ανοιχτά την ευθύνη για τα προβλήματά της, στην οικογένειά της και ειδικά στη μητέρα. Η Κ.Λ. έκανε αρκετές συναντήσεις να πείσει τη μητέρα, να αλλάξει στάση απέναντι στο παιδί της. Έκανε προσπάθειες να κατανοήσει η μητέρα, πως για κανένα λόγο η Κατερίνα δεν έπρεπε να τύχει της ίδιας αντιμετώπισης, που είχε η μητέρα από τους δικούς της γονείς. Σε καμία περίπτωση η Κατερίνα δεν έφταιγε για την "τύχη" της μητέρα της, στο γάμο της. Έγινε προσπάθεια να αντιληφθεί η μητέρα, τα δικαιώματα της Κατερίνας να ζήσει την παιδική της ηλικία και να πάει σχολείο, καθώς επίσης και τις υποχρεώσεις της ως μητέρα.

Δυστυχώς το μόνο στοιχείο αλλαγής στη στάση της μητέρας ήταν να επιτρέψει στην Κατερίνα να έρθει στην ομάδα κατά τις δύο τελευταίες συναντήσεις. Σίγουρα αυτό ήταν σαμαντικό από τη στιγμή που δεν την έστειλε ούτε στο σχολείο. Όμως η περίπτωση της Κατερίνας επιβάλλει πολύ δουλειά ακόμη αφού χρειάζεται η ίδια η μητέρα στήριξη και βοήθεια.

3. Προτύνεται η συνεχής επαφή και συνεργασία με την οικογένεια της Κατερίνας, η στήριξή της σε διάφορους τομείς, (επαγγελματικό, οικονομικό, ψυχολογικό κ.λ.π.), η προσπάθεια αλλαγής του προσανατολισμού της μητέρας, σ' ότι αφορά τις ελπίδες και τα όνειρα που έχει για το παιδί της, η συνεργασία με την Κατερίνα, με σκοπό να ανακτήσει τα χαμένα κενά στο σχολείο και τέλος η προσπάθεια να αποκτήσει και η Κατερίνα το δικαίωμα να ζήσει και να απολαύσει στοιχειώδη για τη ζωή της πράγματα.

Αλεξία Μ.

1. Η Αλεξία μέσα στην ομάδα δέχθηκε αρκετά θεραπευτικά μηνύματα. Βίωσε καταστάσεις κοινωνικού ελέγχου που θα τη βοηθήσουν πολύ να ασκεί αυτόν τον έλεγχο

και έξω στην ευρύτερη κοινωνία. Με αφορμή το πρόγραμμα χρειάστηκε να αναπτύσει: συνεργασία, συμμόρφωση, υπομονή, επιμονή, προσπάθεια, οικονομία στη χρήση υλικών, προσοχή και κατανόηση κατευθύνσεων. Όλα αυτά θα τη βοηθήσουν να δοκιμάσει ένα άλλο τρόπο συμπεριφοράς απέναντι στις υποχρεώσεις της (σχολείο, οικογένεια, γειτονιά κ.τ.λ.).

Παρόλι την αντιδραστική συμπεριφορά της Αλεξίας, η Κ.Λ. με βάση το θεωρητικό πρότυπο της Κ.Ε.Α., αγκάλιαζε την Αλεξία, χωρίς να την απορρίπτει ή να την μειώνει. Αυτό βοήθησε την Αλεξία να διαγράψει στάσεις άλλων ανθρώπων ακόμα και του Κέντρου που την πλήγωναν και την πρόσβαλαν αφού η σχέση της με τη Κ.Λ. χαρακτηριζόταν από εμπιστοσύνη, κατανόηση και αποδοχή.

Μέσα στην ομάδα η Αλεξία έφτιαξε τις δικές της ζωγραφιές, κατασκευές και συμμετείχε σε δραστηριότητες που της πρόσφεραν ικανοποίηση.

Η Αλεξία είχε ορισμένα χαρακτηριστικά, εξάρτηση, εχθρότητα, απορριπτική διάθεση, άγχος, καταστροφική διάθεση, αρνητισμό, τάση να ενοχλεί τους άλλους και όλα αυτά οδηγούσαν στο να την απορίπτουν όλοι σύμφωνα με τον Ι. Ν. Παρασκευόπουλο που στον τόμο 3ο της εξελικτικής ψυχολογίας ασχολείται με τη σχολική ηλικία. Έτσι λοιπόν η Αλεξία απολάμβανε μόνο την κοινωνική απόρριψη. Μέσα στην ομάδα όμως ένωσε ένα σύνολο συνομηλίκων το οποίο την αγκάλιασε και έναν ενήλικα που την αποδέχθηκε. Αυτή η εμπειρία θα μειώσει τις άμυνές της και θα τη βοηθήσει να περιορίσει την επιθετική της συμπεριφορά.

Επίσης η Αλεξία έλεγε ψέματα. Το (1/3) των παιδιών σχολικής ηλικίας λέει ψέματα (39% αγόρια, 34% κορίτσια.). Από αυτά, 70% λέει ψέματα για δικαιολογία, 30% για άμυνα και 0% για συκοφαντία) (Ι. Ν. Παρασκευοπούλου, εξελικτική ψυχολογία, σχολική ηλικία, τόμος 3ος, Αθήνα, σ. 161).

Η Αλεξία ήταν ένα παιδί που έλεγε ψέματα για δικαιολογία. Ανήκε δηλαδή στο 30% των παιδιών που σ' αυτή την ηλικία με σκοπό να καλύψουν κάποιες καταστάσεις λένε ψέματα. Αν αυτές οι καταστάσεις πάψουν να υφίστανται, παύει να υπάρχει και αυτή η λανθασμένη συμπεριφορά της Αλεξίας.

2. Τα αίτια αυτής της συμπεριφοράς βρίσκονται όπως φάνηκε μέσα από τη διάγνωση, στο σπίτι. Η Αλεξία είναι ένα μέλος τα προβλήματα του οποίου, εμπνέονται σύμφωνα με το Χρ. Μουζακίτη στην άποψη που λέει ότι, το περιβάλλον είναι η κύρια αιτία των προβλημάτων και για αυτό η παρέμβαση κατευθύνεται στην αλλαγή περιβαλλοντικών παραγόντων (Χρ. Μουζακίτης, Κ.Ε.Ο. 1989, σσ. 90-91).

Έτσι λοιπόν η Κ.Λ. ανέλαβε αλληπάλληλες επισκέψεις στο σπίτι της Αλεξίας. Η μητέρα στις θέσεις της Κ.Λ. για σωστή διαπαιδαγώγηση των παιδιών της, ευθύνη απέναντι τους, προσοχή στις σχέσεις της με το σύζυγό της διότι, έχουν επιπτώσεις στα παιδιά και βοήθεια στο να ανταπεξέλθουν στις καθημερινές τους υποχρεώσεις είχε μια

στάση θετική. Έδειξε να κατανοεί τα προβλήματα και να επιθυμεί τη λύση τους. Όμως φάνηκε ανίκανη να καταφέρει πράγματα από μόνη της λόγω των συνθηκών της ζωής της (βλέπε διάγνωση).

3. Έτσι η Κ.Λ. πρότεινε την ενταντική και συνεχή συμβουλευτική συνεργασία της μητέρας με την Κ.Λ., την ενισχυτική βοήθεια της Αλεξίας σε διάφορους τομείς (σχολείο, κοινωνική συμπεριφορά, φιλία κ.τ.λ.) τη συνεργασία της Αλεξίας με την κοινωνική υπηρεσία του Κέντρου και τη συμμετοχή της σε άλλες ομάδες με ποικίλο περιεχόμενο.

Ελένη Δ.

1. Η Ελένη έλαβε θεραπευτική βοήθεια μέσω της ομάδας. Βρήκε ανθρώπους για να λέει ότι είναι όμοια μαζί τους, βρήκε την ομάδα για να αισθάνεται ότι ανήκει και αυτή κάπου. Βίωσε με την βοήθεια της Κ.Λ. και της στάσης της απέναντί της, αγάπη, κατανόηση, αποδοχή, ζεστασιά, "μητρότητα" έτσι όπως κανένας δεν της είχε δώσει μέχρι τώρα. Έφτιαξε μέσα στην ομάδα τα δικά της παιχνίδια, τις δικές της ζωγραφιές και τις δικές της κατασκευές. Κέρδισε έτσι ικανοποίηση, αυτοεκτίμηση και αυτοπραγμάτωση, στοιχεία που τόσο είχε ανάγκη η ψυχή της. Πέρασε στιγμές χαράς, γέλιου, διασκέδασης στιγμές που πουθενά αλλού δεν τις είχε ζήσει αφού στο σπίτι η τόση μιζέρια δεν επιτρέπει τέτοιου είδους "πολυτέλειες".

Όλα αυτά αναστήλωσαν το "εγώ" της και κέρδισε κουράγιο να πεί, ότι κάτι έχει και αυτή στη ζωή της ακόμα και αυτή τη ζεστή ανάμνηση της ομάδας.

Η Ελένη έλεγε ψέματα. Έλεγε ψέματα για άμυνα. Δεν μπορούσε να πει πως δεν έχει κανένα συγγενή, έρχεται από το πουθενά και έλεγε πως στο σπίτι μαζί τους μένει και η νονά της. Πόναγε που ζούσε μέσα στη μιζέρια ενώ άλλα παιδιά ζούσαν "πλούσια" και έδειχνε σε όλους πως προέρχεται από μια ευκατάστατη οικογένεια. Άλλωστε είχε πάρα πολλά ρούχα. Θα φτάναν άραγε οι άλλοι να σκεφθούν πως ίσως κάποιος της τα είχε δώσει; Αυτό δεν την ένοιαζε.

Η Ελένη φερόταν σαν να ζούσε σε άλλο κόσμο και αισθανόταν, πολύ πιο διαφορετική από τα άλλα μέλη πολύ πιο μεγάλη σε ηλικία μερικές φορές.

Αυτό της έδινε το ρόλο της μικρομεγάλης. Απέφευγε την παρέα με συνομηλίκους και επιδίωκε να εξασφαλίσει αποδοχή και αναγνώριση από τους μεγάλους πως την Κ.Λ. Για αυτό στις συναντήσεις συχνά ζητά από την Κ.Λ. να της πει τη γνώμη της για αυτά που έφτιαχνε.

2. Όλα αυτά όμως ήταν καταστάσεις η γεννησιουργός αιτία των οποίων, βρισκόταν στο περιβάλλον σύμφωνα και με το Χρ. Μουζακίτη, Κ.Ε.Ο., 1989, σσ. 90-91).

Σίγουρα ο πατέρας δεν μπορούσε να έλθει πίσω. Σίγουρα η Ελένη θα τον κουβαλούσε πάντα στη μνήμη της. Αυτό το ήξερε καλά. Εκείνο όμως που θα άλλαζε τη

ζωή της, εκείνο που θα έδινε χαρά στην Ελένη ήταν το να νιώσει κοντά τη μητέρα της.

Η Κ.Λ. πραγματοποίησε επισκέψεις στο σπίτι της Ελένης και μίλησε με τη μητέρα της. Μέσα από τις συναντήσεις δόθηκε στη μητέρα μια ευκαιρία να κερδίσει την κόρη της. Η Ελένη δεν είχε καμιά ευθύνη για τη σχέση της με τον σύντροφό της, δεν έφταιγε ούτε για την ύπαρξή της. Ήταν γεγονότα για τα οποία, είχε αποφασίσει η ίδια πριν πολλά χρόνια. Αν ακόμα η Ελένη κάποιες φορές είπε "μπαμπά η μητέρα βγαίνει με άλλους άνδρες όταν λύπεις", ούτε για αυτό είχε ευθύνη (αν η μητέρα κακοποιούνταν σωματικά από τον πατέρα) αφού ήταν μόνο πέντε ετών και σίγουρα οτιδήποτε έβλεπε θα το μετέφερε.

Η μητέρα έδειξε κατανόηση προς όλα αυτά μα ταυτόχρονα παρουσίασε μια αδυναμία να αντιδράσει μια και η ίδια χρειαζόταν τόσο χρόνο να βάλει σε μια σειρά όλα αυτά.

3. Έτσι προτάθηκε η συμβουλευτική υποστήριξη της από την κοινωνική υπηρεσία του Κέντρου, η βοήθειά της με σκοπό να ανακτήσει τη σχέση της με την Ελένη, η συνεργασία της Ελένης με την κοινωνική υπηρεσία με σκοπό τη βοήθεια να βάλει σε μία τάξη τα όσα συμβαίνουν γύρω της και τη συμμετοχή της σε ομάδες θεραπείας, ψυχαγωγίας κ.ά. με σκοπό την επούλωση των πληγών της, από το χαμό του πατέρα της, τον οποίο τόσο αγαπούσε.

Ζήσης Σ.

1. Ο Ζήσης μέσα στην ομάδα είχε την αναγκαία για την ανάπτυξη των δυνατοτήτων του ευκαιρία να ασκηθεί σε διάφορους τομείς.

Μέσα στην ομάδα τον δόθηκε η δυνατότητα να αναλάβει πρωτοβουλία, να αναπτύξει τη φαντασία του, να δοκιμάσει τις ικανότητές του, να δημιουργήσει σχέσεις, να συνδιαλλαγεί, να γνωρίσει τον εαυτό του και να αποκτήσει αυτοεκτίμηση και αναγνώριση.

Ο Ζήσης έφυγε από την υπεπιτοστασία της οικογένειας και έζησε μέσα στο περιβάλλον της ομάδας, όπου όλοι και όλα απαιτούσαν από αυτόν, να δώσει συμπεριφορά και χαρακτήρα, που διέκρινε ένα μέλος της ηλικίας του. Στην ομάδα χρειάστηκε να αναπτύξει το ρόλο του συνεργάτη, του υπευθύνου και όλα αυτά τον βοήθησαν να ξεφύγει από τις συνήθειες που του είχε "επιβάλλει" η μητέρα του με τη στάση της. Ο Ζήσης στην ομάδα, έπρεπε να συμπεριφέρεται ανάλογα με την ηλικία του και όχι σαν μωρό.

Σύμφωνα με το I.N. Παρασκευόπουλο όσο συχνότερα παρουσιάζεται το σύμπτωμα στο άτομο τόσο σοβαρότερο πρέπει να θεωρείται (I.N. Παρασκευόπουλου, εξελικτική ψυχολογία, σχολική ηλικία, τόμος 3ος, Αθήνα, σ. 165). Όλες οι δραστηριότητες, στάσεις και συμπεριφορές του Ζήση είχαν έντονο το στοιχείο της παλινδρόμησης. Μίλαγε

μωρουδίστηκα, ζήταγε συνέχεια βοήθεια, έλεγε πολύ συχνά δεν μπορώ αναζητούσε συχνά τη μητέρα του.

Μέσα στην ομάδα όμως και με την Κ.Λ. η οποία τον αντιμετώπιζε όπως όλα τα άλλα μέλη, ο Ζήσης έδειξε πως μπορούσε να συμπεριφέρεται και διαφορετικά.

Γενικά δηλαδή τον δόθηκε η ανάλογη εικόνα που θα πρέπει να βγάζει προς τα έξω από τη στιγμή, που έπαψε πια να είναι το μωρό. Όμως για όλα αυτά δεν ευθυνόταν μόνο ο Ζήσης. Η ευθύνη είχε άμεση σχέση και με τη μητέρα όπως αυτό προκύπτει από τη διάγνωση.

2. Έτσι η Κ.Λ. ανέπτυξε μια επαφή με τη μητέρα. Έγινε προσπάθεια συνειδητοποίησης από την πλευρά της, ότι ο Ζήσης είναι πλέον σε μια ηλικία η οποία δεν απαιτεί αυτή τη μεγάλη υπερπροστασία. Υποδείχθηκαν τρόποι συμπεριφοράς όπως: περισσότερη ελευθερία, μείωση των κατευθύνσεων, αλλαγή των μωρουδιακών παιχνιδιών, προσπάθεια να κοιμηθεί το παιδί στο δωμάτιο με τον αδελφό του και όχι στον γονιών και αντιμετώπιση που να δίνει στο παιδί, πίσω στον εαυτό του

Φυσικά ο Ζήσης κατέχεται από μια υπερευαισθησία, που όμως σύμφωνα με τον Ι.Ν. Παρασκευόπουλο, το σύμπτωμα αυτό είναι γνώρισμα της παιδικής ηλικίας και εμφανίζεται συχνότερα στα αγόρια (Ι. Ν. Παρασκευόπουλου, εξελικτική ψυχολογία, σχολική ηλικία, τόμος 3ος, Αθήνα, σ. 161).

Επίσης ο Ζήσης αντιμετώπιζε κάποιο πρόβλημα στο λόγο που όμως σύμφωνα με τον ίδιο συγγραφέα, οι διαταραχές του λόγου όπως: δυσαρθρία, τραυλισμός, ψευδοψευδισμός, ψευδισμός είναι αποκλειστικό χαρακτηριστικό αγοριών σχολικής ηλικίας (Ι. Ν. Παρασκευόπουλου, εξελικτική ψυχολογία, σχολική ηλικία, τόμος 3ος, Αθήνα, σ. 160).

Η μητέρα ήταν αρκετά δεκτική στις προσπάθειες οι οποίες εξαρτόνταν από την ίδια. Ανέφερε πως την κατάσταση προκάλεσε η υγεία του Ζήση που αν και ο γιατρός είναι αισιόδοξος ο Ζήσης φοβάται.

3. Με σκοπό την αντιμετώπιση όλων αυτών η Κ.Λ. πρότεινε την επίσκεψη του στο γιατρό με σκοπό την ενημέρωση - για μείωση του άγχους, τη συνεχή επαφή της οικογένειας με την κοινωνική υπηρεσία του Κέντρου, με οτιδήποτε παρουσιαστεί, την παραπομπή του Ζήση σε λογοθεραπευτή, με σκοπό τη θεραπεία και διάγνωση του προβλήματος στο λόγο και τέλος την συμμετοχή του Ζήση σε ομάδες με ποικίλο περιεχόμενο με σκοπό την κοινωνικοποίησή του.

Γαλήνη Ζ.

1. Η Γαλήνη μέσα από την ομάδα δέχθηκε κάποια στοιχεία αρκετά σημαντικά. Μπήκε σε ένα σύνολο συνομηλίκων όπου είχε τα ίδια δικαιώματα και υποχρεώσεις. Κανένα μέλος σ' όλη τη διάρκεια των συναντήσεων δεν προσπάθησε να την

προσβάλει για την καταγωγή της. Η στάση της Κ.Α. από την αρχή της έδωσε σεβασμό, αγάπη αποδοχή. Η Γαλήνη δεν ήταν από τα μέλη που επιδίωκε την προσοχή αλλά την πλήγωνε πολύ να της καταλογίζουν πράξεις άλλων, που έχουν την ίδια καταγωγή μαζί της. Μέσα στην ομάδα αυτό δεν συνέβηκε ποτέ. Αντιθέτως η Γαλήνη βίωσε ένα αρκετά ζεστό κλίμα και άδραξε ευκαιρίες απόκτησης φίλων, δημιουργίας έργων, επικοινωνίας, συνδιαλλαγής και το κυριότερο για αυτή κοινωνικοποίηση.

Η Κ.Α. με μεγάλη επιμονή την προκαλούσε σε διάλογο και επικοινωνία με το λόγο. Της δόθηκε η δυνατότητα να εκφράσει αγανάκτηση, θυμό και ανάγκη για αποδοχή και όχι απόρριψη.

Το σημαντικότερο πράγμα για την Γαλήνη ήταν να βγει ένα περιβάλλον που να την αποδέχονται και να την αγαπάνε. Μόνο τότε θα προσπαθούσε και η ίδια να λύσει τη σιωπή της.

2. Η Κ.Α. πραγματοποίησε κάποιες επισκέψεις στο σπίτι της Γαλήνης και συναντήθηκε με τους γονείς της. Έγινε ενημέρωσή τους για την κατάσταση της Γαλήνης. Η Κ.Α. έδωσε κάποιες συμβουλές σχετικά με τη στάση τους απέναντι στη Γαλήνη. Τόνισε τη σοβαρότητα της κατάστασης της Γαλήνης και πως ήταν αναγκαία περισσότερη ενασχόληση με το παιδί τους. Επίσης η Κ.Α. πραγματοποίησε συνεργασία με το σχολείο της Γαλήνης με σκοπό την μεγαλύτερη προσοχή της, από τη δασκάλα και τη γενικότερη συνεργασία για τη βοήθειά της.

3. Η Κ.Α. πρότεινε την συνέχιση, της συνεργασίας της Γαλήνης με την κοινωνική υπηρεσία του κέντρου με σκοπό, μια ατομική συνεργασία στα πλαίσια της κοινωνικής εργασίας, την συμμετοχή της σε διάφορες ομάδες συνομηλίκων με ψυχαγωγικό χαρακτήρα, τη συνεργασία με το σχολείο με σκοπό την διαπαιδαγώγηση της τάξης της στο θέμα των Βορειοηπειρωτών και τη δυνατότητα η Γαλήνη να αναπτύξει τις ικανότητες της μέσα από οποιαδήποτε συμμετοχή.

Τάσος Τ.

1. Στον Τάσο δόθηκε μέσα στην ομάδα, η δυνατότητα να φανούν οι αδυναμίες του. Φάνηκε καθαρά η ανάγκη για αναγνώριση. Μέσω του προγράμματος κατάφερε να δείξει πως έχει μεγάλες δυνατότητες.

Ο Τάσος ήταν θύμα του "παρασυρμού" από το Θάνο, που κατά τον Ι.Ν. Παρασκευόπουλο, εμφανίζεται στα αγόρια σχολικής ηλικίας (Ι.Ν. Παρασκευόπουλος, εξελικτική ψυχολογία).

Έτσι ο Τάσος μέσα στην ομάδα κατανάλωσε την ενέργειά του σε δημιουργικούς στόχους.

2. Σειρά είχε να βοηθήσει, η επαφή της Κ.Α. με τους γονείς τους Τάσου. Έγινε μια ενημέρωσή τους σχετικά με το πρόβλημα του Τάσου και υποδείχθηκαν, με τη

μορφή συμβούλων, κάποιες στάσεις των γονιών που θα βοηθούσαν τον Τάσο να ξεπεράσει τη ζήλεια του.

Να ξεπεράσει τη ζήλεια του κατανοώντας πως η ένδειξη έντονου ενδιαφέροντος προς την μικρή του αδελφή από την πλευρά των γονιών του, δε σημαίνει περισσότερη αγάπη αλλά ότι υπάρχει κάποιο πρόβλημα που απαιτεί αυτή την προσοχή. Τέλος τονίσθηκε πως ίσως, βοηθούσε η εμπλοκή του Τάσου στη βοήθεια προς την αδελφή του.

3. Προτάθηκε η τακτική συνεργασία της Κ.Λ. με τους γονείς, η αλλαγή του τρόπου τον οποίο, αντιμετωπίζουν οι γονείς το πρόβλημα της μικρής κόρης (αφού συμβάλει στη δημιουργία επιπλέον προβλημάτων), την αύξηση της προσοχής τους στον Τάσο, τη συμμετοχή του Τάσου, σε διάφορες ομάδες στόχου και την αντιμετώπιση που θα του δίνει αναγνώριση, για ότι πραγματικά δημιουργεί και αξίζει.

Θάνος Π.

1. Ο Θάνος βοηθήθηκε μέσω της ομάδας, στην ανάληψη ηγετικών ρόλων, στην έκφραση απόψεων, στην άσκηση κοινωνικού ελέγχου, στην ανάλωση της ενέργειάς του σε δημιουργικούς στόχους και στην απόκτηση αυτοεκτίμησης. Εκφράστηκε με τέτοιο τρόπο, που δέχθηκε αναγνώριση και όχι αρνητική κριτική.

Μέσα από την ομάδα ο Θάνος πήρε το σημαντικότερο πράγμα. Τη δυνατότητα να "είναι" ο εαυτός του και για αυτό να λαμβάνει αναγνώριση από το περιβάλλον.

Πέρα από εκεί όμως, η Κ.Λ., μέσω του προγράμματος και ανάλογων παρεμβάσεων έκανε προσπάθεια να περιορίσει την ηγετική τάση του Θάνου όταν αυτή ήταν αρνητική. Κάθε φορά που ο Θάνος ξεπερνούσε τα όριά του και παρασυρόταν από τις "τάσεις" του, η Κ.Λ. έκανε προσπάθεια αν διαχωρίσει τη θετική, από την αρνητική πρωτοβουλία.

Αυτό ήταν το βασικότερο χαρακτηριστικό του Θάνου, το οποίο σε συνδυασμό με τη διαπαιδαγώγηση που είχε πάρει από τους γονείς του, του δημιουργούσε όλο το πρόβλημα.

2. Η Κ.Λ. δεν ανέπτυξε κάποιες προσπάθειες βοήθειας του Θάνου, σε συνεργασία με άλλα πρόσωπα διότι, η κατάστασή του δεν το απαιτούσε. Το μόνο που χρειαζόταν ο Θάνος ήταν ένας σχετικός περιορισμός στη συμπεριφορά του, με το να του δίνεται "συγκεκριμένο πρόγραμμα για να ασχοληθεί". Εδώ γίνεται προσπάθεια απόδοσης της ανάγκης για απλή οργάνωση του χρόνου του.

3. Με σκοπό τη βοήθεια του Θάνου και αφού αυτός θα έμενε για καιρό στο Κέντρο, η Κ.Λ. πρότεινε την συμμετοχή του σε ομάδες μέσω των οποίων θα γινόταν δυνατός ο έλεγχος της συμπεριφοράς του, με σκοπό να περιοριστεί σε σημείο λειτουργικό, για τον ίδιο και τους άλλους.

13. Συμπεράσματα - Προτάσεις

Οι απαντήσεις στους προβληματισμούς είναι αποτέλεσμα, της θεωρητικής εμβάθυνσης στην Κ.Ε.Ο. και πρακτικής εφαρμογής της. Μέσα από τη θεωρία - πράξη αυτής της εργασίας δόθηκαν απαντήσεις στα ερωτήματα που τέθηκαν αρχικά. Έτσι παρακάτω έχουμε:

1. Η Κοινωνική εργασία με ομάδα είναι μέθοδος αναγκαία για το είδος προβλημάτων με τα οποία ασχολείται. Αυτό έγινε κατανοητό και παρουσιάστηκε στα κεφάλαια: "Πρόβλημα", "Προσφορά της Κ.Ε.Ο. στον άνθρωπο" και επίσης αποδείχθηκε μέσα από την πράξη στην ομάδα που λειτούργησε. Χωρίς να θεωρηθεί επανάληψη και να κουράσει, θα γίνει προσπάθεια να εξηγηθεί ολοκληρωτικά το "γιατί" η Κ.Ε.Ο., είναι κατά τη γνώμη των δημιουργών αυτής της δουλειάς, αναγκαία.

Η αναγκαιότητα της Κ.Ε.Ο. επιβάλλεται από τη φύση του ανθρώπου και κάποια προβλήματα που συχνά μπορεί να αντιμετωπίζει. Η Κ.Ε.Ο. είναι αποτελεσματική σε προβλήματα που σχετίζονται με το περιβάλλον και τις σχέσεις που ο άνθρωπος δημιουργεί μέσα σ' αυτό. Εδώ λαμβάνονται ως οπτική γωνία της σπουδαιότητας της Κ.Ε.Ο., η προσφορά της σε προβλήματα επικοινωνίας, σχέσεων, συνύπαρξης, επαφής με τους ανθρώπους και όλα τα υπαρκτά συστατικά που "γεμίζουν" τη ζωή ενός ανθρώπου και του κάνουν ισορροπημένο και ευτυχισμένο. Όταν ο άνθρωπος αποτυγχάνει σ' αυτούς τους τομείς, αναζητά τρόπους για να βρει ξανά την ισορροπία του. Όταν το άτομο κλονίζει τις σχέσεις του με τους άλλους, χάνει τα σημεία επαφής, τότε αναζητά να βρει το δρόμο που θα του επιφέρει την ομαλή συνύπαρξη με τον εαυτό του και το περιβάλλον, διότι σίγουρα και ο ίδιος μέσα σε παρόμοια κατάσταση αισθάνεται αποτυχημένος και κενός.

Σε τέτοιου είδους προβλήματα η διαπροσωπική εργασία Κ.Λ. και πελάτη αν δεν αποβεί δύσκολη σίγουρα θα πάρει χρόνο. Τόσο η διάγνωση και κατά συνέπεια και η θεραπεία θα αποτελέσουν διαδικασίες αρκετά μακροχρόνιες και επίπονες για τον πελάτη. Ο πελάτης πιθανόν να μη διαθέτει ή να μην έχει τα περιθώρια να διανύσει λόγω της κατάστασής του αυτό το διάστημα.

Μέσα σε μία ομάδα ο πελάτης θα ζήσει μια μικρή κοινωνία ελεγχόμενη στο βαθμό του δυνατού από την εμπειρία και τις γνώσεις του Κ.Λ. αρχίσει να αντιδρά στα πολλαπλά ερεθίσματα των άλλων μελών. Σίγουρα και μέσα στην ομάδα θα προβάλλει τους μηχανισμούς άμυνάς του.

Όμως τα δυναμικά της ομάδας (οργάνωση, αίσθημα βοήθειας, αίσθημα κατανόησης, αίσθημα του να ανήκει, ανάγκη αποδοχής από τους άλλους) είναι αυτά που θα βοηθήσουν το άτομο να αρχίσει σιγά-σιγά να εμπλέκεται, να ξεδιπλώνει τον εαυτό του, να μοιράζεται εμπειρίες, να δίνει πληροφορίες στον Κ.Λ. και στον ίδιο του τον

εαυτό για το πρόβλημά του και τέλος να δέχεται βοήθεια στο πρόβλημα που αντιμετωπίζει.

Όταν ο άνθρωπος λόγω μοναξιάς και εγκατάληψης αναπτύσει επιθετικές τάσεις ή απλώς είναι μόνος και έχει κάποια ψυχολογικά προβλήματα που τον βασανίζουν τότε η ομάδα και μόνο με το γεγονός ότι περιλαμβάνει και άλλα μέλη αμέσως "δηλώνει" στο άτομο πως μέσα σ' αυτή, θα πάψει να αισθάνεται "μόνος". Καμιά διαπροσωπική συνεργασία σ' αυτή τη βάση δεν μπορεί να αντικαταστήσει την ομάδα ικανοποιητικά.

Σνεχίζοντας θα αναφερθεί ένα πλεονέκτημα της ομάδας πέρα από την ενεργητικότητά της ως προς τον πελάτη. Αν υποθέσουμε πως ο Κ.Λ. έχει να αντιμετωπίσει κάποιους πελάτες τους οποίους μπορεί να βοηθήσει και ατομικά. Επίσης ότι τα προβλήματά τους έχουν πολλά κοινά στοιχεία. Τότε η ομαδική διεργασία προτιμάτε διότι εξοικονομείται πολύτιμος για τους πελάτες χρόνος. Από το να γίνεται κάθε επαφή ξεχωριστά (αφού τα προβλήματα είναι παρόμοια) σίγουρα μέσω της ομάδας τα μέλη έχουν την ευκαιρία να μοιραστούν τις εμπειρίες τους στοιχείο από μόνο του βοηθητικό.

Τέλος πέρα από το γεγονός ότι κάποια προβλήματα απαιτούν την ομαδική αντιμετώπιση, η ομάδα από μόνη της είναι μια θεραπευτική εμπειρία για τον πελάτη που μπορεί να την έχει.

Γενικά η ομάδα και όλα της τα συστατικά σκοπός, πρόγραμμα, Κ.Λ., ανθρώπινο δυναμικό είναι μια κατάσταση που υπόσχεται πολλά στον αδύναμο και καταβεβλημένο πελάτη.

2. Όπως προαναφέρθηκε η Κ.Ε.Ο. είναι πιο κατάλληλη για προβλήματα "συμπεριφοράς".

Κατά τη διάρκεια της σύστασης και λειτουργίας της ομάδας ο Κ.Λ. είναι αδύνατο να μη χρησιμοποιήσει βοηθητικά την Κ.Ε.Ο., Κ.Ε.Α. ή την Κ.Ε.Κ.

Όταν ο Κ.Λ. προχωρά στη δημιουργία ομάδας κάνει μια πρώτη συνέντευξη. Εκεί ο Κ.Λ. παίρνει κάποιες χρήσιμες πληροφορίες από τον πελάτη. Η βάση αυτής της συνεργασίας (διατομική πελάτη - Κ.Λ.) δηλώνει μέθοδο Κ.Ε.Α.

Όταν ο έφηβος έχει κάποιο πρόβλημα με την οικογένειά του και αυτό βγαίνει μέσα στην ομάδα, ο Κ.Λ. αποκλύεται να μην πάρει κάποιες χρήσιμες για τον πελάτη πληροφορίες μέσω της Κ.Ε.Ο.

Τέλος έχουμε την περίπτωση όπου μια ομάδα επιθυμεί να πραγματοποιήσει μια εκδρομή, ένα έργο θεατρικό, μια εθελοντική προσφορά, τότε ο Κ.Λ. είναι υποχρεωμένος να αναπτύξει συνεργασία με τους σχετικούς φορείς (υπεύθυνους, δήμαρχο, διευθυντές) αντλώντας στοιχεία που ανήκουν στην Κ.Ε.Κ.

Από τα παραπάνω έγινε κατανοητό πως η Κ.Ε.Α. είναι συνδεδεμένη με τις άλλες μεθόδους διότι συχνά τη διευκολύνουν και τη βοηθούν.

Το βασικό στοιχείο της εμπλοκής μιας άλλης μεθόδου στην Κ.Ε.Ο. είναι η ύπαρξη αναγκαιότητας από την πλευρά των μελών. Αν παρουσιαστεί ανάγκη για τη βοήθεια των μελών, που να απαιτεί τη χρήση εκ μέρους του Κ.Λ. μιας άλλης μεθόδου τότε είναι καθήκον ο Κ.Λ. να χρησιμοποιήσει και τις άλλες μεθόδους Κ.Ε.

Άρα λοιπόν η Κ.Ε.Ο. συχνά απαιτεί τη βοήθεια και προσφορά των άλλων μεθόδων Κ.Ε.

3. Τα στάδια δημιουργίας μιας ομάδας είναι: αρχικός συλλογισμός και μέθοδος συλλογής μελών, στόχοι, πρόγραμμα κ.τ.λ.

Η σωστή εφαρμογή αυτών των σταδίων και ειδικά των δύο πρώτων έχει μεγάλη σημασία. Όταν λέμε σωστή εφαρμογή εννοείται ή σύμφωνη με τους κανόνες της Κ.Ε. εφαρμογής.

Κάθε στάδιο απαιτεί σωστή εφαρμογή, αλλά η δέουσα προσοχή επιβάλλεται στην επιλογή μελών για τη σύσταση της ομάδας γεγονός που κρίνεται στη συλλογή μελών και τους στόχους του κάθε μέλους. Όταν τα μέλη αντιμετωπίζουν διαφορετικά σε όλο το φάσμα προβλήματα τότε και οι στόχοι τους είναι διαφορετικοί. Τότε λοιπόν, ο Κ.Λ. θα χειριστεί την κατάσταση με τέτοιο τρόπο, ώστε να ξεκαθριστεί η σημαντικότητα των στόχων όλων των μελών και να βοηθηθούν ν' ανακαλύψουν τρόπους επίτευξης των στόχων.

Αν αυτό δεν προσεχθεί τότε η ομάδα πολύ νωρίς θα οδηγηθεί στη διάλυση. Τα μέλη νωρίς θα αισθανθούν ξεκομμένα και άσχετα μεταξύ τους. Έτσι όποιες προσπάθειες και να "καταβάλλει" ο Κ.Λ. το αποτέλεσμα δεν θα είναι προς όφελος των μελών. Ακόμα και στην περίπτωση που ο Κ.Λ. κρατήσει την ομάδα με ενδιαφέρον πρόγραμμα, αφού τα μέλη δεν πάρουν μηνύματα βοήθειας θα αποχωρήσουν απογοητευμένα. Τότε θα προστεθεί μια τραυματική για αυτά εμπειρία που πέρα του ότι θα παραμείνει το πρόβλημα, το άτομο θα χάσει το κουράγιο να ψάξει για πηγές βοήθειας.

Βάση όλων αυτών ο Κ.Λ. πρέπει να δώσει μεγάλη προσοχή στην επιλογή των μελών διότι μια "κακή" ομάδα που τραυματίζει τον πελάτη είναι πιο τραυματική και εξουθενωτική για αυτόν, από το ίδιο το πρόβλημα.

4. Η Κ.Ε.Ο. είναι μία μέθοδος με σημαντικά θετικά χαρακτηριστικά τόσο για τα μέλη της ομάδας όσο και τον Κ.Λ. Ειδικότερα.

α. Ο πελάτης μέσα στην ομάδα νιώθει τη συντροφιά και βιώνει το πρόβλημά του ως μικρότερο αφού το αντιμετωπίζουν και άλλοι άνθρωποι.

β. Ικανοποιεί πάρα πολλές ανάγκες του: φιλίας, κατανόησης, αγάπης, άποψης, σεβασμού, συντροφικότητας, έκφρασης απόψεων, συζήτησης κ.τ.λ.

γ. Δέχεται πάρα πολλά ερεθίσματα στα οποία από ένα σημείο και μετά αντιδρά και από κει και έπειτα αρχίζει και να εμπλέκεται ενεργά στην ομαδική διεργασία λύσης των προβλημάτων του.

δ. Δέχεται πιο εύκολα παρατηρήσεις και διαφορετικές απόψεις, αφού αυτές δεν προέρχονται από το στόμα του Κ.Λ. αλλά από τα μέλη. Ο Πελάτης είναι πιο δεκτικός στην άποψη της ομάδας όταν αυτή είναι διαφορετική από τη δική του, παρά όταν αυτή προέρχεται από τον Κ.Λ., διότι τότε το μέλος το λαμβάνει ως απόρριψη.

ε. Το άτομο μέσα στην ομάδα μπορεί να διορθώσει τραυματικές εμπειρίες του, αφού ο Κ.Λ. τον αντιμετωπίζει με σεβασμό και αγάπη και η ομάδα αντιδρά με κατανόηση, για πράξεις που πριν άλλοι τον βάζαν στο περιθώριο.

στ. Μια επιτυχημένη ομάδα είναι μια θεραπευτική εμπειρία που θα αμβλύνει τις επιφυλάξεις του μέλους προς τη δημιουργία μετέπειτα σχέσεων αφού οι καλές αναμνήσεις, του δίνουν θάρρος να δημιουργήσει καινούργιες σχέσεις. Ο Κ.Λ. μέσα από την ομάδα μπορεί να συλλέξει πολύ περισσότερα στοιχεία για τον πελάτη αφού αυτός συναναστρέφεται με πολλά άτομα.

5. Μειονεκτήματα της Κ.Ε.Ο. είναι τα εξής:

α. Για να αρχίσει ο πελάτης να παίρνει βοήθεια πρέπει να γίνει η ομάδα. Για αυτό χρειάζεται χρόνος και σίγουρα αυτό, είναι δυσάρεστο για τον πελάτη που ανυπομονεί να νιώσει ανακούφιση στο πρόβλημά του.

β. Κατά τη διάρκεια της ομάδας όσο και να ελέγχει ο Κ.Λ. την ατμόσφαιρα και εσκεμένα μερικές φορές κάποιο μέλος, παρουσιάζει μια κρίση συγκίνησης, ένα συναισθηματικό ξέσπασμα ή περιγραφή, μια τραυματική εμπειρία. Στο βαθμό που τα άλλα μέλη, γίνονται θεατές όλων αυτών, σίγουρα αυτό δεν είναι καλό, διότι ίσως αποπροσανατολίσει τα υπόλοιπα μέλη και την ομάδα από το κύριο έργο της.

γ. Όλα τα μέλη επιθυμούν την προχοχή του Κ.Λ. Αυτό είναι αδύνατο οπότε ο Κ.Λ. απευθύνεται σ' όλη την ομάδα. Επίσης ο Κ.Λ. πρέπει να προσέχει όλη την ομάδα και τον καθένα ξεχωριστά για να βλέπει τις αντιδράσεις τους. Αυτό είναι αρκετά δύσκολο για τον Κ.Λ. και απαιτεί συγκέντρωση και συμμετοχή όλων των λειτουργιών της προσωπικότητάς του.

δ. Τέλος ένα μειονέκτημα μιας μη επιτυχημένης αυτή τη φορά, ομάδας είναι ότι, από τι μια δεν βοηθάει το μέλος, παίρνει άσκοπο χρόνο, δίνει απογοήτευση, μεγαλώνει το πρόβλημα και εμποδίζει επόμενη προσπάθεια του μέλους για βοήθεια αφού η προηγούμενη ήταν αρνητική.

6. Ο όρος "εξειδίκευση" λαμβάνεται ως καλύτερη γνώση και εφαρμογή της Κ.Ε.Ο. κατά κύριο λόγο, σαν μέθοδος Κ.Ε. την οποία εφαρμόζει ο Κ.Λ.

Δηλαδή, ένας Κ.Λ. θα είναι ειδικός, από την άποψη ότι έχει απόλυτη γνώση στη θεωρία και πράξη της Κ.Ε.Ο. και την εφαρμόζει σαν τη βασική μέθοδο προσφοράς στα προβλήματα των πελατών.

Κάποιος μπορεί να πει, πως αυτό είναι αδύνατο, αφού πιο πάνω αναφέρθηκε πως η Κ.Ε.Ο. είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τις άλλες μεθόδους. Όμως η άποψη που

υποστηρίζεται εδώ (ειδίκευση στην Κ.Ε.Ο.), δεν σημαίνει μη γνώση ουσιαστών στοιχείων των άλλων μεθόδων και ανικανότητα χρήσης τους αν είναι αναγκαίο. Υποδηλώνει ότι ο Κ.Λ. θα ξέρει τα πάντα για τις άλλες μεθόδους, στο βαθμό που αυτές θα βοηθούν την διεκπεραίωση των στόχων της Κ.Ε.Ο.

Η ενασχόληση του Κ.Λ. με την Κ.Ε.Ο. έχει τα εξής πλεονεκτήματα:

α. Υπάρχουν Κ.Λ. που είναι πιο αποτελεσματικοί στην παροχή βοήθειας, μέσω ομάδας παρά στην ατομική συνεργασία. Ενώ αντίθετα κάποιοι άλλοι δεν είναι τόσο αποτελεσματικοί στην ομάδα. Με την εξειδίκευση οι "χαρισματικοί" Κ.Λ. στην ομαδική συνεργασία θα αναπτύξουν τις δυνατότητές τους ενώ, οι "αδέξιοι" Κ.Λ. όσον αφορά την ομαδική συνεργασία, θα αποφύγουν την υποχρεωτική ηγεσία μιας ομάδας, (αφού ως Κ.Λ. είναι αδύνατο να μην παρουσιαστεί ανάγκη να λειτουργήσουν μια ομάδα) και την δυσάρεστη εμπειρία για τους ίδιους και τα μέλη στην περίπτωση που λειτουργήσουν την ομάδα.

β. Η ειδίκευση σ' έναν τομέα έχει ως συνέπεια και την γνώση της πιο σημαντικής λεπτομέρειας σ' αυτό. Άρα όλη αυτή η γνώση σίγουρα προάγει, τόσο τις δυνατότητες του Κ.Λ., όσο και την αποδοτικότητα της μεθόδου.

γ. Η ειδίκευση στην Κ.Ε.Ο. έχει ως αποτέλεσμα ο συγκεκριμένος Κ.Λ. να έχει στο ενεργητικό του μεγάλο αριθμό ομάδων τις οποίες λειτούργησε. Αυτή η πολύτιμη συσσωρευμένη εμπειρία βοηθάει τον Κ.Λ. να γίνεται αποτελεσματικός. Γεγονός που είναι προς όφελος όσων παίρνουν τη βοήθειά του.

Σίγουρα μέσα στα θετικά της εξειδίκευσης υπάρχουν ορισμένα αρνητικά τα οποία ωφείλουμε να αναφέρουμε: η ενασχόληση ενός Κ.Λ. με το ίδιο αντικείμενο, επιφέρει μια μονοτονία και κούραση.

7. Η πείρα είναι ένα "σχολείο" που δεν το περνάει κανείς διαβάζοντας μόνο "κάποια" βιβλία. Η πείρα είναι ο πλούτος που αφήνει, η ενασχόληση για μεγάλο χρονικό διάστημα με το ίδιο αντικείμενο. Η ενασχόληση συνιστάται σε πρακτική εφαρμογή στον τομέα. Έτσι, ένας Κ.Λ. με πείρα σίγουρα μπορεί να είναι πιο αποτελεσματικός στους χειρισμούς του και γενικά στην ομάδα από έναν καινούργιο Κ.Λ. στο επάγγελμα. Η πείρα δίνει επανάληψη ίδιων φαινομένων, με αποτέλεσμα την κατανόησή τους και ποικιλία φαινομένων με αποτέλεσμα την απόκτηση άποψης και κρίσης εκ μέρους του Κ.Λ. πάνω στα θέματα της Κ.Ε.Ο. Έτσι μέσω της πείρας ο Κ.Λ. προάγεται σε έναν υπεύθυνο και ικανό επαγγελματία, στοιχεία που αποβαίνουν σε όφελος του πελάτη: άποψη που τα καθιστά άξια λόγου.

8. Η επιστημονική υπόσταση της Κ.Ε. είναι αρκετά σημαντική και αξιόλογη. Είναι τέτοια που να καθιστά την Κ.Ε. επιστήμη. Περιλαμβάνει "τη θεωρία της", τους κανόνες εφαρμογής, τις αξίες και αρχές της, το αξιόλογο έργο και γενικά την προσφορά της στον άνθρωπο. Αυτό που σίγουρα δεν αρκεί να παρουσιαστεί σ' αυτή την εργασία,

είναι το θεωρητικό της υπόβαθρο. Άλλωστε δεν είναι ο σκοπός αυτής της εργασίας αλλά πρέπει να τονισθεί, πόσο το θεωρητικό κομμάτι υποτηρίζεται και αυξάνεται μέσω σχετικών αγχειριδίων. Είναι γνωστό πως το υλικό που υπάρχει αν δεν είναι ξενών συγγραφέων, είναι αρκετά παλιό. Αν ακόμα υπάρχει αυτό το υλικό είναι πολύ δύσκολο ο ενδιαφερόμενος να το βρει κάπου ολοκληρωμένο.

Επίσης ένας τρόπος για να υπάρχει στο πέρασμα του χρόνου μια αξιόλογη δουλειά, είναι ανάγκη να γραφθεί κάπου. Πόσοι Κ.Λ. με την ιδιότητα του εκπαιδευτικού ή του μελλοντικού επαγγελματία (σπουδαστές), δεν πραγματοποιούν αξιόλογη δουλειά, που όμως χάνεται(;).

Με βάση τη πραγματοποίηση της ανασκόπησης της μεθόδου Κοινωνικής Εργασίας, Εργασία με ομάδες, την πρακτική εφαρμογή κι ανάλυση των στοιχείων που τη διέπουν στην ομάδα παιδιών, καθώς και την επίτευξη των στόχων: Ιστορική αναδρομή, Εννοιολογική προσέγγιση της μεθόδου, Διατύπωση των αρχών κι αξιωμάτων της, ο διαχωρισμός των ομάδων, η παρουσίαση των θεωριών-προτύπων λειτουργίας της ομάδας, των σταδίων διεργασίας της Κ.Ε.Ο., των φάσεων εξέλιξης της ομάδας, των σχέσεων - ρόλων, την εκτίμηση των αποτελεσμάτων της ομάδας στο Κ.Ε.Φ.Ο., προτείνονται:

- Ο Κ.Λ. να είναι ενήμερος για όλη τη θεωρία της Κ.Ε.Ο. και ικανός να λειτουργήσει αποδοτικά μέσω της ομάδας, καθώς και να διαθέτει όλα τα προσωπικά προσόντα που απαιτεί η Κ.Ε.Ο. Παράλληλα, να διαθέτει πείρα, διότι είναι ιδιαίτερα χρήσιμη στους ομαδικούς χειρισμούς.
- Είναι παραδεκτό πως η εξειδίκευση του Κ.Λ. στη μέθοδο της Κ.Ε.Ο. αποτελεί πλεονέκτημα, καθότι μέσα από την κατανόηση και συνεχή εμπειρία πάνω στους χειρισμούς του Κ.Λ. και τις αντιδράσεις των μελών, μπορεί ν' αποκτήσει δυνατότητες προσφοράς βοήθειας προς τον άνθρωπο, γενικότερα.
- Κρίνεται απαραίτητη η επαφή των μελλοντικών Κ.Λ. με τη μέθοδο από τα πρώτα εξάμηνα φοίτησής τους στη σχολή Κ.Ε. Η συγκεκριμένη πρόταση σκοπεύει ν' αφυπνίσει, τόσο τους εκπαιδευτικούς, όσο και τους σπουδαστές, να φιλοσοφήσουν και να τη γνωρίσουν, όχι αποστηθίζοντας τις θεωρίες, αλλά να κατανοήσουν το σκοπό της Κ.Ε.Ο.
- Η συνέχεια και ο εμπλουτισμός της εκπαιδευτικής μεθόδου *rolle-playing* (παιχνίδι ρόλων) που πραγματοποιείται από σπουδαστές, ως μιας, πραγματικά, αποδοτικής μεθόδου, με διδακτικό χαρακτήρα, για τους μελλοντικούς επαγγελματίες Κ.Λ.
- Θεωρείται χρήσιμη η συμπλήρωση της διδασκαλίας κι εκπαίδευση των μελλοντικών Κ.Λ. με τη επαφή με πραγματικές ομάδες, με σκοπό τη άμεση παρατήρηση κι εμπειρία.
- Είναι δυνατό να βοηθηθούν οι μελλοντικοί Κ.Λ. μέσω ομάδας, με σκοπό να

γνωρίσουν τον εαυτό τους, πτυχές της προσωπικότητάς τους και ν' αποκτήσουν αυτοέλεγχο, έτσι ώστε να μπορούν να χειρίζονται στην Κ.Θ. και τις μεθόδους της προς όφελος των μελών. Η πρόταση αυτή μοιάζει με τη συνέχεια ομάδας *rolle-playing*, διαφέρει όμως στο ότι η ομάδα που θα έχει τον παραπάνω σκοπό θα είναι συμβουλευτική. Θα περιλαμβάνει μια συμβουλευτική διαδικασία, που θα πραγματοποιείται από έναν σύμβολο για σπουδαστές Κ.Λ.

- Η διαύγεια των διαφόρων θεωριών της Κ.Ε.Ο. και την εμπλοκή των σπουδαστών, σε εκπαιδευτικές διαδικασίες που θ' απαιτούν της εφαρμογή της κάθε θεωρίας, έτσι ώστε ο σπουδαστής να παίρνει εμπειρία άμεσης εφαρμογής της θεωρίας. Αυτό θα δώσει κύρος κι επαγγελματισμό στους μελλοντικούς επαγγελματίες, αφού θα χειρίζονται τις ομάδες στηριζόμενοι περισσότερο στο επιστημονικό υπόβαθρο της Κ.Ε.Ο.

- Πιστεύεται ότι, η οργάνωση και αξιοποίηση κάθε εμπειρίας των σπουδαστών που αφορά τη μέθοδο εργασίας με ομάδα, στοχεύοντας στην εύκολη χρήση της για εκπαιδευτικούς σκοπούς, θα αποφέρει πιο ικανοποιητικά αποτελέσματα.

- Η γραπτή αρχειοθέτηση εργασιών, αποτέλεσμα εποπτείας από καθηγητές με γνώσεις στην επιστήμη της Κ.Ε., προσωπικών μελετών από σπουδαστές, ή ακόμη κι εμπειρίες με ομάδες (γραπτές), προκειμένου κάθε φορά που δύναται η χρήση τους να είναι εύκολη η ανεύρεσή τους.

- Τέλος, ν' αναλαμβάνονται καθήκοντα, εθελοντικά στο ξεκίνημα, μετάφρασης ξενόγλωσσων βιβλιογραφικών πηγών, από Κ.Λ. ή τόμων άλλων επιστημών (Κοινωνιολογία, ψυχολογία κ.ά), που θα προσφέρουν χρήσιμο υλικό για τον τομέα Κοινωνικής Εργασίας.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α'

ΚΕ.Φ.Ο. ΑΜΠΕΛΟΚΗΠΩΝ

1η ΕΚΘΕΣΗ ΟΜΑΔΑΣ

18/4/95

Η πρώτη επαφή με τα μέλη της ημερήσιας απασχόλησης πραγματοποιήθηκε ημέρα Τρίτη 18/4/95 και ώρα 11:05 π.μ.

Η κοινωνική λειτουργός, βρισκόταν στο χώρο στον οποίο θα λειτουργούσε η ομάδα, 10' νωρίτερα από την προσέλευση των μελών. Ο χώρος ήταν μία αίθουσα μ' ένα τραπέζι και γύρω απ' αυτό οκτώ (8) καρέκλες. Αφού διόρθωσε λίγο τις καρέκλες, ξανακοίταξε τον κατάλογο που είχε μαζί της, μέσα στον οποίο είχε σημειώσει τα θέματα, τα οποία θα επεξεργαζόταν η ομάδα:

1. Σκοπός ομάδας	2. Συστάσεις μεταξύ τους
3. Ονομασία της ομάδας	4. Κανόνες λειτουργίας
5. Πρόγραμμα ομάδας.	

Τα μέλη ήθραν στις 11:00 π.μ. όλα μαζί, λόγω του ότι πριν από 10' είχαν τελειώσει το πρόγραμμα φυσικής αγωγής. Παρόντες ήταν όλα τα μέλη: Ελένη Δ., Αλεξία Μ., Κατερίνα Λ., Τάσος Τ., Θάνος Π., Ζήσης Σ., και Γαλήνη Ζ.

Τα μέλη ήταν πολύ ανήσυχα: ο Θάνος φώναζε στο Τάσο να καθήσει κοντά του. Η Ελένη λογομαχούσε με την Αλεξία για τη θέση που ήταν αριστερά - κοντά στην Κοινωνική λειτουργό. Η Κατερίνα στεκόταν αμίλητη λίγο πιο πέρα, είχε το δάχτυλο στο στόμα της και κοίταζε μία την Αλεξία και την Ελένη και μία τον Θάνο με τον Τάσο. Ο Ζήσης κοίταζε επίμονα την κοινωνική λειτουργό και στεκόταν αμήχανος. Η Γαλήνη, τέλος, έδειχνε πολύ φοβισμένη και σχεδόν έτρεμε καθώς έβλεπε τον Θάνο και τον Τάσο να λογομαχούν.

Η κοινωνική λειτουργός άφησε να περάσει περίπου 1' από τη στιγμή που δημιουργήθηκε η κατάσταση αυτή: έπειτα ζήτησε από τα παιδιά να κάνουν λίγη ησυχία. Η Ελένη είπε ότι δεν μπορούσε να δώσει την Αλεξία τη θέση που η ίδια είχε προλάβει. Η Κ.Λ. απάντησε ότι οι καρέκλες ήταν αρκετές για όλους και στη συνέχεια απομακρύνθηκε λίγο από τα παιδιά. Ύστερα δήλωσε ότι θα περίμενε ώσπου να βρει το καθένα απ' αυτά μια θέση, ώστε να μπορέσει μετά να τους μιλήσει. Είπε και στη Γαλήνη και την Κατερίνα να πάρουν από μία καρέκλα και να βρουν μία θέση στο τραπέζι. Καθώς μιλούσε ο Θάνος με τον Τάσο γελούσαν. Τους κοίταξε επίμονα και τόνισε ότι θα περίμενε να τελειώσουν για να συνεχίσει.

Όταν καθήσαν όλοι στο τραπέζι, η Κ.Λ. πήγε να καθήσει κι αυτή. Η Αλεξία συνέχισε να σπρώχνει την Ελένη, για να καθήσει η Κ.Λ. κοντά της. Τότε αυτή

παρακάλεσε την Ελένη - ώστε να ηρεμήσουν - να μετακινηθεί στην αμέσως επόμενη καρέκλα και κάθισε στη θέση της Ελένης. Έτσι βρέθηκε ανάμεσα στην Αλεξία και την Ελένη.

Τους καλημέρισε ήρεμα και τα παιδιά ανταπέδωσαν ομόφωνα. Οι φωνές της Κατερίνας και της Γαλήνης ακούστηκαν χαμηλά και καθυστερημένα. Συνέχισε λέγοντας ήταν χαρούμενη που ήλθαν στην ώρα τους και έλπιζε ότι η εμπειρία της ομάδας Κ.Ε. να του ενδιέφερε πραγματικά. Στο σημείο αυτό, τα παιδιά άρχισαν να ρωτάνε για το είδος των προγραμμάτων. Τους απάντησε ότι θα τους εξηγούσε, αλλά πιο ολοκληρωμένη εικόνα θα αποκτούσαν στην πορεία της ομάδας.

Στη συνέχεια είπε ότι θα τους συναντούσε μια (1) φορά την εβδομάδα, για μιάμιση (1:30) ώρα και ότι το σύνολο των συναντήσεων ήταν 13. Θα ακολουθούσαν ένα συγκεκριμένο πρόγραμμα, το οποίο θα έφτιαχναν από κοινού οι ίδιοι. Δηλαδή θα ήταν μία ώρα στην οποία θα ανέπτυσαν δραστηριότητες ενδιαφέρουσες για τους ίδιους. Πιο συγκεκριμένα, η Κ.Α. τους εξήγησε ότι θα έφτιαχναν κατασκευές, θα έπαιζαν παιχνίδια, θα συζητούσαν διάφορα θέματα, θα πηγαίνανε μικρές εκδρομές τοπικά κ.τ.λ. Τους είπε ότι ο ρόλος της στην ομάδα θα ήταν βοηθητικός και υποστηρικτικός αν αντιμετωπίσουν προβλήματα πάσης φύσεως. Τα παιδιά έδωσαν προσοχή στα λόγια της. Ο Θάνος τη ρώτησε γιατί ήθελε να τους βοηθήσει! Του απάντησε ότι αυτή ήταν η δουλειά της (ως Κ.Α.) και ένας από τους ρόλους της στο Κέντρο.

Ακόμη τους είπε ότι θα διέκοπτε γιατί ίσως να αισθάνοταν κουρασμένοι και για να τους δώσει το λόγο και να πουν οι ίδιοι κάποια πράγματα για τον εαυτό τους· δηλαδή να συστηθούν. Σ' αυτή την "πρόσκληση" της Κ.Α., ο Τάσος είπε ότι γνωρίζονταν μεταξύ τους. Η Κ.Α. είπε ότι αυτό ήταν σωστό, αλλά υπήρχαν κάποια μέλη που βρίσκονταν μόλις δύο ημέρες στο Κέντρο και πιθανόν να μην γνώριζαν τα παλιότερα μέλη. Ο Ζήσης συμφώνησε μαζί της.

Έτσι τα μέλη άρχισαν να συστήνονται με τη σειρά. Πρώτος συστήθηκε ο Ζήσης, αλλά το όνομά του δεν το κατάλαβαν τα άλλα μέλη. Η Αλεξία γέλασε και το ρώτησε ξανά. Η Κ.Α. της επισήμανε ότι το επίθετό του ήταν κάπως μεγάλο. Για να το καταλάβουν το επανέλαβε η ίδια και προχώρησε στον Τάσο. Ο Τάσος είπε το όνομά του, αλλά συγχρόνως γελούσε παρασύροντας και τον Θάνο. Ο Θάνος φώναξε όνομα και το επίθετό του και συνέχισε να γελάει. Η Κ.Α. τον ρώτησε για το λόγο που του προκαλούσε γέλιο. Της είπε ότι του φαινόταν παράξενο το γεγονός ότι καθόταν γύρω από το τραπέζι σαν οικογένεια. Η Κ.Α. επισήμανε ότι έτσι πρέπει να αισθάνεται· ότι είναι όλοι μία οικογένεια. Τότε αυτός έπιασε τον Τάσο από τους ώμους και τον αποκάλεσε "αδελφό" και γελάσανε μαζί. Έπειτα η Κ.Α. απευθύνθηκε στη Γαλήνη. Η Γαλήνη ίσα που κούνησε τα χείλια της. Το όνομά της δεν ακούστηκε και κόμπιασε. Πριν αντιδράσουν τα άλλα μέλη, πέρα από το "τί είπες;" που ρώτησαν, η Κ.Α. είπε στη Γαλήνη ότι δεν άκουσε το

όνομά της λόγω του θορύβου έξω στο δρόμο. Της ζήτησε να επαναλάβει το όνομά της αν ήθελε, αλλά η Γαλήνη την κοιτούσε αμίλητη. Τότε, η Κ.Λ. είπε στα παιδιά πως ίσως η Γαλήνη ήθελε να ακούσει τα ονόματα όλων και μετά να συστηθεί.

Συνέχισε η Ελένη, η οποία είπε το όνομά της με ιδιαίτερη έμφαση. Η Αλεξία είπε το όνομά της χαμογελώντας πονηρά. Η Κατερίνα μίλησε πολύ σοβαρά ενώ ταυτόχρονα χτένιζε τα μαλλιά με το χέρι της. Αφού συστήθηκαν όλοι, η Κ.Λ. επανέλαβε το όνομα και την ιδιότητά της. Ο Τάσος τόνισε ότι τους το είχε ξαναπει.

Αργότερα η Κ.Λ. είπε στα παιδιά ότι καλό θα ήταν η ομάδα τους να έχει ένα όνομα που θα το έδιναν τα παιδιά. Ο καθένας φώναζε κάποιο όνομα. Η Κ.Λ. είπε πως θα ήταν καλύτερο να γράψουν το όνομα που προτιμούν σ' ένα χαρτί και με κλήρωση να επιλέξουν το όνομα. Συμφώνησαν και άρχισαν να γράφουν στα χαρτιά και με τα στυλό που τους είχε δώσει η ίδια πριν.

Τα αγόρια γράφαν ονόματα ποδοσφαιρικών ομάδων, τα δε κορίτσια ονόματα όπως "τριαντάφυλλο", "Χιονάτη" κ.τ.λ. Έγινε η κλήρωση και βγήκε το "ομάδα διάσωσης" που είχε προτείνει η Γαλήνη· η Κ.Λ. χειροκρότησε και το ίδιο έκαναν και τα υπόλοιπα μέλη. Έδωσε συγχαρητήρια στη Γαλήνη και της ζήτησε να πει το όνομά της αν ήθελε. Εκείνη κοκκίνισε και απάντησε πως τη λέγανε Γαλία. Η Κ.Λ. της είπε ότι το όνομά της ήταν πολύ όμορφο. Κι ακόμη τη ρώτησε αν το όνομά της το είχε κάποιο άλλο μέλος της οικογένειάς της. Η Γαλήνη απάντησε ότι ήταν το όνομα της γιαγιάς της που είναι στην Αλβανία. Συμπλήρωσε όμως ότι στην Ελλάδα την αποκαλούν Γαλήνη. Η Κ.Λ. της ζήτησε να της πει πως ήθελε να τη φωνάζουν· "Γαλήνη" της απάντησε εκείνη.

Εκείνη την ώρα ένα παιδί μπήκε στο χώρο σπρώχνοντας την πόρτα· συστήθηκε ως Αλέξης και είπε "-Κύρια να έλθω και εγώ;" Η Κ.Λ. σηκώθηκε, πήγε προς το μέρος του και του είπε πως δεν μπορούσε να μπει στην ομάδα. Έκλεισε την πόρτα και γύρισε στη θέση της. Ο Τάσος της ζήτησε εξηγήσεις, επειδή ο Αλέξης ήταν φίλος του. Στο σημείο αυτό, δόθηκε στην Κ.Λ. η ευκαιρία να αναφερθεί στο τέταρτο θέμα της συνάντησης· τους κανόνες. Τόνισε ότι η ομάδα θα λειτουργεί βάσει κάποιων κανόνων. Ο σκοπός, για τον οποίο θα τίθονταν ήταν για να βοηθήσουν την ομαλή λειτουργία της ομάδας.

Η Κ.Λ. ζήτησε να της πούνε τα ίδια τα παιδιά τι δε θα ήθελαν να συμβαίνει την ώρα της ομάδας. Για να τα διευκολύνει, έκανε την αρχή λέγοντας ότι δεν θα ήθελε την ώρα της συνάντησης της ομάδας να μπαίνουν άσχετα άτομα στο χώρο. Ο Θάνος πήρε το λόγο και είπε ότι θα ήθελε να μην τον ενοχλεί ο Τάσος με σπρωξιές. Η Ελένη είπε πως δεν ήθελε να την ενοχλεί η Αλεξία, γιατί έτσι δεν μπορούσε να παρακολουθεί το πρόγραμμα. Η Αλεξία είπε πως δεν ήθελε να της τραβά η Ελένη τα μαλλιά όπως έκανε συνήθως. Η Κατερίνα δήλωσε πως δεν της άρεσε που ο Τάσος και ο Θάνος έκαναν μεγάλη φασαρία. Ο Ζήσης, δεν ήθελε να μας ενοχλεί κανείς την ώρα της ομάδας.

Η Κ.Λ. τους ζήτησε να τα γράψουν σ' ένα χαρτόνι. Της είπαν ότι δεν ξέρουν να

γράφουν τόσο καλά ώστε να το κάνουν. Η Γαλήνη είπε ότι τα Ελληνικά δεν ήταν τόσο καλά. Τότε η Κ.Λ. είπε στα μέλη ότι με τις ιδέες και τις προτάσεις που της δώσανε, θα έφτιαχνε αυτή τον πίνακα τον οποίο θα έφερνε στην επόμενη συνάντηση. Ο Πίνακας θα γινόταν με τη βοήθεια αυτών που ήξεραν τις περισσότερες λέξεις. Απάντησαν ότι κανείς δεν ήξερε να γράφει καλά. Τους ζήτησε τότε να βάλουν τουλάχιστον τα ονόματά τους στο χαρτόνι με τους κανόνες.

Μετά η Κ.Λ. πέρασε στο τελευταίο θέμα της συζήτησης. Ρώτησε τι θα τους άρεσε να κάνουν σε κάθε συνάντηση· επρόκειτο για τη σύνταξη του προγράμματος των δραστηριοτήτων της ομάδας. Της απάντησαν ότι θα ήθελαν παιχνίδια, ζωγραφιές, παραμύθια και κατασκευές. Η Κ.Λ. είπε πως θα ετοίμαζε ένα πρόγραμμα που θα περιείχε όλα όσα ζήτησαν και άλλα ενδιαφέρονται πράγματα.

Η ώρα είχε φτάσει 12:15'. Η Κ.Λ. δήλωσε στα μέλη πως σ' εκείνο το σημείο έπρεπε να σταματήσουν. Τους ευχαρίστησε που ήταν μαζί της και τους ρώτησε ποιές ήταν οι εντυπώσεις τους από τη συνάντηση. Έδειξαν πολύ μεγάλο ενθουσιασμό. Έπειτα τους ζήτησε να πιαστούν όλοι μαζί από τα χέρια και να φωνάξουν το όνομα της ομάδας.

Έτσι τελείωσε η συνάντηση και ανανεώθηκε το ραντεβού για τις 2/5/95.

ΚΕ.Φ.Ο. ΑΜΠΕΛΟΚΗΠΩΝ**2η ΕΚΘΕΣΗ ΟΜΑΔΑΣ**

2/5/95

Στις 2 Μαΐου πραγματοποιήθηκε η δεύτερη συνάντηση με τα μέλη της ομάδας Κοινωνικής Εργασίας.

Παρόντα μέλη: Θάνος, Τάσος, Αλεξία, Κατερίνα, Γαλήνη, Ελένη και Ζήσης.

Απόντα μέλη:

Σκοπός της συνάντησης

Σ' αυτή την 2η συνάντηση, η δραστηριότητα που θ' αναπτυσσόταν ήταν ζωγραφική με πλαστελίνη. Σκοπός ήταν να μπουν τα μέλη στο πνεύμα της ομάδας και να εντοπίσει η Κ.Λ. μέσα από την ομαδική εργασία, τις δυνατότητες του κάθε μέλους.

Λειτουργία της ομάδας

Τα μέλη ήρθαν στο χώρο διεξαγωγής της συνάντησης γύρω στις 11:00 π.μ. Ο Τάσος ρώτησε την Κ.Λ. αν εκείνη τη μέρα θα είχαν συμβούλιο. Του απάντησε με χαμόγελο πως είχανε. Τότε της είπε ότι το ήξερε και ότι γι' αυτό είχε έρθει. Η Κ.Λ. κοίταξε τα παιδιά και αντιλήφθηκε ότι η Ελένη στεκόταν στο διάδρομο και κοίταζε από τη μισάνοιχτη πόρτα. Η Αλεξία σχολίασε: "-Κυρία, η Ελένη δεν έρχεται". Η Κ.Λ. απάντησε ότι η Ελένη θα έλθει.

Η Ελένη αμέσως μετά έφυγε τρέχοντας. Τα υπόλοιπα μέλη είπαν να πάνε να τη φέρουν πίσω. Η Κ.Λ. είπε ότι η Ελένη θα ερχόταν αν το ήθελε και όχι με εξαναγκασμό.

Καθίσαν στο τραπέζι και σχολίασαν το θέμα του σχολείου. Τα μέλη δήλωσαν ότι βαριούνται το σχολείο. Η Κ.Λ. ρώτησε τη Γαλήνη να της πει αν της άρεσε το σχολείο. Εκείνη είπε ότι της άρεσε, διότι μάθαινε καλύτερα τα ελληνικά. Ο Ζήσης είπε ότι του άρεσε, αλλά δυσκολευόταν λίγο κι έτσι τον βοηθούσε η μητέρα του. Η Κ.Λ. του είπε ότι όλα τα παιδιά όταν ξεκινάνε το σχολείο έχουν ανάγκη βοήθειας, αρκεί να δίνουν προσοχή στις κατευθύνσεις και την προσπάθεια της μητέρας.

Όταν η Κ.Λ. ρώτησε την Κατερίνα αν της άρεσε το σχολείο, αυτή απάντησε λακωνικά "ναι" και γέλασε κάπως αμήχανα. Ο Θάνος "πετάχτηκε" απευθυνόμενος στη Κατερίνα και της είπε ότι δεν ήταν δυνατό να της αρέσει το σχολείο, διότι από τις πέντε (5) ημέρες, τις δύο (2) απουσίαζε! Η Κατερίνα του είπε πως δεν ξέρει τίποτα, γι' αυτό να μη μιλάει. Η Κ.Λ. είπε στον Θάνο ότι για θέματα, για τα οποία δεν γνωρίζει και επιπλέον δεν το αφορούσαν καλό θα ήταν να μην εκφέρει γνώμη, τουλάχιστον όταν δεν

του ζητείται. Έπειτα ρώτησε την Κατερίνα αν αυτό που είπε την ενόχλησε είτε γιατί ήταν ψέμα, είτε γιατί δεν τον αφορούσε. Η Κατερίνα χαμογέλασε και της είπε ότι γενικά δεν της άρεσε η παρέμβαση του Θάνου.

Ο Ζήσης ρώτησε την Κ.Α. για το αντικείμενο της σημερινής τους συνάντησης. Εκείνη απευθύνθηκε σε όλα τα παιδιά και είπε ότι εκείνη τη μέρα είχε φέρει υλικά για να ζωγραφίσουν με πλαστελίνη. Ο Ζήσης είπε ότι θα ήταν ωραία ενώ η Αλεξία τη ρώτησε τι ακριβώς θα έκαναν.

Τότε τους μοίρασε τα υλικά (χαρτί) και τους είπε ότι στη φωτοτυπία που είχαν μπροστά τους, αντί για χρώματα / μαρκαδόρους θα έβαζαν χρωματιστή πλαστελίνη. Η Κ.Α. έβαλε στο κέντρο του τραπέζιού κόλλα και πλαστελίνη. Είπε πως για να κολλήσει και να σταθεροποιηθεί η πλαστελίνη πρέπει να δουλευτεί πολύ και για να υπάρξει αισθητικό αποτέλεσμα να μην κόβουν μεγάλη ποσότητα. Ο Ζήσης παραπονέθηκε ότι δεν μπορούσε να το καταλάβει. Η Κ.Α. ρώτησε τα υπόλοιπα μέλη αν κι αυτά δεν είχαν καταλάβει, αλλά απάντησαν πως είχαν καταλάβει. Τότε είπε στον Ζήση να παρακολουθήσει την ίδια και ότι αυτή θα τον βοηθούσε. Έμεινε ικανοποιημένος. Επίσης, η Κ.Α. τους είπε ότι το πρόγραμμα θα τοιχοκολλούνταν κι έτσι θα ήξεραν τι θα κάνανε σε κάθε τους συνάντηση. Τόνισε όμως ότι κάθε μη προγραμματισμένη πρόταση θα γινόταν δεκτή.

Κατά τη διάρκεια της δραστηριότητας η Αλεξία χτύπησε το Ζήση, ο οποίος διαμαρτυρήθηκε έντονα. Η διαμαρτυρία - με την ένταση της φωνής του - είχε ως αποτέλεσμα να μην ακουστεί η φωνή του καθαρά κι αυτό προκάλεσε το γέλιο των μελών. Ο Ζήσης κοίταξε την Κ.Α. αμήχανα. Αυτή απευθύνθηκε στους υπόλοιπους δείχνοντας τον κανόνα, στο χαρτόνι με τους κανόνες, που αναφερόταν στο σεβασμό προς όλα τα μέλη. Η Κ.Α. παρακάλεσε το Θάνο να το διαβάσει. Το διάβασε κάπως συλλαβιστά. Τους είπε ότι ήταν δικός τους κανόνας. Απάντησε ο Τάσος ότι ο Ζήσης δεν ήξερε να μιλάει. Η Κ.Α. είπε ότι αυτό δεν ήταν αλήθεια. Και πρόσθεσε ότι απλά ο Ζήσης αντιμετώπιζει κάποια δυσκολία.

Μετά τους είπε ότι ήταν υποχρεωμένοι να ελέγχουν τις αντιδράσεις τους ώστε να αποφεύγουν να προσβάλλουν τους συνανθρώπους τους. Έπειτα η Κ.Α. ζήτησε από την Αλεξία να της εξηγήσει το λόγο για τον οποίο χτύπησε το Ζήση. Είπε πως δεν το έκανε αυτή. Η Κ.Α. της είπε ότι την είδε την ώρα που χτύπησε το Ζήση οπότε δεν θα την ωφελούσε σε τίποτα η άρνηση του συμβάντως. Της ζήτησε να μην το επαναλάβει. Η Αλεξία όμως συνέχισε να χαμογελά και να κοροϊδεύει τον Ζήση.

Η δραστηριότητα συνεχιζόταν κανονικά και μόνο ο Ζήσης συχνά έλεγε ότι δεν μπορούσε να καταφέρει τίποτα. Η Κ.Α. του είπε ότι αυτό που είχε φτιάξει ήταν απόδειξη ότι μπορούσε να καταφέρει αρκετά πράγματα. Ο Ζήσης έκανε προσπάθειες, όταν είχε την προσοχή της. Οι υπόλοιποι δουλεύανε, αλλά η Αλεξία χρησιμοποιούσε

πολλή πλαστελίνη την οποία δεν δούλευε καλά κι αυτό είχε ως αποτέλεσμα να μην κολλάει στο χαρτί με την κόλλα.

Η Γαλήνη προχωρούσε πολύ αργά. Η Κ.Λ. συχνά επαινούσε την προσπάθειά της, έστω κι αν έκανε ένα (1) φυλλαράκι. Η Κατερίνα προσπαθούσε αρκετά. Η Ελένη τα έφτιαχνε κάπως βιαστικά και πάντα ρωτούσε την Κ.Λ. αν ήταν ωραία. Η Κ.Λ. επαινούσε την προσπάθειά της αλλά τόνισε ότι σίγουρα είχε δυνατότητες για καλύτερο αποτέλεσμα. Ο Θάνος και ο Τάσος τελείωσαν πιο γρήγορα απ' όλους και ζήτησαν να παίξουν. Η Κ.Λ. τους είπε ότι αν δεν τελείωναν όλοι, αυτό δεν θα γινόταν. Ο Τάσος αντέδρασε γιατί η Γαλήνη και ο Ζήσης ήταν πολύ πίσω. Τους είπε τότε ότι δεν είχαν παρά να βοηθήσουν. Έτσι και έγινε. Σε 10' είχαν τελειώσει όλοι.

Όταν τελείωσαν η Κ.Λ. ζήτησε από τα παιδιά να καθαρίσουν το χώρο. Τα χέρια που κολλούσαν λόγω της κόλλας, προκαλούσαν γέλιο στα παιδιά. Της είπαν ότι τους άρεσε γιατί ήταν διασκεδαστικό.

Για τα επόμενα 10' έπαιξαν το παιχνίδι που πρότεινε η Ελένη. Το παιχνίδι λεγόταν "Σάλτσα-Μαρία" και τελικά αποδείχθηκε ότι ήταν πολύ χαλαρωτικό για τα παιδιά.

Στο τέλος ένωσαν όλοι μαζί τα χέρια και φώναξαν το όνομα της ομάδας και έφυγαν, αφού η Κ.Λ. ευχαρίστησε τα παιδιά και τους είπε ότι θα τους περίμενε την επόμενη Τρίτη.

ΚΕ.Φ.Ο. ΑΜΠΕΛΟΚΗΠΩΝ

3η ΕΚΘΕΣΗ ΟΜΑΔΑΣ

9/5/95

Η τρίτη συνάντηση με τα μέλη της ομάδας πραγματοποιήθηκε στις 9 Μαΐου 1995.

Απόντα

Παρόντα μέλη: ο Τάσος, ο Θάνος, η Ελένη, η Αλεξία, η Κατερίνα, η Γαλήνη, ο Ζήσης.

Απόντα μέλη:

Σκοπός της συνάντησης

Σκοπός αυτής της συνάντησης εξακολουθούσε να είναι ίδιος με τον σκοπό της πρώτης συνάντησης, δηλαδή η διάγνωση των δυνατοτήτων του κάθε μέλους. Για να οργανωθεί το πρόγραμμα της ομάδας, ήταν απαραίτητη η γνώση των δυνατοτήτων του κάθε μέλους.

Λειτουργία της ομάδας

Τα μέλη βρίσκονταν στις 11:00 π.μ. στο χώρο όπου θα διεξάγονταν η ομάδα. Ήταν όλα γεμάτα ενθουσιασμό και χαρά κι αυτό φαινόταν από το γεγονός ότι ο Θάνος και η Αλεξία τραγουδούσαν! Τα άλλα μέλη γελούσαν μαζί τους ενώ η Κ.Α. συμμετείχε με χαμόγελο και ψιθυρίζοντας το τραγούδι τους.

Έπρεπε όμως η ομάδα να προχωρήσει το έργο της. Η Κ.Α. παρακάλεσε τα μέλη, που τώρα φώναζαν, να σταματήσουν τη φασαρία και ρώτησε πως είχαν περάσει τις ημέρες που μεσολάβησαν μεταξύ των δύο συναντήσεων. Τα μέλη όλα μαζί άρχισαν να μιλάνε για τις ασχολίες τους. Η Κ.Α. παρατήρησε ότι δεν απευθύνονταν σ' αυτήν, αλλά μιλούσαν μεταξύ τους. Το μόνο μέλος που δεν μιλούσε ήταν η Γαλήνη.

Εκείνη τη στιγμή η κατάσταση χρειαζόταν την επέμβαση της Κ.Α. Τους είπε ήρεμα ότι δεν ήταν σωστό να μιλάνε όλοι μαζί, διότι ούτε αυτή καταλάβαινε τι έλεγαν, ούτε οι ίδιοι άκουγαν τι έλεγε ο ένας στον άλλο. Τα μέλη έδειξαν να αντιλαμβάνονται ότι ήταν πολύ δύσκολο να είχε ακούσει τα όσα είχαν ειπωθεί.

Έτσι, άρχισαν να της λένε πως είχαν περάσει. Ξεκίνησε η Γαλήνη και με τη σειρά μίλησαν όλα τα μέλη. Οι απαντήσεις τους ήταν σύντομες και ακριβείς. Όλοι τους ανέφεραν τ' απογευματινά τους παιχνίδια, το σχολείο, τα μαθήματα αγγλικών και το διάβασμα.

Στην συνέχεια, η Ελένη ρώτησε την Κ.Α. τι θα έκαναν με το χαρτόνι και τις

μπογιές που είχε φέρει μαζί της. Ο Τάσος της απάντησε ότι του έκανε εντύπωση η απορία της αφού κατά τη γνώμη του το μόνο που θα μπορούσαν να κάνουν ήταν ζωγραφιές.

Τότε η Κ.Α. ζήτησε από την Κατερίνα να της πει, αν γνωρίζει τι είναι η ταυτότητα. Αυτή απάντησε ότι είναι ένα πράγμα που έχει το όνομα τους επάνω! Ο Θάνος, τότε, ζήτησε το λόγο. Της είπε ότι πάνω στην ταυτότητα υπάρχουν τα δακτυλικά αποτυπώματα του καθενός. Κι ακόμη είπε ότι απ' αυτά μπορεί η αστυνομία να βρῖσκει τον υπαίτιο μιας απαγορευμένης πράξης. Τα άλλα μέλη συμφώνησαν με τον Θάνο. Τότε η Κ.Α. έβγαλε από την τσάντα της, τη δική της ταυτότητα. Η Ελένη σχολίασε ότι και η μητέρα της έχει ίδια. Η Κ.Α. του διάβασε όλα τα στοιχεία, χωρίς να επιμένει πολύ στα χαρακτηριστικά του.

Η Κ.Α. εξήγησε στα μέλη ότι αυτό το πλαστικό χαρτί, όπως το λέγανε τα μέλη, έχει διαφορετικά στοιχεία από άνθρωπο σε άνθρωπο, παρά το γεγονός ότι φαίνεται ίδια για όλους. Επίσης τους είπε ότι κι αυτοί θα αποκτήσουν τη δική τους ταυτότητα γύρω στα δεκαέξι (16) τους χρόνια. Τα μέλη ενθουσιάστηκαν με την ιδέα.

Για να μην χάσουν το χρόνο τους άσκοπα, η Κ.Α. τους είπε ότι κάτι ανάλογο θα έφτιαχναν με το χαρτόνι. Τα μέλη νόμισαν ότι θα έφτιαχναν ταυτότητα όμοια με τη δική της και συζητούσαν για τα χρώματα που θα έβαφαν τα μάτια και τα μαλιά τους. Τότε, η Κ.Α. τόνισε ότι θα κατασκευάζαν την ταυτότητα της ομάδας και όχι του καθενός μέλους ξεχωριστά. Για να το καταλάβουν καλά άρχισε μια σειρά ερωτήσεων και απαντήσεων. Τους είπε λοιπόν ότι η ταυτότητα αυτή θα είναι λίγο μεγαλύτερη απ' αυτή των ανθρώπων. Επίσης είπε, ότι πάνω η ταυτότητα θα έχει το όνομα του κάθε παιδιού και μία αντιπροσωπευτική ζωγραφιά ζώου, λουλουδιού ή οτιδήποτε άλλο τους άρεσει.

Μετά, η Κ.Α. τους άφησε να συνεργαστούν και ζωγραφίσουν πάνω στο ίδιο χαρτόνι ό,τι ήθελαν. Ο Θάνος ζωγράφισε έναν ποδοσφαιριστή και το ίδιο ήθελε να κάνει και ο Τάσος αλλά κατέληξε να φτιάξει έναν γάτο. Οι κοπέλες ζωγράφισαν λουλούδια. Ο Ζήσης ξεκίνησε να ζωγραφίσει ένα σπίτι. Συχνά διαφωνούσαν και μάλωναν για τα χρώματα για το ποιος θα είχε το κόκκινο και ποιος το πράσινο. Η Κ.Α. τους εξήγησε ότι δεν υπήρχε κανένας λόγος βιασύνης και ότι με το να τσακώνονται, το μόνο που κατάφεραν ήταν να χάνουν χρόνο. Μ' αυτό τον τρόπο κατάφερε να τους ηρεμήσει και να του βάλει να συνεργαστούν.

Η Ελένη συχνά έλεγε ότι κουραζόταν. Η Κ.Α. την παρότρυνε να συνεχίσει ώστε να μπει και το δικό της όνομα πάνω στο χαρτόνι. Αυτό την ωθούσε να συνεχίσει να προσπαθεί και να μην τα παρατήσει. Η Κ.Α. παρατήρησε ότι η Ελένη αγχωνόταν από το γεγονός ότι δούλευαν όλοι πάνω στο ίδιο χαρτόνι.

Μετά από λίγη ώρα τα παιδιά είχαν τελειώσει τις ζωγραφιές τους. Η Κ.Α. τους ζήτησε να γράψουν τα ονόματά τους πάνω στο χαρτόνι. Η Γαλήνη και η Αλεξία δεν μπορούσαν να τα γράψουν. Η Κ.Α. είπε στα άλλα μέλη να τις βοηθήσουν στο γράψιμο.

Όταν τελείωσε κι αυτή η δουλειά, η Κ.Λ. είπε στα μέλη να τοιχοκολλήσουν το χαρτόνι, ώστε να αποτελεί την ταυτότητα της ομάδας.

Στο τέλος της συνάντησης, μάζεψαν οτιδήποτε υπήρχε, φώναζαν το όνομα της ομάδας πιασμένοι χέρι-χέρι και έφυγαν ανανεώνοντας το ραντεβού τους.

ΚΕ.Φ.Ο. ΑΜΠΕΛΟΚΗΠΩΝ**4η ΕΚΘΕΣΗ ΟΜΑΔΑΣ****16/5/95**

Στις 16/5 πραγματοποιήθηκε η 4η συνάντηση με τα παιδιά της ομάδας.

Παρόντα μέλη: Γαλήνη, Ζήσης, Αλεξία, Θάνος, Τάσος, Ελένη, Κατερίνα.

Απόντα μέλη:

Σκοπός της συνάντησης

Ο σκοπός της συνάντησης ήταν η ομαδική λειτουργία των παιδιών. Να διαγνωσθούν οι δυνατότητες και οι ιδιαιτερότητες του κάθε παιδιού, μέσα από την ομαδική εργασία, σε τομείς όπως συνεργασία, διάθεση δράσεως, αλληλοβοήθεια, σεβασμός, καθαριότητα, χρήση υλικών και άμιλλας.

Λειτουργία της ομάδας

Η ομάδα ξεκίνησε στις 11:00 π.μ. Η Κ.Λ. πήγε μαζί με τα παιδιά στο χώρο της ομάδας. Τα παιδιά κάθισαν στις θέσεις του. Η Κ.Λ. πρώτα τους χαιρέτησε και έπειτα ρώτησε να της πούνε με τη σειρά πως είχαν περάσει το προηγούμενο απόγευμα. Ξεκίνησε από τη Γαλήνη, η οποία όμως απαντούσε μονολεκτικά. Για να την κάνει να μιλήσει πιο αναλυτικά, η Κ.Λ. τις έκανε διευκρινιστικές ερωτήσεις. Η Γαλήνη είπε ότι πέρασε το απόγευμα παίζοντας με την φίλη της της Χριστίνα. Η Ελένη είπε ότι ασχολήθηκε μαζί της η νονά της η οποία, όπως έχει αναφέρει πολλές φορές η Ελένη, ζει μαζί τους. Ο Θάνος και ο Τάσος είχαν πάει την προηγούμενη ημέρα εκδρομή με το σχολείο και καθώς μένουν κοντά ο ένας στον άλλον έπαιξαν μαζί.

Η Αλεξία είπε ότι το απόγευμα ήταν στο σπίτι με τα αδέρφια της. Το ίδιο και ο Ζήσης που έπαιζε με τον αδελφό του.

Όταν τελείωσαν τη συζήτηση, η Κ.Λ. τους μίλησε για το θέμα της συνάντησής τους. Είπε στα παιδιά ότι θα ζωγράφιζαν μια ζωγραφιά με γκοφρέ χαρτί. Όταν τους έδωσε περισσότερες πληροφορίες τα παιδιά είπαν ότι κάτι τέτοιο θα ήταν πολύ δύσκολο να το φτιάξουν. Συγκεκριμένα, η Αλεξία και ο Ζήσης έλεγαν πως δεν μπορούσαν. Τα άλλα παιδιά περίμεναν οδηγίες από την Κ.Λ. Τους έδειξε πως να κάνουν μπαλάκια από το γκοφρέ χαρτί και πως να τα κολλάνε το ένα κοντά στο άλλο ώστε το αποτέλεσμα να είναι ωραίο. Η Γαλήνη, η Ελένη, ο Τάσος και ο Θάνος ξεκίνησαν σιγά-σιγά ενώ η Αλεξία και ο Ζήσης χρειάστηκαν κάποια μικρή εναρκτήρια βοήθεια.

Η Ζωγραφιά διακρινόταν σε διάφορα μέρη. Μόλις ολοκληρώνόταν ένα απ' αυτά,

στόχος γινόταν η ολοκλήρωση ενός άλλου μέρους. Έτυχε τα κορίτσια να κάθονται χωριστά από τα αγόρια κι έτσι άρχισε να υπάρχει άμιλλα. Όταν όμως αυτή η άμιλλα έγινε σκληρός ανταγωνισμός, η Κ.Α. είπε στα παιδιά πως όποιος από τις δύο ομάδες θα τελείωνε πρώτος, είτε αγόρι ήταν είτε κορίτσι, θα βοηθούσε την άλλη ομάδα. Έτσι αποφεύχθηκε ο ανταγωνισμός. Το σχέδιο της ζωγραφιάς ήταν μια πεταλούδα πάνω σε λουλούδι. Τα αγόρια άρχισαν από το λουλούδι ενώ τα κορίτσια από την πεταλούδα. Αυτό βοήθησε να κοπάσουν τα πνεύματα. Η Κ.Α. εξήγησε ότι όλοι μαζί θα δουλέψουν για να φτιάξουν το κάδρο. Έτσι συνέχισε την εργασία της η ομάδα με αρμονία.

Σε κάποια στιγμή καθώς μιλούσε ο Ζήσης με τον τρόπο που μιλούσε δεν ακουγόταν καθαρά, η Αλεξία άρχισε να τον ειρωνεύεται: "Μπέμπης είσαι βρε και μιλάς έτσι". Σ' αυτή τη συμπεριφορά παρενέβη η Κ.Α. Κοίταξε αυστηρά αρχικά την Αλεξία και στη συνέχεια της ζήτησε να εξηγήσει η ίδια τη συμπεριφορά της - αναφέροντας τους κανονισμούς της ομάδας - για να κατανοήσει τι είχε κάνει και να μην επαναληφθεί. Της τόνισε ότι στους κανονισμούς η ίδια είχε προτείνει να μη προσβάλλει ο ένας τον άλλον.

Από αυτή την παρέμβαση της Κ.Α. ο Ζήσης έδειξε την ικανοποίηση στο πρόσωπό του, δίχως να την εκφράσει λεκτικά. Κατά τη διάρκεια της δραστηριότητας κοιτούσε την Αλεξία με παράπονο. Σε κάποια στιγμή ο Ζήσης δήλωσε κουρασμένος για να συνεχίσει τη δραστηριότητα και η Κ.Α. τον άφησε να ξεκουραστεί.

Έπειτα από ώρα κι ενώ τα μέλη τελείωναν τη ζωγραφική, η Κ.Α. τους απέσπασε την προσοχή προτείνοντας τους να συζητήσουν. Εξήγησε στην Αλεξία, η οποία από την ώρα της επίπληξής της δεν είχε διάθεση να συμμετέχει στις δραστηριότητες, ότι δεν είναι τιμωρημένη, αλλά ήταν ένα "μάθημα" για την ίδια και τ' άλλα μέλη, οπότε μπορούσε να συμμετάσχει στη συζήτηση. Η Αλεξία αρνήθηκε και η Κ.Α. χωρίς να την πιέσει, συνέχισε το έργο της.

Ο Τάσος ρώτησε την Κ.Α. σε τι θα του χρησίμευε το κάδρο που κατασκεύασαν· του απάντησε ότι, πρώτα θα το επιδείκνυαν στις υπεύθυνες της ημερήσιας απασχόλησης κι έπειτα θα το τοποθετούσαν σε εμφανές σημείο του χώρου τους. Τους πρότεινε ακόμη, ως αμοιβή για την ωραία δουλειά που έκαναν, να γράψουν τα ονόματά τους πάνω στο δημιουργημά τους, για να είναι υπερήφανοι. Ο Ζήσης, που ξεκουραζόνταν κι όταν άκουσε την πρόταση, τον χαροποίησε και πήγε να βοηθήσει. Η ομάδα βρισκόταν στα 10 λεπτά πριν το τέλος. Τότε ήταν που εξέφρασε το ενδιαφέρον της κι η Αλεξία και προθυμοποιήθηκε να συμμετάσχει. Η Κ.Α. της χαμογέλασε και προχώρησαν στην υλοποίησή της πρότασης όλοι μαζί σαν ομάδα. Πράγματι τα μέλη έκαναν καλή δουλειά.

Όταν τελείωσαν η Κ.Α. τους ρώτησε τι τους άρεσε και τι τους δυσαρέστησε σ' αυτή τη συνάντηση. Δήλωσαν ότι ευχαριστήθηκαν τη ζωγραφική, αλλά δε τους είχε μείνει χρόνος και για κάποιο παιχνίδι.

Η Κ.Α. απάντησε πως σε κάποια άλλη συνάντηση ίσως να συμπεριλάβει το

παιχνίδι στις δραστηριότητες. Τους ευχαρίστησε κι αφού φώναξαν το όνομα της ομάδας έφυγαν.

ΚΕ.Φ.Ο. ΑΜΠΕΛΟΚΗΠΩΝ**5η ΕΚΘΕΣΗ ΟΜΑΔΑΣ****23/5/95**

Στις 23/5 πραγματοποιήθηκε η 5η συνάντηση της ομάδας.

Παρόντα μέλη: η Γαλήνη, η Αλεξία, ο Θάνος, Τάσος, η Ελένη και η Κατερίνα.

Απόντα μέλη: ο Ζήσης

Σκοπός της συνάντησης

Η ομάδα εκείνη την ημέρα θα επεξεργαζόταν το θέμα "σεβασμός". Στόχος ήταν η συνειδητοποίηση αυτής της έννοιας, πρώτον γιατί είναι στοιχείο απαραίτητο για τη συμβίωση των ανθρώπων και δεύτερον γιατί όσον αφορά την ομάδα η έλλειψη σεβασμού συχνά επιφέρει τη δυσλειτουργία της ομάδας.

Λειτουργία της ομάδας

Καθώς η Κ.Α. περίμενε τα παιδιά, άκουσε φωνές και φασαρία στο διάδρομο. Όταν πλησίασαν, κατάλαβε πως ήταν η Ελένη και η Αλεξία. Όταν είδαν ότι η Κ.Α. τις πρόσεχε χαμήλωσαν τους τόνους, αλλά η Αλεξία συνέχισε να λέει χαμηλά αλλά με θυμό κάποιες τελευταίες κουβέντες στην Ελένη. Η Ελένη δεν απάντησε, αλλά απευθύνθηκε στην Κ.Α.

Η Κ.Α. χωρίς να δώσει έκταση στο θέμα, τους ζήτησε να ηρεμήσουν και να καθήσουν στις θέσεις τους. Οι δυο κοπέλες ακόμη αντάλλασαν πυρά. Στο χώρο στον οποίο συγκεντρώνονταν η ομάδα το κέντρο είχε ένα στερεοφωνικό συγκρότημα. Η Κ.Α. ρώτησε τα παιδιά εάν ήθελαν να ακούσουν κάποιο τραγούδι. Η Ελένη αμέσως απάντησε καταφατικά, φωνάζοντας πιο δυνατά από τα άλλα παιδιά. Η Κ.Α. βρήκε ένα πολύ ωραίο τραγούδι στο ράδιο και το άφησε να "παίζει" σε χαμηλό τόνο. Σίγουρα το τραγούδι αυτό θα βοηθούσε την ομάδα να ηρεμήσει και να συνεχίσει το πρόγραμμά της. Η Κ.Α. σιγοτραγουδούσε ενώ τα παιδιά γελοούσανε βλέποντάς την. Τότε κι αυτή τα παρότρυνε να την συνοδεύσουν στο τραγούδι. Τα πιο τολμηρά, ο Θάνος, ο Τάσος και η Ελένη άρχισαν να ψιθυρίζουν το ρεφρέν. Με ένα νεύμα, έβαλε στην παρέα την Κατερίνα και τη Γαλήνη, οι οποίες απλώς κουνούσαν το στόμα. Όταν τελείωσε το τραγούδι, έκλεισε τη μουσική και κάθησε μαζί τους. Τους ζήτησε να πάρουν μια βαθιά αναπνοή.

Τα παιδιά σχεδόν ηρέμησαν. Φαίνονταν μάλιστα χαρούμενα και ικανοποιημένα. Η Κ.Α. του επαίνεσε και ύστερα ρώτησε για τον Ζήση, ο οποίος απουσίαζε. Τα παιδιά όμως δεν γνώριζαν τον λόγο της απουσίας του. Τότε η Κ.Α. ρώτησε τη Γαλήνη, η οποία

ήταν στην ίδια τάξη με το Ζήση, αν γνώριζε κάτι σχετικό. Η Γαλήνη την κοίταξε με απορία. Η Κ.Λ. επανέλαβε την ερώτηση και με πιο απλά λόγια τη ρώτησε μήπως είχε ακούσει τη δασκάλα της να μιλάει γι αυτό. Η Γαλήνη άρχισε να μιλάει, ενώ η Κ.Λ. με δυσκολία κατάλαβε ότι δεν είχε ακούσει τίποτα. Η Αλεξία γελούσε. Ο Θάνος είπε ότι η Γαλήνη δεν ξέρει να μιλάει και ότι έχει μωρουδίστικη φωνή. Η Γαλήνη κοκκίνισε και κατέβασε το κεφάλι.

Το σκηνικό αυτό ήταν γνωστό στην ομάδα και έδωσε στην Κ.Λ. την ευκαιρία να μιλήσει για το θέμα της συνάντησής τους. Αρχικά ζήτησε από τα παιδιά, την Αλεξία και τον Θάνο, να της πούνε αν θεωρούσαν τη συμπεριφορά τους σωστή. Η Αλεξία είπε πως δεν ήταν σωστή. Ο Θάνος, συμφώνησε μαζί της αλλά πρόσθεσε ότι ήταν δικαιολογημένη γιατί τα λόγια της Γαλήνης ούτε που ακουγόταν. Η Κ.Λ. του είπε ότι άσχετα από το λόγο που την προκάλεσε, η αντίδρασή του δεν ήταν σωστή. Επίσης του υπενθύμισε τους κανόνες που είχαν τεθεί στην αρχή από την ίδια την ομάδα· κανόνες που μιλούσαν για σεβασμό.

Στο σημείο αυτό η Κ.Λ. ζήτησε από τη Γαλήνη να εκφράσει τα συναισθήματά της απέναντι σ' αυτή την αντιμετώπιση. Την βοήθησε να μιλήσει κάνοντάς της ερωτήσεις, οι οποίες δίνανε στα παιδιά να καταλάβουν τα αισθήματά της.

Η Γαλήνη τους είπε ότι αισθανόταν πολύ άσχημα κάθε φορά που τα παιδιά την κορόϊδευαν. Πρόσθεσε επίσης ότι μπορεί να μιλήσει κανονικά, αλλά η αντίδρασή τους τη φοβίζει ακόμη περισσότερο και το αποτέλεσμα είναι να μιλά μ' αυτό τον τόνο.

Η Κ.Λ. είπε στα παιδιά να ζητήσουν συγγνώμη από τη Γαλήνη και να της εξηγήσουν το λόγο που τους προκαλεί τη συγκεκριμένη αντίδραση. Επειδή η αντίδραση του Θάνου ήταν η πιο έντονη, η Κ.Λ. ξεκίνησε απ' αυτόν. Μετά το Θάνο όλα τα παιδιά ζήτησαν συγγνώμη από τη Γαλήνη και της είπαν ότι γέλασαν επειδή δεν ακουγόταν η φωνή της. Η Κατερίνα πρόσθεσε ότι δεν έπρεπε να φοβάται κανέναν και πάντα να μιλάει με θάρρος. Η Γαλήνη έδειξε να κατανοεί τα λόγια των παιδιών.

Μετά από τα παιδιά μίλησε η Κ.Λ. Είπε ότι ο σεβασμός είναι ένα εφόδιο απαραίτητο για τη ζωή του ανθρώπου. Χωρίς σεβασμό η συμβίωση μεταξύ των ανθρώπων γίνεται αδύνατη. Τόνισε ότι ο σεβασμός είναι ένας από τους βασικότερους κανόνες της ζωής. Η Κατερίνα τότε ανέφερε το σεβασμό που οφείλουμε να δείχνουμε προς τους ηλικιωμένους. Η Κ.Λ. της είπε ότι η άποψή της είναι πολύ σωστή διότι και οι ηλικιωμένοι είναι συνάνθρωποι και μέλη της κοινωνίας που ζούμε και πρέπει να τους σεβόμαστε.

Ο Τάσος είπε ότι δεν πρέπει να γελάμε όταν βλέπουμε κάποιον να έχει πρόβλημα. Η Κ.Λ. συμφώνησε μαζί του. Μετά μιλώντας σε όλα τα παιδιά είπε ότι ο καθένας, άσχετα με την οικονομική, κοινωνική και οικογενειακή κατάστασή του, έχει το δικαίωμα να απολαμβάνει το σεβασμό από το περιβάλλον του.

Στη συνέχεια, η Κ.Α. τους ζήτησε να της προτείνουν κάποιο παιχνίδι για να παίξουν. Για τα υπόλοιπα 10' έπαιξαν το παιχνίδι που λέγεται "Σάλτσα - Μαρία".

Τελειώνοντας, ευχαρίστησε τα παιδιά και αφού φώναξαν με τα χέρια ενωμένα το όνομα της ομάδας έφυγαν.

ΚΕ.Φ.Ο. ΑΜΠΕΛΟΚΗΠΩΝ**6η ΕΚΘΕΣΗ ΟΜΑΔΑΣ****30/5/95**

Στις 30/5 πραγματοποιήθηκε μία ακόμη συνάντηση της ομάδας με τον τίτλο "ομάδα διάσωσης" και με παιδιά από την ημερήσια απασχόληση δημοτικού.

Παρόντα μέλη: η Γαλήνη, ο Τάσος, ο Θάνος, η Ελένη και η Αλεξία.

Απόντα μέλη: ο Ζήσης και η Κατερίνα

Σκοπός της συνάντησης

Ο σκοπός της ομάδας ήταν η διάγνωση των σχέσεων μεταξύ των μελών, το πως κάθε μέλος αισθάνεται απέναντι στο άλλο.

Λειτουργία της ομάδας

Η ομάδα ξεκίνησε κανονικά και τα μέλη της ήταν στο χώρο της με απόντες την Κατερίνα και το Ζήση.

Η κουβέντα που ξεκίνησε η Κ.Α. με τα παιδιά αφορούσε το σχολείο τους και πως περνάνε σ' αυτό (ήταν απογευματινά στο κέντρο). Όλα τα παιδιά είπαν για τα παιχνίδια με του φίλους τους κατά τη διάρκεια των διαλειμμάτων.

Όταν τελίωσε η συζήτηση, η Κ.Α. τους είπε ότι εκείνη τη μέρα θα έπαιζαν ένα παιχνίδι. Τα παιδιά ενθουσιάστηκαν με την ιδέα. Τους έδειξε τότε, ένα μαντήλι που είχε μαζί της και πρόσθεσε ότι θα έκλειναν σε κάθε μέλος τα μάτια με το μαντήλι με τη σειρά και οι άλλοι θα οδηγούν το μέλος που έκλεισε τα μάτια του. Έτσι κάθε παιδί αφέθηκε να το οδηγήσουν τα άλλα.

Σ' αυτή την άσκηση - παιχνίδι όλα πήγαν πολύ καλά. Τα παιδιά γέλασαν και διασκέδασαν.

Ο Τάσος, όταν του κλείσανε τα μάτια, έδειξε άνεση και εμπιστοσύνη τον Θάνο. Απέναντι στην Αλεξία ήταν επιφυλακτικός, έδειχνε σαν να φοβάται μήπως τον ρίξει σε τοίχο ή τραπέζι κ.τ.λ. Όταν τον συνόδευσε η Γαλήνη έδειχνε πολύ φοβισμένος και έκανε μικρά βήματα.

Ο Θάνος έδειξε εμπιστοσύνη και άνεση καθώς τον συνόδευσαν τα παιδιά. Δεν έδειξε να αισθάνεται φόβο με κανένα τους.

Η Αλεξία όταν τη συνόδευαν ο Θάνος και ο Τάσος ήταν αρκετά επιφυλακτική, ενώ όταν τη συνόδευε η Γαλήνη με την Ελένη (που ήρθε λίγο καθυστερημένα) ήταν πολύ άνετη και έδειχνε να το διασκεδάζει. Έκανε αστεία, γελούσε κ.τ.λ.

Η Γαλήνη ήταν άνετη με την Αλεξία και τον Θάνο. Τότε ο Τάσος έβγαλε το μαντήλι από τα μάτια της Γαλήνης κι αυτό είχε ως αποτέλεσμα να χαλάσει ο ειρμός της ομάδας και η ροή του παιχνιδιού. Γι' αυτό το λόγο η Κ.Λ. τον άφησε στην άκρη και συνέχισε με τα άλλα παιδιά.

Όταν ήρθε η σειρά της Ελένης να συνοδεύσει τη Γαλήνη εκείνη ήταν πολύ επιφυλακτική. Μάλιστα βάδιζε πολύ πιο πίσω από την Ελένη, η οποία σχεδόν την τραβούσε.

Όταν έκλεισε τα μάτια η Ελένη, ήταν άνετη με το Θάνο και τη Γαλήνη ενώ έδειξε φόβο όταν τη συνόδευσε η Αλεξία.

Εκείνη τη στιγμή ο Τάσος ζήτησε από την κοινωνική λειτουργό να φύγει έξω. Αυτή του είπε ότι αυτό ήταν αδύνατο. Ο Τάσος τη ρώτησε τι θα μπορούσε να κάνει. Έδειχνε διάθεση να συμμετάσχει πάλι στο παιχνίδι. Έτσι, η Κ.Λ. τον ρώτησε αν ήθελε να συνοδεύσει την Ελένη. Ο Τάσος δέχτηκε και ξεκίνησε. Η Ελένη όμως έδειχνε πολύ τρομαγμένη γιατί ο Τάσος την πήγαινε πολύ γρήγορα.

Με τον τρόπο αυτό, το παιχνίδι τελείωσε. Μετά ο Θάνος και ο Τάσος ζήτησαν να καθίσουν πάνω σε μερικούς πάγκους που βρίσκονται στο χώρο της ομάδας. Η Κ.Λ. του είπε ότι αυτό απαγορευόταν. Οι ίδιοι επέμεναν πολύ και η Κ.Λ. για να του αφήσει να κάνουν αυτό που τους ευχαριστούσε, επέτρεψε να καθίσουν στους πάγκους μαζί με τα κορίτσια. Την ώρα που συζητούσαν αν τους άρεσε η ομάδα, τα δύο αγόρια κινδύνεψαν να πέσουν και να χτυπήσουν. Έτσι η Κ.Λ. του ζήτησε να μην ξαναέβουν στον πάγκο.

Καθώς έκαναν αξιολόγηση, ο Θάνος ζήτησε εξηγήσεις για την απαγόρευσή της. Η Κ.Λ. του εξήγησε ότι είχε ευθύνη για την ομάδα και ότι ο πάγκος ήταν επικίνδυνος. Για το λόγο αυτό δεν θα άφηνε να ξανακαθήσουν εκεί. Τα υπόλοιπα παιδιά πρόσθεσαν μόνο θετικές εμπειρίες.

Στο τέλος φώναξαν το όνομα της ομάδας και έφυγαν με την υπόσχεση να βρεθούν την επόμενη Τρίτη.

7η ΕΚΘΕΣΗ ΟΜΑΔΑΣ

6/6/95

Κέντρο φροντίδας οικογένειας, Αμπελοκήπων Λάρισας.

Εκπ. Κ.Λ.: Γκάτη Γεωργία

Απόντα μέλη: Κατερίνα

Παρόντα μέλη: Ελένη, Γαλήνη, Ζήσης, Αλεξία, Τάσος, Θάνος

Σκοπός της συνάντησης

Σκοπός της 7ης συνάντησης ήταν η έκφραση των απόψεων των μελών, σχετικά με τις οικογένειές τους.

Λειτουργία της ομάδας

Η ομάδα ξεκίνησε μέσα σε χαλαρό κλίμα αφού μέλη και Κ.Λ. ανέπτυξαν μια κουβέντα γύρω από τα σχολικά μαθήματα. Στις ερωτήσεις των παιδιών για το συγκεκριμένο αντικείμενο της συνάντησης, η Κ.Λ. εισηγήθηκε ότι θα αφηγούνταν στα μέλη μια ιστορία.

Το θέμα της ιστορίας ήταν σχετικό με κάποια βασικά προβλήματα που ζούσαν δύο από τα επτά μέλη. Άσχετα όμως από το αν αφορούσε άμεσα δύο μόνο μέλη αυτή η ιστορία έδινε στα μέλη το δικαίωμα να εκφέρουν άποψη και εξυπηρετούσε το σκοπό της ομάδας. Πιο συγκεκριμένα η Ελένη έχει κάποιο πρόβλημα επικοινωνίας και σχέσης με τη μητέρα της και η Αλεξία φεύγει από το σπίτι της και αυτό έχει γίνει μια συμπεριφορά της αρκετά κουράστικοί για τους άλλους αλλά και για την ίδια.

Η ιστορία που διηγήθηκε η Κ.Λ. μίλαγε για ένα παιδί που αισθανόταν ότι δεν αγαπούσε τη μητέρα του και έφυγε από το σπίτι. Αυτή του η πράξη και ο πόνος που πρόσφερε στον εαυτό του και στο ίδιο το έκανε γνωρίζοντας ότι, πραγματικά αγαπά τη μητέρα του, να γυρίσει πίσω.

Η Κ.Λ. σημείωσε πως τα μέλη ήταν πάρα πολύ αφοσιωμένα στην υπόθεση που διηγούνταν.

Όταν ο Γιωργάκης του παραμυθιού αισθανόταν πως δεν αγαπούσε τη μητέρα του και ήθελε να την πληγώσει, η Ελένη πετάχτηκε και είπε πως, αυτό δεν ήταν σωστό, εκ μέρους του Γιωργάκη, διότι η μάνα είναι μόνο μία και μάλιστα συχνά είναι πιο καλή από τον πατέρα.

Η Αλεξία όταν η Κ.Λ. αναφερόταν στη φυγή του Γιωργάκη γέλαγε πονηρά, λες και έλβεπε τις δικές της πράξεις. Όταν κλήθηκε να σχολιάσει, η Αλεξία είπε πως εντύπωση της έκανε ο κακός άνθρωπος που απήγαγε το Γιωργάκη καθώς αυτό είχε φύγει.

Δεν σχολίασε αυτό κάθε αυτό το γεγονός της φυγής (άλλωστε το έκανε και η ίδια).

Τα άλλα μέλη κατά την Κ.Λ. κατέκριναν την πράξη του παιδιού, να φύγει από το σπίτι, επίσης έδειξαν χαρά και ικανοποίηση, για τη θεϊκή έκβαση της ιστορίας.

Η Ελένη επισήμανε πως ήταν αξιόλογη η πράξη του Γιωργάκη να υπακούσει τις συμβουλές της μητέρας του και να επιστρέψει σπίτι.

Μετά το τέλος της ιστορίας και αφού τα παιδιά βίωσαν την κατάσταση της συγκεκριμένης οικογένειας η Κ.Λ. ζήτησε από τα μέλη να κατακρίνουν και να επικροτήσουν γονεϊκούς ρόλους.

Έτσι τα μέλη κλήθηκαν με τη σειρά να απαντήσουν στις ερωτήσεις α) Τί ως γονείς, τα μέλη θα έκαναν για να θεωρούν τον εαυτό τους καλό γονέα.

Τάσος: θα έβρισκε μία δουλειά.

Θάνος: θα έβρισκε μία δουλειά.

Ελένη: θα ήμουν πολύ καλή μητέρα.

Αλεξία: θα δούλευα για να βγάλω δουλειά.

Γαλήνη: θα φρόντιζα τα παιδιά μου και θα τ' αγαπούσα.

β) Τί ως γονέας δεν θα έκανα ποτέ.

Τάσος: δεν θα μάλωνα τα παιδιά.

Θάνος: δεν θα σκότωνα το παιδί μου.

Ελένη: δεν θα ντρόπιαζα τα παιδιά μου.

Αλεξία: δεν θα μάλωνα με το σύζυγό μου.

Γαλήνη: δεν θα άφηνα μόνα τους τα παιδιά μου.

Σύμφωνα με την Κ.Λ. τα μέλη εκφράσαν επιθυμίες που αφορούσαν περισσότερο για συζυγικά και οικογενειακά προβλήματα.

Έπειτα η Κ.Λ. ανέπτυξε ένα παιχνίδι με σκοπό να κλείσει την ομάδα, μέσα σ' ένα ευχάριστο κλίμα.

Έπειτα αφού και ο χρόνος είχε περάσει, τα μέλη φώναξαν το όνομα της ομάδας και έτσι έκλεισε η ομάδα.

8η ΕΚΘΕΣΗ ΟΜΑΔΑΣ

13/6/95

Κέντρο φροντίδας οικογένειας, Αμπελοκήπων Λάρισας.

Εκπ. Κ.Λ.: Γκάτη Γεωργία

Παρόντα μέλη: Αλεξία, Θάνος, Τάσος, Ζήσης και Ελένη.

Απόντα μέλη: Κατερίνα και Γαλήνη

Στις 13 Ιουνίου πραγματοποιήθηκε η όγδοη συνάντηση με τα μέλη της ομάδας Κοινωνικής Εργασίας - μέλη της ημερήσιας απασχόλησης του Δημοτικού.

Σκοπός της συνάντησης

Σ' αυτή την συνάντηση είχε τεθεί σκοπός η έκφραση, από πλευράς των παιδιών, μέσω της ζωγραφικής και της συζήτησης της στάσης τους απέναντι στην οικογένειά τους. Να σημειωθεί ότι ο σκοπός αυτός είναι κοινός μ' εκείνον που είχε τεθεί στην έβδομη συνάντηση και λόγω της σημαντικότητάς του, δόθηκε χρόνος 2 συναντήσεων για την επίτευξή του.

Λειτουργία της ομάδας

Η ομάδα ξεκίνησε στην καθορισμένη ώρα. Όμως αντί για τον συνηθισμένο χώρο διεξαγωγής των δραστηριοτήτων, η Κ.Λ. πήγε την ομάδα σ' ένα διαφορετικό χώρο. Συγκεκριμένα στο "Στέκι Νέων". Το Στέκι άρεσε πολύ στα μέλη επειδή βρισκόταν σε χώρο όπου συγκεντρώνονταν άτομα μεγαλύτερης ηλικίας από τη δική τους. Όταν αντιλήφθηκαν ότι αυτή η μέρα ήταν για την ομάδα, κατενθουσιάστηκαν. Βέβαια δεν παρέμειναν για τις δραστηριότητες στο Στέκι. Επέστρεψαν στο δικό τους χώρο και τα μέλη κάθησαν στις θέσεις τους.

Η Κ.Λ. για τα δυο μέλη που απουσιάζαν γνώριζε τους λόγους. Η Γαλήνη είχε πάει για πρόβα στο Κηποθέατρο, σ' ένα χορευτικό που ετοίμαζε η Γυμνάστρια του ΚΕ.Φ.Ο. Η Κατερίνα αντιμετωπίζει σοβαρό οικογενειακό πρόβλημα: η οικογένειά της δεν την ενθαρρύνουν να πηγαίνει στο Κέντρο, γι' αυτό κι από τη συγκεκριμένη συνάντηση θ' απουσίαζε.

Έτσι λοιπόν ξεκίνησε η ομάδα με τα πέντε από τα επτά μέλη που συνήθως συναντιότανε. Τα μέλη είχαν τη συνηθισμένη απορία για τις δραστηριότητες που θ' αναλάμβαναν σ' αυτή τη συνάντηση. Η Κ.Λ. ενημέρωσε τα μέλη πως το σημερινό αντικείμενο ασχολίας τους, θα ήταν ένα ελεύθερο θέμα ζωγραφικής που όμως θα

σχετιζόταν με την οικογένεια.

Τα μέλη συχνά ρωτούσαν την Κ.Λ. αν της άρεσε αυτό που φτιάχνανε. Η Κ.Λ. με σκοπό να αποτρέψει κάθε στοιχείο βιασύνης είπε πως "πρώτος" θα αναδουκνυόταν εκείνος ο οποίος θα έφτιαχνε την πιο όμορφη ζωγραφιά και θα τελείωνε τελευταίος.

Έτσι ο Ζήσης (βλέπε ζωγραφιά Νο1, παράρτημα Δ) ζωγράφισε το σπίτι του πολύ όμορφο, μάλιστα είχε και καμινάδα που δίχνει σύμφωνα με τα διαγνωστικά μέσα της ότι ο Ζήσης νοιώθει έντονη την ανάγκη οικογενειακής θαλπωρής. Αυτό δεν σημαίνει πως δεν έχει καθόλου (Μ.Ν. ΦΙΛΙΠΠΙΔΟΥ, Μέσα διαγνωστικά και θεραπευτικά).

Ο Ζήσης ζωγράφισε τον εαυτό του με φιγούρα αρκετά μικρή, από την οποία έλειπε το κυρίως κομμάτι του σώματος, το σώμα. (Ο Ζήσης αντιμετώπιζε πρόβλημα με την καρδιά του και επιθυμεί να μην το έχει στη συνειδήσή του). Το πιο ογκώδες μέλος στη ζωγραφιά του ήταν η μητέρα. Αυτό έδειχνε την εικόνα που είχε ο Ζήσης για αυτήν. Ο πατέρας είναι άκρη της ζωγραφιάς πράγμα που δίχνει το πως ο Ζήσης τον αισθάνεται μέσα στην οικογένεια.

Με τη ζωγραφιά της Ελένης φανερώθηκε ένα πολύ βασικό για την Ελένη στοιχείο του χαρακτήρα της (βλέπε ζωγραφιά Νο 2, παράρτημα Δ). Η Ελένη σε ερώτηση της Αλεξίας απάντησε πως η φιγούρα που πρωτοξεκίνησε να δημιουργεί, ήταν ο πατέρας της. Η Αλεξία σχεδόν ειρωνικά, της είπε πως δεν είχε δικαίωμα να ζωγραφίζει τον πατέρα της αφού, μετά το θάνατό του δεν υπάρχει στην οικογένειά τους. Μετά από αυτό, ακολούθησε μια διαμάχη μεταξύ των κοριτσιών. Η Κ.Λ. παρενέβη με σκοπό να δώσει στην Αλεξία να καταλάβει πως ο τρόπος της δεν ήταν σωστός άσχετα από το ότι, αυτό που είπε ήταν μια πραγματικότητα. Έπειτα η Κ.Λ. μέσω του διαλόγου κατάφερε να αναπτύξει ένα διάλογο δίνοντας της να καταλάβει πως δεν είναι άσχημο να κρατά "ζωντανό" τον πατέρα της αλλά μόνο μέσα στη μνήμη της και να τον αγαπά. Η Ελένη μετά από αυτό άρχισε να κάνει μια ζωγραφιά στο πίσω μέρος της κόλας χωρίς όμως, την παρουσία του πατέρα της. Στη ζωγραφιά της που έχει τον πατέρα, υπάρχει μια καμινάδα, στην άλλη όμως χωρίς τον πατέρα δεν υπάρχει. Σύμφωνα με την Κ.Λ. η Ελένη πιθανόν αισθάνεται θαλπωρή μόνο έχοντας "κοντά" της τον πατέρα της.

Η Κ.Λ. μας αναφέρει πως κατά τη μητέρα της Ελένης, η Ελένη ήταν συχνά η αιτία που την έδερνε ο σύντροφός της. Αυτή η άποψη έχει κάνει πολύ δύσκολες τις σχέσεις μητέρας και κόρης σύμφωνα με τη μητέρα.

Η Ελένη στη ζωγραφιά της έχει φτιάξει τον πατέρα της με ένα χέρι. Δεν ήταν όμως εύκολο να διασαφινιστεί ποιο από τα δύο χέρια η Ελένη απορίπτει "εκείνο" που χτύπαγε τη μητέρα, ή "ένα" χέρι που δεν "υπάρχει", για να χτυπά.

Κατά τη διάρκεια των συναντήσεων η Ελένη προσπαθούσε να περάσει την εικόνα της μικρομεγάλης (ρόλος). Έτσι μέσα στην ζωγραφιά της, ο εαυτός της παριστάνεται με

τη μεγαλύτερη σε διαστάσεις φιγούρα.

Στη ζωγραφιά του Θάνου (βλέπε ζωγραφιά Νο 3, Παράρτημα Δ΄) κυριαρχούν τα έντονα χρώματα, οι αντιθέσεις και γενικά φαντάζει μια ζωτικότητα και μια ζωντάνια. Επικρατεί το πορτοκαλί που σύμφωνα με τα διαγνωστικά μέσα της Φιλιπίδου δηλώνει εξωστρέφεια. Επίσης απεικονίζει ένα κατακίτρινο ήλιο και έχει πολύ γαλάζια στοιχεία που δείχνουν ανάλογα ψυχική ηρεμία και άτομο ελεγχόμενο.

Στο σχέδιο της Αλεξίας Νο 4, στο Δ΄ παράρτημα υπάρχει ένα σπίτι χωρίς παράθυρα αλλά πολλές σκεπές. Αυτό σύμφωνα με τη Φιλιπίδου δείχνει ανάγκη για καταφύγιο και σιγουριά. Οι πολλές σκεπές μπορούν να ερμηνευθούν πως η Αλεξία πιθανόν να μην θεωρεί το σπίτι της ως ιδανικό σπίτι και έτσι ζωγραφίζει και "άλλα" που έχει συναντήσει.

Το σχέδιο Νο 5 που ανήκει στον Τάσο είναι φτιαγμένο σχεδόν όλο με χρώμα πορτοκαλί, δίνει έντονη όχι μόνο την εξωστρέφεια αλλά ίσως και την ανάγκη για αυτοένδραση. Το σπίτι παριστάνεται έντονα παραστατικά, αφού υπάρχουν από τα παράθυρα έως και το φως. Αυτό δίνει την πληρότητα που νιώθει μέσα σ' αυτό.

Αξιολογώντας τη διάθεση των μελών, η Κ.Α. διέκρινε πως το θέμα η οικογένεια ήταν αρκετά ενδιαφέρον για τα μέλη.

Αφού φτιάξαν τις ζωγραφιές τους και κάνανε κάποια σχόλια το ένα, για τη ζωγραφιά του άλλου, πέρασε και ο χρόνος διάρκειας της ομάδας. Έτσι αφού καθαρίστηκε ο χώρος, τα μέλη φώναξαν το όνομα της ομάδας και η ομάδα σταμάτησε αφού ανανέωσε το ραντεβού της για την επόμενη συνάντηση.

9η ΕΚΘΕΣΗ ΟΜΑΔΑΣ

20/6/95

Κέντρο φροντίδας οικογένειας, Αμπελοκήπων Λάρισας.

Όνομα ομάδας: Ομάδα διάσωσης

Εκπ. Κ.Λ.: Γκάτη Γεωργία

Παρόντα μέλη: Αλεξία, Θάνος, Τάσος, Ελένη, Γαλήνη και Ζήσης.

Απόντα μέλη: Κατερίνα

Σκοπός της συνάντησης

Ο σκοπός της σημερινής συνάντησης ήταν, τα παιδιά να αναπτύξουν συνεργασία, να μάθουν να περιμένουν, να επιμένουν σ' ένα στόχο και να τηρούν περιορισμούς και κανόνες.

Λειτουργία της ομάδας

Το αξιοσημείωτο αυτής της συνάντησης είναι, πως τα μέλη δώσαν τον καλύτερό τους εαυτό, παρουσιάζοντας στο μέγιστο τις δυνατότητες συνεργασίας τους.

Το θέμα της 9ης συνάντησης, ήταν η κατασκευή ενός σπιτιού με οδοντογλυφίδες, πάνω σε φωτοτυπημένα σχέδια.

Η ομάδα αυτή ξεκίνησε σύμφωνα με την Κ.Λ. με κάποια σχόλια του Θάνου προς τον Τάσο. Η Κ.Λ. εξήγησε στα μέλη πως θα χρησιμοποιούσαν οδοντογλυφίδες αντί για μπογιές, για να ολοκληρωθεί το σχέδιο. Αυτό απαιτούσε πολύ χρόνο.

Ο Θάνος αντιλήφθηκε την πρόταση της Κ.Λ. και εισηγήθηκε, για να αρκέσει ο χρόνος να γίνει με οδοντογλυφίδες μόνο ο σκελετός και το υπόλοιπο να βαφεί. Έτσι η Κ.Λ. με σκοπό τα μέλη να καταφέρουν κάτι και να λάβουν ικανοποίηση, καθώς και να επικρατήσει πρωτοβουλία σαν του Θάνου, συμφώνησε μαζί του. Η Κ.Λ. απευθύνθηκε προς τα άλλα μέλη και πήρε τη συγκατάθεσή του για να γίνει η κατασκευή με το συγκεκριμένο τρόπο. Έπειτα από τη σύμφωνη γνώμη και των άλλων μελών η Κ.Λ. έδωσε κάποιες γενικές κατευθύνσεις τέτοιες που επιτρέπονται βάση του προτύπου λειτουργίας που δεν δέχεται κατευθύνσεις από τον Κ.Λ.

Η Κ.Λ. με σκοπό να επιτευχθεί ο σκοπός της συνάντησης σημείωσε στα μέλη, ότι πρέπει να χρησιμοποιούν με τη δυνατή οικονομία της οδοντογλυφίδες και μόνο μία κόλα. Αυτό έβαζε τα μέλη σε αρκετή αυτοσυγκράτηση.

Κατά τη διάρκεια της ομάδας όλα τα μέλη, λίγο ως πολύ λάμβαναν σημαντικά υπόψιν τους τις υποδείξεις της Κ.Λ. Μόνο η Ελένη παρά τις τρεις παρατηρήσεις της Κ.Λ. συνέχισε να χρησιμοποιεί τα υλικά τόσο αλόγιστα που το αισθητικό αποτέλεσμα της

ζωγραφιάς της, ήταν λιγότερο καλό, από όσο η Ελένη είχε τη δυνατότητα να το φτιάξει.

Ο Θάνος με τον Τάσο δουλεύανε αρκετά καλά. Η καθαριότητα, η προσοχή στη λεπτομέρεια και η τάξη δέκρινε τις προσπάθειές τους.

Η Αλεξία απευθυνόμενη στην Κ.Λ. είπε πως την προηγούμενη ημέρα, η Ελένη με την παρότρυνση της δασκάλας άρχισε να χορεύει και να τραγουδά. Επίσης σχολίασε πως έπειτα έκλαιγε. Η Κ.Λ. αντιλήφθηκε πως η Αλεξία ήθελε να πει περισσότερα πράγματα. Η Κ.Λ. είπε στην Αλεξία πως δεν είναι αναγκαίο να ασχολούμαστε με γεγονότα, εκτός αυτών που εκτιλύσσονται μέσα στην ομάδα. Η Ελένη φαινόταν έτοιμη να προκαλέσει κάποια αντιδικία με την Αλεξία. Η Κ.Λ. είπε και στα δύο μέλη πως κάτι τέτοιο θα αποτελέσει θέμα, για την ομάδα μόνο αν το επιθυμεί η Ελένη. Η Ελένη φάνηκε να μην επιθυμεί κάτι τέτοιο και έτσι η Κ.Λ. προχώρησε στο πρόγραμμα.

Λίγο αργότερα η Ελένη θέλησε να μιλήσει για τους λόγους που την κάνανε να κλέει. Έτσι ανέφερε ότι την ενοχλούσε μια συμμαθήτριά της. Ο Θάνος πετάχτηκε και δήλωσε πως το φταίξιμο ήταν μόνο της Ελένης. Μετά από αυτή τη συζήτηση η Κ.Λ. βοήθησε στην εξάντληση αυτού του θέματος.

Όσο αφορά τα άλλα μέλη η Γαλήνη δυσκολεύονταν να φτιάξει το έργο της. Ο Ζήσης δούλευε αλλά συχνά ζητούσε διάλειμμα για να ξεκουραστεί. Η Κ.Λ. του έδινε κάποια λίγα λεπτά και έπειτα τον ενθάρυνε για να συμμετάσχει.

Ο χρόνος διάρκειας της ομάδας έφτασε στο τέλος της και έτσι τα μέλη αναγκάστηκαν να βάλουν σε μια ντουλάπα τα έργα τους με σκοπό να τα συνεχίσουν την άλλη φορά.

Έτσι καθαρίσανε το χώρο, φώναξαν το όνομα της ομάδας και η ομάδα σταμάτησε.

10η ΕΚΘΕΣΗ ΟΜΑΔΑΣ

20/6/95

Κέντρο φροντίδας οικογένειας, Αμπελοκήπων Λάρισας.

Όνομα ομάδας: Ομάδα διάσωσης

Εκπ. Κ.Λ.: Γκάτη Γεωργία

Παρόντα μέλη: Ελένη, Γαλήνη, Τάσος, Θάνος, Ζήσης, Αλεξία.

Απόντα μέλη: Κατερίνα

Σκοπός της συνάντησης

Σκοπός αυτής της συνάντησης ήταν η συνεργασία, η υπομονή, η επιμονή, η τήρηση κανόνων και η καθαριότητα.

Λειτουργία της ομάδας

Η Κ.Λ. πριν ακόμα τα μέλη εισέλθουν στο χώρο, είχε τοποθετήσει πάνω σ' ένα τραπέζι, τις κατασκευές των παιδιών. Στις ερωτήσεις των μελών, για τη σκοπιμότητα αυτή της παύσης της, η Κ.Λ. απάντησε πως απλά ήταν μια δουλειά που καλό θα ήταν να βρει ολοκληρωμένη.

Τα παιδιά στην αρχή μπερδεύονταν στο ποιο ήταν το σχέδιο ποιανού. Ο Ζήσης με την Ελένη μάλιστα λογομαχούσαν, με αποτέλεσμα η Ελένη να το σπρώξει. Η Ελένη δικαιολογήθηκε. Η Κ.Λ. απευθυνόμενη σε όλα τα μέλη τους είπε πως υπήρχαν οι κατασκευές όλων και έτσι δεν χρειαζόταν να μαλώνουν. Η Κ.Λ. παρακάλεσε τα δύο μέλη να ζητήσουν συγνώμη, το ένα από το άλλο.

Το γεγονός αυτό σύμφωνα με την Κ.Λ. ήταν αφορμή τα υπόλοιπα μέλη να καθήσουν στη θέση που έπρεπε, με σκοπό να αποφευχθεί κάθε μορφή παρεξήγησης.

Παρότι η δραστηριότητα ήταν γνώριμη τα μέλη, δεν έδειξαν δυσφορία. Αντιθέτως έδειξαν ενθουσιασμό που θα ολοκλήρωναν το έργο τους. Σύμφωνα με την Κ.Λ. ίσως κάποια από τα μέλη, (Ζήσης) να το είδαν ως λιγότερο κόπο.

Τα μέλη δεν παρουσίασαν πρόβλημα στον τρόπο δουλειάς τους. Κάτι ευχάριστο ιδιαίτερα ήταν πως η Γαλήνη σ' αυτή τη συνάντηση παρουσίασε πολλές αλλαγές στη στάση της. Ζήτηγε υλικά, απαιτούσε να έχει ίσα δικαιώματα στη χρήση τους και γενικά συνδιαλέχθηκε σαν να μην έχει το πρόβλημα που στις άλλες συναντήσεις παρουσίαζε. Σε ερώτηση της Κ.Λ. για το τί της άρεσε, δήλωσε πως της ήταν ευχάριστο που γνώριζε ακριβώς τί έπρεπε να κάνει. Η Κ.Λ. είπε μπράβο της Γαλήνης θέλοντας να ενισχύσει οποιαδήποτε παρόμοια στάση της.

Ο Θάνος παρακολουθώντας όλα αυτά ζήτησε το λόγο και ρώτησε την Κ.Λ. για

ποιο λόγο, όλοι όπως και η δασκάλα λένε μπράβο στη Γαλήνη. (Άλλωστε δε έκανε και τίποτα αξιoσημείωτο). Η Κ.Λ. του είπε πως για τη δασκάλα δε μπορούσε να εκφέρει άποψη αλλά η ίδια νομίζει πως η Γαλήνη έκανε πραγματικά μια πρόοδο στη στάση της και κατά τη γνώμη της, άξιζε την επιβράβευση. Η Κ.Λ. ανάφερε ακόμα πως θα είχε την ίδια τη συμπεριφορά σε οποιοδήποτε άλλο μέλος, θα χρειαζόταν.

Η Ελένη με σκοπό να τελειώσει πρώτη, βιαζόταν και έκανε όπως-όπως την κατασκευή της. Η Κ.Λ. της είπε πως δεν υπήρχε κανένας λόγος να βιάζεται και πως πιστεύει πως είχε τη δυνατότητα να το φτιάξει ακόμα πιο όμορφο.

Η Ελένη φάνηκε να συμφωνεί.

Μετά την κατασκευή του κυρίως σχεδίου, σειρά είχαν οι μπογιές. Το γεγονός ότι οι μπογιές ήταν λίγες, είχε ως αποτέλεσμα την πιο μεγάλη συνεργασία των μελών.

Η Ελένη, η Γαλήνη και η Αλεξία ήταν πολύ υπομονετικά μέλη. Ο Τάσος με το Θάνο διακρύθηκαν για την έντονη ανυπομονησία που έδειχναν. Αφού τελείωσαν προφαζόταν τουαλέτα ή ότι θέλουν να πιούνε νερό, με σκοπό να βγουν από την ομάδα.

Ο Ζήσης όταν χρειαζόταν να περιμένει, βολεύονταν αφού του άρεσαν τα συχνά διαλείματα.

Αφού η ώρα είχε περάσει η Κ.Λ. βοήθησε τα μέλη να καθαρίσουν το χώρο, από οτιδήποτε σκουπίδια είχαν προκαλέσει. Η Κ.Λ. πρότεινε στα μέλη να γράφουν τα ονόματά τους πάνω στα έργα τους με σκοπό να τα πάρουν στο τέλος της ομάδας. Επίσης ανάφερε πως το τέλος απείχε μόλις τρεις συναντήσεις.

Τα παιδιά ακούγοντας αυτά τα λόγια αντέδρασαν. Η Αλεξία σχολίασε ζητώντας να μάθει το λόγο. Η Κ.Λ. της είπε πως αυτή, ήταν ένα γεγονός που γνωρίζαν από την αρχή.

Έτσι η ομάδα σταμάτησε· τα μέλη φώναξαν το όνομα της ομάδας και φύγανε.

11η ΕΚΘΕΣΗ ΟΜΑΔΑΣ

2/7/95

Κέντρο φροντίδας οικογένειας, Αμπελοκήπων Λάρισας.**Όνομα ομάδας: Ομάδα διάσωσης****Εκπ. Κ.Λ.: Γκάτη Γεωργία**Παρόντα μέλη: Ελένη, Αλεξία, Ζήσης, Θάνος και Γαλήνη.Απόντα μέλη: Τάσος και Κατερίνα**Σκοπός της συνάντησης**

Σκοπός αυτής της συνάντησης ήταν η προετοιμασία των μελών για την εισαγωγή τους στην τελική φάση.

Λειτουργία της ομάδας

Τα μέλη παρουσιάστηκαν έντονα ανήσυχα. Σε ερώτηση της Κ.Λ., δικαιολογήθηκαν λέγοντας πως η έλλειψη διάθεσης ωφείλεται, στην υπερβολική ζέστη που επικρατούσε εκείνη την εποχή.

Η Κ.Λ. ξεκίνησε να μπαίνει στο κλίμα της συνάντησης ξεκινώντας να λέει, για το ότι αυτή η 11η συνάντηση ήταν η πρώτη από τις τρεις τελευταίες συναντήσεις. Τα μέλη φάνηκαν να δυσανασχετούν με το θέμα αυτό.

Η Κ.Λ. με σκοπό να μπουν ομαλά τα μέλη στην ιδέα του αποχωρισμού και να αντικαταστήσουν τα πιθανά αρνητικά συναισθήματα, με ποιο ελπιδοφόρες σκέψεις, η Κ.Λ. ανέφερε χαριτολογώντας πως άσχετα από το γεγονός ότι η ομάδα έχει προκαθορισμένο χρόνο διάρκειας τα ίδια έπρεπε να πάνε και κάποιες διακοπές. Αυτό πραγματικά έκανε τα μέλη να χαμογελάσουν.

Έπειτα τα μέλη άρχισαν να σχολιάζουν τις διακοπές και που το καθένα σκεφτόταν ότι θα τις περνούσε. Έτσι μιλούσαν για βουνό, θάλασσα, επίσκεψη σε συγγενικά πρόσωπα και γενικά για διακοπές.

Ο Θάνος ρώτησε την Κ.Λ. για το αντικείμενο της σημερινής συνάντησης μια και φτιάναμε προς το τέλος.

Η Κ.Λ. είπε στα μέλη πως σήμερα θα τους διάβαζε μία ακόμη ιστορία μια και η προηγούμενη τους είχε τόσο αρέσει. Η ιστορία είχε σχέση με ένα κοριτσάκι που αυτή τη στιγμή της ζωής του, πρέπει να επιστρέψει στη φυσική του οικογένεια, από μια ανάδοχη στην οποία φιλοξενούνταν. Η Κ.Λ. επέλεξε αυτό το θέμα για να εκφραστούν τα μέλη και να νιώσουν τα δικά τους συναισθήματα αποχωρισμού με την ομάδα, μέσα από την ιστορία.

Τα μέλη που θεωρούσαν χαρμόσυνο γεγονός την επιστροφή του παιδιού στην φυσική οικογένειά του, ήταν εκείνα που είχαν ήδη συγκεκριμενοποιήσει οι γονείς τους για το που θα πάνε διακοπές. Αντίθετα, αρνητική άποψη για το κορίτσι που επιστρέφει στην φυσική του οικογένεια και για το γεγονός αυτό της επιστροφής, είχαν τα μέλη που οι γονείς δεν είχαν αποφασίσει για το που θα πηγαίνουν ή ακόμα και ότι θα πηγαίνουν διακοπές.

Κατά την Κ.Λ. αυτό, πιθανόν είχε να κάνει με το τί, κάθε μέλος είχε προγραμματίσει να κάνει, μετά το τέλος της ομάδας και κατά πόσο αυτό θα το ικανοποιούσε.

Ο Ζήσης έκφρασε την απορία αν η θετή μητέρα θα μπορούσε να βλέπει το κορίτσι, μετά τον αποχωρισμό.

Η Κ.Λ. ζήτησε τη δικιά του γνώμη και πώς θα ήθελε να τελειώσει η ιστορία. Τα μέλη επιθυμούσαν τη διατήρηση της επικοινωνίας μεταξύ της θετής οικογένειας και της μικρής Μαρίας. Και η Γαλήνη ήταν σύμφωνη με αυτή την άποψη.

Η Ελένη είπε πως αφού η μικρή είχε βρει την φυσική της οικογένεια καλό θα ήταν να είναι μαζί της και να τους αγαπάει αφού η θετή οικογένεια ήταν μια προσωρινή λύση. Σύμφωνη μ' αυτή τη γνώμη ήταν και η Αλεξία.

Όταν όλα τα μέλη αυτά είπαν τη γνώμη τους, η Κ.Λ. ρώτησε το Θάνο, ο οποίος ήταν αρκετά αισιόδοξος για τη ζωή της μικρής στο νέο της σπίτι.

Η Κ.Λ. με σκοπό να επιστρέψει στο θέμα του αποχωρισμού είπε στα μέλη, πως ένα τέλος σημαίνει κατά συνέπεια μιας άλλης μορφής αρχή. Είπε επίσης πως το ότι η ομάδα τελειώνει δε σημαίνει πως τα μέλη δεν μπορούν να κρατήσουν την επαφή τους με το κέντρο και την κοινωνική του υπηρεσία.

Η Κ.Λ. είπε πως στην επόμενη συνάντηση θα γινόταν μια αξιολόγηση της ομάδας, θα πέρναν τα μέλη τα έργα που με τόσο κόπο και υπομονή, είχανε φτιάξει και γενικά θα ήταν μια συνάντηση καθοριστική.

Τα μέλη έδειξαν αρκετά ενθουσιασμένα και το δίξανε με φωνές και ζητοκραυγάσματα. Η Κ.Λ. ανέφερε πως η ομάδα θα έκλεινε με το πάρτυ της μεθεπόμενης συνάντησης. Τα μέλη ζητούσαν διευκρινήσεις. Η Κ.Λ. τους είπε πως αυτά θα σχολιαστούν στην επόμενη συνάντηση.

Έτσι μετά από όλα αυτά τα μέλη φώναξαν το όνομα της ομάδας και φύγανε.

ΚΕ.Φ.Ο. ΑΜΠΕΛΟΚΗΠΩΝ**12η ΕΚΘΕΣΗ ΟΜΑΔΑΣ****4/5/95**

Στις 4/7 πραγματοποιήθηκε η 12η συνάντηση με τα μέλη της ομάδας.

Παρόντα μέλη: Τάσος, Αλεξία, Θάνος, Γαλήνη, Ελένη, Ζήσης, Κατερίνα

Απόντα μέλη:

Σκοπός της συνάντησης

Σκοπός της συνάντησης αυτής ήταν η αξιολόγηση της ομάδας από τα μέλη και η προετοιμασία για το τέλος.

Λειτουργία της ομάδας

Η ομάδα ξεκίνησε κανονικά. Τα παιδιά είχαν απορίες για τη δραστηριότητα εκείνης της ημέρας, αφού ήταν η τελευταία τους συνάντηση. Η Κ.Λ. τους είπε ότι δεν υπήρχε λόγος ανησυχίας. Έπειτα πρόσθεσε ότι για αρχή θα κάνανε έναν απολογισμό όλων των συναντήσεων. Ζήτησε επίσης από τα μέλη να της πούνε αν τους άρεσε η ομάδα καθώς και όλα τα θετικά και αρνητικά στοιχεία που είχαν επισημάνει.

Με τη σειρά τα μέλη άρχισαν να λένε τις εμπειρίες τους. Πρώτος ο Θάνος είπε ότι του άρεσαν πάρα πολύ οι χειροτεχνίες με τις οποίες ασχολήθηκε η ομάδα. Το λόγο έλαβε ο Τάσος που είπε ότι του άρεσε το γεγονός ότι τα μέλη της ομάδας ήταν συγκεκριμένα κι αυτό βοήθησε στην καλή λειτουργία της ομάδας και τη συνεργασία μεταξύ των μελών. Ως αρνητικό τόνισε ότι κάποιες φορές ενοχλούνταν από τα πειράγματα της Ελένης.

Η Κατερίνα βρήκε πολύ θετική τη συμμετοχή της στην ομάδα αλλά θεώρησε αρνητικό το γεγονός των πολλών απουσιών της και έριξε το βάρος στη μητέρα της.

Η Αλεξία έδειξε αρκετά ικανοποιημένη από τη συμμετοχή της στην ομάδα. Είπε μάλιστα ότι στην αρχή δεν ήθελε να πάει στο κέντρο και ότι η ομάδα τη βοήθησε να προσαρμοστεί. Η Κ.Λ. της ζήτησε να γίνει πιο συγκεκριμένη σ' αυτά που έλεγε και η Αλεξία εξήγησε ότι ενώ στην αρχή αισθανόταν άσχημα διότι δεν γνώριζε κανένα και κανείς δεν της έδινε σημασία, μέσα στην ομάδα αισθάνεται ασφαλής διότι τώρα πια έχει φίλους. Και συνεχίζοντας απέδωσε τις αταξίες που έκανε, στο γεγονός ότι αισθανόταν άσχημα.

Ο Ζήσης είπε ότι ήταν πολύ χαρούμενος που συμμετείχε στην ομάδα και εξέφρασε ως αρνητικό στοιχείο την απογοήτευσή του για την υγεία του που ήταν η αιτία για τις πολλές απουσίες του.

Η Γαλήνη είπε ότι ήταν ευχαριστημένη για τη συμμετοχή της στην ομάδα διότι τη βοήθησε στην προσαρμογή της στο περιβάλλον. Επίσης, λόγω της συνεργασίας της με τα άλλα παιδιά αυτά σταμάτησαν να την κοροϊδεύουν για τον τρόπο ομιλίας της.

Η Ελένη είπε ότι της άρεσε πολύ που συμμετείχε στην ομάδα και δεν είχε να προσθέσει κάτι αρνητικό.

Όταν τα παιδιά τελείωσαν την αναφορά στις εμπειρίες που έζησαν στην ομάδα, η Κ.Α. τους ζήτησε να ζωγραφίσουν την ίδια αλλά και τον εαυτό τους. Τα παιδιά το βρήκαν αρκετά εύκολο γιατί είχαν και στο παρελθόν ζωγραφίσει ανθρώπινες φιγούρες.

Μέσα στις ζωγραφιές των παιδιών, η Κ.Α. είδε ότι της έδιναν μεγαλύτερες διαστάσεις απ' ότι στον εαυτό τους. Της έκανε εντύπωση ότι η Αλεξία, ο Ζήσης και η Ελένη την είχαν ζωγραφίσει πολύ κοντά στους ίδιους. Η Κατερίνα είχε ζωγραφίσει δάκρυα στα μάτια της και είπε ότι ήταν λίγο στεναχωρημένη στη ζωγραφιά.

Όταν τελείωσε η δραστηριότητα αυτή, και επειδή η ώρα είχε περάσει, η Κ.Α. ανακοίνωσε στα παιδιά ότι θα τους έδινε όλες τις κατασκευές που είχαν φτιάξει στο διάστημα των συναντήσεων. Τα παιδιά, και ιδιαίτερα ο Θάνος, ενθουσιάστηκαν. Η Κ.Α. άνοιξε το συρτάρι που φύλαγαν τα έργα τους και τους έδωσε. Ήταν ενθουσιασμένα από την ποικιλία και την ποσότητα και έδειχναν το ένα στο άλλο τις δημιουργίες τους με χαρά.

Η Κ.Α. ευχαρίστησε τα παιδιά για τη συνεργασία τους και τους κάλεσε στο πάρτυ της ομάδας την επόμενη Τρίτη. Τους είπε ότι ο καθένας μπορούσε να φέρει αναψυκτικό ή ό,τι άλλο ήθελε. Στα παιδιά άρεσε η ιδέα.

Στο τέλος φώναξαν το όνομα της ομάδα και έφυγαν.

13η ΕΚΘΕΣΗ ΟΜΑΔΑΣ

17/7/95

Κέντρο φροντίδας οικογένειας, Αμπελοκήπων Λάρισας.**Όνομα ομάδας: Ομάδα διάσωσης****Εκπ. Κ.Α.: Γκάτη Γεωργία**Παρόντα μέλη: Ελένη, Αλεξία, Ζήσης, Θάνος, Γαλήνη, Τάσος και ΚατερίναΑπόντα μέλη:**Σκοπός της συνάντησης**

Σκοπός της τελευταίας συνάντησης ήταν το κλείσιμο της τελικής φάσης, μέσα σε ευχάριστο κλίμα, με σκοπό η εμπειρία των μελών (ομάδα), να μείνει στη μνήμη τους ευχάριστη.

Λειτουργία της ομάδας

Τα μέλη ερχόμενα στην ομάδα είχαν μαζί τους, το καθένα κάποια φαγώσιμα και χυμούς απαραίτητους για το πάρτυ. Το πάρτυ έγινε στο "στέκι νέων", όπου υπήρχαν χώρος μεγάλος και στερεοφωνικό. Ο διαμορφωμένος χαρούμενος χώρος χαροποίησε πολύ τα μέλη.

Η Κ.Α. παρακάλεσε τα παιδιά να αφήσουν οτιδήποτε είχαν στο τραπέζι και να καθήσουν στα ακροβαλμένα καρεκλάκια.

Τα μέλη έκφρασαν την επιθυμία να συμμετάσχουν στο πάρτυ και τα άλλα επτά παιδιά που βρισκόταν εκείνη την ώρα στο Κέντρο. Η Κ.Α. μη νιώθοντας όμορφα να χαλάσει το κλίμα, αρνούμενη την επιθυμία των μελών δέχτηκε να έρθουν στο πάρτυ και τα άλλα παιδιά.

Η Κ.Α. ρώτησε την Κατερίνα αν επιθυμούσε την συμμετοχή των άλλων μελών στο πάρτυ. Η Κατερίνα είπε πως δεν είχε δικαίωμα να πει τη γνώμη της στην ομάδα, λόγω απουσιών. Η Κ.Α. της είπε πως αυτό δεν ίσχυε και πως η ομάδα ήταν πάντα εκεί και θα ήθελε πολύ να την είχαν μαζί τους. Το ότι συνάντησε κάποιες δυσκολίες δεν σημαίνει πως τώρα που ήταν μαζί τους δεν μπορούσε να έχει άποψη. Ήταν μέλος αυτής της ομάδας και είχε όλα τα δικαιώματα που είχαν τα άλλα μέλη. Τότε η Κατερίνα είπε, πως ήταν σύμφωνη με τη γνώμη και θέληση των άλλων μελών.

Τα παιδιά είχαν συγκεντρωθεί στο χώρο. Η Κ.Α. είπε στα μέλη και σε όλα τα άλλα παιδιά πως αυτό ήταν ένα δικό τους πάρτυ και στα πάρτυ το μόνο που μπορεί κανείς να κάνει είναι να διασκεδάσει.

Η Κ.Α. έβαλε τη μουσική και προκάλεσε τα μέλη σε χορό και διασκέδαση. Άλλα

παιδιά χορεύανε άλλα καθότανε και το πάρτυ συνεχιζότανε. Η Κ.Α. σε κάποιο σημείο ζήτησε από τα παιδιά κάποιες ευχές. Η ίδια τους ευχήθηκε υγεία και καλή πρόοδο. Οι ευχές των παιδιών, είχαν σχέση με επανάληψη τέτοιων ειδών εκδηλώσεων από το Κέντρο.

Έπειτα ακολούθησε χορός και τραγούδι καθώς και σερβίρισμα από τα εδέσματα που είχαν προμηθευτεί τα παιδιά.

Το πάρτυ είχε διάρκεια σχεδόν 1:30' ώρας.

Κάπου εκεί η Κ.Α. είπε στα μέλη πως έπρεπε να σταματήσουν, άλλωστε και τα ίδια φαινόταν εξουθενωμένα από το χορό. Η Κ.Α. απευθυνόμενη στα παιδιά μέλη της ομάδας τους είπε πως ήταν πολύ χαρούμενη για τη συνεργασία και τη γνωριμία μαζί τους. Επίσης ζήτησε από όλους να βοηθήσουν στην καθαριότητα του χώρου. Όλα μαζί τα παιδιά βοήθησαν και ο χώρος καθάρισε γρήγορα.

Τότε η Κ.Α. συγκέντρωσε τα μέλη της ομάδας αφού ζήτησε από τα άλλα παιδιά, να τους αφήσουν για λίγο μόνους και τα ευχαρίστησε. Έδωσε κάποιες τελευταίες ευχές χαιρέτησε με αγκαλιά και φιλιά τα παιδιά, φώναξαν το όνομα της ομάδας, πιασμένοι χέρι-χέρι και έτσι η ομάδα σταμάτησε.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β΄

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΣΥΛΛΕΓΟΜΕΝΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΕΠΙΣΚΕΨΕΙΣ ΤΗΣ Κ.Α. ΣΤΙΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ ΤΩΝ ΜΕΛΩΝ

1. Οικογενειακό περιβάλλον της Αλεξίας Μ.

Η Αλεξία είναι παιδί μιας πολυμελούς οικογένειας. Έχει άλλα τρία αδέρφια: τη Βιβή 3 ετών, το Γιάννη 8 ετών και τη Μαρία 14 ετών. Οι γονείς της δεν εργάζονται και συντηρούνται από τα επιδόματα που τους παρέχει η Πρόνοια.

Ο πατέρας της Αλεξίας είναι χρήστης ναρκωτικών και στο παρελθόν υπήρξαν υποψίες για εμπορία αυτών. Στην επίσκεψη της ασκούμενης Κ.Α. στο σπίτι της Αλεξίας έγινε συζήτηση με τη μητέρα, η οποία μίλησε γι' άσχημες σχέσεις με το σύζυγό της. Δηλαδή, ξυλοδαρμοί κι έντονοι καυγάδες ήταν τα καθημερινά περιστατικά που συνέβαιναν μπροστά στα ανήλικα παιδιά τους.

Ο υιός Γιάννης (8 ετών) εδώ και δύο χρόνια διένυε απόσταση 4 χιλιομέτρων στην άλλη άκρη της Λάρισας σε κάποια συνοικία, με σκοπό τα βράδια να κοιμάται στο σπίτι ενός θείου του. Από την οικογένειά του κανείς δεν τον εμπόδιζε να το κάνει.

Το μεγαλύτερο παιδί - αδελφή της Αλεξίας η Μαρία (14 ετών) φοιτούσε σε ειδικό σχολείο λόγω της νοητικής της ανεπάρκειας. Ενώ ο αδελφός της δεν πήγε ποτέ στο σχολείο.

Η δε Αλεξία πριν αρκετό καιρό έως πρόσφατα συχνά έφευγε τ' απογεύματα από το σπίτι της κι επέστρεφε το πρωί της επόμενης μέρας.

Η οικονομική τους κατάσταση θέλουν να φαίνεται ότι είναι άθλια, αλλά ουσιαστικά μέσα στο σπίτι "κινούνται" χρήματα που όμως σπαταλούνται σε computer, βιντεοταινίες και γενικά σε αντικείμενα, τα οποία αφενός δεν αγοράζονται με τους οικονομικούς πόρους που ισχυρίζεται η οικογένεια ότι έχει, αφετέρου δεν είναι αυτά που λογικά πρέπει να υπάρχουν σε μια οικογένεια που δεν έχει καν το καθημερινό φαγητό. Βέβαια αυτά τα στοιχεία προέρχονται κι από τις επαφές επαγγελματιών Κ.Α. του ΚΕ.Φ.Ο. με την οικογένεια της Αλεξίας. Δεν είναι δυνατόν να μην υπάρχει φαγητό και να υπάρχει βίντεο και οι βιντεοταινίες ημερησίως!

Γενικά μέσα στο σπίτι φαινόταν ο καθένας να κάνει αυτό που θέλει. Ο πατέρας αμέτοχος σε ό,τι γίνεται και η μητέρα με παράξενη συμπεριφορά, η οποία έδειχνε κάποιο ενδιαφέρον για τα παιδιά της, π.χ. ξυπνούσε την Αλεξία και τη Μαρία για το σχολείο ή το ΚΕ.Φ.Ο. Αυτό έγινε όταν η Κοινωνική Λειτουργός της ανέφερε πως, αν δεν ενδιαφερθεί για την οικογένειά της, το Κέντρο θα σταματούσε την οποιαδήποτε συνεργασία μαζί της. Δεν ήταν απειλή - αν έτσι βγαίνει προς τα έξω - αλλά επειδή από τις αλλεπάλληλες προσπάθειες του Κέντρου να κινητοποιήσουν τους γονείς της Αλεξίας,

δεν υπήρξαν ιδιαίτερα ικανοποιητικά αποτελέσματα.

Η Αλεξία περιγραφόταν από τη μητέρα της ως ένα παιδί το οποίο είναι ανυπάκουο, απαιτητικό και πονηρό(!). Επίσης ανέφερε ότι η Αλεξία δεν δείχνει ενδιαφέρον για το σχολείο.

Η Κ.Α. από την επίσκεψή της στο σπίτι της Αλεξίας διαπίστωσε ότι ο πατέρας της κατά τη διάρκεια της επισκέψεως της περιφερόταν μισο-ντυμένος και τελείως αδιάφορος για να συζητήσει για τα παιδιά τους.

2. Οικογενειακό περιβάλλον της Ελένης Δ.

Η Ελένη είναι παιδί εκτός γάμου, ζει με τη μητέρα της και τον αδελφό της Αποστόλη ο οποίος είναι στον παιδικό σταθμό του Κέντρου. Η μητέρα της είναι επίσης παιδί εκτός γάμου και αγνώστου πατρός.

Η Ελένη γνώρισε μέχρι τα πρώτα 4 χρόνια της ζωής της τον πατέρα της, ο οποίος όμως σκοτώθηκε. Η μητέρα ανέφερε ότι ο σύντροφός της ήταν ψυχοπαθής και πως την έδερνε. Ακόμη ότι η Ελένη, όταν ήταν πιο μικρή και όταν ζούσε φυσικά ο πατέρας, ήταν πολύ δεμένη μαζί του και τώρα η απουσία του της έχει στοιχίσει πολύ, της δημιούργησε μεγάλο πρόβλημα. Επίσης, η μητέρα είπε πως η Ελένη όταν ήταν πιο μικρή, δεν έδειχνε κανένα ίχνος τρυφερότητας προς τη μητέρα της, αφού όταν τη χτυπούσε ο σύντροφός της - για λόγους που η Ελένη δημιουργούσε π.χ. έλεγε πως ερχόταν στο σπίτι άλλοι "μπαμπάδες" - η Ελένη γελούσε ικανοποιημένη και παρότρυνε τον πατέρα της για περισσότερο ξυλοδαρμό.

Η Ελένη σύμφωνα με τα λόγια της μητέρας της, δεν είχε την αίσθηση της πραγματικότητας στην οποία ζούσαν. Δηλαδή, στο σπίτι έβγαζε τα ρούχα της για να ξαναντυθεί τουλάχιστον πέντε (5) φορές την ημέρα και γενικά ζητούσε πράγματα, τα οποία ήταν αδύνατο ν' αγορασθούν.

Με το μικρό Αποστολάκη, τον αδελφό της οι σχέσεις τους ήταν πολύ καλές.

3. Οικογενειακό περιβάλλον της Κατερίνας Α.

Η Κατερίνα είναι παιδί μιας τετραμελούς οικογένειας. Ο πατέρας της υποφέρει από νεφρική ανεπάρκεια, που τον καθιστά σε πολύ άσχημη κατάσταση υγείας. Συχνά νοσηλευόταν σε τεχνητή μονάδα νεφρού κι επιπλέον είχε ψυχολογικά προβλήματα. Η μητέρα της υπέφερε από σακχαρώδη διαβήτη και πάθαινε κάποιες κρίσεις. Έτσι η μικρή Κατερίνα έπρεπε να φροντίζει το μικρό αδελφό της Παναγιώτη.

Ο λόγος επίσκεψης ήταν διότι η Κατερίνα από την έκτη συνάντηση κι έπειτα παρουσίασε μια σειρά απουσιών από το πρόγραμμα. Σε τηλεφωνική επικοινωνία με τη

μητέρα διαπιστώθηκε ότι η μητέρα χρησιμοποιούσε ψεύτικες δικαιολογίες για να καλύψει τις απουσίες της Κατερίνας. Παρόλες τις υποσχέσεις της μέσω της τηλεφωνικής επικοινωνίας ότι θα φέρει την Κατερίνα στο Κέντρο η Κατερίνα απουσίαζε συνεχώς.

Η Κ.Λ. στράφηκε προς το σχολείο, όπου οι "πηγές της", της έδωσαν πολύ άσχημες πληροφορίες: η Κατερίνα απουσίαζε τακτικά κι από το σχολείο. Η δασκάλα της έδειχνε αγανακτισμένη. Επίσης η Κατερίνα κι όταν πήγαινε, δεν έδειχνε κανένα ενδιαφέρον για τα μαθήματα.

Έπειτα από αυτό η Κ.Λ. πήγε στο σπίτι της Κατερίνας και σε συζήτηση με τη μητέρα, η δεύτερη πρόβαλε προφάσεις πως η Κατερίνα δεν πηγαίνει στο σχολείο διότι δεν την είχαν προσέξει οι προηγούμενες δασκάλες και το παιδί δεν έχει σειρά. Τώρα δεν μπορεί να παρακολουθήσει. Η Κ.Λ. είχε μια συζήτηση με την Κατερίνα που έλεγε πως το βασικότερο πρόβλημα της ήταν ότι δεν ξυπνάει το πρωί. Μέσα από συστάσεις προς τη μητέρα αποσπάστηκαν κάποιες υποσχέσεις ότι η μητέρα θ' αναλάβει υπεύθυνα το ρόλο της.

Η πορεία έδειξε πως η συνεργασία δεν καρποφόρησε. Η κατάσταση παρέμενε η ίδια. Η Κ.Λ. κάλεσε τη μητέρα στο Κέντρο. Η συνεργασία είχε κάπως πιο αυστηρό χαρακτήρα από πλευράς της Κ.Λ. Η μητέρα απάντησε σε όλα λέγοντας πως δεν την ενδιαφέρει η μόρφωση της Κατερίνας "άλλωστε κοπέλα είναι θα παντρευτεί". Δήλωσε πως χρειαζόταν κάποιον να φροντίζει το μικρό Παναγιώτη, όταν αυτή πήγαινε σε δουλειές.

Τελικώς δεν καρποφόρησαν οι συναντήσεις και οι προσπάθειες για την οικογένεια και την ίδια την Κατερίνα, προπάντως γι' αυτήν. Παρότι η Κ.Λ. είχε συνεχή συνεργασία με τη δασκάλα και την κυρία Λ., μολοταύτα η μητέρα κα Λ. στην άμεση επαφή με την Κ.Λ. έδινε ψεύτικες υποσχέσεις.

Από τη συνεργασία με την Κ.Λ. η Κατερίνα φάνηκε ένα έξυπνο παιδί και με όρεξη, αλλά η στάση της μητέρας ήταν πολύ αρνητική και λανθασμένη σχετικά με το μέλλον της κόρης της. Η Κατερίνα είχε αναλάβει για την ηλικία της ρόλους, τους οποίους κανονικά ένα παιδί τους μαθαίνει σε μεγαλύτερη ηλικία. Η μητέρα έχει κόψει κάθε προσπάθεια του παιδιού για μόρφωση και κοινωνικοποίηση αφού κάνει τα πάντα για να το έχει κοντά της στο σπίτι.

Το Κέντρο συνέχισε την επαφή με τη μητέρα και τις προσπάθειες, αλλά η ίδια ήταν πολύ αρνητική. Καθότι κατά την Κοινωνική Εργασία ο πελάτης πρέπει και να θέλει να βοηθηθεί και την ευθύνη για την Κατερίνα έχουν οι γονείς της, η Κ.Λ. έκανε προσπάθεια να έχει την Κατερίνα τουλάχιστον στο "πάρτι" της ομάδας κι από 'κει κι έπειτα το θέμα θα ξανααπασχολούσε το Κέντρο το Σεπτέμβριο.

4. Οικογενειακό περιβάλλον του Ζήση Σ.

Η επίσκεψη στο σπίτι του Ζήση έγινε μετά συνεχών απουσιών του από την ομάδα. Έγινε γνωστό ότι ο Ζήσης αντιμετωπίζει ένα πρόβλημα υγείας και συγκεκριμένα βρογχικό άσθμα, το οποίο τελευταία τον είχε κάνει να φοβάται και δεν ήθελε να έρχεται στο Κέντρο.

Η μητέρα ανέφερε πως είναι πολύ δεμένος μαζί της κι ο φόβος του δεν τον αφήνει να φύγει από το σπίτι, δεν πήγαινε ούτε στο σχολείο. Είπε ακόμη ότι οι δυσκολίες στην επικοινωνία, όσο και στα μαθήματα ήταν αποτέλεσμα του προβλήματος που έχει στο λόγο. Ανέφερε πως οι σχέσεις του με τον αδελφό του, Αποστόλη δεν ήταν καθόλου καλές γιατί είναι πολύ διαφορετικός. Η ίδια η μητέρα δεν μπορεί να γίνει πιο βοηθητική απέναντι στο Ζήση, διότι δεν ξέρει τον τρόπο.

Τέλος η μητέρα αποκάλυψε πως ο Ζήσης αισθάνεται μεγάλο κενό από την απουσία του πατέρα του που λόγω εργασίας, έχει εργαστήριο παρασκευής χαλβά, δεν τον βλέπει συχνά.

5. Οικογενειακό περιβάλλον του Τάσου Τ.

Ο Τάσος ζει με τους γονείς του, αλλά πολύ συχνά πηγαίνει στον παππού του στο χωριό, όπου περνά και τα καλοκαίρια.

Δεν του αρέσει να παίζει με την αδελφή του και κάνει πολλές ζημιές στο σπίτι. Δεν ακούει τους γονείς του εκτός αν τον βοηθούν στα μαθήματά του. Γι' αυτό κι έχει πολύ καλές επιδόσεις.

Πρόσφατα έχουν αγοράσει καινούργιο σπίτι και ο Τάσος είναι πολύ χαρούμενος γι' αυτό. Του αρέσει να διαβάζει και να παίζει μόνος στο δωμάτιο του. Οι γονείς του προβληματίζονται διότι ο Τάσος δεν δείχνει ενδιαφέρον συνδιαλλαγής μαζί τους πέρα από το σχολείο, όταν δηλαδή πρόκειται για τα μαθήματα.

6. Οικογενειακό περιβάλλον του Θάνου Π.

7. Οικογενειακό περιβάλλον της Γαλήνης Ζ.

Να σημειωθεί πως για αυτά τα δύο μέλη, Θάνο και Γαλήνη, οι συνεργασίες των οικογενειών με την Κ.Λ. δεν έφεραν στοιχείο καινούργιο σε σχέση με τη διάγνωση-θεραπεία, για αυτό το λόγο και δεν αναφέρεται.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ΄

ΠΙΝΑΚΑΣ Ι
ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΚΑΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΜΕΛΩΝ

Όνοματεπώνυμο	Το πρόβλημα	Κοινός παράγοντας
1. Κατερίνα Α.	Μη συμμετοχή στα προγράμματα, τάση απομόνωσης	Σχολική ηλικία, δυσκολία προσαρμογής στο Κέντρο, δυσλειτουργική συμπεριφορά
2. Αλεξία Μ.	Επιθετική συμπεριφορά κι ανεξέλεγκτη	Σχολική ηλικία, δυσκολία προσαρμογής στο Κέντρο, δυσλειτουργική συμπεριφορά.
3. Ελένη Δ.	Αλλόκοτη συμπεριφορά, συνήθεια να ψεύδεται και να κλέβει, μη συμμετοχή στην ομάδα	Σχολική ηλικία, δυσλειτουργική συμπεριφορά
4. Ζήσης Σ.	Μιλάει σπάνια, δυσκολία προσαρμογής	Σχολική ηλικία, δυσλειτουργική συμπεριφορά
5. Γαλήνη Ζ.	Δε μιλάει σχεδόν ποτέ. Απομόνωση	Σχολική ηλικία, δυσλειτουργική συμπεριφορά, δυσκολίες ένταξης και προσαρμογής
6. Τάσος Γ.	Επιθετική συμπεριφορά, έντονη ανησυχία.	Σχολική ηλικία.
7. Θάνος Π.	Επιθετική συμπεριφορά, έντονη ανησυχία	Σχολική ηλικία, δυσλειτουργική συμπεριφορά.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΙΙ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΤΗΣ ΟΜΑΔΑΣ

Α/Α Συναντήσεων	Δραστηριότητες (ατομικές, ομαδικές, υπο-ομαδικές)	Σκοπός
1η	Συστάσεις- Ενημέρωση των μελών για την ομάδα - Συζήτηση για το πρόγραμμα και κανόνες	Γνωριμία κι ενημέρωση. Βάσεις για τη λειτουργία της ομάδας
2η	Ζωγραφική με πλαστελίνη	Διάγνωση των δυνατοτήτων κάθε μέλους
3η	Ζωγραφική για δημιουργία της ταυτότητας.	Διάγνωση των δυνατοτήτων κάθε μέλους. Απόδοση της ταυτότητας της ομάδας.
4η	Ζωγραφική ομαδική με γκοφρέ χαρτί.	Ομαδικό πνεύμα συνεργασίας.
5η	Ομαδική συζήτηση με θέμα τον σεβασμό.	Έκφραση απόψεων και τυχόν έλλειψη του στην ομάδα.
6η	Ομαδικό παιχνίδι.	Δοκιμασία των σχέσεων των μελών μεταξύ τους.
7η	Παροιμίες - συζήτηση για την οικογένεια.	Εξακρίβωση του "τί σημαίνει" οικογένεια για το καθένα.
8η	Ζωγραφική ομαδική με θέμα την οικογένεια.	Ποιά εικόνα έχει το κάθε μέλος για την οικογένεια.
9η	Ομαδική ζωγραφική με οδοντογλυφίδες.	Οριοθέτηση της συμπεριφοράς.
10η	Συνέχεια της προηγούμενης δραστηριότητας.	Οριοθέτηση της συμπεριφοράς - Προετοιμασία για το τέλος.
11η	Αφήγηση ιστορίας με θέμα το "χωρισμό".	Προετοιμασία των μελών για το τέλος.
12η	Έκφραση απόψεων για την ομάδα.	Προετοιμασία για την τελική φάση.
13η	Αποχαιρετιστήριο "πάου".	Προετοιμασία των μελών για τη λήξη της ομάδας.

ΣΧΗΜΑ ΙΙ
ΠΙΝΑΚΑΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΤΩΝ ΑΛΛΗΛΕΠΙΔΡΑΣΕΩΝ (BALES)

---->	A	B	C	(G)	Σύνολο I	Σύνολο I - G	%
A	-						
B		-					
C			-				
Σύνολο E							

I = Ατομική (INDIVIDUELLE)

G = Ομάδα (GROUP)

E = Παρεμβάσεις που έγιναν δεκτές (EMPFANGENE INTERVENTIONEN)

Πηγή: Α. Ζωγράφου, 1993, σελ. 15

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Δ'

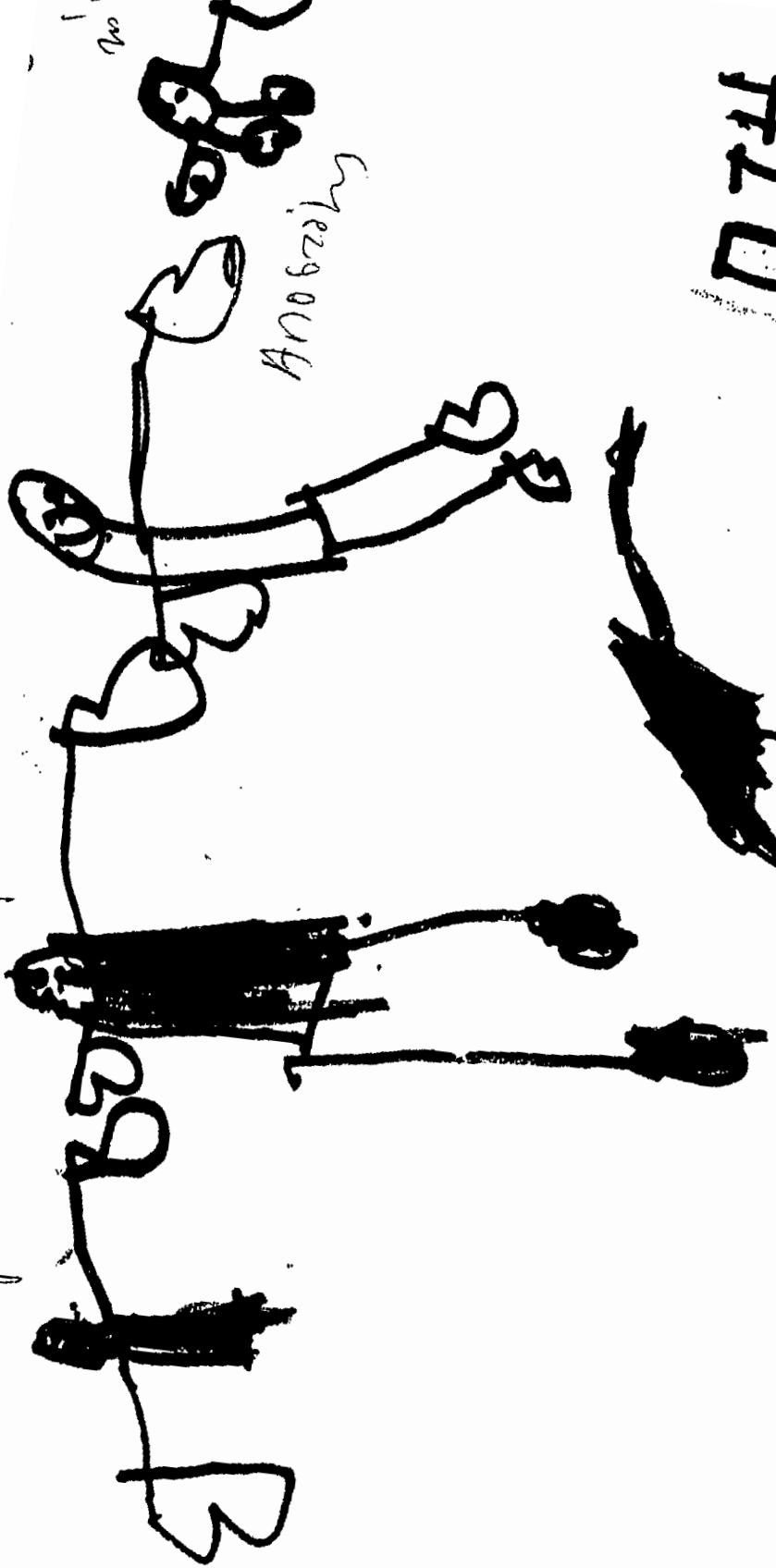
236

постеръ

постеръ

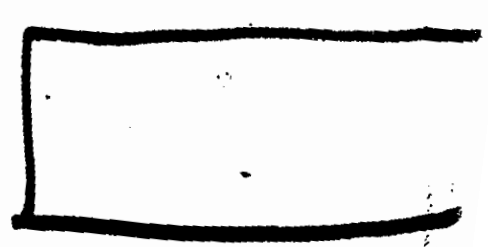
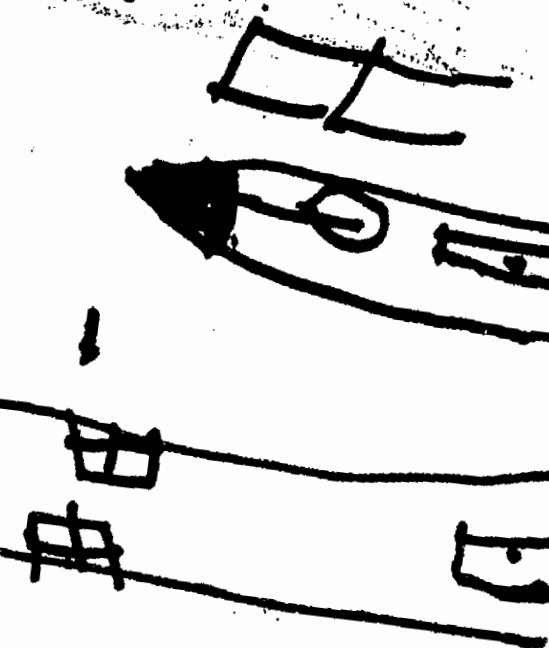
120

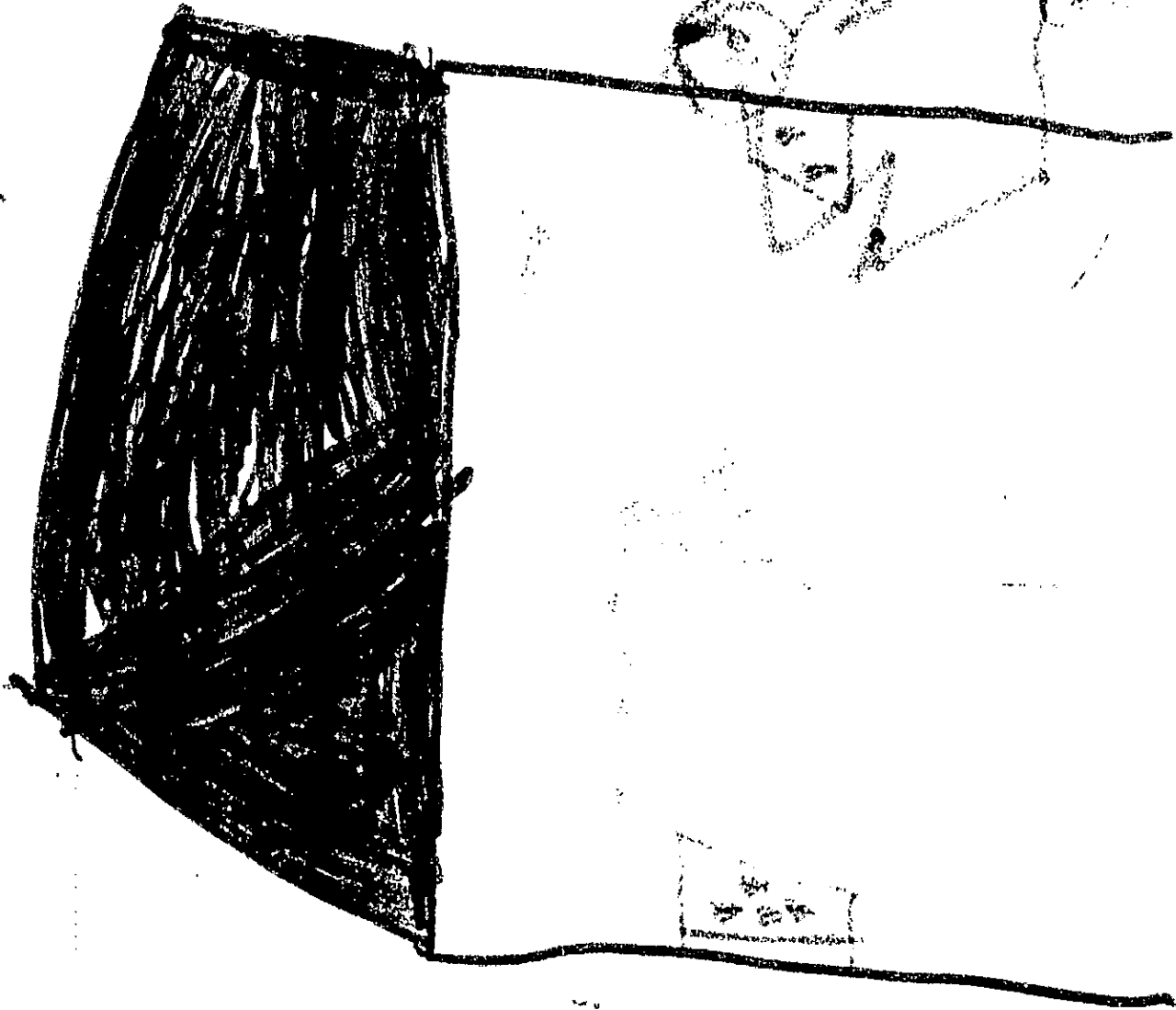
Анобръ

П7#

Σ 58

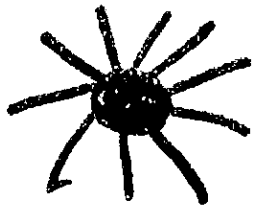

3
5
6

12/11/17 A. H. K. J. K. S. H.

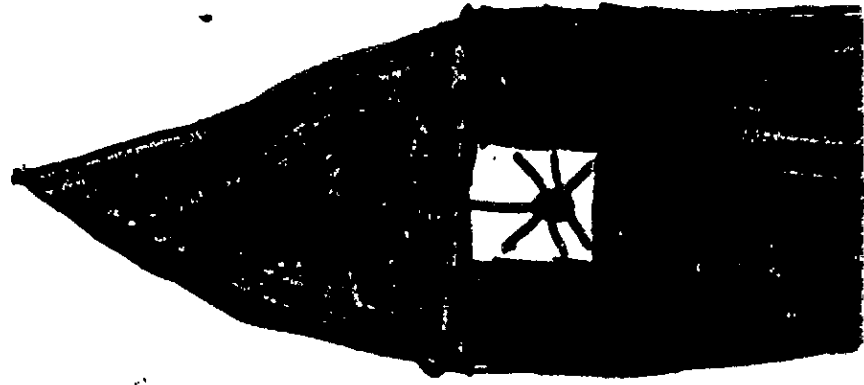
12/11/17

EX 20 20 20

Θάρσος

Θάρσος

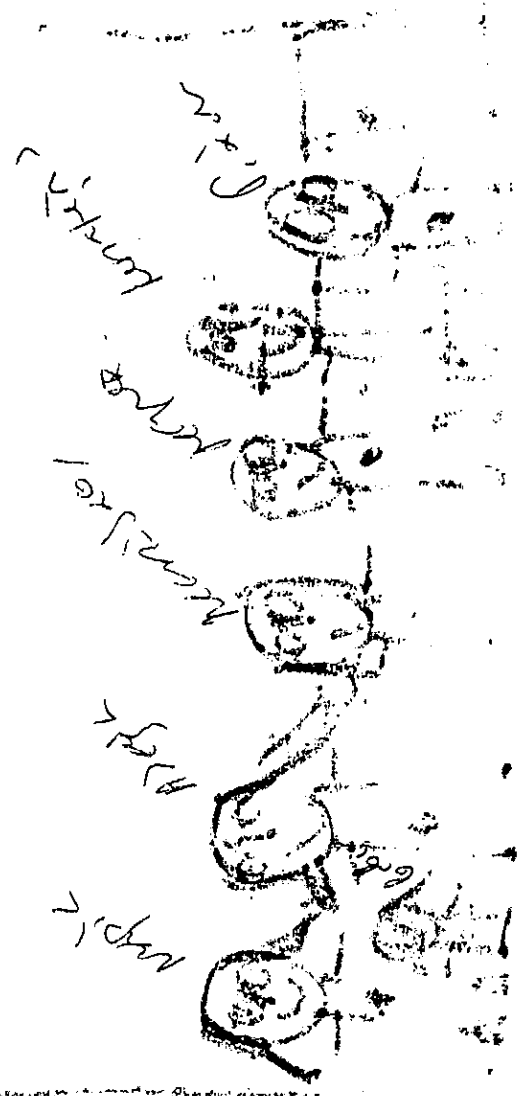

Θεία Πόρνη Θεία Γίγαντας

Παύλος Σκαρπ. Μανώλης Γαργαλιάνης
Μανώλης Γαργαλιάνης

AAAAAAAAA

A 2/3
Zichen

ΣΥΝΤΜΗΣΕΙΣ

Κ.Λ.	=	Κοινωνική Λειτουργός
Κ.Ε.Ο.	=	Κοινωνική Εργασία με Ομάδες
Κ.Ε.Α.	=	Κοινωνική Εργασία με Άτομα
ΚΕ.Φ.Ο.	=	Κέντρο Φροντίδας Οκογένειας
Ε.Ο.Π.	=	Εθνικός Οργανισμός Πρόνοιας
Κ.Ψ.Υ.	=	Κοινοτική Ψυχική Υγεία ή Κέντρα Ψυχικής Υγείας
Ψ.Κ.Π.	=	Ψυχοκοινωνικό Πρότυπο
Κ.Π.	=	Κεντροσκοπικό πρότυπο

"Εξυπηρετούμενος" - "Βοηθούμενος" = Έννοιες που αποδίδονται στον "πελάτη", το άτομο που λαβαίνει τη βοήθεια.

κ.ο.κ. = και ούτω καθεξής

κ.ά. = και άλλα

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Βασδέκης Γεώργιος, Ορθογραφικό, Εμπνηυτικό Λεξικό της Δημοτικής, εκδοτική επιμέλεια: Α: Βαρκός, Αθήνα 1964, σελ. 364-605.
2. Γαζεριάν Μπ., Κοινωνική Εργασία με ομάδες. Ειδικά πλαίσια. Χαρακτηριστικά Ιδρυμάτων, σημειώσεις Ε΄ Εξαμήνου της Σχολής Κοινωνικής Εργασίας, Τ.Ε.Ι. Ηρακλείου, 1992.
3. Γεώργιος Δημήτριος, Κοινωνική ψυχολογία, Β΄ τόμος, Αθήνα, 1990.
4. Youghusband Eileen, "Ορισμένα Καίρια σημεία για την εκπαίδευση στην Κοινωνική Εργασία", ανακοίνωση στο Πανελλήνιο Συνέδριο Επιμόρφωσης Κοινωνικών Λειτουργών, (μετάφραση: Φ. Κατσαρού), Αθήνα 1959, σε. 11-12).
5. Διεθνή Ομοσπονδία Κοινωνικών Λειτουργών, Διεθνής Κώδικας Δεοντολογίας, ανακοίνωση στη Γενική Συνέλευση, Ρομπο Ρίκο, Ιούλιος 1976, σελ. 1-2.
6. Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας. Προεδρικό Διάταγμα υπ' αριθμόν 23 Κεφάλαιο Β΄ Αρχές, Καθήκοντα, Υποχρεώσεις, Ασυμβίβαστα κατά την άσκηση του επαγγέλματός του Κοινωνικού Λειτουργού.
7. Ζωγράφου Ανδρέας, Κοινωνική Εργασία με ομάδες, σημειώσεις Α΄ μέρος, τμήματος Κοινωνικής Εργασίας Τ.Ε.Ι. Πάτρας, 1993.
8. "Κοινωνικές Επιστήμες", λήμμα στην Εγκυκλοπαίδεια, Πάπυρους - Λαρούς - Μπριτάνικα, τόμος 34ος, Αθήνα 1982, σελ. 257-261.
9. Μαλικιώση - Λοϊζου Μ., Συμβουλευτική Ψυχολογία, εκδοτικός οργανισμός: Ελληνικά Γράμματα, Β΄ έκδοση, Αθήνα 1994.
10. Μάνου Νίκου, Βασικά στοιχεία κλινικής Ψυχιατρικής, εκδόσεις: UNIVERSITY STUDIO PRESS, Θεσσαλονίκη, 1988.
11. Μουζακίτης Χρήστος, Κοινωνική Εργασία με ομάδες, σημειώσεις τμήματος κοινωνικής Εργασίας, Τ.Ε.Ι. Πάτρας 1989.

12. Νασιάκου Μαρία, Η ψυχολογία σήμερα, Αθήνα 1982.
13. UNESCO, Λεξικό Κοινωνικών Επιστημών, εκδόσεις: Τεγόπουλου, Αθήνα 1972, σελ. 187-713.
14. Παρασκευόπουλου Ιωάννη, Εξελικτική Ψυχολογία, τόμοι II και III, Αθήνα 1985.
15. Perlaman H.H., Κοινωνική Εργασία με άτομα - Μια διεργασία λύσης προβλημάτων, (μετάφραση: Α. Καλούτση), εκδόσεις: Άτλαντις, Αθήνα.
16. Παρασκευόπουλου Ν. Ιωάννη, Κλινική Ψυχολογία, Αθήνα 1988.
17. Παπαδοπούλου Χριστίνα, Κοινωνική Εργασία με ομάδες, σημειώσεις Γ' και Δ' εξαμήνου. Σχολής Κοινωνικής Εργασίας, Τ.Ε.Ι. Ηρακλείου 1989.
18. Rich I. Margaret, Εργασία του Μπίον (Bion) με ομάδες (μετάφραση: Α. Johnsson - Τουρνά), ανακοίνωση σε Σεμινάριο Αμερικάνικου Πανεπιστημίου, Πάτρα 1993, σελ. 1-30.
19. Ryland G. - Wilson G., Κοινωνική Εργασία με ομάδες (μετάφραση: Κ. Μουστάκα), Αθήνα 1985.
20. Τσαούση Γ. Δημητρίου, Η Κοινωνία του ανθρώπου, εκδόσεις: Gutenberg, Αθήνα 1991.
21. Fletcher Ronald, Κοινωνικές ομάδες κι άτομα, εκδοτικός οργανισμός: Ανοιχτό Πανεπιστήμιο, Αθήνα 1985.
22. Φίλια Βασιλείου, Κοινωνιολογία Γ' Λυκείου, εκδόσεις: Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων, Αθήνα, 1983.
23. Φιλιππίδου Μαρία, Μέσα διαγνωστικά και θεραπευτικά, σημειώσεις τμήματος Κοινωνικής Εργασίας, Τ.Ε.Ι. Αθήνας 1988.
24. Κουχτσόγλου Ι., Σύμβουλος των νέων, εκδόσεις Ο.Ε.Ε. Άτλας, τόμος 2ος.
25. Lawtense Shulman, Η δυναμική της τελικής φάσης εργασίας με άτομα και ομάδες

(μετάφραση: Μ. Σουρραπά -Ασημακοπούλου), "Εκλογή", Αύγουστος 1983, σελ. 71-90.